

PËRMBAJTJE

Shpjegime të shkurtra të burimeve teknike që u përdorën në këtë komentari	3
Përcaktime të shkurtra të formave foljore hebraisht që ndikojnë në eksegjezë	5
Shkurtime të përdorura në këtë komentari	10
Një fjalë nga autori: si mund të të ndihmojë ky komentari?	12
Udhëzues për leximin e mirë biblik: kërkim personal për të vërtetën e verifikueshme	14
Komentari:	
Shënime hyrëse për studimin e Zanafillës 1-11	21
Hyrje për Zanafillën	23
Zanafilla 1:1-2:3	31
Zanafilla 2:4-25	55
Zanafilla 3:1-24	65
Zanafilla 4:1-26	80
Zanafilla 5	87
Zanafilla 6:1-22	91
Zanafilla 7	103
Zanafilla 8:1-22	106
Zanafilla 9:1-29	110
Zanafilla 10:1-32	118
Zanafilla 11:1-32	126
Shtojcë: shpallje doktrimore	132

PËRMBAJTJE E TEMAVE TË VEÇANTA

Mosha dhe formimi i tokës. Zan. 1. Shënime hyrëse	35
<i>Jom</i> . Zan. 1:5	41
Burimet natyrore. Mësime kontekstuale për Zan. 1:24-2:3	47
Adhurimi. Zan. 2:3	52
Emrat e Perëndisë. Zan. 2:4	56
Zhvillimi teologjik i Dhiatës së Re për Rënien. Zan. 3 Hyrje	67
Gjarpri. Zan. 3:1	68
Ligësia si person. Zan. 3:1	69
Pse i veshi Perëndia Adamin dhe Evën me lëkurë kafshësh. Zan. 3:21	76
<i>'Olam</i> (Përjetë). Zan. 3:22	76
Kerubinët. Zan. 3:24	78
“Njoh”. Zan. 4:1	81
“Bijtë e Perëndisë” në Zanafilla 6. Zan. 6:2	92
Fjalët që përdoren për luftëtarë ose grupe popujsh të gjatë/ të fuqishëm. Zan. 6:4	95
Drejtësia. Zan. 6:9	97
Besëlidhja. Zan. 6:18	101
Vera dhe pijet e forta. Zan. 9:21	113
Racizmi. Zan. 9:25	115

**SHPJEGIME TË SHKURTRA TË BURIMEVE TEKNIKE
QË U PËRDORËN NË SERINË E KOMENTARËVE
TË DHIATËS SË VJETËR
“BIBLËN MUND TA KUPTOSH DHE TI!”**

- I. Ekzistojnë një sërë leksikësh të shkëlqyer për hebraishten e lashtë.
- A. *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* [Leksik hebraisht dhe anglisht i Dhiatës së Vjetër], nga F. Brown, S. R. Driver dhe C. A. Briggs. Bazohet në leksikon gjermanisht të William Gesenius. **Njihet me shkurtime BDB.**
 - B. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* [Leksiku hebraisht dhe aramaisht i Dhiatës së Vjetër], nga Ludwig Koehler dhe Walter Baumgartner, përkthyer nga M. E. J. Richardson. **Njihet me shkurtime KB.**
 - C. *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, nga William L. Holladay. Bazohet në leksikon e sipërpërmendur gjerman.
 - D. Një studim pesëvëllimësh fjalësh teologjike, me titull *The New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* [Fjalori i ri ndërkombëtar i teologjisë dhe ekzgjegjës së Dhiatës së Vjetër], redaktuar nga Willem A. Van Gemeren. **Njihet me shkurtime NIDOTTE.**
Aty ku ekziston larmi e madhe leksikore, kam treguar përkthimet e shumta në anglisht (NASB, NKJV, NRSV, TEV, NJB), si përkthimet e “fjalëpërfjalshme”, ashtu dhe ato “të barazvlerës dinamike” (shih Gordon Fee & Douglas Stuart, *How To Read the Bible For All Its Worth* [Si ta lexosh Biblën për gjithë vlerën që ka], f. 28-44).
- II. Burimet gramatikore
- Zakonisht, identifikimi gramatikor bazohet në veprën katërvëllimëshe të John Joseph Owens me titull *Analytical Key to the Old Testament* [Çelës gramatikor i Dhiatës së Vjetër]. Këtë e kemi krahasuar me veprën e Benjamin Davidson, *Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon of the Old Testament* [Leksik analitik hebraisht dhe kaldeas i Dhiatës së Vjetër].
- Një tjetër burim i dobishëm për çështjet gramatikore dhe sintaksore, që përdoret në shumicën e vëllimeve të DHV të Serisë “Biblën mund ta kuptosh dhe ti!” është “The Helps for Translators Series” [Seria “Ndhima për Përkthyesit”] e Shoqërive të Bashkuara Biblike. Ato titullohen “A Handbook on _____” [“Manual për _____”].
- III. Shënime tekstuale
- Përkushtimi im është ndaj frymëzimit të tekstit hebraisht me bashkëtingëllore (pa pikëzimet dhe komentet masoretike). Ashtu si në rastin e çdo teksti të lashtë, të kopjuar me dorë, ka disa pasazhe të diskutueshme. Zakonisht, kjo ndodh për shkak të
- A. *hapaks legomena*-ve (fjalë që përdoren vetëm një herë në DHV hebraisht)
 - B. fjalëve idiomatike (fjalë dhe fraza, përkthimi i fjalëpërfjalshëm i të cilave ka humbur)
 - C. fushës semantike poli-semite e fjalorit të kufizuar hebraisht
 - D. problemeve që lidhen me kopjimin me dorë të teksteve të lashta hebraisht nga ana e kopjuesve të mëvonshëm
 - E. kopjuesve hebrej të trajnuar në Egjipt, të cilët mendonin se kishin lirinë që t’i përditësonin tekstet që kopjonin për t’i bërë të plota dhe të kuptueshme për kohën e tyre (NIDOTTE, f. 52-54).
- Jashtë traditës tekstuale masoretike ekzistojnë një sërë burimesh për fjalët dhe tekstet hebraisht.
- A. Pesëlibërshi Samaritan
 - B. Rrotullat e Detit të Vdekur
 - C. Disa monedha, letra dhe copa poçarie (copëza të thyera argjile të papjekur në zjarr, që përdorëshin për të shkruar)
Por, në përgjithësi, në DHV nuk ka asnjë familje dorëshkrimesh, si në rastin e dorëshkrimeve të DHR në greqisht. Për një artikull të shkurtër e të dobishëm për besueshmërinë tekstuale të Tekstit Masoretik (vitet 900 pas K.), shih “The Reliability of the Old Testament Text” [Besnikëria e tekstit të Dhiatës së Vjetër], nga Bruce K. Waltke në NIDOTTE, vëll. 1, f. 51-67.

Teksti hebraisht që kemi përdorur është *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, nga Shoqëria Biblike Gjermane, 1997, që bazohet në Kodikun e Leningradit (1009 pas K.). Herë pas here, kemi konsultuar dhe versionet e lashta të DHV (Septuaginta greqisht, Targumet aramaisht, Peshita siriane dhe Vulgata latinisht) nëse teksti hebraisht është i paqartë ose dukshëm i ngatërruar.

PËRCAKTIME TË SHKURTRA TË FORMAVE FOLJORE HEBRAISHT QË NDIKOJNË NË EKSEGJEZË

I. Zhvillimi i shkurtër historik i hebraishtes

Hebraishtja është pjesë e familjes shemitike (semitike) të gjuhës së Azisë jugperëndimore. Ky emër (që ia kanë dhënë studiuesit modernë) vjen nga biri i Noeut, Shemi (shih Zan. 5:32; 6:10). Pasardhësit e Shemit renditen në Zan. 10:21-31 si arabët, hebrenjtë, sirianët, arameasit dhe asirianët. Në të vërtetë, disa gjuhë semitike përdoren edhe nga disa kombe të renditura në pasardhjen e Hamit (shih Zan. 10:6-14): Kanaani, Fenikia dhe Etiopia.

Hebraishtja është pjesë e grupit veriperëndimor të këtyre gjuhëve semitike. Studiuesit modernë kanë gjetur pjesë nga ky grup gjuhësh të lashta, që përbëhet prej gjuhës:

- A. amorite (*Pllakat Mari*, nga shekulli i 18 para K., në akadisht)
- B. kanaanite (*Pllakat e Ras Shamras*, nga shekulli i 15 para K., në ugaritisht)
- C. kanaanite (*Letrat e Amarnës*, nga shekulli i 14 para K., në akadishten e Kanaanit)
- D. fenikase (hebraishtja përdor alfabetin fenikas)
- E. moabite (Guri i Meshas, 840 para K.)
- F. aramaike (gjuha zyrtare e perandorisë perse, e përdorur në Zan. 31:47 [2 fjalë]; Jer. 10:11; Dan. 2:4b-6; 7:28; Esdra 4:8-6:18; 7:12-16, dhe e folur nga judenjtë në shekullin e parë në Palestinë)

Gjuha hebraisht quhet “buzët e Kanaanit” në Isa. 19:18. Për herë të parë është quajtur “hebraisht” në parathënien e Ekleziastikut (*Urtësia e Ben Sirakut*) rreth 180 para K. (dhe në disa vende të tjera të hershme, shih *Anchor Bible Dictionary*, vëll. 4, f. 205 e më tej). Lidhet më ngushtë me gjuhën moabite dhe me gjuhën e përdorur në Ugarit. Shembuj hebraishteje të lashtë, që gjenden jashtë Biblës, janë

1. Kalendar i Gezer, 925 para K. (shkrimi i një nxënësi shkolle)
2. Mbishkrimi i Siloamit, 705 para K. (shkrimet e tunelit)
3. Copat prej argjile të samaritanëve, 770 para K. (regjistra taksash të shkruar në copa argjile të thyer)
4. Letrat e Lakishit, 587 para K. (komunikime lufte)
5. Monedha dhe vula makabease
6. Disa tekste nga Rrotullat e Detit të Vdekur
7. Mbishkrime të shumta (shih, “Languages [Hebrew],” ABD 4:203 e më tej)

Ashtu si gjuhët e tjera semitike, hebraishtja karakterizohet nga fjalë të përbëra prej tri bashkëtingëlloresh (rrënjë tribashkëtingëllorësh). Është gjuhë e lakueshme. Tre bashkëtingëlloret e rrënjës së fjalës mbartin kuptimin bazë të fjalës, ndërsa shtimet e parashtesave, prapashtesave, apo ndajshitesave të brendshme tregojnë funksionin sintaksor të fjalës (zanoret u shtuan më vonë, shih Sue Green, *Linguistic Analysis of Biblical Hebrew*, f. 46-49).

Fjalori i hebraishtes tregon një dallim mes prozës dhe poezisë. Kuptimet fjalësore lidhen me etimologjitë popullore (jo me origjinën gjuhësore). Lojërat e fjalëve dhe lojërat me tingujt janë shumë të zakonshme (*paranomasia*).

II. Aspektet e predikatit

A. FOLJET

Rendi i pritshëm dhe normal është FOLJE, PËREMËR, KRYEFJALË (me përcaktorë), KUNDRINOR (me përcaktorë). FOLJA bazë dhe më e thjeshtë është në formën *Kal*, E KRYER, MASHKULLORE, NJËJËS. Kështu renditen dhe fjalët në leksikut e hebraishtes dhe aramaishtes. FOLJET zgjedhohen për të treguar

1. numrin – njëjës, dyjës, shumës
2. gjininë – mashkullore, femërore (s’ka asnjënjës)
3. mënyra – dëftore, lidhore, urdhërore (për ta krahasuar me gjuhët e sotme perëndimore; lidhja e veprimtimit me realitetin)
4. koha (aspekti)

- a. E KRYERA, që nënkupton plotësimin, në kuptimin e fillimit, vazhdimin dhe përfundimit të veprimit. Zakonisht, kjo formë përdoret për veprimin e kryer, të diçkaje që ka ndodhur. J. Wash Watts, në *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament* [Vështrim i përgjithshëm i sintaksës së Dhiatës së Vjetër në hebraisht], thotë:
 “E plota që përshkruhet nga e kryera konsiderohet edhe si e sigurt. E pakryera mund ta pasqyrojë gjendjen si të mundshme, ose të dëshiruar, ose të pritshme, kurse e kryera e sheh si aktuale, reale dhe të sigurt” (f. 36).
 S. R. Driver, në *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew* [Trajtesë për përdorimin e kohëve në hebraisht], thotë:
 “E kryera përdoret për të treguar veprime, përmbushja e të cilave shtrihet vërtet në të ardhmen, por që konsiderohet si e varur nga një vendosmëri kaq e pandryshueshme vullneti saqë mund të përmendet sikur tashmë ka ndodhur: kështu, shpesh, një vendim, premtim, ose dekret, sidomos ai hyjnor, shpallet në kohën e kryer” (f. 17, p.sh., e kryera profetike).
 Robert B. Chisholm, i Riu, në *From Exegesis to Exposition* [Nga eksegeza te shtjellimi], e përcakton kështu këtë formë foljore:
 “... ajo e sheh situatën nga jashtë, si të plotë. Si e tillë, ajo shpreh një fakt të thjeshtë, qoftë ai veprim, apo gjendje (përfshi dhe gjendje ekzistence ose mendore). Kur përdoret për veprime, shpesh e sheh veprimin si të plotë nga këndvështrimi retorik i folësit ose rrëfimtari (s’ka rëndësi nëse veprimi është ose jo i plotë në realitet). E kryera mund të bëjë fjalë për një veprim/gjendje në të shkuarën, të tashmen, ose të ardhmen. Siç vërejtëm më lart, kuadri kohor, që ndikon mënyrën sesi duhet përkthyer e kryera në një gjuhë të orientuar drejt kohës, si anglishtja, duhet përcaktuar nga konteksti” (f. 86).
- b. E PAKRYERA, që nënkupton një veprim në kryerje e sipër (të paplotësuar, të përsëritur, të vazhduar, ose të kushtëzuar), shpesh një lëvizje drejt synimit. Zakonisht, kjo formë përdoret për veprime të tashme ose të ardhshme. J. Wash Watts, në *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, thotë:
 “Të gjitha kohët E PAKRYERA përfaqësojnë gjendje të papërfunduara. Ose, janë të përsëritur, ose në zhvillim e sipër, ose të kushtëzuara. Me fjalë të tjera, ose pjesërisht të zhvilluara, ose pjesërisht të sigurta. Në të gjitha rastet, janë të pjesshme në njëfarë kuptimi, pra, të paplotësuar” (f. 55).
 Robert B. Chisholm, i Riu, në *From Exegesis to Exposition*, thotë:
 “Është e vështirë ta reduktojmë thelbin e të pakryerës në një koncept të vetëm, sepse ajo përfshin edhe aspektin, edhe mënyrën. Nganjëherë, e pakryera përdoret në mënyrën dëftore dhe bën një pohim objektiv. Herë të tjera, e sheh veprimin në mënyrë më subjektive, si hipotetik, të kushtëzuar, të mundshëm, e kështu me radhë” (f. 89).
- c. *Vav*-i i shtuar, që lidh FOLJEN me veprimin e FOLJES(eve) të mëparshme.
- d. URDHËRORJA, që bazohet në vullnetin e folësit dhe në veprimin e mundshëm të dëgjuesit.
- e. Në hebraishten e lashtë vetëm konteksti në tërësi është në gjendje të përcaktojë orientimet kohore që synonte të përçonte autori.

B. Shtatë format kryesore të zgjedhura të foljes dhe kuptimi i tyre bazë. Në të vërtetë, këto forma veprojnë në bashkëpunim me njëra-tjetrën në kontekst dhe nuk duhen izoluar nga njëra-tjetra.

1. *Kali*, që është forma më e përdorur dhe më bazë. Ajo nënkupton një veprim të thjeshtë ose një gjendje ekzistence. Nuk nënkupton asnjë shkakësi apo përcaktim.
2. *Nifali*, forma e dytë më e përdorur. Zakonisht është në formën PËSORE, por kjo formë funksionon edhe si reciproke ose vetvetore. As ajo nuk nënkupton shkakësi apo përcaktim.
3. *Pieli*: kjo formë është veprorë dhe shpreh sjelljen në ekzistencë të një veprimi ose gjendjeje. Kuptimi bazë i formës *Kal* zhvillohet ose shtrihet në një gjendje ekzistence.
4. *Puali* është forma PËSORE e *Pielit*. Shpesh, shprehet me anë të një PJESOREJE.
5. *Hithpaeli* është formë vetvetore ose e ndërsjellë. Shpreh një veprim të përsëritur ose të vazhduar në lidhje me formën *Piel*. Forma e rrallë PËSORE quhet *Hothpael*.
6. *Hifili*, diateza veprorë e formës shkakore në dallim nga *Pieli*. Mund të ketë një aspekt lejues, por zakonisht bën fjalë për shkakun e një ngjarjeje. Ernst Jenni, një gramatikan gjerman i hebraishtes,

besonte se *Pieli* nënkuptonte ardhjen e diçkaje në ekzistencë, ndërsa *Hifili* tregonte sesi ndodhte kjo.

7. *Hofali*, forma PËSORE e *Hifilit*. Këto dy forma të fundit janë më pak të përdorurat nga të shtatë format.

Një pjesë e mirë e këtij informacioni vjen nga *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax* [Hyrje për sintaksën e hebraishtes biblike], nga Bruce K. Waltke dhe M. O'Connor, f. 343-452.

Tabela e veprimit dhe shkakësisë. Diçka kyçe për të kuptuar sistemin e FOLJEVE hebraike është ta shohim foljen si një model marrëdhëniesh të DIATEZËS. Disa forma janë në kontrast me të tjera (p.sh., *Kal – Nifal*; *Piel – Hifil*)

Tabela më poshtë përpiqet të vendosë në mënyrë pamore funksionin bazë të formave të FOLJEVE për sa i përket shkakësisë.

DIATEZA ose Kryefjala	Asnjë veprues dytësor	Një veprues dytësor vepror	Një veprues dytësor pësor
VEPRORE	<i>Kal</i>	<i>Hifil</i>	<i>Piel</i>
MESORE PËSORE	<i>Nifal</i>	<i>Hofal</i>	<i>Pual</i>
VETËVEPRORE/E NDËRSJELLË	<i>Nifal</i>	<i>Hifil</i>	<i>Hithpael</i>

Kjo tabelë është marrë nga diskutimi i shkëlqyer i sistemit FOLJOR në dritën e hulumtimeve të reja nga akadishitja (shih Bruce K. Waltke, M. O'Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, f. 354-359).

R. H. Kennett, *A Short Account of the Hebrew Tenses* [Rrëfim i shkurtër i kohëve hebraisht], jep një paralajmërim të nevojshëm.

“Në mësimdhënie, kam vënë re rëndom se vështirësia kryesore e studentit me foljet hebraisht qëndron në faktin se ai s’rrok dot kuptimin që ato përçonin në mendjen e vetë hebrejve; me fjalë të tjera, ekziston prirja që secilës kohë hebraisht t’i caktohet një numër i caktuar formash latinisht ose anglisht me anë të cilave mund të përkthehet zakonisht një kohë e caktuar. Kjo sjell si rrjedhojë dështimin për të perceptuar shumë prej këtyre ngjyimeve të holla kuptimore, të cilat i japin së tepërmi jetë dhe gjallëri terminologjisë së Dhiatës së Vjetër.

Vështirësia në përdorimin e foljeve hebraisht vjen vetëm për shkak të pikëvështrimit (tejet i ndryshëm prej tonit) në bazë të së cilit hebrejntë e shihnin veprimin; *koha*, që për ne është e rëndësishme parësore, siç shihet nga vetë fjala ‘kohë e veprimit’, për ta ishte dytësore për nga rëndësia. Prandaj është thelbësore që studiuesi të rrokë qartë, jo dhe aq format latine apo anglisht që mund të përdoren për të përkthyer secilën nga kohët e hebraishtes, por më tepër aspektin e secilit veprim, ashtu siç paraqitej në mendjen e hebrejve.

Termi ‘kohë’, kur i vishet foljeve hebraisht, të çon në qorrsokak. Të ashtuquajturat ‘kohë’ hebraishte të foljes nuk shprehin *kohën*, por thjesht *gjendjen* e veprimit. Madje, po të mos ishte për përshtjellimin që do të vinte nga përdorimi i termit ‘gjendje’ si për emrat, ashtu dhe për foljet, termi ‘gjendjet’ do të ishte përcaktim shumë më i përshtatshëm se ‘kohët’. Duhet patur gjithmonë parasysh se është e pamundur që ta përkthesh një fjalë hebraisht në anglisht pa përdorur një kufizim (pra, ai i kohës), i cili mungon plotësisht në hebraisht. Hebrejntë e lashtë nuk e mendonin kurrë një veprim si të shkuar, të tashmë, apo të ardhshëm, por thjesht si *të kryer*, pra, të plotë, ose *të pakryer*, pra, në zhvillim e sipër. Kur themi se një kohë e caktuar hebraisht përkon me kohën e kryer, të kryer të plotë, ose të ardhme në anglisht, nuk po themi se hebrejntë e mendonin si të kryer, të kryer të plotë, apo të ardhme, por thjesht se kështu duhet përkthyer në gjuhën tonë. *Kohën* e veprimit hebrejntë nuk përpiqeshin ta shprehnin me asnjë formë foljore” (parathënia dhe f. 1).

Një paralajmërim tjetër i shkëlqyer na vjen nga Sue Groom, *Linguistic Analysis of Biblical Hebrew* (Analizë gjuhësore e hebraishtes biblike), e cila na kujton:

“S’kemi si ta dimë nëse rindërtimi që i bëjnë studiuesit e sotëm fushave semantike dhe marrëdhëniesh kuptimore në një gjuhë të lashtë e të vdekur është thjesht pasqyrim i intuitës së tyre, apo i gjuhës së tyre, apo nëse ato fusha ekzistonin në hebraishten klasike” (f. 128).

- C. Mënyrat (që janë thjesht analogji të marra nga gjuhës e sotme perëndimore)
1. Ndodhi, po ndodh (DËFTORE), zakonisht përdor kohën E KRYER ose PJESORE (të gjitha PJESORET janë DËFTORE)
 2. Do të ndodhë, mund të ndodhë (LIDHORE)
 - a. përdor një kohë TË PAKRYER të caktuar
 - (1) NXITËSE (me një *h* të shtuar), formë E PAKRYER e vetës së parë, që zakonisht shpreh një dëshirë, kërkesë, ose vetënxitje (pra, veprime me nismën e folësit)
 - (2) URDHËRUESE (ndryshime të brendshme), formë E PAKRYER e vetës së tretë (mund të jetë dhe në vetën e dytë në fjali mohore), që zakonisht shpreh një leje, kërkesë, paralajmërim, apo këshillë
 - b. përdor kohën E KRYER me *lu* ose *lule*
Këto konstrukte janë të ngjashme me fjalitë KUSHTORE TË KLASIT TË DYTË në greqishten *koine*. Një pohim i rremë (protasis) çon në një përfundim të rremë (apodosis).
 - c. përdor kohën E PAKRYER me *lu*
Konteksti dhe *lu*, si dhe orientimi i ardhshëm, janë elemente që tregojnë këtë përdorim LIDHOR. Disa shembuj nga J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, janë Zan. 13:16; LiP. 1:12; 1 Mbr. 13:8; Psa. 24:3; Isa. 1:18 (shih f. 76-77).
- D. *Vav* – bisedor/vijues/lidhor. Ky tipar sintaktik, që është unik për hebraishten (kananiten) ka shkaktuar pështjellim të madh gjatë viteve. Përdoret në mënyra të ndryshme, shpesh, në bazë të gjinisë letrare. Arsyeja për këtë pështjellim është se studiuesit e mëparshëm ishin evropianë dhe përpiqeshin ta interpretonin në kuadrin e gjuhëve të tyre amtare. Kur kjo doli se ishte e vështirë, ia hodhën fajin hebraisht, që ishte një gjuhë “gjoja” e lashtë dhe arkaike. Gjuhët evropiane kanë FOLJE me bazë KOHËN. Disa nga rrjedhjat gramatikore të kësaj larmie u qartësuan kur u kuptua se shkronja *vav* i shtohet, ose rrënjës së FOLJEVE TË KRYERA, ose TË PAKRYERA. Kjo ndryshoi mënyrën se si filloi të shihej veprimi.
1. Në rrëfimin historik, FOLJET lidhen së bashku si zinxhir sipas një modeli standard.
 2. Parashtesa *vav* tregonte një marrëdhënie të caktuar me FOLJET e mëparshme.
 3. Konteksti më i gjerë është gjithmonë çelësi për të kuptuar zinxhirin e FOLJEVE. FOLJET semitike nuk mund të analizohen në izolim nga konteksti.
- J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament* [Vështrim i përgjithshëm i sintaksës në Dhiatën e Vjetër hebraisht], vëren veçantinë e hebraishtes kur përdor *vav*-in përpara formave TË KRYERA dhe TË PAKRYERA (shih 52-53). Meqë ideja bazë e TË KRYERËS është e shkuara, shtimi i *vav*, shpesh, i vesh edhe aspektin e kohës së ardhme. Kjo është e vërtetë edhe në rastin e TË PAKRYERËS, ideja bazë e së cilës është e tashmja ose e ardhmja; shtimi i *vav*-it e kthen në të shkuarën. Kjo është një zhvendosje e pazakontë kohe, që shpjegon shtimin e *vav*-it, por nuk përbën ndryshim në kuptimin bazë të vetë kohës në fjalë. Format E KRYERA me *vav* përdoren shpesh për profecitë, ndërsa format E PAKRYERA me *vav* shkojnë më mirë me rrëfimet historike (f. 54, 68). Watts vazhdon përcaktimin e vet.
- “Si dallim bazë mes *vav*-it lidhor dhe *vav*-it vijues jepen interpretimet e mëposhtme:
1. *Vav*-i lidhor shfaqet gjithmonë për të treguar një ide paralele.
 2. *Vav*-i vijues shfaqet gjithmonë për të treguar një radhë veprimesh. Është e vetmja formë e *vav*-it që përdoret me forma të pakryera që ndjekin njëra-tjetrën. Lidhja mes formave të pakryera që lidhen me anë të *vav*-it mund të jetë një radhë kohore, një rrjedhojë logjike, një shkak logjik, ose një kontrast logjik. Në të gjitha rastet, bëhet fjalë për radhë” (f. 103).
- E. PASKAJORJA – Ka dy lloj PASKAJORESH
1. PASKAJORJA ABSOLUTE, që përbën “shprehje të fuqishme, të pavarur dhe të goditur, e cila përdoret për efekt dramatik... E përdorur si kryefjalë, shpesh nuk ka folje të shkruar, pasi folja ‘jam’ nënkuptohet; fjala qëndron në mënyrë dramatike e vetme”. (J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Hebrew Old Testament*, f. 92).
 2. PASKAJORJA E BASHKËNGJITUR, që “lidhet nga ana gramatikore me fjalinë me anë të parafjalëve, përemrave pronorë dhe marrëdhënies së bashkëngjitur” (f. 91).

J. Weingreen, *A Practical Grammar for Classical Hebrew* [Gramatikë praktike e hebraishtes klasike], e përshkruan kështu gjendjen e bashkëlidhur:

“Kur dy (ose më tepër) fjalë bashkohen kaq ngushtë saqë, së bashku, përbëjnë një ide të përbërë, fjala (ose fjalët) e pavarura thuhet se janë në gjendje të bashkëngjitur” (f. 44).

F. PJESËZAT PYETËSE

1. Vendosen gjithmonë të parat në fjali.
2. Domethënia interpretuese
 - a. *ha* – nuk pret përgjigje
 - b. *halo*’ - autori pret përgjigjen “po”.

PJESËZAT MOHORE

1. Vendosen gjithmonë përpara fjalëve që mohojnë.
2. Pjesëza mohore më e përdorur është *lo*’.
3. Pjesëza *’al* ka një ngjyrim kuptimor që varet nga konteksti dhe përdoret me format NXITËSE dhe LEJORE të foljeve.
4. Pjesëza *lebhilti* do të thotë “me qëllim që... të mos”, përdoret me PASKAJORET.
5. Pjesëza *’en* përdoret me PJESORET.

G. FJALITË KUSHTORE

1. Ka katër lloje fjalish kushtore që, në thelb, janë paralele me forma të greqishtes *koine*.
 - a. diçka që supozohet se po ndodh ose mendohet si e përmbushur (KLASI I PARË në greqisht)
 - b. diçka në kundërshtim me faktet, përmbushja e së cilës është e pamundur (KLASI I DYTË)
 - c. diçka që është e mundur, ose edhe e mundshme (KLASI I TRETË)
 - d. diçka që është më pak e mundshme, pra, përmbushja e saj është e dyshimtë (KLASI I KATËRT)
2. SHENJUESIT GRAMATIKORË
 - a. Gjendja, që konsiderohet si e vërtetë, përdor gjithmonë një folje TË KRYER DËFTORE, ose një PJESORE, dhe zakonisht protaza nis me
 - (1) *’im*
 - (2) *ki* (ose, *’asher*)
 - (3) *hin* ose *hinne*
 - b. Gjendja në kundërshtim me faktin përdor gjithmonë FOLJE TË PAKRYERA ose PJESORE në protazë; zakonisht PJESËZAT që nisin këtë pjesë të fjalisë janë *’im* ose *ki*
 - c. Gjendja më pak e mundshme përdor LIDHORET E PAKRYERA në protazë dhe përdor gjithmonë *’im* si PJESËZ për të filluar fjalinë.

SHKURTIME TË PËRDORURA NË KËTË KOMENTAR

AB	<i>Anchor Bible Commentaries</i> [Komentarët Anchor të Biblës], red. William Foxwell Albright dhe David Noel Freedman
ABD	<i>Anchor Bible Dictionary</i> [Fjalori Anchor i Biblës] (6 vëll.), red. David Noel Freedman
AKOT	<i>Analytical Key to the Old Testament</i> [Çelës analitik i Dhiatës së Vjetër], nga John Joseph Owens
ANET	<i>Ancient Near Eastern Texts</i> [Tekste të lashta të Lindjes së Mesme], James B. Pritchard
BDB	<i>A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament</i> [Leksik hebraisht dhe anglisht i Dhiatës së Vjetër], nga F. Brown, S. R. Driver dhe C. A. Briggs
IDB	The Interpreter's Dictionary of the Bible [Fjalori i Interpretuesit të Biblës] (4 vëll.), red. George A. Buttrick
ISBE	<i>International Standard Bible Encyclopedia</i> [Enciklopedia standarde ndërkombëtare e Biblës] (5 vëll.), red. James Orr
JB	Jerusalem Bible [Bibla e Jerusalemit]
JPSOA	<i>The Holy Scriptures According to the Masoretic Text: A New Translation</i> [Shkrimet e Shenjta sipas tekstit masoretik: përkthim i ri] (The Jewish Publication Society of America)
KB	<i>The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament</i> [Leksiku hebraisht dhe aramaisht i Dhiatës së Vjetër], nga Ludwig Koehler dhe Walter Baumgartner
LAM	<i>The Holy Bible From Ancient Eastern Manuscripts</i> [Bibla e Shenjtë nga dorëshkrime të lindjes së lashtë] (Peshitta), nga George M. Lamsa
LXX	Septuaginta (greqisht-anglisht) nga Zondervan, 1970
MOF	<i>A New Translation of the Bible</i> [Një përkthim i ri i Biblës], nga James Moffatt
MT	Teksti hebraisht i masoretëve
NAB	New American Bible Text [Version Bible]
NASB	New American Standard Bible [Version Bible]
NEB	New English Bible [Versioni Bible]
NET	NET Bible: New English Translation, botimi i dytë eksperimental [Version Bible]
NRSV	New Revised Standard Bible [Version Bible]
NIDOTTE	<i>New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis</i> [Fjalori i ri ndërkombëtar i teologjisë dhe eksegjzës së Dhiatës së Vjetër] (5 vëll.), red. Willem A. VanGemeren
NIV	New International Version [Version Bible]
NJB	New Jerusalem Bible [Version Bible]

OTPG	<i>Old Testament Passing Guide [Kurrikulum i Dhiatës së Vjetër]</i> , nga Todd S. Beall, William A. Banks dhe Colin Smith
REB	Revised English Bible [Version Bible]
RSV	Revised Standard Version [Version Bible]
SEPT	Septuaginta (greqisht-anglisht), nga Zondervan, 1970
TEV	Today's English Version [Version Bible] nga Shoqëritë e Bashkuara Biblike
YLT	<i>Young's Literal Translation of the Holy Bible [Përkthimi i fjalëpërfjalshëm i Biblës së Shenjtë nga Young]</i> , nga Robert Young
ZPBE	<i>Zondervan Pictorial Bible Encyclopedia [Enciklopedia e ilustruar e Biblës, nga Zondervan]</i> (5 vëll.), red. Merrill C. Tenney

NJË FJALË NGA AUTORI

SI MUND TË TË NDIHMOJË KY KOMENTAR?

Interpretimi biblik është një proces arsyetues dhe shpirtëror që përpqet të kuptojë një shkrimtar të lashtë të frymëzuar, në mënyrë të tillë që mesazhi i dhënë nga Perëndia të mund të kuptohet dhe të zbatohet në kohën tonë.

Procesi shpirtëror është kyç, por i vështirë për t'u përcaktuar. Ai kërkon qëndrim të dorëzuar dhe të hapur ndaj Perëndisë. Duhet të kesh uri (1) për Perëndinë, (2) për ta njohur atë dhe (3) për t'i shërbyer. Ky proces përfshin lutjen, rrëfimin dhe gatishmërinë për të ndryshuar mënyrën e jetesës. Fryma është kyç në procesin interpretues, por mbetet mister pse të krishterët e sinqertë dhe të perëndishëm e kuptojnë Biblën ndryshe nga njëri-tjetri.

Procesi arsyetues është më i lehtë për t'u shpjeguar. Duhet të jemi konsekuentë dhe të ndershëm me tekstin, dhe të mos ndikohemi nga anësitë tona personale apo denominacionale. Të gjithë jemi të kushtëzuar historikisht. Askush prej nesh s'është interpretues objektiv dhe asnjans. Ky komentuar ofron një proces të kujdesshëm arsyetues që përmban tri parime interpretuese, që janë strukturuar për të na ndihmuar të tejkalojmë anësitë tona.

Parimi i parë

Parimi i parë është të vërejmë sfondin historik ku u shkrua libri biblik, si dhe shkasit e veçantë historik për autorësinë e tij. Autori fillestar donte të përçonte një synim, një mesazh. Teksti nuk mund të ketë për ne një kuptim që nuk e pati kurrë për autorin fillestar, të lashtë e të frymëzuar. Çelësi është synimi i autorit, jo nevoja jonë historike, emocionale, kulturore, personale, apo denominacionale. Zbatimi është partner i pandashëm i interpretimit, por interpretimi i drejtë duhet t'i paraprijë gjithmonë zbatimit. Duhet ritheksuar se çdo tekst biblik ka një kuptim të vetëm dhe jo më tepër. Ky kuptim është ai që synonte t'i përçonte kohës së vet autori biblik fillestar përmes udhëheqjes së Frymës. Ky kuptim i vetëm mund të ketë shumë zbatime të mundshme për kultura dhe situata të ndryshme. Këto zbatime duhen lidhur me të vërtetën qendrore të autorit fillestar. Për këtë arsye, ky komentuar studimi udhëzues synon që të sigurojë një hyrje për secilin libër të Biblës.

Parimi i dytë

Parimi i dytë është të identifikojmë njësitë letrare. Secili libër biblik përbën një dokument të unifikuar. Interpretuesit nuk kanë të drejtë të izolojnë njërin aspekt të së vërtetës duke përjashtuar të tjerët. Prandaj, duhet të rrekemi të kuptojmë synimin e gjithë librit biblik përpara se të interpretojmë njësitë e veçanta letrare të tij. Pjesët e veçanta (kapitujt, paragrafët, apo vargjet) nuk mund të kenë një kuptim ndryshe nga ai i gjithë njësisë në tërësi. Interpretimi duhet të zhvendoset nga qasja deduktive ndaj tërësisë drejt qasjes induktive ndaj pjesëve. Për këtë arsye, ky komentuar studimi udhëzues synon të ndihmojë studiuesin që të analizojë strukturën e secilës njësi letrare sipas paragrafëve. Ndarjet sipas paragrafëve apo kapitujve nuk janë të frymëzuara, por na ndihmojnë që të identifikojmë njësitë e mendimit.

Interpretimi në nivelin e paragrafit (jo në nivelin e periudhës, fjalisë, frazës apo fjalës) është çelësi për të ndjekur kuptimin e synuar të autorit biblik. Paragrafët bazohen në një tematikë të unifikuar, shpesh e quajtur tema, ose fjalia temë. Çdo fjalë, frazë, fjali dhe periudhë e paragrafit lidhet në njëfarë mënyre me këtë temë të unifikuar. Ato e kufizojnë, zgjerojnë, shpjegojnë dhe/ose e vënë në pikëpyetje. Një çelës i vërtetë për interpretimin e saktë është të ndjekim mendimin e autorit fillestar paragraf për paragraf përmes njësisë të veçanta letrare që përbëjnë librin biblik. Ky komentuar studimi udhëzues synon të ndihmojë studiuesin që ta bëjë këtë duke krahasuar përkthimet e sotme në gjuhën angleze. Këto përkthime janë përzgjedhur për shkak se përdorin teori të ndryshme përkthimi:

1. Teksti greqisht i United Bible Society (Shoqëria e Bashkuar Biblike) është botimi i katërt i rishikuar (UBS⁴). Ky tekst është ndarë në paragrafë nga studiues të sotëm teksti.
2. Versioni New King James (NKJV) është një përkthim i fjalëpërfjalshëm i bazuar në traditën e dorëshkrimeve greqisht të njohur si *Textus Receptus*. Ndarjet e paragrafëve të tij janë më të gjata se

në përkthimet e tjera. Këto njësi më të gjata e ndihmojnë studiuesin që të shohë temat e unifikuara. [Kur autori i komentarit citon nga NKJV, përkthyesit në shqip citojnë nga versioni LIM, i cili i përket të njëjtës familje tekstuale si NKJV. Shënim i përkthyesit.]

3. Versioni New Revised Standard (NRSV) është një përkthim i fjalëpërfjalshëm, por i modifikuar. Ai përbën një pikë të ndërmjetme mes dy versioneve të mëposhtme moderne. Ndarjet e tij të paragrafëve janë tejet të dobishme për identifikimin e temave.
4. Versioni Today's English (TEV) është një përkthim ekuivalent dinamik i botuar nga Shoqëria e Bashkuar Biblike. Ai përpiket ta përkthejë Biblën në mënyrë të tillë që çdo lexues ose folës modern i anglishtes të mund të rrokë kuptimin e tekstit greqisht. Shpesh, sidomos në ungjijtë, ai i ndan paragrafët sipas folësve, jo sipas temës, në të njëjtën mënyrë si NIV. Për synimet e interpretuesit, kjo nuk është e dobishme. Është interesante të vërejmë se, si UBS⁴, ashtu dhe TEV, janë botuar nga e njëjta organizatë, e megjithatë ndarja e paragrafëve të tyre ndryshon.
5. Bibla e New Jerusalem (NJB) është një përkthim ekuivalent dinamik i bazuar në përkthimin katolik francez. Është shumë i dobishëm për krahasimin e ndarjes së paragrafëve nga pikëvështrimi evropian.
6. Teksti i shtypur është ai i New American Standard Bible (NASB), i përditësuar në vitin 1995, i cili është një përkthim i fjalëpërfjalshëm. Paragrafët e tij ndiqen nga komentet e mia varg për varg. [Në shqip, përkthyesi ka përkthyer drejtpërdrejt NASB-në sa herë që përdoret në komentar. Shënim i përkthyesit.]

Parimi i tretë

Parimi i tretë është ta lexojmë Biblën në përkthime të ndryshme me qëllim që të kapim gamën më të gjerë të mundshme kuptimore (fusha semantike) që mund të kenë fjalët ose frazat biblike. Shpesh, fraza ose fjala greqisht mund të kuptohet në një sërë mënyrash. Këto përkthime të ndryshme i nxjerrin në pah këto alternativa dhe ndihmojnë në identifikimin dhe shpjegimin e varianteve në dorëshkrimet greqisht. Këto nuk ndikojnë në doktrinë, por, gjithsesi, na ndihmojnë në përpjekjen për t'u kthyer te teksti origjinal i shkruar nga shkrimtari i frymëzuar në lashtësi.

Ky komentar ofron një mënyrë të shpejtë që studiuesi të kontrollojë interpretimet e veta. Ai nuk synon që të thotë fjalën e fundit, por të jetë informues dhe të nxisë mendimin. Shpesh, interpretimet e tjera të mundshme na ndihmojnë që të mos bëhemi tepër të provincialë, dogmatikë dhe denominacionalë. Interpretuesve u nevojitet një gamë më e gjerë alternativash interpretuese për të kuptuar sesa i vagullt mund të jetë teksti i lashtë. Është tronditëse sesa pak konsensus ekziston mes të krishterëve që pretendojnë se burimi i tyre i së vërtetës është Bibla.

Këto parime më kanë ndihmuar të tejkaloj një pjesë të mirë të kushtëzimit tim historik, pasi më kanë detyruar të "përleshem" me tekstin e lashtë. Shpresoj se kjo gjë do të jetë bekim edhe për ty.

Bob Utley
East Texas Baptist University
27 qershor 1996

UDHËZUES PËR LEXIMIN E MIRË BIBLIK: KËRKIM PERSONAL PËR TË VËRTETËN E VERIFIKUESHME

A mund ta njohim të vërtetën? Ku gjendet? E verifikojmë dot logjikisht? A ekziston autoriteti absolut? A ka vlera absolute që mund të na udhëheqin jetën dhe botën tonë? A ka kuptim jeta? Pse jemi këtu? Ku po shkojmë? Këto pyetje (pyetje që përsiasin të gjithë njerëzit e logjikshëm) e kanë përndjekur mendjen njerëzore që nga agui i kohës (Pred. 1:13-18; 3:9-11). Më kujtohet kërkimi im vetjak për një qendër integruese në jetën time. Unë u bëra besimtar në Krishtin në moshë të re, kryesisht në bazë të dëshmisë së disa personave të rëndësishëm në familjen time. Me rritjen drejt pjekurisë, m'u rritën edhe pyetjet për veten dhe botën time. Klishtë e thjeshta kulturore dhe fetare nuk u jepnin kuptim përjetimeve për të cilat lexoja dhe me të cilat ndeshesha. Ishte një kohë pësjtjellimi, kërkimi, përmallimi dhe, shpesh, e një mungese shprese përballë botës së pandjeshme dhe të ashpër ku jetoja.

Shumë pretendonin se kishin përgjigje për këto pyetje absolute, por, pas hulumtimeve dhe përsiatjeve, vërejta se përgjigjet e tyre bazoheshin në (1) filozofi personale, (2) mite të lashta, (3) përjetime personale, ose (4) projeksione psikologjike. Kisha nevojë për njëfarë mase verifikimi, njëfarë lloj prove, një logjikë mbi të cilën të bazoja botëkuptimin tim, qendrën time integruese, arsyen për të jetuar.

Këto i gjeta në studimin e Biblës. Fillova të shqyrtoja për prova për vërtetësinë e saj, të cilat i gjeta në (1) besueshmërinë historike të Biblës, e vërtetuar nga arkeologjia, (2) saktësinë e profecive të Dhiatës së Vjetër, (3) unitetin e mesazhit të Biblës gjatë një mijë e gjashtëqind viteve të prodhimit të saj, dhe (4) dëshmitë personale të njerëzve të cilëve iu ndryshoi jeta një herë e përgjithmonë nga kontakti me Biblën. Krishterimi, si sistem i unifikuar besimi dhe bindjesh, ka aftësinë që të trajtojë pyetjet e koklavitura të jetës njerëzore. Kjo jo vetëm që më siguroi një kornizë logjike, por aspekti përjetues i besimit biblik më solli edhe gëzim e qëndrueshmëri emocionale.

Mendova se e gjeta qendrën integruese për jetën time: Krishtin, siç kuptohet përmes Shkrimeve. Ishte një përjetim ngazëllues, një çlirim emocional. Megjithatë, ende më kujtohet tronditja dhe dhimbja që pata kur fillova të kuptoja se sa shumë interpretime të ndryshme të këtij libri propagandoheshin, nganjëherë edhe brenda të njëjtave kisha dhe shkolla mendimi. Pohimi i frymëzimit dhe vërtetësisë së Biblës nuk ishte fundi, por vetëm fillimi. Si t'i vërtetoj ose mohoj interpretimet e larmishme dhe të kundërta të pasazheve të shumta e të vështira në Bibël, që ofroheshin nga ata që besonin në autoritetin dhe vërtetësinë e saj?

Kjo detyrë u bë synimi i jetës sime dhe shtegtimi i besimit tim. E dija se besimi në Krishtin (1) më kishte sjellë paqe dhe gëzim të madh. Mendja ime kërkonte me ngulm disa vlera absolute në mes të relativitetit të kulturës sime (postmodernizmit); (2) dogmatizmi i sistemeve të kundërta fetare (feve botërore); dhe (3) arroganca denominacionale. Në kërkimin tim për qasje të vlefshme për interpretimin e literaturës së lashtë, u habita kur zbulova dhe vetë anësitë e mia historike, kulturore, denominacionale dhe përjetuese. Shpesh, Biblën e kisha lexuar për të përforcuar pikëpamjet e mia. E përdorja si burim dogme për të sulmuar të tjerët dhe për të ripërkrahur vetë pasiguritë dhe mangësitë e mia. Sa të dhimbshëm e pata këtë ndërgjegjësim!

Ndonëse nuk mund të jem kurrë plotësisht objektiv, mund të bëhem lexues më i mirë i Biblës. Mund t'i kufizoj anësitë e mia duke i identifikuar dhe duke pranuar praninë e tyre. Ende nuk jam i çliruar prej tyre, por jam përballur me dobësitë e mia. Shpesh, interpretuesi është armiku më i keq i leximit të mirë biblik!

Më lejo të rendis disa nga presupozimet që sjell në studimin tim të Biblës në mënyrë që ti, si lexues, t'i shqyrtosh bashkë me mua:

I. Presupozime

1. Unë besoj se Bibla është e vetmja vetëzbulesë e frymëzuar e të vetmit Perëndi të vërtetë. Si rrjedhojë, duhet interpretuar në dritën e synimit të autorit fillestar hyjnor (Frymës) përmes shkrimtarit njerëzor në një sfond të veçantë historik.
2. Unë besoj se Bibla është shkruar për njeriun e zakonshëm – për të gjithë njerëzit! Perëndia na u përshtat për të na folur qartazi brenda një konteksti historik dhe kulturor. Perëndia nuk e fsheh të vërtetën – ai dëshiron të kuptojmë! Si rrjedhojë, Bibla duhet interpretuar në dritën e kohës së vet, jo sonës. Për ne, Bibla nuk duhet të ketë kurrë një kuptim të ndryshëm nga ajo që kuptuan ata që e lexuan dhe dëgjuan për herë të parë. Ajo është e kuptueshme nga mendja e zakonshme njerëzore dhe përdor forma e teknika normale të komunikimit njerëzor.

3. Unë besoj se Bibla ka një mesazh dhe synim të unifikuar. Ajo nuk bie në kundërshti me veten, ndonëse vërtet përmban pasazhe të vështira dhe paradoksale. Kështu, interpretuesi më i mirë i Biblës është vetë Bibla.
4. Unë besoj se çdo pasazh (përjashto profecitë) ka vetëm një kuptim, i bazuar në synimin e autorit të frymëzuar fillestar. Ndonëse s'mund të jemi kurrë absolutisht të sigurt se e njohim synimin e autorit fillestar, shumë tregues na dëftojnë në drejtimin e tij:
 - (a) Gjinia (lloji letrar) e zgjedhur për të shprehur mesazhin
 - (b) Sfondi historik dhe/ose shkasi i veçantë që solli në ekzistencë shkrimin
 - (c) Konteksti letrar i gjithë librit, si dhe i çdo njësie letrare
 - (d) Modeli (përvijimi) tekstual i njërive letrare në mënyrën si lidhen me gjithë mesazhin
 - (e) Tiparet e veçanta gramatikore që janë përdorur për të komunikuar mesazhin
 - (f) Fjalët e zgjedhura për të paraqitur mesazhin
 - (g) Pasazhet paralele

Studimi i secilës prej këtyre zonave bëhet objekti i studimit tonë të pasazhit. Përpara se të shpjegoj metodologjinë time për leximin e mirë të Biblës, më lejoni të përvijoj disa nga metodat e papërshtatshme që po përdoren sot, të cilat kanë shkaktuar kaq shumë larmi interpretimesh dhe që, si rrjedhojë, duhen shmangur:

II. Metoda të papërshtatshme

1. Anashkalimi i kontekstit letrar të librave të Biblës dhe përdorimi i çdo periudhe, fjalie, madje dhe fjalësh të veçanta si pohime të së vërtetës pa lidhje me synimin e autorit ose kontekstin më të gjerë. Shpesh, ky quhet “përdorim i teksteve si provë”.
2. Anashkalimi i sfondit historik të librave duke e zëvendësuar me një sfond të hamendësuar historik që ka pak ose aspak mbështetje nga vetë teksti.
3. Anashkalimi i sfondit historik të librave dhe leximi i tyre si gazetën lokale të mëngjesit, të shkruar kryesisht për të krishterët e sotëm si individë.
4. Anashkalimi i sfondit historik të librave duke alegorizuar tekstin në një mesazh teologjiko-filozofik tërësisht pa lidhje me dëgjuesit e parë apo me synimin e autorit fillestar.
5. Anashkalimi i mesazhit fillestar duke e zëvendësuar me sistemin tonë të teologjisë, ndonjë doktrinë që e kemi për zemër, apo me ndonjë çështje bashkëkohore pa lidhje me synimin dhe mesazhin e shprehur të autorit fillestar. Shpesh, ky fenomen vijon pas leximit fillestar të Biblës si mënyrë për të mbështetur autoritetin e folësit. Rëndom, ky quhet “reagim i lexuesit” (interpretim i llojit “çfarë më thotë teksti mua?”). Në çdo komunikim njerëzor me shkrim mund të gjenden tre përbërës të lidhur me njëri-tjetrin:

Në të shkuarën, teknikat e ndryshme të leximit janë fokusuar në njërin nga këta tre përbërës. Por, për të pohuar vërtet frymëzimin unik të Biblës, do të ishte më i përshtatshëm një diagram i ndryshuar:

Në të vërtetë, në procesin interpretues duhen përfshirë të tre këta përbërës. Për qëllime vërtetimi, interpretimi im fokusohet në dy përbërësit e parë: autori fillestar dhe teksti. Ndoshta, po reagoj ndaj keqpërdorimeve që kam përmendur: (1) alegorizimi ose shpirtërizimi i teksteve dhe (2) interpretimi i “reagimit të lexuesit” (ç’kuptim ka teksti për mua). Keqpërdorimi mund të ndodhë në secilën fazë. Duhet t’i kontrollojmë gjithmonë motivet, anësitë, teknikat dhe zbatimet tona. Por si t’i kontrollojmë nëse nuk ka asnjë kufi, cak, apo kritere për interpretimet? Pikërisht këtu, synimi autorial dhe struktura e tekstit më sigurojnë disa kritere për t’ua kufizuar gamën interpretimeve të vlefshme të mundshme.

Në dritën e këtyre teknikave të përshtatshme leximore, cilat janë disa qasje të mundshme për leximin dhe interpretimin e mirë të Biblës, të cilat na ofrojnë një shkallë vërtetimi dhe konsistence?

III. Qasje të mundshme për leximin e mirë të Biblës

Në këtë pikë, nuk po diskutoj për teknikat unike të interpretimit të gjinive të veçanta, por për parimet e përgjithshme hermeneutike që janë të vlefshme për të gjitha llojet e teksteve biblike. Një libër i mirë për qasjet sipas gjinive të ndryshme është *How To Read the Bible For All Its Worth (Si ta lexosh Biblën për gjithë vlerën që ka)*, nga Gordon Fee dhe Douglas Stuart, botuar nga Zondervan.

Metodologjia ime fokusohet fillimisht te fakti se lexuesi duhet t’i lejojë Frymës së Shenjtë që të hedhë dritë mbi Biblën përmes katër ciklesh personale leximi. Kjo i jep Frymës, tekstit dhe lexuesit vend parësor, jo dytësor. Po kështu, kjo e mbron lexuesin që të mos ndikohet në mënyrë të panevojshme nga komentuesit. Kam dëgjuar se dikush ka thënë: “Bibla hedh shumë dritë mbi komentaret”. Ky nuk synohet si koment zhvlerësues për ndihmat studimore, por si thirrje për përdorimin e tyre në kohën e duhur.

Duhet të jemi në gjendje që interpretimet t’i mbështesim me vetë tekstin. Gjashtë zona sigurojnë të paktën një vërtetim të kufizuar:

- (1) Sfondi historik
- (2) Konteksti letrar
- (3) Strukturat gramatikore (sintaksa)
- (4) Përdorimi i fjalëve në kohën kur u shkruan
- (5) Pasazhet e përshtatshme paralele
- (6) Gjinia letrare

Duhet të jemi në gjendje të japim arsyet dhe logjikën e interpretimeve tona. Bibla është burimi ynë i vetëm për besimin dhe praktikën. Mjerisht, shpesh, të krishterët nuk bien dakord për ato që mëson ose pohon ajo. Është vetëkundërshtuese që ne besimtarët të pohojmë frymëzimin e Biblës dhe, pastaj, të mos jemi në gjendje të biem dakord se çfarë na mëson dhe kërkon ajo!

Katër ciklet e leximit synojnë të na sigurojnë të dhënat interpretuese të mëposhtme:

A. Cikli i parë i leximit

1. Lexo gjithë librin njëherësh. Lexoje sërish me një përkthim tjetër, ndoshta me një teori të ndryshme përkthimi
 - a. fjalë për fjalë (NKJV, NASB, NRSV)
 - b. ekuivalencë dinamike (TEV, JB)
 - c. parafrazim (Living Bible, Amplified Bible)
2. Kërko qëllimin qendror të gjithë shkrimit. Identifiko idenë e tij kryesore.
3. Izolo (nëse është e mundur) një njësi letrare, kapitull, paragraf, apo fjali që shpreh qartë qëllimin ose idenë e tij qendrore.
4. Identifiko gjininë mbizotëruese letrare
 - a. Dhiata e Vjetër
 - (1) Narrativa hebraike
 - (2) Poezia hebraike (letërsi urtësie, psalm)
 - (3) Profecia hebraike (prozë, poezi)
 - (4) Kodet e ligjit
 - b. Dhiata e Re
 - (1) Narrativa (ungjijtë, Veprat)

- (2) Shëmbëlltyra (ungjijtë)
 - (3) Letra
 - (4) Letërsia apokaliptike
- B. Cikli i dytë i leximit
1. Lexo sërish gjithë librin, duke u përpjekur të identifikosh temat ose subjektet kryesore.
 2. Përvijoj temat madhore dhe shpreh shkurtimisht përmbajtjen e tyre me një pohim të thjeshtë.
 3. Kontrolllo pohimin e synimit dhe përvijimin tënd të përgjithshëm me anë të ndihmave studimore.
- C. Cikli i tretë i leximit
1. Lexo sërish gjithë librin, duke u përpjekur të identifikosh sfondin historik dhe shkasin e veçantë për shkrimin e tij, duke u bazuar në të dhënat e vetë këtij libri biblik.
 2. Rendit elementet historike që përmenden në librin biblik
 - a. Autori
 - b. Data
 - c. Marrësit
 - d. Arsyeja e veçantë për shkrimin e tij
 - e. Aspekte të sfondit kulturor që lidhen me qëllimin e shkrimit
 - f. Përmendje të njerëzve dhe ngjarjeve historike
 3. Zgjeroje përvijimin tënd në nivel paragrafi për atë pjesë të librit biblik që po interpreton. Gjithmonë identifikoj dhe përvijoj njësinë letrare. Kjo mund të përbëhet nga një sërë kapitujsh ose paragrafesh. Kjo gjë të mundëson të ndjekësh logjikën dhe modelin tekstual të autorit fillestar.
 4. Kontrolllo sfondin historik duke përdorur ndihma studimore.
- D. Cikli i katërt i leximit
1. Lexo sërish njësinë e veçantë letrare në disa përkthime
 - a. Fjalë për fjalë (NKJV, NASB, NRSV)
 - b. Ekuivalencë dinamike (TEV, JB)
 - c. Parafrazim (Living Bible, Amplified Bible)
 2. Gjej strukturat letrare ose gramatikore
 - a. Fraza të përsëritura, Efe. 1:6, 12, 14
 - b. Struktura të përsëritura gramatikore, Rom. 8:31
 - c. Koncepte të kundërta
 3. Rendit elementet e mëposhtme
 - a. Terma të rëndësishëm
 - b. Terma të pazakontë
 - c. Struktura të rëndësishme gramatikore
 - d. Fjalë, fjali dhe periudha tejet të vështira
 4. Gjej pasazhet e duhura paralele
 - a. Gjej pasazhin më të qartë mësimor për temën tënde duke përdorur
 - (1) Libra “të teologjisë sistematike”
 - (2) Bibla me referenca
 - (3) Përkues biblikë
 - b. Gjej një çift të mundshëm paradoksal brenda temës tënde. Shumë të vërteta biblike paraqiten në çifte dialektike; shumë konflikte denominacionale vijnë nga mbështetja e njëanshme të gjysma e një tensioni biblik. Gjithë Bibla është e frymëzuar, ndaj duhet të përpiqemi të gjejmë mesazhin e saj të plotë në mënyrë që t’i sigurojmë një drejtpeshim biblik interpretimit tonë.
 - c. Kërko për paralele brenda të njëjtit libër, të njëjtit autor, ose të njëjtës gjini letrare; Bibla është interpretuesja më e mirë e vetes, pasi ajo ka një autor të vetëm, Frymën.
 5. Përdor ndihmat studimore për të kontrolluar vëzhgimet e tua për sfondin dhe shkasin historik
 - a. Bibla studimore
 - b. Enciklopedi, manualë dhe fjalorë biblikë
 - c. Hyrje biblike
 - d. Komentarë biblikë (në këtë pikë në studimin tënd, lejo komunitetin besimtar, të kaluar dhe të tashëm, që të të ndihmojë në studimin tënd personal dhe të ta korrigjojë).

IV. Zbatimi i interpretimit të Biblës

Në këtë pikë, i kthehemi zbatimit. Ke kaluar kohë për të kuptuar tekstin në sfondin e vet fillestar; tani, duhet ta zbatosh në jetën dhe kulturën tënde. Unë e përcaktoj autoritetin biblik si “të kuptuarit e asaj që po i thoshte autori fillestar biblik kohës së vet dhe zbatimin e asaj të vërtete në kohën tonë”.

Zbatimi duhet të ndjekë interpretimin e synimit të autorit fillestar si nga ana kohore, ashtu dhe ajo logjike. Nuk mund ta zbatojmë pasazhin biblik në kohën tonë pa kuptuar se çfarë po thoshte ai në kohën e vet! Pasazhi biblik nuk duhet të ketë një kuptim që nuk e pati kurrë vetë!

Si udhërrëfyes do të kesh përvijimin tënd të detajuar në nivelin e paragrafit (cikli i tretë i leximit). Zbatimi duhet bërë në nivelin e paragrafit, jo fjalës. Fjalët kanë kuptim vetëm në kontekst; fjalitë kanë kuptim vetëm në kontekst; periudhat kanë kuptim vetëm në kontekst. I vetmi person i frymëzuar, që është i përfshirë në procesin interpretues, është autori fillestar. Ne ndjekim vetëm udhëheqjen e tij me anë të përndritjes së Frymës së Shenjtë. Por përndritja nuk është frymëzim. Për të thënë, “kështu thotë Zoti”, duhet t’i qëndrojmë besnikë synimit të autorit fillestar. Zbatimi duhet të ketë lidhje të veçantë me synimin e përgjithshëm të gjithë shkrimit, me njësinë e veçantë letrare dhe me zhvillimin e mendimit në nivelin e paragrafit.

Mos lejo që problematikat e kohës sonë të interpretojnë Biblën; lër Biblën të flasë vetë! Kjo mund të na kërkojë që t’i nxjerrim parimet nga teksti. Kjo është e vlefshme nëse teksti mbështet një parim të caktuar. Fatkeqësisht, shumë herë, parimet tona janë thjesht të tilla, parime “tonat” – jo parime të tekstit.

Në zbatimin e Biblës, është e rëndësishme të kujtojmë se (përveçse në rastin e profecisë) vetëm një kuptim i vetëm është i vlefshëm për një tekst të caktuar biblik. Ai kuptim lidhet me synimin e autorit fillestar teksa trajtonte një krizë apo nevojës të kohës. Nga ky kuptim i vetëm mund të nxirren shumë zbatime të mundshme. Zbatimi do të bazohet në nevojat e marrësve, por duhet të ketë lidhje me kuptimin e autorit fillestar.

V. Aspekti shpirtëror i interpretimit

Deri tani, kam diskutuar për procesin logjik dhe tekstual që ka të bëjë me interpretimin dhe zbatimin. Tani, më lejoni të diskutoj shkurtimisht për aspektin shpirtëror të interpretimit. Lista e mëposhtme më ka rezultuar e dobishme:

- A. Lutu për ndihmën e Frymës (shih 1 Kor. 1:26-2:16).
- B. Lutu për falje dhe pastrim personal nga mëkatet e njohura (shih 1 Gjonit 1:9).
- C. Lutu për një dëshirë më të madhe për të njohur Perëndinë (shih Psa. 19:7-14; 42:1 e më tej; 119:1 e më tej).
- D. Çdo mësim të ri zbatoje menjëherë në jetë.
- E. Vazhdo të jesh i përlulur dhe i mësuësishëm.

Është shumë e vështirë të ruash ekuilibrin mes procesit logjik dhe udhëheqjes shpirtërore të Frymës së Shenjtë. Citimet e mëposhtme më kanë ndihmuar t’i ekuilibroj këto të dyja:

A. nga James W. Sire, *Scripture Twisting (Shtrembërimi i Shkrimit)*, f. 17-18:

“Përndritja i vjen në mendje popullit të Perëndisë – jo vetëm elitës shpirtërore. Nuk ka asnjë klasë *guru*-sh në krishterimin biblik, asnjë *iluminati*, as njerëz përmes të cilëve duhet të vijë çdo interpretim i saktë. Prandaj, ndonëse Fryma e Shenjtë jep dhunti të veçanta urtësie, njohurie dhe mprehtësie shpirtërore, ai nuk i cakton këta të krishterë të dhuntishëm që të jenë të vetmit interpretues të autoritetshëm të Fjalës së tij. Është në dorën e secilit individ të popullit të tij që të mësojë, të gjejë dhe të dallojë në lidhje me Biblën, e cila qëndron si autoritet edhe mbi ata të cilëve Perëndia u ka dhënë aftësi të veçanta. Si përmbledhje, supozimi që shpreh në gjithë këtë libër është se Bibla është zbulues e vërtetë e Perëndisë për gjithë njerëzimin, se ajo është autoriteti ynë absolut për të gjitha çështjet për të cilat flet, dhe se ajo nuk është mister i plotë, por mund të kuptohet mjaftueshëm nga njerëzit e zakonshëm në çdo kulturë”.

B. për Kirkegardin, gjetur në Bernard Ramm, *Protestant Biblical Interpretation (Interpretimi biblik protestant)*, f. 75:

Sipas Kirkegardit, studimi gramatikor, leksikor dhe historik i Biblës është hap i nevojshëm, por paraprak, drejt leximit të vërtetë të Biblës. “Për ta lexuar Biblën *si fjalë të Perëndisë*, njeriu duhet ta lexojë me emocion të madh, në majtë gishtave, me pritshmëri të madhe, në kuvendim me Perëndinë. Nëse Biblën e lexon shkel e shko, pa kujdes, apo në mënyrë akademike, apo profesionale, nuk po e lexon si Fjalë të Perëndisë. Kur njeriu e lexon Biblën siç lexon një letër dashurie, atëherë po e lexon si Fjalë të Perëndisë”.

- C. H. H. Rowley në *The Relevance of the Bible (Natyra aktuale e Biblës)*, f. 19:
“Asnjë kuptim thjesht mendor i Biblës, sado i plotë, s’ mund t’ia zotërojë dot të gjitha thesaret asaj. Ajo nuk e përçmon këtë lloj kuptimi, sepse ai është thelbësor për të shkuar drejt të kuptuarit të plotë. Por kjo duhet të të çojë në një të kuptuar shpirtëror të thesareve shpirtërore të këtij libri, në mënyrë që të plotësohet. Dhe, për këtë të kuptuar shpirtëror, është e nevojshme diçka më tepër sesa vigjilenca mendore. Gjërat shpirtërore dallohen shpirtërisht, ndaj studiuesit të Biblës i nevojitet një qëndrim shpirtëror pranues, një zell për të gjetur Perëndinë që t’i dorëzohet atij, në mënyrë që të kalojë, përtej studimit të tij shkencor, në trashëgiminë më të pasur të librit më madhështor në botë”.

VI. Metoda e këtij komentuari

Komentari studimor udhëzues synon të të ndihmojë në procedurat interpretuese në mënyrat vijuese

- A. Një përvijim i shkurtër historik shërben si hyrje e çdo libri. Pasi të kesh kryer “ciklin tre të leximit”, kontrollo këtë informacion.
- B. Mësimet kontekstuale gjenden në fillim të secilit kapitull. Kjo do të të ndihmojë të kuptosh sesi është strukturuar njësia letrare.
- C. Në fillim të çdo kapitulli ose njësie letrare kryesore, kam dhënë ndarjet e paragrafëve dhe titujt e tyre përshkruar nga një sërë përkthimesh moderne:
1. Teksti greqisht i United Bible Society, botimi i katërt i rishikuar (UBS⁴)
 2. The New American Standard Bible, përditësimi i vitit 1995 (NASB)
 3. The New King James Version (NKJV)
 4. The New Revised Standard Version (NRSV)
 5. Today’s English Version (TEV)
 6. The Jerusalem Bible (JB)
- Ndarjet sipas paragrafëve nuk janë të frymëzuara. Ato duhen vërtetuar nga konteksti. Duke krahasuar disa përkthime moderne që nisen nga teori të ndryshme përkthimi dhe pikëvështrime të ndryshme teologjike, jemi në gjendje të analizojmë strukturën e hamendësuar të mendimit të autorit fillestar. Secili paragraf përmban nga një të vërtetë kryesore. Kjo është quajtur “fjalja temë”, ose “ideja qendrore e tekstit”. Ky mendim unifikues është çelësi për interpretimin e duhur historik dhe gramatikor. S’duhet kurrë të interpretojmë, të predikojmë, ose të japim mësim nga më pak se një paragraf! Gjithmonë kujto se çdo paragraf ka lidhje me paragrafët rrethues. Ja pse është kaq e rëndësishme të bësh një përvijim të të gjithë librit në nivelin e paragrafëve. Duhet të jemi në gjendje të ndjekim rrjedhën logjike të temës që po trajtohet nga autori i frymëzuar fillestar.
- D. Shënimet e Bobit ndjekin një qasje interpretimi “varg për varg”. Kjo na shtrëngon të ndjekim mendimin e autorit fillestar. Shënimet sigurojnë informacion për pikat e mëposhtme:
1. kontekstin letrar
 2. të dhënat historike dhe kulturore
 3. informacione gramatikore
 4. studime fjalësh
 5. pasazhe paralele të rëndësishme
- E. Në pika të ndryshme gjatë këtij komentari, tekstit të shtypur të New American Standard Version (përditësimi i vitit 1995) do t’i shtojmë edhe përkthimet e një sërë versionesh të tjera moderne:
1. The New King James Version (NKJV), i cili ndjek dorëshkrimet tekstuale të “Textus Receptus”.
 2. The New Revised Standard Version (NRSV), i cili është një rishikim “fjalë për fjalë” i Revised Standard Version, i kryer nga Këshilli Kombëtar i Kishave (National Council of Churches).
 3. The Today’s English Version (TEV), i cili është një përkthim ekuivalent dinamik i Shoqërisë Biblike Amerikane.
 4. The Jerusalem Bible (JB), i cili është një përkthim anglisht i bazuar në një përkthim ekuivalent dinamik nga ana e katolikëve francezë.
- F. Për ata që s’lexojnë greqisht, krahasimi i përkthimeve anglisht mund t’i ndihmojë në identifikimin e problemeve në tekst:
1. variantet në dorëshkrime
 2. kuptimet e ndryshme të fjalëve
 3. tekstet dhe strukturat që janë të vështira nga ana gramatikore
 4. tekstet e paqarta

Ndonëse përkthimet anglisht nuk i zgjidhin dot këto probleme, gjithsesi i shigjetojnë si pjesë që kanë nevojë për një studim më të thellë dhe më tërësor.

- G. Në përmbyllje të çdo kapitulli, jepen pyetje të vlefshme diskutimi, të cilat përqipen të shigjetojnë çështjet kryesore interpretuese të atij kapitulli.

SHËNIME HYRËSE PËR STUDIMIN E ZANAFILLËS 1-11

A. Si lidhet Zanafilla 1-11 me shkencën perëndimore moderne?

1. tërësisht e papajtueshme
2. tërësisht e pajtueshme
3. kanë pika të ngjashme

Shkenca është metodë kërkimore. Është fenomen modern, por ndryshon gjithmonë në dritën e njohurive të reja. Konceptet e Perëndisë si Krijues dhe Perëndisë si Shpëtimtar bashkohen nga “dy libra”: natyra (zbuluesia e natyrshme, shih Psa. 19:1-16) dhe Shkrimi (zbuluesia e posaçme, shih Psa. 19:7-11). Të dy këta “libra” i shkroi Perëndia! Nuk janë të papajtueshëm!

B. Ç’lidhje ka Zanafilla 1-11 me historinë moderne?

1. Gjinitë letrare lindore ndryshojnë nga ato perëndimore. S’janë të vërteta apo të rreme, as të drejta apo të gabuara, por thjesht të ndryshme. Zanafilla 1-11 flet për parahistorinë. Është kyçe nga ana teologjike, por disi e veshur me vel (model i shkurtër letrar). E veshur si me vel nga ana e gjinisë letrare, nga ana e dramës historike, e veshur me vel si fundi i historisë (pra, Zbuluesia).
2. Krishterimi, ashtu si judaizmi, është fe e bazuar në histori. Ai qëndron ose rrëzohet në bazë të përputhjes me faktet historike. Sidoqoftë, disa ngjarje (pra, Zan. 1-11) janë përtej logjikës sonë, prandaj na komunikohen në mënyra që njerëzit arrijnë t’i kuptojnë (pra, na përshtatet nga ana konceptuale). Me këtë nuk po mohojmë aspak vërtetësinë e tyre, por po theksojmë synimin e tyre teologjik. Bibla zgjedh të përqendrohet, jo te krijimi, por te rikrijimi (shpengimi).
3. Zanafilla vendoset brenda një kuadri referimi “historik”. Jemi në gjendje të dokumentojmë lidhje të qarta me historinë laike, duke nisur nga kapitulli 12 (pra, me Pllakat e Nuzit dhe Marit). Nga ana tjetër, kapitujt 1-3 janë përtej vërtetimit historik dhe identifikimit të gjinisë letrare.

C. Ç’lidhje ka Zanafilla 1-11 me letërsinë?

1. Ekzistojnë paralele mes kapitujve 1-2, 3 6-9 dhe burimeve mesopotamase. Shpesh, shfaqin ngjashmëri në terminologji, hollësi dhe në zhvillimin e ndodhive. Megjithatë, monoteizmi i Biblës dhe dinjiteti i njerëzimit janë unike.
2. Ka të paktën dy rreziqe kur i qasemi Biblës si letërsi.
 - a. Kur themi letërsi, duket sikur Bibla është mitologjike dhe plotësisht johistorike.
 - b. Kur themi “literale”, duket sikur flasim për gjuhë të fjalëpërfjalshme, jo të figurshme, pa gjini lindore, pa ngjarje dramatike dhe shëmbëlltyrore.Perëndia na është shfaqur në një kohë dhe kulturë të caktuar, duke përdorur gjuhë njerëzore (pra, metafora, analogji dhe mohime). Bibla është e vërtetë dhe e besueshme, por jo shteruese.
3. Krijimi është e vërtetë që na zbulohet në mënyrë të shkallëzuar. Zanafilla 1-2 janë kapituj themeltarë, por Psalmet dhe DHR janë kyçë për të pasur një pikëvështrim të saktë. Secili prej këtyre tri burimeve na e përmirëson të kuptuarit teologjik të metodës dhe synimit të krijimit.

D. Si ta interpretojmë Zanafillën 1-11?

1. Mënyra si filloi gjithçka dhe si do të përfundojë gjithçka nuk na zbulohet plotësisht (Zanafilla 1-11 dhe Zbuluesia; shohim si nëpërmjet një pasqyre në mënyrë të errët).
2. Ne disponojmë të gjitha të vërtetat e nevojshme për t’iu përgjigjur Perëndisë dhe për të kuptuar Biblën. Por nuk kemi faktet shteruese dhe të plota. Kemi vetëm ngjarje të përzgjedhura dhe të interpretuara nga ana teologjike.
3. Zanafillën 1-11 duhet ta shohim përmes
 - a. gjinisë letrare
 - b. theksit teologjike
 - c. ngjarjeve historike
 - d. anësive/shkencës moderne/kulturës
4. Njerëzit e rënë qëndrojnë të gjithë përpara Biblës (pra, zbuluesës së Perëndisë) dhe gjykojnë prej saj. Ajo është përtej aftësive tona mendore, por duhet të jemi në gjendje ta rrokim me qëllim që të reagojmë siç duhet ndaj saj. Besimtarët e interpretojnë ndryshe (disa, në mënyrë të dobët), por të gjithë janë përgjegjës për të vërtetat që kuptojnë. Bibla na zbulon Perëndinë; na zbulon rebelimin njerëzor; na zbulon

shpengimin hyjnor. Përjetësia jonë lidhet me këto të vërteta, jo me “si”-në dhe “kur”-in e krijimit dhe ngjarjeve të Zan. 1-11. Rëndësi ka “Kush” dhe “pse”; këto janë thelbësore.

Perëndia pastë mëshirë për ne të gjithë (dhe ka)!

HYRJE PËR ZANAFILLËN

I. EMRI I LIBRIT

- A. Në hebraisht (pra, sipas Tekstit Masoretik), titulli është fjala e parë e librit, *Bereshith*, “në fillim”, ose “Fillimisht”.
- B. Në Biblën greqisht (pra, përkthimi i Septuagintës), titulli është *Zanafilla*, që do të thotë “fillimi” ose “origjina”, që është marrë nga Zan. 2:4a. Kjo mund të jetë fraza kyçe “përvijuese” e autorit, ose kolofoni i tij për të lidhur së bashku biografitë e ndryshme teologjike, njësoj siç bënin dhe shkruesit e pllakave me kuneiforme babilonase. Kjo frazë përvijuese kyçe funksionon si përmbledhje, jo si hyrje.

II. KANONIZIMI

- A. Ky është libri i parë i pjesës së parë të kanonit hebraik të titulluar “Torahu”, ose “mësimet”, ose “Ligji”.
- B. Në Septuagintë, kjo pjesë njihet me termin Pentatuk/Pesëlibërsh (pra, pesë rrotullat).
- C. Nganjëherë, në anglisht njihet me titullin “Pesë Librat e Moisiut”.
- D. Zanafilla-Ligji i Përtërirë është një rrëfim i vazhduar, i rrëfyer (ose i redaktuar) nga Moisiu në lidhje me krijimin; u përpilua gjatë jetës së Moisiut.

III. GJINIA LETRARE – Libri i Zanafillës është pikësëpari narrativë teologjike dhe historike, por përfshin dhe lloje të tjera gjinish letrare:

- A. Dramë historike – shembuj: 1:1-3
- B. Poezi – shembuj: 2:23; 4:2; 8:22
- C. Profeci – shembuj: 3:15; 49:1 e më tej (si dhe poetike)

IV. AUTORËSIA

- A. Vetë Bibla nuk e përmend autorin (siç ndodh dhe për shumë libra të DHV). Zanafilla nuk ka pjesë në vetën e parë njëjës si Ezra, Nehemia, apo pjesë në vetën e parë shumës si te Veprat. Gjithsesi, në fund të fundit, autori është Perëndia!
- B. Tradita judaike:
 - 1. Autorët e lashtë judenj thonë se e shkroi Moisiu:
 - a. *Ekleziastiku* i Ben Sirahut, 24:23, shkruar rreth 185 para K.
 - b. *Babba Bathra* 14b, një pjesë e Talmudit
 - c. Filoja i Aleksandrisë, në Egjipt, një filozof jude që jetoi rreth 20 para K. deri më 42 pas K.
 - d. Flavius Jozefusi, historian jude, që jetoi rreth 37-70 pas K.
 - 2. Ky libër ishte zbulesë që iu dha Moisiut
 - a. Thuhet se Moisiu e shkroi për popullin:
 - (1) Eksodi 17:14
 - (2) Eksodi 24:4, 7
 - (3) Numrat 33:2
 - (4) Ligji i Përtërirë 31:9, 22, 24-26
 - b. Thuhet se Perëndia i foli popullit nëpërmjet Moisiut:
 - (1) Ligji i Përtërirë 5:4-5, 22
 - (2) Ligji i Përtërirë 6:1
 - (3) Ligji i Përtërirë 10:1

- c. Thuhet se Moisiu ia tha popullit fjalët e Torahut:
 - (1) Ligji i Përtërirë 1:1, 3
 - (2) Ligji i Përtërirë 5:1
 - (3) Ligji i Përtërirë 27:1
 - (4) Ligji i Përtërirë 29:2
 - (5) Ligji i Përtërirë 31:1, 30
 - (6) Ligji i Përtërirë 32:44
 - (7) Ligji i Përtërirë 33:1
 - 3. Autorët e DHV ia atribuojnë Moisiut:
 - a. Jozueu 8:31
 - b. 2 Mbretërve 14:6
 - c. Esdra 6:18
 - d. Nehemia 8:1; 13:1-2
 - e. 2 Kronikave 25:4; 34:12; 35:12
 - f. Danieli 9:11
 - g. Malakia 4:4
- C. Tradita e krishterë:
- 1. Jezusi ia atribuon Moisiut disa citime nga Torahu:
 - a. Mateu 8:4; 19:8
 - b. Marku 1:44; 7:10; 10:5; 12:26
 - c. Luka 5:14; 16:31; 20:37; 24:27, 44
 - d. Gjoni 5:46-47; 7:19, 23
 - 2. Autorë të tjerë të DHR ia atribuojnë Moisiut disa citime nga Torahu:
 - a. Luka 2:22;
 - b. Veprat 3:22; 13:39; 15:1, 15-21; 26:22; 28:23
 - c. Romakëve 10:5, 19
 - d. 1 Korintasve 9:9
 - e. 2 Korintasve 3:15
 - f. Hebrenjve 10:28
 - g. Zbulesa 15:3
 - 3. Shumica e Etërve të hershëm të kishës pranonin autorësinë e Moisiut. Nga ana tjetër, Ireneu, Klementi i Aleksandrisë, Origeni dhe Tertuliani shprehën dyshimin e tyre për marrëdhënien e Moisiut me formën e tanishme kanonike të Zanafillës (shih D. 2, më poshtë).
- D. Bota studimore moderne
- 1. Është e qartë se Torahut i janë bërë disa shtesa redaktoriale (me sa duket, për ta bërë këtë vepër të lashtë më të kuptueshme për lexuesit e kohës, gjë që ishte tipike për skribët egjiptianë):
 - a. Zanafilla 12:6; 13:7; 14:14; 21:34; 32:32; 36:31; 47:11
 - b. Eksodi 11:3; 16:36
 - c. Numrat 12:3; 13:22; 15:22-23; 21:14-15; 32:33 e më tej
 - d. Ligji i Përtërirë 3:14; 34:6
 - e. Skribët e lashtë ishin tejet të stërvitur e të arsimuar. Gjithsesi, teknikat e tyre ndryshonin nga njëri vend në tjetrin:
 - (1) Në Mesopotami, skribët kujdeseshin që të mos ndryshonin asgjë, madje dhe i kontrollonin punët e tyre nga ana e saktësisë. Ja një shënim i një skribi të lashtë sumerian: “Vepra është e plotë nga fillimi në fund, është kopjuar, rishikuar, krahasuar dhe vërtetuar shenjë për shenjë” (rreth 1400 para K.).
 - (2) Në Egjipt, ata i ripunonin lirisht tekstat e lashta për t’i përditësuar për lexuesit e kohës. Edhe skribët në Kumran (pra, Pergamenat e Detit të Vdekur) e ndoqën këtë qasje.
 - 2. Studiuesit e shekullit të 19-të nxorën teorinë se Torahu është një dokument i përbërë prej shumë burimesh gjatë një periudhe të gjatë kohore (Graff-Wellhausen). Kjo teori bazohet në:
 - a. Emrat e ndryshëm, që përdoren në Torah për Perëndinë
 - b. Ngjarjet që përmenden dy herë në tekst

- c. Forma letrare e rrëfimeve
 - d. Teologjia e rrëfimeve
3. Burimet dhe datat e hamendësuarat:
- a. Burimi “J” (përdorimi i emrit JHVH nga Izraeli jugor) – 950 para K.
 - b. Burimi “E” (përdorimi i emrit *Elohim* nga Izraeli verior) – 850 para K.
 - c. “J” dhe “E” në kombinim me njëri-tjetrin – 750 para K.
 - d. Burimi “D” (“Libri i Ligjit”, 2 Mbre. 22:8, zbuluar gjatë reformës së Josias teksa riparonte tempullin, mund të ketë qenë libri i Ligjit të Përtërirë, i shkruar nga një prift i panjohur i kohës së Josias për të mbështetur reformën e tij.) – 621 para K.
 - e. Burimi “P” (rishkrimi priftëror i DHV, sidomos i ritualeve dhe procedurave) – 400 para K.
 - f. Është e qartë se Torahut i janë bërë shtesa redaktoriale. Judenjtë thonë se këtë e kishte bërë
 - (1) Kryepriifti (ose ndonjë tjetër i familjes së tij) në kohën e shkrimit
 - (2) Profeti Jeremia
 - (3) Skribi Ezra – IV Ezra thotë se ai e rishkroi për shkak se dokumentet origjinale u shkatërruan gjatë rënies së Jerusalemit më 586 para K.
 - g. Gjithsesi, teoria e “J. E. D. P.” nxjerr në pah më tepër teoritë dhe kategoritë e sotme letrare sesa të dhënat nga vetë Torahu. Shih R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament [Hyrje në Dhiatën e Vjetër]*, f. 495-541, dhe *Tyndale’s Commentaries, “Leviticus” [Levitiku]*, f. 15-25).
 - h. Veçoritë e letërsisë hebraike
 - (1) Ngjarjet e rrëfyera dy herë, si Zan. 1 & 2, janë të zakonshme në hebraisht. Zakonisht, jepet një përshkrim i përgjithshëm, i ndjekur nga një rrëfim më i hollësishëm (p.sh., Dhjetë Urdhërimet dhe Kodi i Shenjtërisë). Ndoshta, me këtë mënyrë theksoheshin të vërtetat ose i vihej në ndihmë mësimi përmendësh me gojë.
 - (2) Rabinët e lashtë thoshin se dy emrat më të zakonshëm për Perëndinë kanë domethënie teologjike:
 - (a) JHVH – emri i Besëlidhjes për Perëndinë, që tregon marrëdhënien e tij me Izraelin si Shpëtimtar dhe Shpengues (shih Psa. 19:7-14; 103).
 - (b) *Elohim* – hyjnia si Krijues, Furnizues dhe Ruajtës i gjithës jetës në tokë (shih Psa. 19:1-6; 104).
 - (c) Edhe disa tekste të lashta të Lindjes së Afërt përdorin disa emra për të përshkruar perëndinë e epërm (shih *Encyclopedia of Bible Difficulties [Enciklopedia e vështirësive të Biblës]*, nga Gleason L. Archer, f. 68).
 - (3) Në letërsinë jobiblike të Lindjes së Afërt, është normale që brenda një vepre të unifikuar letrare të shfaqet një larmi stileshe dhe fjalorësh (shih *Hyrje në Dhiatën e Vjetër*, R. K. Harrison, f. 522-526).
- E. Të dhënat nga literatura e lashtë e Lindjes së Mesme na lënë të kuptojmë se Moisiu përdori dokumente të shkruara kuneiforme, ose tradita gojore të stilit (patriarkal) mesopotamas, për të shkruar Zanafillën. Kjo s’do të thotë aspak se ia ulim vlerën frymëzimit hyjnor, por është një përpjekje për të shpjeguar fenomenet letrare të librit të Zanafillës (shih P. J. Wiseman, *New Discoveries in Babylonia about Genesis [Zbulime të reja në Babiloni për Zanafillën]*. Duke filluar nga Zan. 37, ndikimi i fortë egjiptian në lidhje me stilin, formën dhe fjalorin duket se na tregon që Moisiu përdori produkte letrare, ose tradita gojore nga koha e izraelitëve në Egjipt dhe në Mesopotami. Arsimin zyrtar Moisiu e kishte plotësisht egjiptian! Formulimi i saktë letrar i Pesëlibërshit është i paqartë. Unë besoj se Moisiu është përpiluesi dhe autori i shumicës dërrmuese të Pesëlibërshit, ndonëse mund të ketë përdorur skribë dhe/ose tradita (patriarkale) të shkruara dhe gojore. Më vonë, shkrimet e tij u përditësuan nga skribët e mëvonshëm. Historiciteti dhe besueshmëria e këtyre librave të parë të DHV është mbështetur nga arkeologjia e sotme.
- F. Ekziston një teori e re se ka patur skribë (në pjesë të ndryshme të Izraelit) që kanë punuar për pjesë të ndryshme të Pesëlibërshit në të njëjtën kohë nën drejtimin e Samuelit (shih 1 Sam. 10:25). Kjo teori u propozua për herë të parë nga E. Robertson në *The Old Testament Problem [Problemi i Dhiatës së Vjetër]*.

V. DATA

- A. Zanafilla mbulon periudhën nga krijimi i kozmosit deri te familja e Abrahamit. Është e mundur që ta datojmë jetën e Abrahamit në bazë të literaturës shekulare të asaj periudhe. Data e përafërt është 2 000 para K., mijëvjeçari i dytë para K. Baza për këtë është si më poshtë:
1. babai vepronte si prift i familjes (si Jobi)
 2. jeta ishte nomade, ndiqnin bagëtitë e trasha dhe të imta
 3. migrimi i popujve semitë gjatë kësaj periudhe
- B. Ngjarjet e hershme të Zanafillës 1-11 janë ngjarje të vërteta historike (ndoshta, dramë historike), por të padatueshme në bazë të njohurive që disponojmë deri më sot.
1. Personalisht, mendoj se mosha e tokës është disa miliarda vite (pra, 14.6 miliarda vjet për universin dhe 4.6 miliarda vjet për tokën, shih librin e Hugh Ross, *The Genesis Question [Çështja e Zanafillës]* dhe *Creation and Time [Krijimi dhe koha]*).
 2. Megjithatë, unë besoj gjithashtu në krijimin e veçantë të Adamit dhe Evës në një periudhë shumë më të vonët. Unë mendoj se Zanafilla si njëfarë kornize “historike”, por aspekti historik është i vagullt në fillim (shih Zan. 1-3). Fëmijët e Adamit dhe Evës nisin qytetërimet e Mesopotamisë (shih kapitulli 4). Nëse kjo kornizë pranohet, atëherë Adami është një *Homo sapiens* i sotëm dhe jo një *Homo erectus* më primitiv. Nëse kjo është e vërtetë, atëherë duhet të ketë patur një zhvillim evolutiv të hominidët (shih *Tyndale OT Commentaries*, “Genesis” [Zanafilla], nga Kidner, si dhe *Who Was Adam? [Kush ishte Adami?]* nga Fazale Rana dhe Hugh Ross), por edhe një akt të veçantë krijimi nga ana e Perëndisë në një periudhë shumë më të mëvonshme kohore. Nuk ndihem plotësisht rehat me këtë pikëpamje, por kaq kam mundur të arrij në bazë të njohurive që kam deri tani për Biblën dhe shkencën.
- C. Kur studiojmë Zanafillën, duhet të kemi parasysh se ngjarjet historike janë regjistruar nga Moisiu, i cili e udhëhoqi popullin e Perëndisë duke e nxjerrë nga Egjipti (1) më 1445 para K., në bazë të 1 Mbretërve 6:1; ose (2) më 1290 para K., bazuar në të dhënat e arkeologjisë së sotme. Prandaj, qoftë nëpërmjet traditës gojore, burimeve të shkruara që ne s’i njohim, apo nëpërmjet zbulesës së drejtpërdrejtë hyjnore, Moisiu regjistron “sesi nisi gjithçka”, duke u përqendruar te “kush” dhe te “pse”, jo te “si” dhe te “kur”!
- D. Këtë komentuar (Zanafilla 1-11) e shkrova më 2001. Pata shumë vështirësi të kuptoja marrëdhënien e Zanafillës 1 me kulturën time të sotme perëndimore. Një libër i ri prej John H. Walton, *The Lost World of Genesis One [Bota e humbur e Zanafillës 1]* (2009), më ka ndihmuar të kuptoj sa i ndikuar isha nga konteksti im ekzistencial. Mendoj se hermeneutika e saktë fillon me synimin e autorit fillestar, por e kuptoj se hermeneutikën e njihja më mirë në teori se në praktikë. Libri i Walton shkaktoi një zhvendosje paradigmatiche në mendësinë time në lidhje me Zanafillën 1: ajo bën fjalë për fillesat e funksionit, jo për fillesat materiale të universit. Ky mendim më hapi vërtetë sytë. Më ka bindur që këtë tekst kyç ta shoh në një mënyrë të re që e tejkalon debatin midis shkencës dhe besimit, tokës së re dhe tokës së vjetër, evolucioni dhe krijimit të specieve. Ta rekomandoj me gjithë shpirt këtë libër!

VI. BURIMET QË MBËSHTESIN KONTEKSTIN HISTORIK

- A. Librat e tjerë biblikë
1. Krijimi – Psalmet 8; 19; 33; 50; 104; 148 dhe DHR (shih Gjoni 1:3; 1 Kor. 8:6; Kol. 1:16; Heb. 1:2)
 2. Koha e Abrahamit – Jobi
- B. Burimet arkeologjike
1. Paraleli më i hershëm i njohur letrar me kontekstin kulturor të Zanafillës 1-11 gjendet në pllakat kuneiforme të Eblës, në Sirinë veriore, që datojnë rreth 2500 para K., shkruar në akadisht.

2. Krijimi

- a. Rrëfimi më i afërt mesopotamas, që merret me krijimin, *Enuma Elish*, i cili daton sipas (1) NIV Study Bible, rreth 1900-1700 para K., ose sipas (2) John H. Walton, *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context [Literatura e lashtë izraelite në kontekstin e saj kulturor]*, f. 21, rreth 1000 para K. U gjet në bibliotekën e mbretit Ashurbanipal në Ninive; kopje të tjera të saj janë gjetur edhe në disa vende të tjera. Ekzistojnë shtatë pllaka kuneiforme, të shkruara në akadisht, që përshkruajnë krijimin nga perëndia Marduk.

- (1) Perënditë *Apsu* (uji i ëmbël—mashkull) dhe *Tiamat* (uji i kripur—femër) lindën fëmijë të pabindur dhe poterexhinj. Këta dy perëndi u përpoqën t'u mbyllnin gojën perëndive më të reja.
- (2) Një nga fëmijët e *Eas* dhe *Damkinës*, *Marduku* (perëndia i epërm i qytetit të ri të Babilonisë), e mposht *Tiamatin*. Ai e formoi tokën dhe qiellin me trupin e saj.
- (3) *Ea* e formoi njerëzimin nga një tjetër perëndi i mposhtur: *Kingu*, i cili ishte partneri mashkull i *Tiamatit* pas vdekjes së *Apsus*. Njerëzimi erdhi nga gjaku i *Kingut*.
- (4) *Marduku* u bë i pari në panteonin e perëndive babilonase.

- b. “Vula e krijimit” është një pllakë kuneiforme; ajo është vizatimi i një burri dhe i një gruaje të zhveshur përbri një peme frutore. Rreth trungut të pemës është mbështjellë një gjarpër, i cili është vendosur mbi shpatullën e gruas sikur po i flet.

Profesori konservator i Arkeologjisë në Kolegjin e Uitonit, Alfred J. Hoerth, thotë se, tani, vula po interpretohet sikur bën fjalë për prostitucionin. Ky është një shembull i mirë sesi artefaktet nga e kaluara interpretohen ndryshe nga individë të ndryshëm në kohë të ndryshme. Ky artefakt duhet vlerësuar.

3. Krijimi dhe Përmbytja – *Epika e Atrahasisit* flet për kryengritjen e perëndive më të ulët për shkak të punës së tepërt dhe për krijimin e shtatë çifteve njerëzore (nga balta, gjaku dhe pështyma) që të kryenin detyrat e këtyre perëndive më të ulët. Njerëzit u shkatërruan për shkak të: (1) mbipopullimit dhe (2) zhurmës. Qeniet njerëzore u pakësuan me anë të një murtaje, dy zi buke dhe, më në fund, një përmbytjeje, e planifikuar nga *Enlili*. *Atrahasi* ndërton një anije dhe fut kafshët në të që t'i shpëtojë nga ujërat. Këto ngjarje madhore shihen në të njëjtin rend si te *Zanafilla* 1-8. Ky kompozim në kuneiform daton rreth së njëjtës kohë si *Enuma Elish* dhe *Epi i Gilgameshit*, rreth 1900-1700 para K. Të gjitha janë në akadisht.

4. Përmbytja e Noeut

- a. Një pllakë sumere nga Nipuri, e quajtur *Zanafilla e Eridut*, që daton rreth 1600 para K., flet për *Ziusudrën* dhe për një përmbytje që po vjen.

- (1) *Enka*, perëndia i ujit, e paralajmëron *Ziusudrën* për përmbytjen që po vjen.
- (2) *Ziusudra*, një mbret-prift, i beson kësaj zbuluese dhe ndërton një anije të stërmadhe katrore dhe e mbush me gjithfarëlloj farash.
- (3) Përmbytja zgjati shtatë ditë.
- (4) *Ziusudra* hapi një dritare në anije dhe lëshoi disa zogj për të parë nëse ishte shfaqur toka e thatë apo jo.
- (5) Po kështu, ofroi si flijim një dem dhe një dele kur doli nga anija.

- b. Një rrëfim i përbërë babilonas për përmbytjen, në katër pllaka sumere, që njihet si *Epi i Gilgameshit*, që daton fillimisht rreth 2500-2400 para K., ndonëse forma e shkruar dhe e përbërë në kuneiformen akadisht, është shumë më e vonët (rreth 1900-1700 para K.). Bën fjalë për një të mbijetuar nga përmbytja, *Utnapishtimi*, i cili i tregon *Gilgameshit*, mbretit të *Urukut*, sesi i mbijetoi përmbytjes së madhe dhe sesi iu dha jeta e përvetshme.

- (1) *Ea*, perëndia i ujit, e paralajmëron *Utnapishtimin* (forma babilonase e emrit *Ziusudra*) për një përmbytje që po vjen dhe i thotë të ndërtojë një anije.
- (2) *Utnapishtimi* me gjithë familjen, bashkë me bimët e përzgjedhura shëruese, i mbijetoi përmbytjes.
- (3) Përmbytja zgjati shtatë ditë.
- (4) Anija ndaloi në Persinë veriore, në malin Nisir.
- (5) Ai lëshoi 3 zogj të ndryshëm për të parë nëse ishte shfaqur toka e thatë.

5. Literatura mesopotamase që përshkruan një përmytje të lashtë është bazuar e gjitha në të njëjtin burim. Shpesh, emrat ndryshojnë, por skenari është i njëjtë. Një shembull është se *Zivusudra*, *Atrahasi* dhe *Utnapishtimi* përfaqësojnë të njëjtin mbret njerëzor.
 6. Paralelet historike të këtyre me ngjarjet e hershme të Zanafillës mund të shpjegohen në bazë të njohurisë së njerëzimit para shpërndarjes (Zanafilla 1-11), si dhe në bazë të përjetimit të Perëndisë. Këto kujtime thelbësore, të vërteta nga ana historike, janë detajuar dhe mitologjizuar në rrëfimet e ndryshme të përmytjes, që gjenden në mbarë botën. E njëjta gjë mund të thuhet jo vetëm për krijimin (Zan. 1, 2) dhe për Përmytjen (Zan. 6-9), por edhe për bashkimet e njerëzve me engjëjt (Zan. 6).
 7. Koha e Patriarkëve (bronzi i mesëm)
 - a. Pllakat e Marit – tekste ligjore (të kulturës amonit) dhe personale, të shkruara në kuneiform në akadisht, rreth 1700 para K.
 - b. Pllakat e Nuzit – arkiva në kuneiforme të disa familjeve (kultura horite, ose huriane), të shkruara në akadisht rreth 100 milje në juglindje të Ninivesë, rreth 1500-1300 para K. Bëjnë fjalë për procedura familjare dhe biznesi. Për shembuj të mëtejshëm të veçantë, shih John H. Walton, *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context* [*Literatura e lashtë izraelite në kontekstin e saj kulturor*], f. 52-58.
 - c. Pllakat e Alalakut – tekste në kuneiform nga Siria veriore, rreth 2000 para K.
 - d. Disa nga emrat, që gjenden në Zanafillë, regjistrohen si emra vendesh në Pllakat e Marit: Serugu, Pelegu, Terahu dhe Nahori. Edhe emra të tjerë biblikë janë të njohur: Abrahami, Isaku, Jakobi, Labani dhe Jozefi. Kjo tregon se emrat biblikë përputhen me këtë vend dhe me këtë periudhë.
 8. “Studimet historiografike krahasuese kanë treguar se, përkrah hititëve, hebrenjtë e lashtë ishin regjistruer më të saktë, më objektivë dhe më të përgjegjshëm të historisë së Lindjes së Afërt”. R. K. Harrison, *Biblical Criticism* [*Kritika biblike*], f. 5.
 9. Arkeologjia ka provuar se është tejet e dobishme për të vërtetuar historicitetin e Biblës. Megjithatë, është e domosdoshme të vëmë në dukje diçka. Arkeologjia nuk është një udhërrëfyes absolutisht i pagabueshëm, për shkak të
 - a. teknikave të dobëta në gërmimet e hershme
 - b. interpretimeve të larmishme dhe tejet subjektive të artefakteve që janë zbuluar
 - c. mungesës së një kronologjie të dakordësuar për Lindjen e Afërt në lashtësi (ndonëse një e tillë po zhvillohet nga rrathët e trunqëve të pemëve dhe nga poçaria).
- C. Rrëfimet egjiptiane të krijimit mund t’i gjeni në librin e John H. Walton, *Literatura e lashtë izraelite në kontekstin e saj kulturor* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 1990), f. 23-24, 32-34.
1. Në literaturën egjiptiane, krijimi nisi me ujin e pastruar dhe kaotik parak. Krijimi shihet si zhvillim i një strukture (kodre) nga kaosi uhor.
 2. Në literaturën egjiptiane të Memfisit, krijimi ndodhi me anë të fjalës së thënë nga Ptahu.
 3. Secili prej qyteteve kryesore të Egjiptit kishte tradita të veçanta që theksonin hyjnitë e tyre mbrojtëse.
- D. Një libër i ri nga John H. Walton, *The Lost World of Genesis One* [*Bota e humbur e Zanafillës 1*], IVP, 2009, tregon marrëdhënien mes besimeve në Lindjen e Lashtë të Afërt për hyjnoren dhe për kozmosin në një dritë të re. Ai pohon (dhe unë bie dakord) se nuk është e rëndësishme se kush kopjoi tjetrin, por rëndësi ka konsensusi i përgjithshëm kulturor i gjithë Lindjes së Lashtë të Afërt për unitetin e “të natyrshmes” me “të mbinatyrshmen”. Të gjitha kulturat e kanë këtë pikëvështrim të përgjithshëm. Pikëvështrimi i Izraelit ishte unik, pasi ishte monoteist, por kishte edhe të përbashkëta me këto pikëvështrime kulturore.

VII. NJËSITË LETRARE (KONTEKSTI)

- A. Përvijim i bazuar në përdorimin që i bën Moisiu frazës “breznitë/gjenealogjitë e” (*toledoth*):
1. Fillesat e qiejve dhe tokës, 1:1-2:3
 2. Fillesat e njerëzimit, 2:4-4:26
 3. Breznitë e Adamit, 5:1-6:8
 4. Breznitë e Noeut, 6:9-9:17
 5. Breznitë e bijve të Noeut, 10:1-11:9
 6. Breznitë e Shemit, 11:10-26
 7. Breznitë e Terahut (Abrahami), 11:27-25:11
 8. Breznitë e Ishmaelit, 25:12-18
 9. Breznitë e Isakut, 25:19-35:29
 10. Breznitë e Esaut, 36:1-8
 11. Breznitë e bijve të Esaut, 36:9-43
 12. Breznitë e Jakobit, 37:1-50:26 (#1-11 kanë një sfond letrar mesopotamas, por #12 ka një ngjyrim letrar egjiptian.).
- B. Përvijimi teologjik:
1. Krijimi për njerëzimin dhe i njerëzimit, 1-2
 2. Njerëzimi dhe krijimi dështojnë, 3
 3. Rezultatet e Rënies, 4-11
 - a. Ligësia prek Kainin dhe familjen e tij
 - b. Ligësia prek Sethin dhe familjen e tij
 - c. Ligësia prek çdo njeri
 - d. Përmbytja e madhe
 - e. Ligësia, ende e pranishme në familjen e Noeut
 - f. Njerëzimi, ende në rebelim; kulla e Babelit
 - g. Shpërndarja e njerëzimit nga Perëndia
 4. Një njeri për gjithë njerëzimin (3:15), 12-50 (Rom. 5:12-21)
 - a. Abrahami (12:1-3), 11:27-23:20
 - b. Isaku, 24:1-26:35
 - c. Jakobi, 27:1-36:4
 - (1) Juda (prejardhja e Mesisë)
 - (2) Jozefi (trashëgimi e dyfishtë toke), 37:1-50:26

VIII. TË VËRTETAT KRYESORE

- A. Si filloi gjithçka?
1. Filloi me Perëndinë (Zanafilla 1-2). Botëkuptimi i Biblës nuk është politeizmi, por monoteizmi. Ai nuk fokusohet te “si”-ja e krijimit, por te “cili”. Është i shkurtër, por tejet i fuqishëm për nga paraqitja. Teologjia e Biblës ishte plotësisht unike në kohën e vet, ndonëse disa nga fjalët, mënyrat e veprimtarive dhe tematikat gjenden edhe në literaturën mesopotamase.
 2. Perëndia donte shoqëri. Krijimi është vetëm një fazë e shoqërisë së Perëndisë me njeriun. Ky është një “planet i prekur” (shih C. S. Ljuis).
 3. S’është e mundur të kuptosh pjesën tjetër të Biblës pa Zanafillën 1,2-4 dhe 11-12.
 4. Njerëzit duhet t’i përgjigjen me besim asaj që kuptojnë në lidhje me vullnetin e Perëndisë (Zan. 15:6 dhe Rom. 4).
- B. Pse është kaq e ligë dhe e padrejtë kjo botë? Ajo ishte “shumë e mirë” (1:31), por Adami dhe Eva mëkatuan (shih Zan. 3; Rom. 3:9-18, 23; 5:17-21). Rezultatet e tmerrshme janë të qarta:
1. Kaini vret Abelin (kap. 4)
 2. Hakmarrja e Lamekut (4:23)
 3. Bashkimet e palejuara seksuale (6:1-4)
 4. Ligësia e njeriut (6:5, 11-12; 8:21)

5. Dehja e Noeut (9)
6. Kulla e Babelit (11)
7. Politeizmi i Urit (11)

C. Si do ta ndreqë Perëndia?

1. Mesia do të vijë për të gjithë njerëzit (3:15)
2. Perëndia thërret njerin për të thirrur gjithë njerëzit (Zan. 12:1-3 dhe Eks. 19:5-6; shih Rom. 5:12-21)
3. Perëndia është i gatshëm të punojë me njerëzimin e rënë (Adami, Eva, Kaini, Noeu, Abrahami, judenjtë dhe johebrenjtë) dhe, me anë të hirit të vet, siguron
 - a. premtimet
 - b. besëlidhjet (të pakushtëzuara dhe të kushtëzuara)
 - c. flijimet
 - d. adhurimin

CIKLI NJË I LEXIMIT (shih f. v)

Ky është një komentari studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë librin biblik njëherësh. Shprehe idenë qendrore të librit me fjalët e tua.

1. Ideja e gjithë librit.
2. Lloji i letërsisë (gjinia letrare)

CIKLI DY I LEXIMIT (shih f. v)

Ky është një komentari studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë librin biblik njëherësh për herë të dytë. Përvijoj temat kryesore dhe shprehe temën me një fjalë.

1. Tema e njësisë së parë letrare.
2. Tema e njësisë së dytë letrare.
3. Tema e njësisë së tretë letrare.
4. Tema e njësisë së katërt letrare
5. Etj.

ZANAFILLA 1:1-2:3

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE*

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Krijimi (1:1-2:3)	Historia e krijimit (1:2-2:7)	Rrëfimi i krijimit (1:1-2:4a)	Rrëfimi i krijimit (1:1-2:4a)	Krijimi i botës
1:1-5	1:1-5	1:1-5	1:1-5	1:1-2 1:3-5
1:6-8	1:6-8	1:6-8	1:6-8	1:6-8
1:9-13	1:9-13	1:9-13	1:9-13	1:9-10 1:11-13
1:14-19	1:14-19	1:14-19	1:14-19	1:14-19
1:20-23	1:20-23	1:20-23	1:20-23	1:20-23
1:24-25	1:24-25	1:24-25	1:24-25	1:24-25
1:26-31	1:26-28 (27)	1:26-31	1:26-2:4a	1:26-27 1:28-31
Krijimi i burrit dhe gruas	1:29-31			
2:1-3	2:1-3 2:4-7	2:1-3 2:4a		2:1-3 2:4a

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentari studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

* Ndonëse nuk janë të frymëzuara, ndarjet në paragrafë janë kyçe për të kuptuar dhe ndjekur synimin e autorit fillestar. Secili përkthim modern i ka ndarë dhe përmbledhur paragrafët. Secili paragraf ka një temë, të vërtetë, ose mendim qendror. Secili version e përmbledh atë temë në mënyrën e vet të veçantë. Kur të lexosh tekstin, pyet veten se cili përkthim i përshtatet logjikës tënde për temën dhe për ndarjet në vargje.

Në çdo kapitull, së pari duhet të lexojmë Biblën dhe të përpiqemi të identifikojmë temat e saj (paragrafët), pastaj ta krahasojmë njohurinë tonë me versionet moderne. Biblën mund ta kuptojmë vërtet vetëm pasi kuptojmë synimin e autorit fillestar duke dalluar logjikën dhe prezantimin e tij. Vetëm autori fillestar është i frymëzuar; lexuesit nuk kanë të drejtë t'ia ndryshojnë ose modifikojnë mesazhin. Lexuesit e Biblës kanë vërtet përgjegjësinë që ta zbatojnë të vërtetën e frymëzuar në kohën dhe jetën e tyre.

Vini re se të gjithë termat teknike dhe shkurtime shpjegohen plotësisht në Shtojcat Një, Dy dhe Tre.

SHËNIME HYRËSE

- A. Studimi i Zanafillës 1-11 është i vështirë sepse:
- të gjithë ne ndikohemi nga kultura dhe nga trajnimi ynë denominacional
 - sot, në mënyrë të vetëdijshme ose jo, një sërë trysnish ushtrojnë ndikim në pikëpamjen tonë për “fillesat”
 - arkeologjia e sotme (paralelet me kulturat mesopotamase)
 - shkenca e sotme (teoritë e momentit)
 - historia e interpretimit
 - judaizmi
 - kisha e hershme
 - kjo pjesë hyrëse letrare e Biblës na paraqitet si histori, por ka një sërë gjërash që e habisin interpretuesin
 - paralelet me kulturat mesopotamase
 - teknikat letrare lindore (dy rrëfime, në dukje, të krijimit)
 - ngjarjet e pazakonta
 - gruaja krijohet nga një “brinjë”
 - gjarpri që flet
 - një anije, ku qëndruan nga një çift i çdo lloji kafshësh për një vit
 - një përzierje e engjëjve me njerëzit
 - jeta e gjatë e njerëzve
 - një sërë lojërash fjalësh me emrat e personazheve kryesore (shih K. 3)
 - të krishterët duhet të kujtojnë mënyrën sesi DHR e interpreton Zan. 1 dhe 2 në dritën e Krishtit. Ai është vepruesi i Atit në krijim (shih Gjoni 1:3, 10; 1 Kor. 8:6; Heb. 1:2), si i sferës së dukshme, ashtu dhe i asaj të padukshme (shih Kol. 1:16). Kjo zbuluesë e re tregon nevojën për të patur kujdes nga literalizmi të Zan. 1-3. Në krijim përfshihet gjithë Trinia.
 - Perëndia Atë, të Zanafilla 1:1
 - Perëndia Frymë, të Zanafilla 1:2
 - Perëndia Bir, në DHR me anë të zbuluesës së përshkallëzuarKjo ndoshta shpjegon dhe SHUMËSAT të Zanafilla 1:26; 5:1, 3; 9:6
- B. Zanafilla 1-11 nuk është dokument shkencor, por, në disa mënyra, shkenca e sotme ka disa paralelizma me paraqitjen e Zan. 1-11 (rendi i krijimit dhe nivelet gjeologjike). Nuk është anti-shkencore, por parashkencore.
- Ajo e paraqet të vërtetën:
- nga pikëvështrimi i tokës (vëzhguesi njerëzor në këtë lanet)
 - nga pikëvështrimi fenomenologjik (pra, pesë shqisat; mënyra si i duken gjërat vëzhguesit njerëzor)
- Ajo ka funksionuar si zbuluese e të vërtetës për shumë kultura gjatë shumë viteve. Ia paraqet të vërtetën kulturës shkencore moderne, por pa shpjeguar ngjarjet në mënyrë të veçantë.
- C. Kjo pjesë është mrekullisht koncize, e përshkruar bukur dhe e strukturuar artistikisht.
- Gjërat ndahen
 - Gjërat zhvillohen
 - Nga kaosi del një planet fizik i mbushur me jetë
- D. Çelësat për ta kuptuar Zanafillën 1-11 gjenden në
- gjininë e saj letrare
 - lidhjen e saj me kohën e vet (shih John H. Walton, *The Lost World of Genesis One*)
 - strukturën e saj
 - monoteizmin e saj
 - synimin e saj teologjik
- Interpretimi duhet të drejtpeshojë:
- eksegjezën e vargjeve

2. me të kuptuarit sistematik të gjithë Shkrimit
 3. veçanësia e gjinisë letrare

Zan. 1-11 zbulon origjinën e gjërave fizike (“dhe ishte e mirë”, shih 1:31) dhe shprishjen e këtyre gjërave (shih kap. 3). Në shumë mënyra, ardhja e Krishtit është një krijim i ri dhe Jezusi është Adami i ri (shih Rom. 5:12-21). Epoka e re, në fund fare, do të jetë rimëkëmbje e kopshtit të Edenit dhe e marrëdhënies së ngushtë me Perëndinë dhe me kafshët (shih Zan. 1-2 dhe krahasoje me Zbu. 21-22).
- E. E vërteta e madhe e këtij kapitulli nuk është “si”-ja, apo “kur”, por “kush” dhe “pse”!
- F. Zanafilla pasqyron njohuri të vërtetë, por jo njohuri shteruese. Ajo na është dhënë në format e mendimit (mesopotamas) të lashtë, por është e vërtetë e pagabueshme teologjike. Ajo ka lidhje me kohën e vet, por është dhe tërësisht unike. Flet për të pashprehshmen, por e tregon me vërtetësi. Në thelb, përbën një botëkuptim (kush dhe pse), jo një përshkrim të botës (si dhe kur).
- G. Pa Zanafillën 1-3, Bibla s’ka kuptim. Vini re se sa shpejt kalon rrjedhja e historisë nga (1) mëkati te shpengimi, dhe (2) nga njerëzimi te Izraeli. Krijimi përbën një pjesë të pandashme, por kalimtare, të rrëfimit historik sesi Perëndia zgjedh Izraelin me qëllim që të sjellë shpengimin e gjithë botës (shih Zan. 3:15; 12:3; 22:18; Eks. 19:5-6; Gjoni 3:16; Veprat 3:25; Gal. 3:8; 1 Tim. 2:4; 2 Pje. 3:9).
- H. Përgjigjja jote ndaj pyetjes “Cili është qëllimi i Frymëzimit dhe Zbulesës?” do të ndikojë në mënyrën sesi e sheh Zanafillën 1. Nëse mendon se qëllimi i tyre është transmetimi i fakteve për krijimin, ke për ta parë në një mënyrë të caktuar (pra, si të vërteta përmbajtjeje). Nëse mendon se qëllimi i tyre është përçimi i të vërtetave të përgjithshme për Perëndinë, njerëzimin dhe mëkatin, atëherë ndoshta do ta shohësh nga ana teologjike (pra, si paradigmatisht). Mirëpo, nëse mendon se qëllimi i tyre bazë është formimi i një marrëdhënieje mes Perëndisë dhe njerëzimit, ndoshta do ta shohësh ndryshe (pra, nga ana ekzistenciale).
- I. Kjo pjesë e Zanafillës është, pa dyshim, teologjike. Ashtu si murtajat e Egjiptit treguan fuqinë e JHVH-së ndaj perëndive të natyrës të Egjiptit, Zanafilla 1 dhe 2 ndoshta tregojnë fuqinë e JHVH-së ndaj perëndive yjore të Mesopotamisë. Subjekti kryesor është Perëndia. Vetëm Perëndia e kreu gjithçka për qëllimet e tij.
- J. Habitem nga padija ime! Tmerrohem nga kushtëzimi im historik, kulturor dhe denominacional! Ç’Perëndie madhështor i shërbejmë! Ç’Perëndi i mahnitshëm na ka zgjatur dorën (edhe në rebelimin tonë)! Bibla është një drejtpeshim dashurie dhe fuqie; hiri dhe drejtësi! Sa më tepër që dimë, aq më tepër kuptojmë se nuk dimë!
- K. Ja qasjet bazë të disa librave të dobishëm:
1. Zanafilla 1-2 e interpretuar sipas shkencës moderne:
 - a. Bernard Ramm, *The Christian View of Science and Scripture* [*Pikëpamja e krishterë e shkencës dhe Shkrimit*] (i mirë nga ana shkencore dhe teologjike)
 - b. Hugh Ross, *Creation and Time* [*Krijimi dhe koha*] dhe *The Genesis Question* [*Çështja e Zanafillës*] (i mirë nga ana shkencore, por i dobët nga ana teologjike)
 - c. Harry Peo dhe Jimmy Davis, *Science and Faith: An Evangelical Dialog* [*Shkenca dhe besimi: një dialog ungjillor*] (shumë i dobishëm)
 - d. Darrel R. Falk, *Coming to Peace with Science: Bridging the Worlds Between Faith and Biology* [*Arritja e paqes me shkencën: kalimi i botëve midis besimit dhe biologjisë*] (qasja ungjillore ndaj evolucionit teist)
 - e. Francis S. Collins, *The Language of God* [*Gjuha e Perëndisë*]
 - f. Fazale Rana dhe Hugh Ross, *Who Was Adam?* [*Kush ishte Adami?*]
 2. Zanafilla 1-2 e interpretuar sipas paralelizmave me Lindjen e Afërt në lashtësi:
 - a. R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament* [*Hyrje në Dhiatën e Re*] dhe *Old Testament Times* [*Kohët e Dhiatës së Vjetër*]

- b. John H. Walton, *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context* [Letërsia e lashtë izraelite dhe konteksti i saj kulturor]
- c. K. A. Kitchen, *Ancient Orient and Old Testament* [Orienti i lashtë dhe Dhiata e Vjetër]
- d. Edwin M. Yamauchi, *The Stones and the Scriptures* [Gurët dhe Shkrimet]
3. Zanafilla 1-2 e interpretuar sipas teologjisë, nga LaSor, Hubbard dhe Bush, në librin e tyre *Old Testament Survey* [Vështrim i përgjithshëm i Dhiatës së Vjetër]:
- a. “Mjetet letrare vërehen edhe në emrat e përdorur. Përkimi i emrit të personit me funksionin ose rolin e tij është goditës në një sërë rastesh. Adam do të thotë “njerëzim”, ndërsa Eva do të thotë “(ajo që jep) jetë”. Pa dyshim, kur autori i një ndodhie i quan personazhet kryesore Njerëzim dhe Jetë, po na komunikon diçka për shkallën e nivelit të fjalëpërfjalshëm që synon ai! Në mënyrë të ngjashme, Kain do të thotë “farkëtues {i metaleve}”; Enoku lidhet me “përkushtimin, shenjtërimin” (4:17; 5:18); Jubali, me bririn dhe trumbetën (4:21); ndërsa Kaini, i dënuar që të jetë *nad*, “shtegtar”, shkon të jetojë në tokën e *Nodit*, një vend që qartazi rrjedh nga e njëjta rrënjë fjale në hebraisht; pra, toka e shtegtimit! Kjo na lë të kuptojmë se autori po shkruan si artist, si rrëfimtari; ai përdor mjetet letrare. Duhet të përpiqemi të bëjmë dallimin midis asaj që synon të na mësojë ai nga mjetet e përdorura letrare” (f. 72).
- b. Rrjedhoja teologjike e Zan. 1-11:
 “*Rrjedhoja e Zan. 1-11*. Pranimi i teknikave dhe formës letrare, si dhe njohja e sfondit letrar të kap. 1-11, nuk përbëjnë sfidë ndaj realitetit, “vërtetësisë së ngjarjeve”, apo fakteve të portretizuara. S’ka nevojë ta konsiderojmë këtë rrëfim si mit; megjithatë, nuk është “histori” në kuptimin modern të raportimit objektiv të një dëshmitari okular. Përkundrazi, kjo pjesë na përçon të vërtetat teologjike për ngjarjet, që portretizohen me anë të një gjinie letrare gjithë përshkrime dhe përgjithësisht simbolike. Me këtë nuk po them se Zan. 1-11 përçon gënjeshtër nga ana historike. Ky përfundim do të rridhte vetëm nëse kjo pjesë do të pretendonte se përmbante përshkrime objektive. Të dhënat e qarta që kemi shqyrtuar tashmë tregojnë se nuk ishte ky synimi i autorit. Nga ana tjetër, pikëpamja se të vërtetat që na mësojnë këto kapituj s’kanë bazë objektive është po kaq e gabuar. Këta kapituj pohojnë të vërteta themeltare: krijimin e gjithçkaje nga Perëndia; ndërhyrjen e veçantë hyjnore në krijimin e burrit dhe gruas së parë; unitetin e racës njerëzore; mirësinë e pastër të botës së krijuar, përfshi dhe njerëzimit; hyrjen e mëkatit nëpërmjet mosbindjes së çiftit të parë; zvetënimin dhe mëkatin e papërmbajtur pas Rënies. Të gjitha këto të vërteta janë fakte, dhe siguria e tyre nënkupton realitetin e fakteve. E thënë ndryshe, autori biblik i përdor këto lloj traditash letrare për të përshkruar disa ngjarje parake dhe të pashoqe për të cilat nuk ekziston asnjë analogji historike e kushtëzuar nga koha, e kushtëzuar nga njerëzit, apo e bazuar në përjetimin njerëzore; prandaj, ato mund të përshkruhen vetëm nëpërmjet simboleve. I njëjti problem shfaqet edhe në fundin e kohës: aty, në librin e Zbulesës, autori biblik përdor metafora ezoterike dhe mjetin e koklavitur letrar të apokaliptikës” (f. 74).
- c. Nëse është e vërtetë se në Zan. 1-10 flitej vetëm një gjuhë (shih Samuel Noah Kramer, *The Babel of Tongues: A Sumerian Version* [Babeli i gjuhëve: një version sumer], “Journal of the American Oriental Society, 88:108-11), atëherë duhet ta themi qartë se kjo gjuhë s’ishte hebraishtja. Prandaj, të gjitha lojërat e fjalëve në hebraisht vijnë nga koha e Moisiut ose nga tradita gojore të patriarkëve. Kjo vërteton dhe natyrën letrare të Zan. 1-11.
4. Dua të bëj një koment personal. Unë i dua dhe i vlerësoj ata që e duan dhe vlerësojnë Biblën. Jam shumë mirënjohës për ata njerëz që e marrin mesazhin e saj si një mesazh të frymëzuar dhe të autoritetshëm nga i Vetmi Perëndi i vërtetë. Të gjithë ne që studiojmë Shkrimin përpiqemi që, me mendjen tonë, të adhurojmë dhe përlëvdojmë Perëndinë (shih Mat. 22:37). Fakti që si besimtarë dhe si individë ne i qasemi Biblës ndryshe nga njëri-tjetri nuk përbën një aspekt mosbesimi apo rebelimi, por një akt përkushtimi të sinqertë dhe një përpjekje për të kuptuar Biblën në mënyrë që ta përfshijmë të vërtetën e Perëndisë në jetën tonë. Sa më tepër studioj Zanafillën 1-11, apo qoftë dhe një pjesë të mirë të librit të Zbulesës, aq më tepër e marr si të vërtetë, por ama si të vërtetë letrare, jo literale [ngurtësisht të fjalëpërfjalshme]. Çelësi për të interpretuar Biblën nuk është korniza ime personale filozofike apo hermeneutike e mbivendosur mbi tekstin e Biblës; jo, çelësi është që t’u lejoj autorëve fillestarë e të frymëzuar që të shprehin plotësisht synimin e tyre. Nëse marr një pasazh letrar dhe e detyroj të jetë literal kur teksti vetë më jep të dhëna për natyrën e vet

simbolike dhe të figurshme, unë po i imponoj mesazhit hyjnor paragjykimet e mia. Gjinia (lloji i letërsisë) është kyçe për të kuptuar nga ana teologjike “sesi filloi gjithçka” dhe “sesi do të përfundojë gjithçka”. E vlerësoj sinqeritetin dhe përkushtimin e atyre që, për çfarëdolloj arsyesh (zakonisht, për shkak të llojit të personalitetit të tyre, ose trajnimit profesional) e interpretojnë Biblën nëpërmjet kategorive moderne, literale dhe perëndimore, kur, në të vërtetë, ajo është një libër i lashtë lindor. E them gjithë këtë për të sqaruar se i jam mirënjohës Perëndisë për ata që i qasen Zanafillës 1-11 me presupozime për të cilat unë s’bie personalisht dakord, sepse e di se ata do të ndihmojnë, inkurajojnë dhe bindin njerëz me personalitete dhe pikëvështrime si të tyret që të duan, besojnë dhe zbatojnë Librin e Perëndisë në jetën e tyre! Mirëpo nuk jam i mendimit e Zanafilla 1-11, apo libri i Zbulesës, duhen trajtuar në mënyrë literale, qoftë nëse këtë gjë e bën *Shoqëria Kërkimore e Krijimit* (pra, ata që besojnë se toka ka moshë të re), apo Hugh Ross me *Arsye për të Besuar* (pra, toka e vjetër). Për mendimin tim, kjo pjesë e Biblës thekson “Kush” dhe “pse”, por jo “si” dhe “kur” për sa i përket krijimit. E pranoj sinqeritetin e shkencës moderne për të studiuar aspektet fizike të krijimit. Por e hedh poshtë “natyralizmin” (pra, idenë se gjithë jeta është një zhvillim rastësor i proceseve natyrore), por pa dyshim që e shoh këtë proces si një aspekt të vlefshëm dhe të demonstrueshëm të botës dhe universit. Mendoj se këtë proces e ka drejtuar dhe përdorur Perëndia. Por proceset natyrore nuk e shpjegojnë larminë dhe kompleksitetin e jetës, të tashmen dhe të shkruarën. Për ta kuptuar siç duhet realitetin e tanishëm, kam nevojë, si për modelet teorike të shkencës moderne, ashtu dhe për modelet teologjike të Zanafillës 1-11. Zanafilla 1-11 është një domosdoshmëri teologjike për të kuptuar pjesën tjetër të Biblës, por është një paraqitje e lashtë, letrare, koncize, artistike dhe lindore, jo një paraqitje literale, moderne dhe perëndimore.

Pa dyshim, disa pjesë të Biblës janë rrëfime historike. Interpretimi i fjalëpërfjalshëm i Shkrimit ka vendin e vet: për shembull, ekziston vërtet thirrja e Abrahamit, Eksodi, lindja prej një virgjëreshe, Kalvari dhe ringjallja; do të ketë edhe një ardhje të dytë, si dhe një mbretëri të përjetshme. Këtu bëhet fjalë për çështje gjinie letrare, jo realiteti, për synimin e autorit, jo për preferenca interpretimi personal. Edhe sikur çdo njeri të jetë gënjeshtar – Perëndia do të jetë i vërtetë (shih Rom. 3:4)!!!

TEMË E VEÇANTË: MOSHA DHE FORMIMI I TOKËS

- I. Kjo fushë studimi është e anshme për shkak të supozimeve që duhen bërë qoftë dhe për të filluar të mendojmë në mënyrë të arsyeshme për këtë temë. Supozimet duhet të jenë fokusi i vlerësimit të mendimeve të ndryshme të shprehura nga kozmologët, gjeologët dhe shkencëtarët e fushave të lidhura me to, krahasuar me botëkuptimin dhe interpretimet teologjike.
- II. Për shkencën, supozimet e qarta janë:
 - A. se shkallët e ndryshimit (nga ana fizike, kimike dhe biologjike) të regjistruara dhe të matura në tokë sot janë konstante edhe për të kaluarën (pra, uniformitarianizmi, “e tashmja është çelësi i së shkuarës”)
 - B. datimi radiometrik (i quajtur datimi absolut), i cili është çelësi kronologjik për të datuar tokën dhe ngjarjet kozmike, është i stërmëbushur me një sërë supozimesh paraprake:
 1. përbërja fillestare e shkëmbinjve (pra, marrëdhënia e elementeve prind-bijë në lidhje me elementet e paqëndrueshme të atomeve)
 2. gjysmëjeta e saktë e këtyre elementeve
 3. edhe temperatura ndikon në përqindjet prind-bijë në një mostër të caktuar (pra, kohën e formimit dhe/ose dhomat e magmave vullkanike)
 4. burimi fillestar dhe koha e krijimit të elementeve radioaktive nuk janë të qartë. Teoritë e tanishme thonë se elementet më të rënda u krijuan nga reaksionet termobërthamore në yjet e brezit të dytë e të tretë dhe u shpërhapën me anë të supernovave.
 - C. Se gjashtë parimet e supozuara të radhës në gjeologji (që quhet datimi relativ) ndikojnë edhe te paleontologjia:
 1. ligji i mbivendosjes—në një radhë të patrazuar shkëmbinjsh sedimentarë, shtresa e sipërme është më e re, ndërsa shtresa e mëposhtme është më e vjetër

2. parimi i horizontalitetit fillestar—shtresat e shkëmbinjve rudimentarë janë depozituar në një lloj plani pothuajse horizontal
3. parimi i marrëdhënieve tërthore—kur shkëmbinjte priten ose ndërpriten nga një shkarje, ata duhet të jenë më të vjetër se kjo shkarje
4. parimi i përfshirjeve—masat shkëmbore ngjitur me njëra-tjetrën: zakonisht, disa pjesë të shtresës së mëposhtme janë të vendosura në shtresën e mësipërme, gjë që vërteton supozimin #1
5. parimi i bashkëlidhjeve—shkëmbinjte me përbërje të ngjashme, por nga zona të ndryshme, duhen lidhur me njëra tjetrën; nëse kjo s'kryhet dot, atëherë përdoren fosile të ngjashme për të treguar data të ngjashme formimi
6. parimi i radhës së fosileve—organizmat e fosileve ndjekin njëra-tjetrën në një radhë të caktuar dhe të përcaktueshme:
 - a. fosilet e përhapura
 - b. të kufizuara brenda një kohëzgjatjeje të shkurtër kohe gjeologjike

III. Disa komente nga shkencëtarët

- A. Shumica e shkencëtarëve e pranojnë se shkenca e vërtetë është një metodë kërkimore që përpiket të bashkërendojë të gjitha faktet dhe anomalitë e njohura brenda një teorie të provueshme. Disa gjëra, nga vetë natyra e tyre, s'janë të provueshme.
- B. Disa komente shkencëtarësh për supozimet shkencore në këtë fushë:
 1. “Kjo doktrinë (pra, uniformitarianizmi) nuk duhet marrë në mënyrë tepër të ngurtë. Të thuash se proceset gjeologjike në të shkuarën ishin njësoj si ato që ndodhin sot nuk do të thotë se kanë patur gjithmonë të njëjtën rëndësi relative apo se vepronin ekzaktësisht në të njëjtën shkallë” (Tarbuck dhe Lutgen, *Earth Science [Shkenca e tokës]*, botimi 6, f. 262).
 2. “Është e rëndësishme të kuptojmë se datimi i saktë radiometrik mund të arrihet vetëm nëse minerali qëndron brenda një sistemi të mbyllur gjatë periudhës së formimit të vet; me fjalë të tjera, data e saktë nuk është e mundur nëse ka patur shtesë apo humbje të izotopeve prind ose bijë” (*Shkenca e tokës*, bo. 6, f. 276).
 3. “Nxitojmë të theksojmë se ky uniformitet është supozimi ynë për natyrën, prandaj është më tepër doktrinë sesa ligj i provuar logjikisht” (Dott dhe Balten, *Evolution of the Earth [Evolucioni i tokës]*, bot. 4, f. 44).
 4. “Konstantet e zbërthimit që karakterizojnë shkallën e zbërthimit radioaktiv, dhe që drejtojnë marrëdhënien mes të dhënave izotopike dhe moshave të tyre respektive izotopike, nuk dihen me saktësi. Si rrjedhojë, saktësia e disa prej metodave më të sakta datuese, si teknika $40\text{Ar}/39\text{Ar}$, mund të jenë më të mëdha ose më të dobëta sesa saktësia e tyre (“Progress and challenges in geochronology”, nga Renne, Ludwig dhe Karner në *Science Progress* (2000), 83 (1), 107).
 5. “Njerëzit e pastërvitur në shkencë mund të mos e kuptojnë se metodës së datimit radiometrik mund t'i besojmë vetëm për ato kampione mosha e të cilave është pranë gjysmëjetës së elementit në fjalë (Hugh Ross, letër raportuese për *Reasons to Believe [Arsye për të besuar]*).

IV. Supozimet paraprake nuk ekzistojnë vetëm në komunitetin shkencor, por qartazi ekzistojnë edhe në komunitetin fetar

- A. Njerëzit tërhiqen nga ideja e një parimi ose modeli përbashkues, që ua koordinon shqisat me përjetimet e tyre dhe u siguron qëndrueshmëri nga ana emocionale. Në shkencë, ky parim përbashkues është bërë “evolucioni”.
 1. Theodosius Dobzhanski, “Changing man” [“Njeriu në ndryshim”], *Science*, 155, 409-415: “Evolucioni është një proces që ka prodhuar jetën nga jojeta, që ka nxjerrë njeriun nga kafshët dhe që, me gjasë, mund të vazhdojë të bëjë gjëra të mahnitshme në të ardhmen”.
 2. Brian J. Alters dhe Sandra M. Alters, *Defining Evolution [Përcaktimi i evolucionit]*, f. 104: “evolucioni është konteksti bazë i të gjitha shkencave biologjike... Evolucioni është korniza shpjeguese, teoria përbashkuese. Është i domosdoshëm për studimin e biologjisë, njësoj siç është teoria atomike e domosdoshme për studimin e kimisë”.

- B. Për shumë të krishterë konservatorë, teoria përbashkuese (pra, interpretimi) është bërë interpretimi i fjalëpërfjalshëm i Zanafillës 1-3. Kjo është e vërtetë, si për literalistët e tokës së re (*Shoqëria Kërkimore e Krijimit* e daton tokën në rreth 10,000 vjet), ashtu dhe për literalistët e tokës së vjetër (*Arsye për të Besuar* e daton tokën në dritën e gjeologjisë moderne në 4.6 miliard vjet). Interpretimi personal i Shkrimit bëhet lentja përmes së cilës shihet dhe vlerësohet gjithçka tjetër. S'mund ta bëjmë me faj supozimin subjektiv, pasi, në njëfarë niveli, çdo njohuri njerëzore është para-supozuese. Sidoqoftë, vlerësimi i presupozimeve individuale është kyç për të bërë vlerësimin e duhur të pohimeve të atij individi për “të vërtetën”.
- C. Krishterimi konservator përpiqet të vishet me argumentin “shkencor”, ndërkohë që çështja qendrore është metodologjia hermeneutike. Me këtë nuk po nënkuptojmë se “shkenca evolucionare moderne” s’ka supozime paraprake, apo se përfundimet e saj nuk formësohen nga një botëkuptim *a priori*. Duhet të kemi kujdes dhe t’i analizojmë të dyja. Duket se të dyja palët kanë të dhëna që i mbështesin. Unë duhet të pyes veten se cila pikëpamje më tërheq natyrshëm, emocionalisht, apo nga ana arsimore (pra, përbën një supozim vetëpërmëshës)?

V. Përfundimi im personal

- A. Meqë unë s’jam shkencëtar, por teolog, është jetike që të lexoj dhe të përvetësoj sa më shumë të mundem shkencën e sotme uniformitare. Më tepër se “evolucioni”, ajo që më acaron është “natyralizmi” (një përcaktim, i përhapur masivisht nga Karl Segan, është: “universi është gjithçka që ishte, gjithçka që është dhe gjithçka që do të jetë”). E pranoj se kjo është anësia ime, por teoria ime përbashkuese është mbinatyralizmi dhe krijimi i veçantë, por nuk e mohoj evolucionin, as nuk ndihem i kërcënuar prej tij. Pikëvështrimi im bazë është se ekziston një Perëndi personal, i cili e filloi këtë proces dhe e drejton atë për një qëllim të caktuar! Për mua, “modelimi inteligjent” bëhet një teoria e arsyeshme (shih M. J. Behe, *Darwin’s Black Box [Kutia e zezë e Darvinit]*, dhe William A. Demski, red. *Mere Creation: Science, Faith, and Intelligent Design [Krijimi i thjeshtë: shkenca, besimi dhe modelimi inteligjent]*). Ajo që më shkaktonte dhimbje dhe pështjellim është “rastësia” e evolucionit dhe “mungesa e vepruesit” te natyralizmi. Procesi është pjesë e qartë e jetës. Duhet të sigurohem që nuk do të përqafoj atë që është e “rehatshme” pa e vlerësuar më parë. Jam përpjekur të identifikoj supozimet e mia paraprake:
1. Zanafilla 1-3 (madje dhe një pjesë e mirë e librit të Zbulesës) nuk synoj nga ana e autorit të saj fillestar dhe të frymëzuar që të merret në mënyrë literaliste. “Mënyra sesi filloi gjithçka” dhe “si do të përfundojë gjithçka” është e fshehur brenda gjinisë letrare (dhe kështu duhet të jetë për njerëzimin e rënë).
 2. Evolucioni është i dukshëm në disa nivele (“evolucioni horizontal”, “mikro-evolucioni”, evolucioni brenda specieve), por nuk është i vetmi faktor përbashkues për jetën në këtë planet, apo për zhvillimin e universit. Këtu kemi të bëjmë me një mister! Personalisht, ndihem rehat që Bibla (pra, zbulesa e veçantë) më tregon “Kush”-in dhe “pse”-në, ndërsa natyra (pra, zbulesa natyrore), pra metoda kërkimore shkencore moderne, më tregon “si”-në dhe “kur”-in në bazë të modeleve dhe teorive që zhvillohen herë pas here.
 3. As realiteti i fundmë i “evolucionit teist” nuk do të më bënte të refuzoja asnjë prej presupozimeve të besimit tim. Shih Darrel R. Falk, *Coming to Peace with Science: Bridging the Worlds Between Faith and Biology [Paqja me shkencën: kalimi i botëve mes besimit dhe biologjisë]* dhe Francis S. Collins, *The Language of God [Gjuha e Perëndisë]*. Unë kam supozimet e mia si besimtar (ashtu si dhe ti)! Botëkuptimi im është krishterimi biblik. Këndvështrimi im për botën është një njohuri, që sa vjen e rritet, por edhe ndryshon.
- B. Mosha “e vërtetë” e tokës s’është problem për teologjinë time, por duhet të them të mëposhtmet:
1. Koncepti i “Shpërthimit të Madh”, që mendohet se organizoi lëndën e universit, dhe që pohon se universi e ka një fillim, i kufizon mundësitë e një kohe të pakufishme për zhvillimin evolutiv (pra, natyralizmin).
 2. Fillimet dhe fundet e papritura në të dhënat e fosileve ndoshta nënkuptojnë një “ekuilibër të pikëzuar”, sipas të cilit zhvillimi evolutiv ndodh me shpërthime të papritura (ndoshta, për shkak të veprimeve të vazhdueshme krijuese të Perëndisë) dhe jo domosdoshmërisht

me anë të ndryshimit gradual me kalimin e kohës.

3. “Toka e vjetër” dhe krijimi i veçantë dhe i vonët i njerëzimit është një model parasupozues, të cilin zgjedh ta pranoj derisa të kuptoj më tepër gjëra nga studimi im i Biblës, arkeologjisë dhe shkencës moderne. Rendi i këtyre tregon anësinë time (por të gjithë kemi anësi)!
4. Shkenca s’është as armike për mua, as shpëtimtare! Është e mahnitshme që jetojmë në këtë epokë, kur njohuria sa vjen e shtohet! Ngushëllohem që jam besimtar i informuar nga ana hermeneutike! Shkrijja e besimit me arsye, ose e Biblës me shkencën, në mënyrë të besueshme, është mundësi e mrekullueshme!

VI. Supozime të sotme për moshën e tokës

- A. Datimi radiometrik i shkëmbinjve të hënës dhe i meteorëve ka qenë i njëtrajtshëm në 4.6 miliard vjet. Ato përmbajnë të njëjtët elemente si dhe planetët e këtij sistemi diellor, kështu që, aludimi logjik është se dielli ynë dhe planetët, kometat dhe asteroidet e tij janë formuar në këtë kohë. Shkëmbinjtë më të vjetër të tokës janë datuar në mënyrë radiometrike në 3.8 miliard vjet.
- B. Data e krijimit të mbinatyrshëm të çiftit të parë njerëzor (*Homo sapiens*) është një çështje më e vështirë, por futet diku në gamën e disa dhjetëra mijëra viteve, ndoshta 40,000 vjet. Shih Fazale Rana dhe Hugh Ross, *Who Was Adam?* [*Kush ishte Adami?*].

Koha përbën problem vetëm për ata prej nesh që janë krijuar brenda një kornize kohore sekuenciale dhe kronologjike. Perëndia nuk ndikohet nga kalimi i kohës. Unë besoj se toka dhe mjedisi i saj u krijuan me kalimin e kohës me qëllimin e veçantë që të siguronin një “vend” ku Perëndia të ketë miqësi me krijesën e tij më të lartë, të cilin e krijoi në shëmbëllimin e vet. I vetmi burim për këto bindje është Bibla e frymëzuar. Unë kapem fort te Bibla dhe i lejoj shkencës moderne të më rrisë njohurinë për aspektet fizike të veprimtarisë krijuese të Perëndisë!

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:1-5

¹Në fillim, Perëndia krijoi qiejt dhe tokën. ²Toka ishte pa formë dhe bosh, dhe errësira ishte mbi sipërfaqen e thellësisë, dhe Fryma e Perëndisë lëvizte mbi sipërfaqen e ujërave. ³Pastaj, Perëndia tha: “Le të ketë dritë!”; dhe u bë dritë. ⁴Perëndia pa se drita ishte e mirë; dhe Perëndia e ndau dritën nga errësira. ⁵Perëndia e quajti dritën ditë, ndërsa errësirën e quajti natë. Dhe u bë darkë, pastaj u bë mëngjes: një ditë.

1:1 “Në fillim” *Bereshith* (BDB, 912) është titulli hebraisht i këtij libri. Fjalën *Zanafillë* e kemi marrë nga përkthimi i Septuagintës. Ky është fillimi i historisë, por jo i veprimtarisë së Perëndisë (shih Mat. 25:34; Gjoni 17:5, 25; Efe. 1:4; Titit 1:2; 2 Tim. 1:9; 1 Pje. 1:19-20; Zbu. 13:8). R. K. Harrison thotë se duhet përkthyer “si për fillim” (*Introduction to the Old Testament*, f. 542, shënimi 3). John H. Walton, në *The Lost World of Genesis One*, thotë se kjo fjalë prezanton një periudhë kohore (f. 45).

■ “Perëndia” *Elohim* (BDB 43) është forma SHUMËSE e emrit të përgjithshëm të Perëndisë në Lindjen e Afërt në lashtësi: *El* (BDB 42). Kur i referohet Perëndisë së Izraelit, kjo fjalë është zakonisht (me 6 përjashtime) në NJËJËS. Rabinët thonë se nënkupton Perëndinë si krijuesin, siguruesin dhe ruajtësin e gjithë jetës në planetin tokë (shih Psa. 19:1-6; 104). Vini re sa shpesh përdoret kjo fjalë në kapitullin 1.

Unë besoj se ky varg përbën një fjali të pavarur: Ibn Ezra thotë se kjo është fjali e pavarur, dhe theksi është në v.2, ndërsa Rashi thotë se v. 2 është parantezë dhe theksi është në v. 3. Komentuesit e sotëm dispensacionalë thonë se v. 1 është fjali e pavarur sepse duan të mbështesin pikëpamjen e tyre për një rënie të mëparshme (teoria “e ndërprerjes kohore”). Vini re se s’ka asnjë shpjegim për origjinën e Perëndisë. Kjo pjesë thekson prerë se lëndën e krijoi Perëndia dhe jo thjesht se ai modeloi lëndën ekzistuese (kozologjia greke). Në *Enuma Elish* (rrëfimi i krijimit babilonas), ashtu si në mendimin grek, Shpirti/Fryma (që është e mirë) dhe lënda (që është e ligë) janë të dyja të përjetshme. Bibla nuk diskuton, as na zbulon, origjinën e Perëndisë. Ai ka

ekzistuar gjithmonë (shih Psa. 90:2). Pa dyshim, këtu kemi të bëjmë me një mister. Njerëzimi s'e rrok dot aspak plotësinë e Perëndisë!

Ky diskutim për llojet e fjalive është i rëndësishëm nga ana teologjike. Shoqëria e Botimeve Judaïke e Amerikës e ka përkthyer Zan. 1:1 si fjali të nënrenditur kohore: "Kur Perëndia filloi të krijonte qiejt dhe tokën— toka ishte e paformuar dhe boshe...". Ky përkthim mund të arrijë në përfundimin se Perëndia dhe lënda janë të bashkëpërrjetshme, si në kozmologjinë greke (shih, "Creation and Cosmology" ["Krijimi dhe kozmologjia"], në *Enciklopedia Judaïke*, vëll. 5, f. 1059). Rrëfimi sumer i krijimit, *Enuma Elish*, fillon me: "kur në fillim...". Shih Temën e Veçantë: Emrat e Perëndisë në 2:4.

■ **"krijoi"** *Bara* (shih 1:1, 21, 27; 2:3, 4) është FOLJA hebraisht (BDB 135, KB 153, *Kal E KRYER*) që përdoret vetëm për veprimtarinë krijuese të Perëndisë. Kuptimi i saj thelbësor është "modeloj duke prerë". Perëndia solli gjithçka në ekzistencë përveç Vetvetes. Psalmi 33:6, 9; Heb. 11:3; dhe 2 Pje. 3:5 e paraqesin krijimin (kozologjinë) me anë të fjalës së folur të Perëndisë (*urdhri hyjnor*) nga hiçi (*eks nihilo*), ndonëse nuk na thuhet kurrë se uji u krijua (shih Zan. 1:2). Filozofitë greke (gnostike) dhe mesopotamase theksojnë dualizmin e përjetshëm të "shpirtit" me "lëndën". Çfarëdo të nënkuptojë fjala *bara*, ajo thekson veprimtarinë dhe qëllimin e Perëndisë!

Bibla thotë se krijimi e ka një pikë fillese. Shkenca e shekullit të njëzetënjë e karakterizon këtë si "big beng, shpërthimi i madh". Natyralizmi s'mund të argumentojë më për një kthim të pakufishëm në kohë. Mirëpo ka gjasa që Zanafilla 1 t'i referohet thjesht fillimit të një toke funksionale, dhe jo fillimit material të lëndës (John H. Walton, *Bota e humbur e Zanafillës 1*).

■ **"qiejt"** Fjala "qiejt" (BDB 1029) mund të përdoret në një sërë kuptimesh: (1) nënkupton atmosferën e tokës, si te v. 8 dhe 20; (2) mund të nënkuptojë gjithë kozmosin (pra, gjithë ekzistencën materiale); ose (3) mund të nënkuptojë krijimin e të gjitha gjërave, të dukshme (materiale) dhe të padukshme (engjëjt, qielli si fronti i Perëndisë). Nëse është i vërtetë opsioni i tretë, atëherë vargu paralel me këtë është Kol. 1:16. Nëse jo, atëherë Zanafilla 1 përqendrohet vetëm te krijimi i këtij planeti. Bibla thekson një pikëvështrim gjeocentrik (pra, krijimi shihet siç do ta vëzhgonte një spektator nga ky planet). Disa thonë se Zan. 1 trajton krijimin e universit (pra, diellin, hënën, yjet dhe yjësitë, ndërsa Zan. 2-3 përqendrohet te planeti ynë dhe te krijimi i njerëzimit. Pa dyshim që kjo është e mundur, pasi kapitujt 2-4 përbëjnë një njësi të vetme letrare. Në të dyja (pra, si te Zan. 1, ashtu dhe te 2-4), krijimi është gjeocentrist (pra, i përqendruar te toka).

■ **"tokën"** Kjo fjalë (BDB 75) mund të nënkuptojë një tokë të caktuar, një vend të veçantë, ose gjithë lanetin. Zanafilla 1 duket qartë që është gjeocentrike (shih v. 15). Kjo përputhet me synimin teologjik të kapitullit, por jo me shkencën. Mos harroni se Bibla u shkrua me një gjuhë përshkruese për qëllime teologjike. Ajo s'është kundër shkencës, por është parashkencore.

1:2 "Toka ishte" Kjo FOLJE (BDB 224, KB 243, *Kal E KRYER*) shumë rrallë mund të përkthehet "u bë". Gramatikisht dhe kontekstualisht, përkthimi i saktë është "ishte". Mos lejo që paragjykimet e teologjisë sate (pra, dispensacionale dhe paramijëvjeçariste) me dy "rënie" (teoria e "boshllëkut kohor") të ndikojë në shtjellimin e këtij pasazhi.

■	
NASB	"pa formë dhe bosh"
NKJV	"pa formë dhe boshe"
NRSV, NJB	"një boshllëk pa formë"
TEV	"pa formë dhe e shkretë"
NIV	"pa formë dhe boshe"
REV	"një shkreti e stërmadhe"
SEPT	"e padukshme dhe e papajisur"
JPSOA	"e paformuar dhe boshe"

Këto dy fjalë gjenden te BDB 1062, KB 1688-1690 dhe BDB 96, KB 111. Vetëm uji nënkuptohet këtu? Toka po ndryshon formë (pra, pllakat tektonike) vazhdimisht (pra, kontinenti fillestar, i quajtur Pangea, u nda në disa kontinente). Sërish, çështja ka të bëjë me moshën e tokës. Këto fjalë shfaqen së bashku në Jer. 4:23. Ato përdoren edhe në rrëfimet e krijimit të sumerëve dhe babilonasve, por vetëm në kuptimin mitologjik. Kjo gjendje

e krijimit tregon se Perëndia përdori një proces të shkallëzuar në një tokë të pabanuar (shih Isa. 45:18). Këto dy fjalë përshkruajnë, jo fillimin e lëndës, por një gjendje sistemi të renditur, por të pazhvilluar dhe jofunksional (John H. Walton, *Bota e Humbur*, f. 49). Nuk është gati për njerëzimin.

■ **“errësira”** Kjo fjalë (BDB 365) nuk përshkruan ligësinë, por kaosin fillestar. Perëndia i vë emër errësirë në v. 5, siç i vë emrin dhe dritës. Këto dy fjalë, ndonëse në Bibël përdoren shpesh për të nënkuptuar realitete shpirtërore, këtu paraqesin kushtet fillestare të botës fizike.

■ **“thellësisë”** Në hebraisht, kjo fjalë është *tehom* (BDB 1062 #3, KB 1690-91). Një rrënjë e ngjashme, por edhe e ndryshme, semitike personifikohet si *Tiamat* në mitet e krijimit sumerian dhe babilonas si përbindëshi i kaosit dhe nëna e perëndive, gruaja e Apsut. Ajo u përpoq të vriste gjithë perënditë më të ulëta që dolën prej saj. Marduku e vrau. Nga trupi i saj, Marduku krijoi qiellin dhe tokën; kjo tregohet në Zanafillën babilonase, e quajtur *Enuma Elish*. Hebrenjtë besonin se uji ishte elementi fillestar i krijimit (shih Psa. 24:1; 104:6; 2 Pje. 3:5). Nuk na thuhet kurrë se uji u krijua. Gjithsesi, kjo fjalë hebraisht është mashkullore, jo femërore, dhe s’ka lidhje nga ana etimologjike me fjalën *Tiamat*.

Në DHV ka pasazhe që e përshkruajnë JHVH-në në konflikt me kaosin e personifikuar ujqor (shih Psa. 74:13-14; 89:9-10; 104:6-7; Isa. 51:9-10). Megjithatë, këto pasazhe janë gjithmonë poetike dhe metaforike. Uji është aspekt kyç i krijimit (shih 1:2b, 6-7).

NASB, NKJV,
TEV, NIV “Fryma e Perëndisë”
NRSV, JPSOA “një erë nga Perëndia”
NJB “një erë hyjnore”
REB “shpirti i Perëndisë”
SEPT “një frymë nga Perëndia”

Fjala hebraisht *ruakh* (BDB 924) dhe termi greqisht *pneuma* (shih Gjoni 3:5, 8) mund të ketë kuptimin “shpirt”, “frymë”, ose “erë” (shih Gjoni 3:5, 8). Shpesh, Fryma shoqërohet me krijimin (shih Zan. 1:2; Jobi 26:13; Psa. 104:29-30; 147:14-18). DHV nuk e përcakton qartë marrëdhënien mes Perëndisë dhe Frymës. Te Jobi 28:26-28; Psa. 104:24; dhe Fja. 3:19; 8:22-23, Perëndia e përdori urtësinë (një emër femëror) për të krijuar gjithçka. Në DHR, na thuhet se vepruesi i Perëndisë në krijim ishte Jezusi (shih Gjoni 1:1-3; 1 Kor. 8:6; Kol. 1:15-17; Heb. 1:2-3). Si në shpengim, ashtu dhe në krijim, u përfshinë të tre personat e Hyjnisë. Vetë Zanafilla 1 nuk thekson asnjë shkak dytësor.

NASB, TEV “lëvizte”
NKJV, NIV “rrinte pezull”
NRSV “frynte”
NJB “duke fryrë”

Kjo fjalë (BDB 934, KB 1219, *Piel* PJESORE) zhvilloi dhe ngjyrimin kuptimor, “rri si kllaçkë” ose “gjendje aktive pezulli” (shih JB). Është një fjalë që përshkruan zogun kllaçkë (shih Eks. 19:4; LiP. 32:11; Isa. 31:5; 40:31; Os. 3; 11:4). Nuk lidhet me kozmologjinë fenikase, e cila thotë se toka erdhi nga një vezë, por është një metaforë femërore që përshkruan përkujdesjen aktive prindërore të Perëndisë, si dhe zhvillimin e krijimit të tij në këtë fazë të hershme!

1:3 “Perëndia tha” Ky është koncepti teologjik i krijimit me anë të fjalës së folur, për të cilin përdorim dhe fjalën latinisht *fiat* [“bëhu”] (shih 9, 14, 20, 24, 29; Psa. 33:6; 148:5; 2 Kor. 4:6; Heb. 11:3). Shpesh, kjo është përshkruar si “lënda u krijua nga hiçi”, me anë të urdhrat të Perëndisë, duke përdorur frazën latinisht *eks nihilo* (shih 2 Mak. 7:28). Gjithsesi, mundet që Zanafilla 1 të mos bëjë fjalë për krijimin fillestar të lëndës, por për organizimin e lëndës ekzistuese (shih John H. Walton, *Bota e humbur e Zanafillës 1*, f. 54 e më tej).

Kjo fuqi e fjalës së folur mund të shihet edhe në:

1. bekimin patriarkal
2. fjalën shpenguese të Perëndisë, e cila përmbushet vetë, Isa. 55:6-13, sidomos v. 11
3. Jezusin si Fjala, te Gjoni 1:1; dhe

4. Jezusin, i cili do të kthehet me një shpatë me dy tehe në gojë (shih 2 Thes. 2:8; Heb. 4:12; Zbu. 1:6; 2:12, 16; 19:15, 21). Kjo është një mënyrë idiomatike, që shpreh krijimin me anë të vullnetit të Perëndisë nëpërmjet mendimit dhe fjalës. Ajo që do Perëndia, kryhet!

■ **“Le të ketë”** Këto janë LEJORE (shih v. 3, 6 [dy herë], 9 [dy herë në kuptim, jo në formë], 11, 14, 20 [dy herë në kuptim, jo në formë], 22, 24, 26 [në kuptim, jo në formë]).

1:4 “Perëndia pa se drita ishte e mirë” (v. 4, 10, 12, 18, 21, 25, 31). I gjithë krijimi ishte i mirë (shih 1:31). Ligësia nuk ishte pjesë e krijimit fillestar të Perëndisë, por deformim i së mirës. Këtu, “e mirë”, ndoshta, do të thotë “që i përputhet synimit për të cilin u krijua” (shih Isa. 41:7), ose “qenësisht pa të meta” (BDB 373).

■ **“Perëndia e ndau”** Kjo FOLJE (BDB 95, KB 110, *Hifil* E PAKRYER) është karakteristike për mënyrën sesi Perëndia e zhvillon krijimin e vet. Ai ndan (KJV) dhe nis gjëra të reja (shih v. 4, 6, 7, 14, 18).

■ **“dritën”** Nëse ju kujtohet, ende s’ishte krijuar dielli. Kujdes që të mos bëheni dogmatikë për sekuencën kohore (pra, 24 orë që toka të rrotullohet; kjo gjë nuk ka qenë konstante gjatë gjithë historisë së tokës). Drita (BDB 21) është simbol biblik i jetës, pastërtisë dhe së vërtetës (shih Jobi 33:30; Psa. 56:13; 112:4; Isa. 58:8, 10; 59:9; 60:1-3; Gjoni 1:5-9; 2 Kor. 4:6). Te Zbu. 22:5, drita ekziston pa diellin. Po kështu, vini re se errësira u krijua (shih Isa. 45:7) dhe u emërtua nga Perëndia (shih v. 5), që tregon se ai i ka gjërat nën kontroll (shih Psa. 74:16; 104:20-23; 139:12).

John H. Walton, *Bota e humbur e Zanafillës 1* (f. 55 e më tej), bazuar në vargjet 4 dhe 5, pohon se kjo do të thotë “një periudhë drite”, jo origjinën e diellit.

1:5 “Perëndia e quajti” (v. 8, 10). Ky emërtim tregon se Perëndia zotëron dhe ka nën kontroll gjithçka.

■ **“U bë darkë, pastaj u bë mëngjes”** Ky rend ndoshta reflekton ekzistencën e errësirës përpara krijimit të dritës. Rabinët e interpretonin këtë gjë me faktin se dita, si njësi kohore, fillon me darkën. Erdhi errësira, pastaj erdhi drita. Kjo reflektohet edhe në kohën e Jezusit, kur dita niste në muzg, në darkë.

■ **“dita”** Termi hebraisht *jom* (BDB 398) mund të nënkuptojë një periudhë kohore (shih 2:4; 5:2; Ruthi 1:1; Psa. 50:15; 90:4; Pred. 7:14; Isa. 4:2; 11:2; Zak. 4:10), por, zakonisht, nënkupton një ditë 24 orëshe (shih Eks. 20:9-10).

TEMË E VEÇANTË: JOM

Teoritë e kuptimit të *jom* (ditë) janë marrë dhe përshtatur nga Libri “Vështrim i Përgjithshëm i DHV”, i Dr. John Harris (dekan i Shkollës së Studimeve të Krishtera, dhe profesor i DHV në Universitetin Baptist të Teksasit Lindor):

1. Teoria e Periudhës së Fjalëpërfjalshme Njëzetekatër Orëshe

Kjo është qasje e drejtpërdrejtë (shih Eks. 20:9-11). Pyetjet që dalin nga kjo qasje:

- Si kishte dritë që ditën e parë, kur dielli u krijua vetëm ditën e katërt?
- Si u emërtuan të gjitha kafshët (sidomos ato që e kanë prejardhjen nga pjesë të tjera të botës) brenda një dite? (shih Zan. 2:19-20)?

2. Teoria e Ditës-Epokë

Kjo teori rreket ta harmonizojë shkencën (sidomos gjeologjinë) me Shkrimin. Kjo teori thotë se “ditët” ishin “epoka gjeologjike” për nga gjatësia. Kohëzgjatja e tyre s’është e barabartë, dhe ato kanë kohëzgjatje të përafërt me shtresat e ndryshme që përshkruhen nga gjeologjia uniformitariane. Shkencëtarët priren të bien dakord me zhvillimin e përgjithshëm të Zan. 1: avulli dhe një masë e ujshme i paraprinë ndarjes së tokës dhe detit përpara se të shfaqej jeta. Jeta bimore erdhi përpara jetës shtazore, dhe njerëzimi përfaqëson formën më të fundit dhe më komplekse të jetës. Pyetje që dalin nga kjo qasje:

- Si mbijetuan bimët për “epoka” të tëra pa diell?
- Si kryhej pllenimi te bimët, nëse insektet dhe zogjtë u krijuan vetëm “epoka” më vonë?

3. Teoria Alternative e Ditës-Epokë

Në të vërtetë, ditët ishin periudha njëzetekatër orëshe, por secila ditë ndahej nga tjetra me epoka të tëra, gjatë të cilave gjërat e krijuara zhvilloheshin. Pyetje që dalin nga kjo qasje:

- a. Të njëjtat probleme që dalin dhe nga Teoria e Ditës-Epokë.
- b. A nënkupton teksti biblik se “dita” duhet përdorur edhe si periudhë njëzetekatërorëshe edhe si epokë?

4. Teoria e Shkallëzuar e Krijim-Katastrofës

Kjo teori është si vijon: midis Zan. 1:1 dhe 1:2, kishte një periudhë të pacaktuar kohore, gjatë së cilës ndodhën epokat gjeologjike; gjatë kësaj periudhe, u krijuan krijesat prehistorike në rendin që na sugjerojnë fosilet; rreth 200,000 vjet më parë ndodhi një fatkeqësi e mbinatyrshme, e cila shkatërroi pjesën më të madhe të jetës në këtë planet dhe shumë kafshë u zhdukën; pastaj, ndodhën ditët e Zanafillës 1. Këto ditë bëjnë fjalë për një rikrijim, jo për krijimin fillestar.

5. Teoria “Vetëm Edeni”

Rrëfimi i krijimit bën fjalë vetëm për krijimin dhe aspektet fizike të Kopshtit të Edenit.

6. Teoria e “Ndërprerjes”

Në bazë të Zan. 1:1, Perëndia krijoi një botë të përsosur. Në bazë të Zan. 1:2, Luciferi (Satani) u vendos në krye të botës dhe ngriti krye. Pastaj, Perëndia e gjykoj Luciferin dhe botën me anë të një shkatërrimi të plotë. Për miliona vjet, bota mbeti e shkretë dhe kaluan disa epoka gjeologjike. Në bazë të Zan. 1:3-2:3, më 4004 para K., ndodhën gjashtë ditët 24-orëshe të rikrijimit. Peshkopi Usher (1654 pas K.) i përdori gjenealogjitë e Zanafillës 5 dhe 11 për të përlllogaritur dhe datuar krijimin e njerëzimit në rreth 4004 para K. Mirëpo gjenealogjitë nuk përfaqësojnë skema të plota kronologjike.

7. Teoria e Javës së Shenjtë

Shkruesi i librit të Zanafillës e përdori konceptin e ditëve dhe javëve si mjet letrar për të përçuar mesazhin hyjnor të veprimtarisë së Perëndisë gjatë krijimit. Kjo lloj strukture ilustron bukurinë dhe simetrinë e veprës krijuese të Perëndisë.

8. Inaugurimi i Tempullit Kozmik

Kjo është pikëpamje e kohëve të fundit, e parashtruar nga John H. Walton, *Bota e humbur e Zanafillës 1*, IVP, 2009, e cila thotë se gjashtë ditët ishin “ontologji funksionale, jo ontologji materiale. Ato përshkruajnë faktin se Perëndia e sistemoi dhe rregulloi universin funksional për të mirën e njerëzimit. Kjo përputhet dhe me kozmologjitë e tjera në lashtësi. Për shembull, tri ditët e para tregojnë faktin se Perëndia na siguroi “stinët (pra, kohën”, “motin (për të korrat)” dhe ushqimin. Fraza e përsëritur, “ ishte e mirë” nënkupton funksionalitet.

Dita e shtatë përshkruan faktin se Perëndia hyri në “tempullin e tij kozmik”, një tempull plotësisht funksional dhe i banuar, si zotëruesi, kontrolluesi dhe drejtuesi i tij me të drejta të plota. Zanafilla 1 s’ka të bëjë fare me krijimin material të lëndës, por me sistemimin e asaj lënde për të krijuar një vend funksional për Perëndinë dhe për njerëzimin, ku ata të kenë bashkësi me njëri-tjetrin.

“Ditët” shndërrohen në një mjet letrar për të komunikuar konsensusin e përgjithshëm të Lindjes së Afërt në lashtësi se:

1. S’ka dallim mes “së natyrshmes” dhe “së mbinatyrshmes”
2. Hyjnia përfshihet në çdo aspekt të jetës. Pika unike e Izraelit nuk ishte botëkuptimi i tij i përgjithshëm, por të mëposhtme:
 - a. Monoteizmi
 - b. Mendimi se krijimi u bë për njerëzimin, jo për perënditë
 - c. Nuk ka asnjë konflikt mes perëndive, ose mes perëndive dhe njerëzimit, në rrëfimin e zanafillës së Izraelit.

Izraeli nuk e huazoi rrëfimin e vet të krijimit nga popujt e tjerë, por gjithsesi kishte të njëjtën botëkuptim të përgjithshëm si ta.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:6-8

⁶Pastaj, Perëndia tha: “Le të ketë një kupë qiellore në mes të ujërave, dhe le t’i ndajë ujërat nga njëri-tjetri”. ⁷Perëndia e bëri kupën qiellore, dhe i ndau ujërat që ishin poshtë kupës nga ujërat që ishin sipër saj; dhe kështu u bë. ⁸Perëndia e quajti kupën qiellore “qiell”. Dhe u bë darkë, pastaj u bë mëngjes; një ditë e dytë.

1:6 Ky varg ka dy LEJORE *Kal* (“Le të...), që vjen nga folja “jam” (BDB 224, KB 243). I njëjti konstrukt gjendet edhe në vargjet 14 e 22.

▣

NASB, NET

JPSOA “një kupë qiellore”

NKJV “kupë”

NRSV, TEV “kubë”

NJB “qemer”

Ky term (BDB 956, KB 1290) mund të ketë kuptimin “rrah me çekiç”, ose “shtrij duke tendosur”, si te Isa. 42:5. Bën fjalë për atmosferën tokësore (shih 1:20), që pasqyrohet në mënyrë metaforike si kube ajrore ose si kupë e kthyer përmbys mbi sipërfaqen e tokës (shih Isa. 40:22).

▣ **“ujërat”** Uji i ëmbël dhe uji i kripur janë elemente të rëndësishëm në rrëfimet jashtëbiblike të krijimit, por në Bibël të dy këto ujëra kontrollohen nga Perëndia. Zan. 1 nuk bën asnjë dallim mes ujit të kripur dhe atij të ëmbël. Uji në atmosferë ndahet nga uji në tokë. Analiza e Zan. 1 tregon se Perëndia ndan shumë gjëra si proces për të krijuar një tokë të banuar (dritën nga errësira, ujin sipër nga ujin poshtë, ujin poshtë nga toka e thatë, kohën e diellit nga koha e hënës).

▣ **“i ndau ujërat”** Perëndia e ka nën kontroll kaosin e ujshëm (BDB 95, KB 110, *Hifil* PJESORE0. Ai u cakton caqet ujërave (shih Jobi 38:8-11; Psa. 33:6-7; Isa. 40:12).

1:7 “dhe kështu u bë” Çfarëdo gjë që vendosi Perëndia të bëhet, u bë (1:9, 11, 15, 24, 30).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:9-13

⁹Pastaj, Perëndia tha: “Le të mbliidhen ujërat poshtë qiejve në një vend, dhe le të shfaqet toka e thatë”; dhe kështu u bë. ¹⁰Perëndia e quajti tokën e thatë “tokë”, ndërsa grumbullimin e ujërave e quajti “dete”; dhe Perëndia pa se ishte e mirë. ¹¹Pastaj, Perëndia tha: “Le të mbijë bimësi toka: bimët që japin farë sipas llojit të tyre, dhe pemë frutore me fara sipas llojit të tyre”; dhe Perëndia pa se ishte e mirë. ¹³Dhe u bë darkë, pastaj u bë mëngjes: një ditë e tretë.

1:9-10 Dy FOLJET e para (BDB 876, KB 1082 dhe BDB 906, KB 1157) janë të dyja URDHËRORE *Nifal*, që përdoren si LEJORE. A nënkupton kjo një kontinent të vetëm (pra, Pangean)? Toka po ndryshon vazhdimisht formë (për shkak të pllakave tektonike. Sërish, çështja është mosha e tokës. Vini re se Perëndia kontrollon çdo fenomen natyror. Perënditë e natyrës s’ekzistojnë!

1:9 “le të shfaqet toka e thatë” Kjo është e ngjashme me kodrën e shenjtë parake të kozmologjisë egjiptiane. Një tjetër shembull i botëkuptimit të përbashkët në gjithë lindjen e afërt në lashtësi është se mendohej që njerëzit u krijuan nga balta. Ky është element i përbashkët në rrëfimet e krijimit të Mesopotamisë, Egjiptit dhe Izraelit.

1:11-12 Ky rrëfim nuk synonte që të përbënte një përshkrim teknik të fillesave të gjithë jetës bimore. Duket se bën fjalë për tri lloje bimësh: barërat, dridhurat dhe frutat. Kafshët do të hanë dy të parat; njerëzit do të hanë të dytën dhe të tretën. Perëndia po e përgatit tokën hap pas hapi si skenë, ose si platformë, ku do të kryhet bashkësia e tij me krijesën e vet më të lartë: njerëzimin.

Ka patur një sërë teorish shkencore moderne për zhvillimin e jetës bimore. Disa shkencëtarë pranojnë pikërisht këtë rend. Por duhet të jemi të kujdesshëm, pasi teoritë shkencore ndryshojnë. Të krishterët nuk besojnë te Bibla për shkak se shkenca dhe arkeologjia vërtetojnë ndonjë fakt të caktuar. Ne besojmë te Bibla për shkak të paqes që gjejmë në Krishtin dhe për shkak të thënieve të frymëzimit të vetë Biblës.

1:11 “Le të mbijë bimësi toka” Kjo është LEJORE *Hifil* e foljes “mbij” (BDB 205, KB 233).

▣ **“sipas llojit të tyre”** Krijimi strukturohet (shih v. 12, 21, 24, 25; 6:20; 7:14) në mënyrë të tillë që, pasi të krijohej bimët, kafshët dhe njerëzit, të gjithë ata të riprodhohen dhe të përshtaten vetë. Perëndia e krijoi jetën që

të përshtatet. Në këtë nivel, evoluimi në kushte të ndryshme pa dyshim që ka ndodhur me kalimin e kohës (mikro-evolucioni, ose evolucioni horizontal).

Në teologji ekziston një prirje në rritje drejt konceptit të krijimit të përshkallëzuar, që nënkupton se Perëndia mund ta ketë krijuar njerëzimin (1) me faza, ose (2) Adami me Evën u krijuan në një fazë të mëvonshme, në gjendje plotësisht të zhvilluar (shih shkrimet e Bernard Ramm dhe Hugh Ross).

Në dallim me lindjen e afërt në lashtësi, ku pjelloria adhurohej në formën e dy perëndive binjake, Bibla tregon se burimi i jetës ishte Perëndia, jo akti seksual. Në shumë mënyra, ky rrëfim krijimi i nënçmon perënditë e lindjes së afërt në lashtësi (uji; drita/terri; trupat qiellore; forcat e natyrës; dhe perënditë e pjellorisë), njësoj si murtagjat e Egjiptit ishin një goditje përçmuese ndaj perëndive të Egjiptit. Nismëtari i vetëm është Perëndia!

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:14-19

¹⁴Pastaj, Perëndia tha: “Le të ketë drita në kupën qiellore të qiejve për ta ndarë ditën nga nata, dhe le të jenë si shenja, si dhe për stinët, për ditët dhe për vitet; ¹⁵dhe le të jenë si drita në kupën qiellore të qiejve, që t’i japin dritë tokës”; dhe kështu u bë. ¹⁶Perëndia bëri dy dritat e mëdha; dritën më të madhe për të qeverisur ditën, dhe dritën më të vogël për të qeverisur natën; bëri dhe yjet. ¹⁷Perëndia i vendosi në kupën qiellore të qiejve, që t’i japin dritë tokës, ¹⁸dhe që të qeverisin ditën dhe natën, si dhe për të ndarë dritën nga errësira; dhe Perëndia pa se ishte e mirë. ¹⁹U bë darkë, pastaj u bë mëngjes: një ditë e katërt.

1:14 “si shenja, si dhe për stinët, për ditët dhe për vitet” Dritat qiellore synonin të shënonin ditët e festave (shih 18:14; Lev. 23; LiP. 31:10) dhe ciklet e pushimit, punës dhe adhurimit (shih Psa. 104:19-23). Dielli u krijua për të ndarë kalendarin dhe secilën ditë në segmente kohore, që do t’i ndihmonin njerëzit të përmbushnin gjithë përgjegjësitë e tyre (pra, fizike dhe shpirtërore).

1:16 “dy dritat e mëdha... bëri dhe yjet” Perëndia është krijuesi i trupave qiellore (shih Isa. 40:26). Ato s’janë hyjni që duhen adhuruar (adhurimi i yjeve nga mesopotamasit, shih LiP. 4:19; Ezek. 8:16), por shërbëtorë fizikë (shih Psa. 19:1-6). Ky është pohim teologjik!

1:17-18 Struktura paralele e hebraishtes nënkupton tri synime, përpos synimit të v. 14.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:20-23

²⁰Pastaj, Perëndia tha: “Le të gëlojnë ujërat me një mizëri gjallesash, dhe le të fluturojnë zogjtë mbi tokën në kupën e hapur të qiejve”. ²¹Perëndia krijoi përbindëshat e mëdhenj të deteve dhe çdo gjallesë që lëviz dhe që gëlon ujërat, sipas llojit të tyre, si dhe çdo zog me flatra sipas llojit të tyre; dhe Perëndia pa se ishte e mirë. ²²Perëndia i bekoji dhe u tha: “Jini të frytshëm dhe shumohuni; mbushni ujërat e deteve, dhe zogjtë le të shumohen mbi tokë”. ²³U bë darkë, pastaj u bë mëngjes: një ditë e pestë.

1:20-23 Jovvertebrorët shfaqen papritmas dhe në një numër të stërmadh formash në Periudhën Kambriane. Nuk ekziston asnjë provë fizike për zhvillimin gradual të tyre.

Foljet “gëloj” (BDB 1056, KB 1655) dhe “fluturoj” (BDB 733, KB 800) përdoren në vargun 20 dhe janë të dyja TË PAKRYERA, që përdoren si LEJORE.

1:20 “gjallesash” E njëjta fjalë, *nefesh* (BDB 659), përdoret edhe për njerëzit (shih 2:7), edhe për kafshët (shih 2:19; Lev. 11:46; 24:18). Përshkruan forcën jetësore (shih Ezek. 18:4) që lidhet me këtë planet dhe varet prej tij.

■ **“zogjtë”** Fjalë për fjalë, thuhet “gjërat fluturouese” (BDB 733), pasi të LiP. 14:19-20 bën fjalë edhe për insektet.

1:21 “krijoi” Ky është termi *bara* (BDB 135, KB 153, *Kal E PAKRYER*), njësoj si të Zan. 1:1. Nënkupton krijimin hyjnor. “Njerëzit dhe kafshët” “bëhen” në 1:24-25, gjë që nënkupton se bëhen nga lënda që ekzistonte më parë (pra, nga pluhuri). Ndërsa *bara* përdoret për “njeriun” në 1:27 (tri herë).

Ky term i veçantë përdoret për (1) universin (ose tokën) në 1:1; (2) për gjallesat e detit në 1:21; dhe (3) për njerëzimin në 1:27.

NASB, NRSV,
TEV, NJB, “përbindëshat e mëdhenj të deteve”
LXX, KJV “balenat e mëdha”
JB “gjarpërinjtë e mëdhenj të deteve”

Ndoshta, bëhet fjalë për *leviathanin* (BDB 1072, shih dhe Psa. 104:26; 148:7; Jobi 41:1 e më tej). Nganjëherë, kjo fjalët shoqërohet dhe me armiqtë e Izraelit: (1) Egjipti, Isa. 51:9; Ezek. 29:3; 32:2 (nganjëherë, përmendet me emrin “Rahab”; shih Psa. 89:10; Isa. 51:9) dhe (2) Babilonia, Jer. 51:34. Nganjëherë, shoqërohet me armiqtë shpirtërorë/kozmiqë, Jobi 7:12; Psa. 74:13; Isa. 27:1. Rrëfimi kananit i krijimit thotë se ky perëndi luftoi kundër Baalit, por në Bibël, leviathani është krijesë e mirë e Perëndisë së vërtetë.

▣ “çdo zog me flatra” Kjo përfshin çdo gjë që fluturon, zogjtë dhe insektet (shih LiP. 14:19-20).

1:22 Ashtu si bimët u krijuan të riprodhoheshin, e njëjta gjë vlen dhe për kafshët. Perëndia do që planeti i tij të mbushet me jetë (një seri URDHËRORESH *Kal* [dhe një LEJORE], shih 1:28; 9:1, 7). Ky ishte një nga problemet që shkaktoi rebelimi (pra, mosdëshira për t’u ndarë dhe për të mbushur planetin) në Kullën e Babelit (shih Zan. 10-11).

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Ç’lidhje ka shkenca me Biblën?
2. Pyetjet e vërteta janë “kush”-i dhe “pse”-ja e krijimit, jo “si”-ja dhe “kur”-i. Nëse kjo është e vërtetë, si duhet ta interpretojmë Zanafillën 1-2?
3. Si e krijoi Perëndia botën fizike? A duhet të argumentojmë për *urdhrin hyjnor, eks-nihilon*, nëse këtu kemi të bëjmë me poezi?
4. Cila është tema kryesore Zan. 1?
5. Si ngjason Bibla me rrëfimet e tjera të krijimit? Si ndryshon prej tyre?

DISA BURIME TË DOBISHME

- A. *Objectives Sustained* [Arritja e objektivave], nga Phillip Johnson
- B. *Darwinism on Trial* [Darvinizmi i pandehur], nga Phillip Johnson
- C. *Creation and Time* [Krijimi dhe koha], nga Hugh Ross
- D. *The Creator and the Cosmos* [Krijuesi dhe kozmosi], nga Hugh Ross
- E. *The Genesis Question* [Çështja e Zanafillës], nga Hugh Ross
- F. *The Christian View of Science and Scripture* [Pikëpamja e të krishterit për shkencën dhe Shkrimin], nga Bernard Ramm
- G. *The Scientific Enterprise and Christian Faith* [Përpjekja shkencore dhe besimi i krishterë], nga Malcolm A. Jeeves

- H. *Coming to Peace with Science [Pajtimi me shkencën]*, nga Darrel R. Falk
- I. *The Language of God [Gjuha e Perëndisë]*, nga Francis S. Collins
- J. *Who Was Adam? [Kush ishte Adami?]*, nga Fazale Rana dhe Hugh Ross

MËSIMET KONTEKSTUALE NGA ZANAFILLA 1:24-2:3

HYRJE

- A. Në dy shekujt e shkuar, studiuesit e DHV shpesh kanë thënë se Zanafilla përmban dy rrëfime krijimi prej dy autorësh të ndryshëm, të cilët përdorin emra të ndryshëm për Perëndinë. Mirëpo:
 1. kjo mund të jetë një formë tipike letrare lindore, ku një rrëfim i përgjithshëm vijohet nga një rrëfim më i veçantë
 2. Zanafilla 1:1-2:3 mund të jetë një rrëfim përmbledhës i krijimit të këtij planeti, ndërsa Zan. 2:4-25, mund të bëjë fjalë për krijimin e çiftit të parë.
 3. kjo mund të reflektojë aspektet e ndryshme të karakterit të Perëndisë (pra, sipas rabinëve)
 - a. *Elohim* – krijuesi, siguruasi dhe ruajtësi i çdo forme jete
 - b. *JHVH* – shpëtimtari, shpenguesi dhe Perëndia i besëlidhjes me Izraelin
- B. Duket se bëhet dallimi mes krijimit nga hiçi dhe prodhimit që vjen nga gjërat e krijuara. Shembull: Perëndia krijoi në v. 21, por në v. 20 uji prodhon diçka; në v. 25 Perëndia bëri diçka, kurse në v. 24 toka prodhon fryte. Augustini e vuri re këtë dallim dhe hamendësoi dy akte krijimi: (1) lënda dhe qeniet shpirtërore, dhe (2) organizimi e shumimi i tyre.
- C. Ky pasazh mëson qartë se njerëzit janë si kafshët më të larta të tokës: (1) të dy kanë *nefesh*, 1:24; 2:7; (2) të dy u krijuan ditën e gjashtë, 1:31; (3) të dy u krijuan nga toka, 2:19; (4) të dy hanë bimë si ushqim, 1:29-30; (5) të dy shumohen. Megjithatë, njerëzit janë edhe si Perëndia: (1) krijim i veçantë, 1:26; 2:7; (2) janë krijuar në shëmbëllimin dhe ngjashmërinë e Perëndisë, 1:26; dhe (3) kanë zotërimin, 1:26, 28.
- D. Zanafilla 1:26 “Le të bëjmë...” (shih 1:26; 3:22; 11:7; 19:24; Isa. 6:8) është diskutuar gjerë e gjatë. Kanë dalë një sërë teorish:
 1. Shumësi mbretëror (por s’na jepet asnjë shembull i hershëm i kësaj në Bibël, apo në literaturën rabinike)
 2. Perëndia flet për vete dhe për oborin qiellor të engjëjve, 1 Mbre. 22:19
 3. Kjo vë në dukje shumësinë brenda Perëndisë; si rrjedhojë, është parahijezim i Trinisë, 3:22; 11:7; Isa. 6:8; 61:14. Duhet vërejtur se (1) *Elohim* është në SHUMËS, dhe (b) personat hyjnorë përmenden edhe te Psa. 2:2; 110:1, 4; Zak. 3:8-9, 11.
- E. Teori për kuptimin e termave “shëmbëllim” dhe “ngjashmëri”:
 1. Ireneu dhe Tertuliani:
 - a. Shëmbëllimi – aspektet fizike të njerëzimit
 - b. Ngjashmëria – aspektet shpirtërore të njerëzimit
 2. Klementi i Aleksandrisë, Origeni, Athanasi, Hilaria, Ambrozi, Augustini dhe Joani i Damaskut
 - a. Shëmbëllimi – karakteristikat jofizike të njeriut
 - b. Ngjashmëria – aspekte të njeriut që mund të zhvillohen, si shenjtëria ose morali, dhe nëse nuk zhvillohen, humbasin.
 3. Skolastikët (Toma Akuina)
 - a. Shëmbëllimi – aftësia racionale dhe liria (e natyrshme) e njeriut
 - b. Ngjashmëria – drejtësia fillestare dhe dhuntitë e mbinatyrshme, që u humbën pas Rënies.
 4. Reformatorët
 - a. Të gjithë e mohuan në thelb dallimi mes këtyre dy fjalëve (Zan. 5:1; 9:6).

- b. Luteri dhe Kalvini e shprehin këtë koncept me fjalë të ndryshme, por, në thelb, shprehën të njëjtën të vërtetë.
5. Unë mendoj se këto dy terma bëjnë fjalë për (1) personalitetin; (2) vetëdijen; (3) aftësitë gjuhësore; (4) vullnetin; dhe/ose (5) moralin e njeriut.

F. Temë e Veçantë: Burimet natyrore

TEMË E VEÇANTË: BURIMET NATYRORE

I. Hyrje

- A. Gjithë krijimi është sfondi, ose skena, e lidhjes dashurore të Perëndisë me njeriun.
- B. Krijimi ka pjesën e vet në Rënie (shih Zan. 3:17; 6:1 e më tej; Rom. 8:18-20). Po kështu, krijimi do të marrë pjesë edhe në shpengimin eskatologjik (shih Isa. 11:6-9; Rom. 8:20-22; Zbu. 21-22).
- C. Njerëzimi mëkatar dhe i rënë e ka dhunuar mjedisin natyror me egoizëm të paparë. Më poshtë, vijon një citim nga *Kanoni i Uestminsterit*, nga Edward Carpenter.
- “sulmi i pandalshëm i njeriut, në kontekstin global, ndaj universit që e rrethon—pra, ndaj krijimit të Perëndisë—një sulm kundër ajrit, që ai e ndot; kundër kanaleve natyrore ujore, që ai i ndyn; kundër dheut, që ai e helmon; kundër pyjeve, që ai i pret, pa e çarë kokën për ndikimet afatgjata të këtij shkatërrimi të pafre. Ky sulm është gradual dhe i pakoordinuar. S’ë vret aspak mendjen për ekuilibrin në natyrës dhe, si rrjedhojë, s’ë ka idenë e përgjegjësisë për atë që njëri brez i ka borxh tjetrit”.
- D. Ne jo vetëm që po korrim pasojat e ndotjes dhe keqshfrytëzimit të lanetit tonë, por brezat e ardhshëm do të korrin pasoja edhe më të rënda, të pakthyeshme.

II. Materiali biblik

A. Dhiata e Vjetër

1. Zanafilla 1-3

- a. Krijimi është një vend i veçantë i krijuar nga Perëndia për bashkësi me njerëzimin (shih Zan. 1:1-25).
- b. Krijimi është i mirë (shih Zan. 1:4, 10, 12, 18, 21, 25), madje, shumë i mirë (shih Zan. 1:31).
- c. Njerëzimi është synimi kurorëzues i krijimit (shih Zan. 1:26-27).
- d. Njerëzimi u krijua për të ushtruar zotërim mbi krijimin (hebraisht, “shtyp”) si kujdestar i Perëndisë (shih Zan. 1:28-30; Psa. 8:3-8; Heb. 2:6-8). Perëndia është dhe mbetet Krijuesi/Ruajtësi/Shpenguesi/Zoti i krijimit (shih Eks. 19:5; Jobi 37-41; Psa. 24:1-2; 95:3-5; 102:25; 115:15; 121:2; 124:8; 134:3; 146:6; Isa. 37:16).
- e. Kujdestaria e njerëzimit për krijimin mund të shihet në Zan. 2:15, “ta kultivoni, ta ruani dhe ta mbronni” (shih Lev. 25:23; 1 Kro. 29:14).

2. Perëndia e do krijimin, sidomos kafshët.

- a. Ligjet e Moisiut për trajtimin e duhur të kafshëve
- b. JHVH luan me Leviathanin (shih Psa. 104:26)
- c. Perëndia kujdeset për kafshët (shih Jona 4:11)
- d. Prania eskatologjike e natyrës (shih Isa. 11:6-9; Zbu. 21-22)

3. Natyra, deri në njëfarë mase, përlëvdon Perëndinë.

- a. Psalmi 19:1-6
- b. Psalmi 29:1-9
- c. Jobi 37-41

4. Natyra është një mjet me të cilin Perëndia dëshmon për dashurinë dhe besnikërinë e tij ndaj besëlidhjes.

- a. LiP. 27-28; 1 Mbre. 17
- b. Në gjithë profetët

B. Dhiata e Re

1. Perëndia shihet si krijues. Ka vetëm një Krijues: Perëndia triun (Elohim, Zan. 1:1;

Fryma, Zan. 1:2; dhe Jezusi, DHR). Gjithçka tjetër është e krijuar.

- a. Veprat 17:24
 - b. Hebrenjve 11:3
 - c. Zbulesa 4:11
2. Jezusi është vepruesi i Perëndisë në krijim
 - a. Gjoni 1:3, 10
 - b. 1 Kor. 8:6
 - c. Kol. 1:16
 - d. Heb. 1:2
 3. Jezusi flet për përkujdesjen e Perëndisë për natyrën në mënyrë të tërthortë në predikimet e tij.
 - a. Mat. 6:26, 28-30, zogjtë e qiellit dhe lulet e fushës
 - b. Mat. 10:29, trumcakët
 4. Pali thotë se të gjithë njerëzit janë përgjegjës që ta njohin Perëndinë me anë të krijimit (pra, zbulesa e natyrshme, shih Rom. 1:19-20; Zbu. 21-22).

III. Përmbyllje

- A. Ne jemi të detyruar ta respektojmë këtë rend natyror!
- B. Njerëzimi i mëkatshëm ka abuzuar me dhuratën e natyrës, që ia ka dhënë Perëndia, pasi të gjithë ne kemi dhuratat e tjera të mira të Perëndisë.
- C. Ky rend i natyrshëm është i përkohshëm. Ai po kalon (2 Pje. 3:7). Perëndia po e lëviz botën tonë drejt një pike historike kulmore. Mëkati do të përfundojë një ditë, sepse Perëndia ia ka përcaktuar mirë caqet. Krijimi do të shpengohet (shih Rom. 8:18-25).

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:24-25

²⁴Pastaj, Perëndia tha: “Le të prodhojë toka gjallesa sipas llojit të tyre: bagëti, rrëshqanorë dhe bisha të tokës sipas llojit të tyre”; dhe kështu u bë. ²⁵Perëndia i bëri bishat e tokës sipas llojit të tyre, bagëtitë sipas llojit të tyre, dhe gjithçka që rrëshqet në tokë sipas llojit të vet; dhe Perëndia pa se ishte e mirë.

1:1 “Pastaj, Perëndia tha” *Elohim* (BDB 43) është emri i lashtë shumë i Perëndisë; mbizotëron në kapitullin 1. Etimologjia e tij është e paqartë. Rabinët thonë se e tregon Perëndinë si krijues, sigures dhe ruajtës të gjithë jetës në planetin tokë. SHUMËSI duket se ka rëndësi nga ana teologjike kur lidhet me 1:26; 3:22; 11:7, dhe me shumësinë e fjalës “një”, që gjendet në lutjen madhështore të monoteizmit (Shema), LiP. 6:4-6. Kur përdoret për Perëndinë e Izraelit, FOLJA që e shoqëron është gjithmonë NJËJËS. Fjala *elohim* në DHV mund të nënkuptojë (1) engjëjt (shih Psa. 8:5); (2) gjykatësit njerëzorë (shih Eks. 21:6; 22:8, 9; Psa. 82:1); ose (3) perënditë e tjera (shih Eks. 18:11; 20:3; 1 Sam. 4:8). Shih Temën e Veçantë: Emrat e Perëndisë, te 2:4.

■ **“Le të prodhojë toka”** Kjo (BDB 422, KB 425) është LEJORE *Hifil*. Zan. 1 bën një dallim mes krijimit nga asgjëja me anë të fjalës së folur të Perëndisë dhe riprodhimit (përshtatjes) së krijesave të tij. Krahaso vargjet 20 dhe 21 me vargjet 24 dhe 25.

■ **“gjallesat sipas llojit të tyre”** Vargjet 24-25 përshkruajnë kafshët e tokës, të mëdha e të vogla, shtëpiake e të egra. Vini re se fjala “gjallesa” (BDB 659 dhe 311) bazohet në fjalën *nefesh*, që është fjala e përdorur për njerëzit në Zan. 2:7. Është e qartë se natyra unike e njerëzimit nuk gjendet në termin *nefesh*, që shpesh përkthehet me fjalën greqisht që ka kuptimin “shpirt”.

■ **“rrëshqanorët”** Fjalë për fjalë, do të thotë “rrëshqas” (BDB 943). Është e njëjta fjalë që përdoret në v. 21, “që lëviz”. Duket se bën fjalë për gjithë kafshët që s’ecin me këmbë, ose që kanë këmbë aq të shkurtra sa s’vihen re.

■ **“dhe kështu u bë”**. Dëshirat e Perëndisë u bënë realitet! Shih shënimin në 1:7.

1:25 “dhe Perëndia pa që ishte e mirë” Krijimi i Perëndisë ishte i mirë (BDB 373) dhe shpallet se është “shumë i mirë” në 1:31. Ndoshta, kjo është një fjalë hebraisht që ka kuptimin “i përshtatshëm për synimin që i është caktuar”. Nga ana teologjike, mund të bëjë fjalë edhe për mungesën e mëkatit në krijimin fillestar të Perëndisë. Mëkati është rezultat i rebelimit, jo i krijimit.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 1:26-31

²⁶Pastaj, Perëndia tha: “Le ta bëjmë njeriun në shëmbëllimin tonë, sipas ngjashmërisë sonë; dhe le të sundojnë mbi peshqit e detit, mbi zogjtë e qiellit, mbi bagëtitë dhe mbi gjithë tokën, si dhe mbi çdo rrëshqanor që rrëshqet në tokë”. ²⁷Perëndia e krijoi njeriun në shëmbëllimin e vet, në shëmbëllimin e Perëndisë e krijoi; mashkull dhe femër i krijoi. ²⁸Perëndia i bekoj; dhe Perëndia u tha: “Jini të frytshëm dhe shumohuni, mbusheni tokën dhe nënshtroni; dhe sundoni mbi peshqit e detit, mbi zogjtë e qiellit dhe mbi çdo gjallesë që lëviz në tokë”. ²⁹Pastaj, Perëndia tha: “Ja, ju kam dhënë çdo bimë që lëshon farë mbi sipërfaqen e gjithë tokës, dhe çdo pemë që ka fryte që japin fara; do të jetë ushqim për ty; ³⁰dhe çdo kafshe të tokës dhe çdo zogu të qiellit, si dhe gjithçkaje që lëviz në tokë dhe që ka jetë në vetvete, i kam dhënë çdo bimë të gjelbër si ushqim”; dhe kështu u bë. ³¹Perëndia pa gjithçka që kishte bërë dhe, ja, ishte shumë e mirë. U bë darkë, dhe pastaj u bë mëngjes: dita e gjashtë.

1:26 “Le ta bëjmë” Kjo formë (BDB 793, KB 889) është *Kal* E PAKRYER, por përdoret në kuptimin NXITËS. Ka patur shumë diskutime për SHUMËSIN “Le ta bëjmë”. Filoja dhe Ebn Ezra thonë se ky është “shumësi mbretëror”, por kjo formë gramatikore shfaqet shumë kohë më vonë në historinë letrare judaike (NET Bible thotë se nuk shfaqet me FOLJE, f. 5); Rashi thotë se bën fjalë për oborrin mbretëror qiellor (shih 1 Mbre. 22:19-23; Jobi 1:6-12; 2:1-6; Isa. 6:8), por kjo s’mund të nënkuptojë se engjëjt kishin rol në krijimin e njeriut, apo se ata kanë shëmbëllimin hyjnor. Të tjerë komentues thonë se kjo ishte një formë fillestare e konceptit të Perëndisë trium.

Është interesant fakti se, në rrëfimet mesopotamase të krijimit, perënditë (zakonisht të lidhura me qytete të veçanta) grinden gjithmonë me njëra-tjetrën, por në Bibël jo vetëm që shohim qartë monoteizmin, por edhe ato pak shprehje në SHUMËS shfaqin harmoni, jo pakënaqësi dhe teka.

■ **“njeriun”** Kjo është fjala hebraisht “Adam” (BDB 9), që është qartazi lojë fjalësh me termin hebraisht “tokë/dhé”, *adamah* (shih v. 9). Kjo fjalë mund të ketë dhe kuptimin “kuqalash”. Shumë studiues besojnë se kjo vjen nga ideja se njerëzimi mund të jetë formuar nga balta ose argjila e kuqe e luginës së lumenjve Tigër/Eufrat (shih 2:7). Vetëm në këto kapituj të parë të Zanafillës përdoret si emër personi fjala hebraisht “Adam”. Septuaginta përdor fjalën *anthropos* [njeri] për ta përkthyer këtë term të përgjithshëm, që përdore për burrat dhe/ose gratë (shih 5:2; 6:1, 5-7; 9:56). Fjala më e zakonshme hebraisht “burrë ose bashkëshort” është *ish* (BDB 35, shih 2:23; etimologjia është e panjohur) dhe *ish-shah* (BDB 61) “grua, ose bashkëshorte”.

Në këtë pikë, sipas botëkuptimit tim teologjik, është e vështirë që ta lidhim rrëfimin e krijimit të çiftit të parë në Bibël me mbetjet e fosileve të llojeve të ndryshme të *Homo erectus*-it dykëmbësh. Disa prej vendvarreve të lashta përfshijnë dhe varrosjen e disa objekteve që, me sa duket, lidheshin me besimin në një jetë të përtejme. Unë nuk fyhem nga evolucioni brenda specieve. Nëse kjo është e vërtetë, atëherë Adami dhe Eva janë njerëz primitivë dhe kuadri historik i Zan. 1-11 duhet zgjeruar në mënyrë rrënjësore.

Ndoshta, Perëndia e krijoi Adamin dhe Evën në një periudhë shumë të mëvonshme kohore (pra, sipas kreacionizmit të shkallëzuar), duke i bërë njerëz (*Homo sapiens*) si ata të sotmit. Nëse është kështu, atëherë marrëdhënia e tyre me qytetërimin mesopotamas kërkon një krijim të veçantë shumë pranë kohës kur kultura gjen fillesat e veta. Dua të theksoj se, në këtë moment kohor, ky është thjesht hamendësim. Njerëzit modernë s’dinë shumë gjëra për të shkuarën e lashtë. Sërish, nga ana teologjike, gjërat kyçe janë “kush”-i dhe “pse”-ja, jo “si”-ja apo “kur”-i!

■ **“në shëmbëllimin tonë, sipas ngjashmërisë sonë”** Fjala “shëmbëllim” mund të gjendet edhe te 5:1, 3; 9:6. Shpesh, në DHV përdoret për të nënkuptuar idhujt (KB 1028 II). Etimologjia bazë e kësaj fjale është “skalës në një formë të veçantë”. Ka patur shumë diskutime në historinë e interpretimit për identifikimin e kuptimit të saktë të fjalës “shëmbëllim” (BDB 853, KB 1028#5) dhe “ngjashmëri” (BDB 198). Terma të ngjashëm greqisht gjenden edhe në DHR, ku përkthuhet njerëzimin (shih 1 Kor. 11:7; Kol. 3:10; Efe. 4:24; Jakobi 3:9). Për mendimin tim, janë fjalë sinonimike dhe përkthuhet atë aspekt unik të njerëzimit që është i aftë të ketë lidhje me

Perëndinë. Mishërimi i Jezusit tregon potencialin e asaj që mund të kishte qenë njerëzimi në Adamin. Ai do ta arrijë këtë potencial një ditë me anë të Jezu Krishtit. Shih *Kush ishte Adami? [Who Was Adam?]* Nga Fazale Rana dhe Hugh Ross, f. 79.

■ **“le të sundojnë”** Fjalë për fjalë, ka kuptimin “shtyp me këmbë” (BDB 853, KB 1190, *Kal E PAKRYER*, e përdorur në kuptimin LEJOR). Kjo është një fjalë e fortë që tregon zotërimin që ka njerëzimi mbi natyrën (shih Psa. 8:5-8). I njëjti koncept gjendet edhe në v. 28. Këto dy fjalë, “sundoj” në v. 26 dhe 28, dhe “nënshtroj” në v. 28, kanë të njëjtën etimologji, që ka kuptimin “shtyp mbi” ose “shtyp me këmbë”. Ndonëse këto FOLJE duken të ashpra, reflektojnë shëmbëllimin e sundimit të Perëndisë. Njerëzimi ka zotërimin mbi tokën e krijuar për shkak të marrëdhënies së veçantë të tij me Perëndinë. Njerëzit duhet të sundojnë/zotërojnë si përfaqësues të Perëndisë, sipas karakterit të tij. Çështja teologjike nuk është fuqia, por mënyra si ushtrohet ajo (për veten, apo për dobinë e të tjerëve)!

Vini re SHUMËSIN, që nënkupton sundimin reciprok të mashkullit me femrën (shih 5:23). Vini re, gjithashtu, URDHËRORET SHUMËS të v. 28. Nënshtrimi i gruas vjen vetëm pas Rënies, në kapitullin 3. Pyetja e vërtetë është: “A mbetet ky nënshttrim pas inaugurimit të epokës së re në Krishtin?”

1:27 “Perëndia e krijoi” Kemi përdorimin e trefishtë (*Kal E PAKRYER*, e ndjekur nga dy *Kal TË KRYERA* të fjalës *bara* (BDB 127) në këtë varg, i cili funksionon si pohim përmbledhës, por edhe si mënyrë për të theksuar krijimin e njerëzimit si mashkull dhe femër nga Perëndia. Në versionet NRSV dhe NJB kjo shkruhet në formë poezie, dhe pranohet si e tillë edhe në shënimin e versionit NIV. Fjala *bara* përdoret në DHV vetëm kur diçka krijohet nga Perëndia.

■ **“në shëmbëllimin e vet”** Është shumë interesant fakti se SHUMËSI i v. 26 tani shndërrohet në NJËJËS. Kjo përmbledh dhe misterin e shumësit, por edhe unitetit, të Perëndisë. Shëmbëllimi i Perëndisë (BDB 853) është i barabartë, si te burri ashtu dhe te gruaja!

■ **“mashkull dhe femër i krijoi”** Aspekti ynë seksual lidhet me nevojat dhe mjedisin e këtij planeti. Perëndia vazhdon të ndajë (shih shënimin në 1:4). Vini re reciprocitetin këtu, në 2:18 dhe 5:2. Shëmbëllimi ynë hyjnor na lejon të kemi lidhje unike me Perëndinë.

■ **“Perëndia i bekoj... Jini të frytshëm dhe shumohuni”** Pjesë e bekimit të Perëndisë (BDB 138, KB 159, *Piel I PAKRYER*) ishte shumimi (shih LiP. 7:13). Ky bekim vlente, si për kafshët (shih v. 22), ashtu dhe për njeriun (shih v. 28; 9:1, 7). Në rrëfimet mesopotamase të krijimit, arsyeja pse perënditë shkatërruan njerëzimin ishte zhurma e mbipopullimit të njerëzve. Rrëfimi i Zanafillës, nga ana tjetër, nxit shtimin e popullsisë. Është e habitshme që një nga veprimet e para të rebelimit njerëzor (shih Zan. 10-11) ishte mospranimi që të shpërmdaheshin dhe të mbushnin tokën.

■ **“nënshtrojeni dhe sundoni”** Në tekstin hebraisht ka dy urdhra që janë paralele me shprehjen “jini të frytshëm dhe shumohuni” (një seri me tre *Kal TË PAKRYERA*). Kjo tregon se seksualiteti njerëzor dhe sundimi njerëzor janë vullneti i Perëndisë.

Të dyja foljet hebraisht, “nënshtroj” (BDB 461, KB 460) dhe “sundoj” (BDB 921, KB 1190), mund të kenë ngjyrimet negative (pra, sundim mizor). Konteksti në fjalë duhet të përcaktojë nëse kuptimi i tyre është pozitiv, apo agresiv.

1:29 Mbretëria bimore ndahet në tre grupe të ndryshme. Zinxhiri ushqimor fillon me fotosintezën te bimët. Gjithë jeta shtazore në tokë varet nga mrekullia e jetës bimore. Në këtë varg, njerëzimit i jepen drithërat dhe frutat për ushqim (shih 2:16; 6:21), ndërsa grupi i tretë, barërat, i jepen kafshëve. Njerëzve iu lejua të hanin mish vetëm pas Përmblytjes (shih Zan. 9:3). Kjo ndoshta lidhet me faktin se atë vit s’ishte i mundur stina e korrjes. Është e papërshtatshme nga ana teologjike që të nxjerrim ligje ushqimore universale në bazë të Zanafillës 1.

Po kështu, ka gjasa që ky përshkrim të lidhet vetëm me Kopshtin e Edenit. Vdekja dhe kafshët mishngrënëse datojnë që në fosilet më të hershme që lidhen me shtresën Kambriane, rreth 500,000 vjet më parë, kur faktet e jetës së fosileve shfaqen në sasi të madhe.

1:30 “i kam dhënë çdo bimë të gjelbër si ushqim” Thelbi i kësaj shprehjeje është se gjithë jeta bazohet në procesin e fotosintezës (pra, zinxhiri ushqimor).

1:31 “ishte shumë e mirë” Ky është një përfundim tejet i rëndësishëm për krijimin pasi, në mendimin e mëvonshëm gnostik grek, lënda është e keqe ndërsa shpirti është i mirë. Në këtë sistem grek (si dhe në disa tekste mesopotamase) lënda dhe shpirti janë të bashkëpërvjetshme, gjë që shërben si shpjegim i tyre për problemet e tokës.

Por rrëfimi biblik është shumë i ndryshëm. Vetëm Perëndia është i përjetshëm, ndërsa lënda u krijua për synimet e tij. Në krijimin fillestar të Perëndisë s’kishte ligësi, por vetëm “liri”!

■ **“u bë darkë; pastaj u bë mëngjes: dita e gjashtë”** Është e rëndësishme të vërejmë se, ashtu si në ditën e tretë, edhe dita e gjashtë ka dy akte krijuese. Kështu, kemi tetë akte krijuese në gjashtë ditë. Rabinët e fillojnë ditën e re në muzg, gjë që bazohet në këtë frazë: “darkë dhe mëngjes”.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 2:1-3

¹Kështu përfunduan qiejt dhe toka, bashkë me gjithë ushtritë e tyre. ²Ditën e shtatë Perëndia e përfundoi punën që kishte kryer, dhe pushoi ditën e shtatë nga gjithë vepra që kishte bërë. ³Pastaj, Perëndia e bekoji ditën e shtatë dhe e shenjtëroi, sepse në të ai pushoi nga gjithë vepra që kishte krijuar dhe bërë.

2:1 “qiejt” Këtu, kjo fjalë (BDB 1029) përdoret për atmosferën mbi tokën. Në disa kontekste, bën fjalë për qiejt me yje përtej atmosferës.

■ **“përfunduan qiejt dhe toka, bashkë me gjithë ushtritë e tyre”** Krijimi fizik i Perëndisë arriti pikën e pjekurisë BDB 477, KB 476, *Pual* I PAKRYER, v. 1 dhe *Piel* I PAKRYER, v. 2). Tani, toka ishte gati për t’u banuar nga njerëzit. Çdo nivel i krijimit ka banorët e vet (pra, “ushtritë”, BDB 838). Kjo nuk bën fjalë në mënyrë të veçantë për krijimin e engjëjve (përveçse nëse ata përfshihen te 1:1). Ky pasazh flet për krijimin fizik.

Fjala hebraisht “ushtritë”, në disa kontekste, bën fjalë për (1) idhujtarinë mesopotamase, që lidhej me dritat qiellore (pra, dielli, hëna, planetët, kometat, yjësitë [shih LiP. 4:19], ose (2) ushtritë engjëjlore të JHVH-së (shih Joz. 5:14), por këtu bën fjalë për të gjitha llojet e ndryshme të jetës së krijuar.

2:2 “Ditën e shtatë Perëndia e përfundoi punën” Kjo është shprehje shumë antropomorfike, por nuk nënkupton se Perëndia u lodh, ose se pushoi një herë e mirë nga përfshirja aktive në krijim dhe në njerëzimin. Ky është një model bazë për njerëzimin, sepse njeriu ka nevojë rregullisht për pushim dhe adhurim.

■ **“pushoi”** Është e njëjta rrënjë fjale si “shabati” (BDB 991, KB 1407, *Kal* E PAKRYER, shih Eks. 20:11; 31:12-17). LiP. 5:15 na jep një tjetër arsye për shabatit: një arsye sociologjike, ndërsa Eks. 20:8-11 na jep arsye teologjike.

Ky term përdoret në disa mënyra të ndryshme, veçanërisht në librin e Hebrenjve (3:7-4:11) në DHR. Ky pasazh interpreton Psa. 95:7-11. Në letrën e Hebrenjve, fjala “pushim” përdoret jo vetëm për pushimin e shabatit dhe në Tokën e premtuar, por edhe për bashkësinë me Perëndinë (në qiell). Me veprimin e vet, Perëndia i jep shembullin krijesës së tij të veçantë: njeriut. Bashkësia e vazhdueshme mes Perëndisë dhe njeriut është qëllimi i pashprehur, por tejet qendror nga ana kontekstuale, i krijimit!

■ **“ditën e shtatë”** Ditët 1-6 fillojnë me darkën dhe përmbyllen me mëngjesin (shih 1:31), ndërsa mëngjesi i ditës së shtatë nuk përmendet askund. Prandaj rabinët, por edhe autori i Hebrenjve në DHR (3:7-4:11) e përdor këtë për të arritur në përfundimin se pushimi i Perëndisë është ende i disponueshëm (shih Psa. 95:7-11).

2:3 “Pastaj Perëndia e bekoji ditën e shtatë dhe e shenjtëroi” Fjala “shenjtëroi” do të thotë “e bëri të shenjtë” (BDB 872, KB 1073, *Piel* E PAKRYER). Kjo fjalë përdoret në kuptimin e veçimit të diçkaje në mënyrë që të përdoret vetëm për Perëndinë. Qysh herët, Perëndia caktoi një ditë të veçantë dhe të rregullt, ku ai dhe njerëzimi të kishin bashkësi me njëri-tjetrin. Kjo nuk do të thotë se ditët e tjera s’i përkasin Perëndisë, por vetëm se njëra prej tyre është veçuar në mënyrë unike për bashkësi, adhurimi, lavdërim dhe pushim ripërtëritës.

Origjina e javës shtatëditëshe është e fshehur në lashtësi dhe mister. Kuptohet pse muaji lidhet me fazat e hënës, apo se viti lidhet me ndryshimet e stinëve, por java nuk ka asnjë burim të qartë. Megjithatë, çdo kulturë e lashtë që njohim duket se e ka ditur javën përpara se të fillonte historia e shkruar.

TEMË E VEÇANTË: ADHURIMI

- I. Hyrje
- A. Disa pyetje të rëndësishme
1. Çfarë është adhurimi?
 2. Kur dhe si filloi ai?
 3. Ç’përmbajtje ka?
 4. Kush merr pjesë në të?
 5. Ku dhe kur kryhet?
- B. Këto pyetje do të përbëjnë përvijimin e studimit tonë. Duhet të mos harrojmë se nuk ekzistojnë përgjigje përfundimtare për këto pyetje, por ekzistojnë të dhëna biblike dhe zhvillime historike.
- II. Çfarë është adhurimi?
- A. Në anglisht, fjala adhurim “worship” vjen nga një fjalë saksone, “weorthscipe”, që nënkuptonte dikë që i takonte nderimi dhe respekti.
- B. Termat kryesorë në DHV janë:
1. *‘Abodah*, që vjen nga fjala hebraisht me kuptimin “shërbej” ose “punoj” (BDB 715). Zakonisht, përkthehet “shërbesa e Perëndisë”.
 2. *Hishtahauh*, që vjen nga një rrënjë hebraike që do të thotë “përkulem” ose “shtrihem para dikujt” (BDB 1005, shih Eks. 4:31).
- C. Termat kryesorë në DHR ndjekin kuptimin e termave hebraikë.
1. *‘Abodah* përkon me *latreia*, që ishte gjendja e punëtorit mëditës ose skllavit.
 2. *Hishtahauh* përkon me *proskuneo*, që do të thotë “shtrihem para dikujt”, “admiroj”, ose “adhuroj”.
- D. Vini re se adhurimi ndikon në dy aspekte.
1. Qëndrimi ynë plot respekt
 2. Veprimet në stilin tonë të jetesës
- Këto të dyja duhet të shkojnë dorë për dorë, përndryshe do të shkaktojnë probleme të mëdha (shih LiP. 11:13).
- III. Kur dhe si filloi adhurimi?
- A. DHV nuk na jep shprehimisht fillesat e adhurimit, por Zanafilla na jep disa të dhëna të tërthorta.
1. Institucioni i shabatit, që Perëndia e caktoi në Zan. 2:1-3, më vonë u zhvillua në ditën kryesore të adhurimit çdo javë. Te Zanafilla thuhet se Perëndia i parapriu pushimit dhe adhurimit të njeriut me anë të veprimeve dhe qëndrimit të tij në lidhje me këtë segment kohor të përjavshëm.
 2. Vrasja e kafshëve nga Perëndia për t’i siguruar veshje çiftit të parë (që t’i rezistonin ambientit të rënë) në Zan. 3:21 duket se përgatit skenën për përdorimin e kafshëve për nevojat e njeriut, gjë që do të zhvillohej më vonë në sistemin e flijimeve.
 3. Flijimet e Kainit dhe Abelit (Zan. 4:3 e më tej) duket se ishin evenimente të vazhdueshme, jo thjesht diçka që e kryen vetëm një herë. Ky pasazh nuk përçmon ofrimet e perimeve, as nuk përbën recetë për flijimin e kafshëve, por shërben si shembull i gjallë i nevojës që të kemi qëndrimin e duhur ndaj Perëndisë. Duket se, në njëfarë mënyre, Perëndia tregonte pranimin ose refuzimin e tij.
 4. Pasardhja e perëndishme mesianike e Seti zhvillohet në Zan. 4:25 e më tej. Ajo përmend emrin e besëlidhjes së Perëndisë, JHVH, në v. 26 në një kontekst që, me sa duket, bën fjalë për adhurimin (ky pasazh duhet pajtuar me Eks. 6:3).
 5. Noeu shpreh një dallim mes kafshëve të pastra dhe aty të papastra në Zan. 7:2. Kjo

përgatit dhe skenën për flijimet e tij në Zan. 8:20-21. Kjo nënkupton se flijimet ishin element i njohur mirë që në një periudhë të hershme.

6. Abrahami e njihte mjaft mirë sistemin e flijimeve, sepse është e qartë nga Zan. 12:7, 8; 13:18; 22:19. Kjo tregonte reagimin e tij ndaj pranisë dhe premtimeve të Perëndisë. Me sa duket, pasardhësit e tij e vazhduan këtë lloj praktike.
7. Libri i Jobit vendoset në një kontekst patriarkal (rreth 2000 para K.). Ai i njihte flijimet, siç shihet nga Jobi 1:5.
8. Materiali biblik duket se sqaron se flijimet dolën në pah nga mahnitja dhe respekti i njerëzimit për Perëndinë dhe nga procedurat e zbuluara prej Perëndisë sesi ta shprehnin këtë respekt.
 - a. Dhjetë Urdhërimet dhe Kodi i Shenjtërisë
 - b. Kulti i Tabernakullit

IV. Ç'përmbajtje ka adhurimi?

- A. Është e qartë se qëndrimi i njerëzimit është kyç për flijimet (shih Zan. 4:3 e më tej). Ky element personal ka qenë gjithmonë shtyllë e besimit të zbuluar biblik (shih LiP. 6:4-9; 11:13; 30:6; Jer. 31:31-34; Ezek. 36:26-27; Rom. 2:28-29; Gal. 6:15).
- B. Gjithsesi, qëndrimi i nderuar i njerëzimit u kodifikua qysh shumë herët brenda këtij rituali.
 1. Ritet e pastrimit (që lidheshin me ndjesinë e mëkatit)
 2. Ritet e shërbesës (festat, flijimet, dhuratat, etj.)
 3. Ritet e adhurimit personal (lutjet dhe përlëvdimi publik dhe vetjak)
- C. Kur trajtojmë çështjen e përmbajtjes, është e rëndësishme që të vëmë re tre burimet e zbuluesës (shih Jer. 18:18).
 1. Moisiu dhe kulti (priftërinjtë)
 2. Të urtët e Letërsisë së Urtësisë
 3. Profetët

Secili prej këtyre na e ka thelluar njohurinë e adhurimit. Secili fokusohet në një aspekt të vazhdueshëm dhe jetik të adhurimit.

1. Forma (Eksodi – Numrat)
 2. Stili i jetesës (Psa. 40:1 e më tej; Mik. 6:6-8)
 3. Motivi (1 Sam. 15:22; Jer. 7:22-26; Os. 6:6)
- D. Jezusi ndjek modelin e adhurimit të DHV. Ai s'ë përçmoi kurrë DHV (shih Mat. 5:17 e më tej), por refuzoi Traditën Gojore në formën e saj në shekullin e parë.
 - E. Kisha e hershme vazhdoi me judaizmin për një farë kohe (pra, deri në kohën e ripërtëritjes dhe reformave rabinike, 90 pas K.), pastaj filloi të zhvillonte natyrën e vet unike, por përgjithësisht mbi bazën e modelit të sinagogës. Natyra qendrore e Jezusit, e jetës, mësimëve, kryqëzimit dhe ringjalljes së tij zëvendësuan kultin e DHV. Predikimi, pagëzimi dhe eukaristia u bënë aktet qendrore. Shabati u zëvendësua nga Dita e Zotit.

V. Kush merr pjesë në adhurim?

- A. Kultura patriarkale e Lindjes së Afërt në lashtësi përgatiti skenën për rolin udhëheqës të burrit në të gjitha fushat e jetës, përfshi fenë.
- B. Patriarku vepronte si prift për familjen e vet, si në flijimet, ashtu dhe në udhëzimin fetar Jobi 1:5).
- C. Për Izraelin, prifti kryente detyrat fetare në kontekstin publik dhe kolektiv të adhurimit, ndërsa babai e luante këtë rol në kontekstin e adhurimit familjar. Pas Robërisë në Babiloni (586 pas K.), Sinagoga dhe rabinët u zhvilluan duke marrë një pozicion qendror në edukim dhe në adhurim. Me shkatërrimin e Tempullit më 70 pas K., judaizmi rabinik, i cili u zhvillua nga farisenjtë, u bë forma mbizotëruese.
- D. Në kontekstin e kishës ruhet modeli patriarkal, por vihet një theks i shtuar te dhuntitë dhe barazia e grave (shih 1 Kor. 11:5; Gal. 3:28; Veprat 21:9; Rom. 16:1; 2 Tim. 3:11). Kjo barazi shihet te Zan. 1:26-27; 2:18. Kjo barazi u dëmtua nga rebelimi i Zan. 3, por ripërtërihet përmes Krishtit.

Fëmijët janë pranuar gjithmonë në kontekstin e adhurimit përmes prindërve të tyre; gjithsesi, Bibla është një libër që orientohet drejt të rriturve.

- VI. Ku dhe kur kryhet adhurimi?
- A. Në Zanafillë, njerëzimi nderon vendet ku është takuar me Perëndinë. Këto vende shndërrohen në altare. Pas kalimit të Jordanit ngrihen një sërë vendesh të tilla (Gilgali, Beteli, Shekei), por Jerusalemi zgjidhet si vendbanimi i veçantë i Perëndisë, i lidhur me Arkën e Besëlidhjes (shih LiP.)
 - B. Kohët bujqësore e kanë përgatitur gjithmonë skenën për mirënjohjen e njerëzimit ndaj Perëndisë për furnizimin e tij. Të tjera nevoja të veçanta, si falja, u zhvilluan duke marrë formën e ditëve të veçanta fetare (shih Lev. 16, Dita e Shlyerjes). Judaizmi zhvilloi ditë të caktuara festash – Pashkët, Rrëshajat dhe Tabernakujt (shih Lev. 23). Ai i lejonte dhe individit mundësi të veçanta (shih Ezek. 18).
 - C. Zhvillimi i sinagogës siguroi strukturën për konceptin e adhurimit gjatë shabatit. Kisha e ndryshoi këtë në Ditën e Zotit (dita e parë e javës), me sa duket në bazë të faktit se Jezusi u ishte shfaqur në mënyrë të përsëritur të dielave në darkë pas ringjalljes.
 - D. Në fillim, kisha e hershme takohej përditë (Veprat 2:\$6), por, me sa duket, kjo u ndryshua pas pak kohe në një adhurim vetjak gjatë javës dhe në adhurim kolektiv të dielave.
- VII. Përmbyllje
- A. Adhurimi i Perëndisë nuk është diçka që e kanë shpikur apo caktuar njerëzit. Adhurimi është nevojë e qenësishme.
 - B. Adhurimi është reagim ndaj karakterit të Perëndisë dhe ndaj asaj që ai ka bërë për ne në Krishtin.
 - C. Adhurimi përfshin gjithë njeriun. Është edhe formë, edhe qëndrim. Është edhe publik, edhe vetjak. Është edhe me rregull, por edhe i vetvetishëm.
 - D. Adhurimi i vërtetë është rrjedhojë e marrëdhënies personale me Perëndinë.
 - E. Ndoshta pasazhi më i dobishëm teologjik në DHR për adhurimi është Gjoni 4:19-26.

■ **“bëri”** Fjalë për fjalë, shkruhet “po bënte”. Veprat krijuese të Perëndisë vazhdojnë (BDB 793 I, KB 889, *Kal PASKAJORE E LIDHUR*). Perëndia i krijoi gjallesat organike që të zhvillohen. Faza e përsëritur “jini të frytshëm, shumëhuni dhe mbushni tokën” pasqyron planin dhe synimin e Perëndisë. Perëndia krijoi gjallesa (përfshi dhe njerëzimin) që riprodhohen sipas llojit të tyre. Vetë ky akt prodhon larmi.

ZANAFILLA 2:4-25

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Krijimi i burrit dhe gruas	(1:1-2:7)	Krijimi i burrit dhe gruas	Kopshti i Edenit	Parajsja dhe sprova e vullnetit të lirë
2:4-9	Jeta në kopshtin e Perëndisë	2:4b-9	2:4b-6 2:7	2:4b-7
	2:8-9		2:8-9	2:8-9
2:10-14	2:10-14	2:10-14	2:10-14	2:10-14
2:15-17	2:15-17	2:15-17	2:15-17	2:15-17
2:18-25	2:18-25	2:18-25	2:18-20 2:21-24	2:18-23 (23)
(23)	(23)	(23)	(23) 2:25	2:24 2:25

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

SFONDI

- A. Personalisht, e refuzoj teorinë e kritikës së burimit J (JHVH), E (Elohim), D (Ligji i Përtërirë; Deuteronomos), P (priftërinjtë), e cila thotë se librat e ndryshëm të Pesëlibërshit në DHV u shkruan nga autorë të veçantë (shih Hyrje për Zanafillën, Bota Studimore Moderne, D). Për më tepër informacione për këtë temë, lexoni librin e Josh McDowell, *More Evidence that Demands a Verdict* [Prova të tjera që kërkojnë vendim], ose H. C. Leupold, *Exposition of Genesis* [Shtjellimi i Zanafillës], vëll. 1.
- B. Zanafilla 2:4-25 është një zgjerim i veçantë teologjik i Zanafillës 1:1-2:3. Kjo është një teknikë e njohur letrare për hebrejntë. Nga ana teologjike, kapitulli dy përcakton terrenin për kapitullin tre.
- C. Zanafilla 1:31 kurorëzon fillimin e botës sonë me synimin e Perëndisë, “mirësinë”; 2:1-3 duhet të shkojë me kapitullin 1, sepse 1:1-2:3 përbën një njësi të vetme letrare.
- D. Teologjikisht, 2:4-25 lidhet më tepër me kapitullin 3 sesa me kapitullin 1. Ai përgatit skenën letrare për tundimin dhe mëkatin e Evës, bashkë me pasojat e tij shkatërrimtare për gjithë planetin (shih Rom. 5:12-21; 8:18-23).

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 2:4-9

⁴Ky është rrëfimi i qiejve dhe tokës kur u krijuan, në ditën kur ZOTI Perëndi bëri tokën dhe qiellin. ⁵Asnjë shkurre e fushës s'ishte ende në tokë, dhe asnjë bimë e fushës nuk kishte mbirë ende, sepse ZOTI Perëndia nuk kishte dërguar shi mbi tokë, dhe s'kishte njeri që të kultivonte tokën. ⁶Por një mjegull dilte nga toka dhe ujiste gjithë sipërfaqen e dheut. ⁷Pastaj, ZOTI Perëndi formoi njeriun nga pluhuri i dheut, i fryu në vrimat e hundës frymën e jetës; dhe njeriu u bë qenie e gjallë. ⁸ZOTI Perëndi mbolli një kopsht në drejtim të lindjes, në Eden; dhe aty vendosi njeriun që kishte formuar. ⁹Nga dheu, ZOTI Perëndi bëri që të mbinte çdo pemë që të kënaq syrin dhe është e mirë për ushqim; edhe pemën e jetës në mes të kopshtit, si dhe pemën e njohjes të së mirës dhe së keqes.

1:1 “Ky është rrëfimi” Fjala për fjalë, “këto janë breznitë” (BDB 41 plus 410). Kjo frazë shërben si mënyrë sesi autori e ndan Zanafillën në segmente letrare (shih 5:1; 6:9; 10:1; 11:10, 27; 25:12, 19; 36:1, 8; 37:2, pra kjo është mënyra sesi e përvijon autori librin e vet). Disa studiues thonë se kjo shprehje prezanton një pjesë të re (si Derek Kidner), ndërsa disa të tjerë thonë se përmbyll një pjesë (shih R. K. Harrison dhe P. J. Wiseman). Në fakt, duket se ajo i bën të dyja. Ka gjasa që 1:1-2:3 trajton krijimin e kozmosit, ndërsa 2:4-15 fokusohet në krijimin e njerëzimit, gjë që lidhet nga ana kontekstuale me kapitujt 3 dhe 4.

■ **“ditën”** Fjala hebraisht *jom* (BDB 398) zakonisht përdoret në kuptimin e një periudhe 24-orëshe. Megjithatë, përdoret edhe për një periudhë më të gjatë si metaforë (shih 2:4; 5:2; Ruthi 1:1; Isa. 2:11, 12, 17; 4:2; Psa. 90:4). Ndoshta v.4a është nëntitull dhe v. 4b nis diskutimin. Shih Temën e Veçantë në 1:5.

■ **“ZOTI Perëndi”** Fjalë për fjalë, “JHVH Elohim”. Ajo kombinon dy emrat më të njohur të Perëndisë. Kjo është hera e parë që përdoren së bashku. Shumë studiues modernë kanë hamendësuar dy autorë për Zan. 1 dhe 2 për shkak të përdorimit të këtyre emrave hyjnorë. Mirëpo rabinët thonë se këto dy emra i referohen karakteristikave të hyjnisë: (1) Elohim si krijues, sigures dhe ruajtës i gjithës jetës në këtë lanet (shih Psa. 19:1-6) dhe (2) JHVH si shpëtimtar, shpengimtar dhe hyjni që bën besëlidhje (shih Psa. 19:7-14). Teologjikisht, nënkupton Perëndinë, të vetmin Perëndi të gjallë. Judenjtë druheshin ta shqiptonin këtë emër të shenjtë, nga frika se mos thyenin urdhërimin që të mos e përdornin emrin e Perëndisë më kot. Prandaj, ata e zëvendësuan me emrin hebraisht *Adon* (bashkëshort, pronar, zotëri, zotni) sa herë që e lexonin tekstin biblik me zë. Ja pse, në Biblat anglisht, JHVH përkthehet ZOT.

TEMË E VEÇANTË: EMRAT E PERËNDISË

A. *El* (BDB 42, KB 48)

1. Kuptimi fillestar i këtij termi të përgjithshëm e të lashtë për Perëndinë është i paqartë, ndonëse shumë studiues besojnë se vjen nga rrënja akadiane “jam i fortë”, ose “jam i fuqishëm” (shih Zan. 17:1; Num. 23:19; LiP. 7:21; Psa. 50:1).
2. Në panteonin kanaanit, perëndia i lartë është *El* (tekstet e Ras Shamras).
3. Në Bibël, zakonisht, *El* shoqërohet me terma të tjerë. Këto kombinime bëhen një mënyrë për të karakterizuar Perëndinë.
 - a. *El-Eljon* (Perëndia Shumë i Lartë, BDB 42 & 751 II), Zan. 14:18-22; LiP. 32:8; Isa. 14:14
 - b. *El-Roi* (“Perëndia që sheh”, ose “Perëndia që zbulon veten”, BDB 42 & 909), Zan. 16:13
 - c. *El-Shaddai* (“Perëndia i Gjithëfuqishëm”, ose “Perëndia i Gjithëmëshirshëm”, ose “Perëndia i malit”, BDB 42 & 994), Zan. 17:1; 35:11; 43:14; 49:25; Eks. 6:3
 - d. *El-Olam* (Perëndia i Përvjetshëm, BDB 42 & 761), Zan. 21:33. Ky term lidhet nga ana teologjike me premtimin e Perëndisë për Davidin, 2 Sam. 7:13, 16
 - e. *El-Berit* (“Perëndia i Besëlidhjes”, BDB 42 & 136), Gjyq. 9:46
4. *El* barazohet me
 - a. JHVH, në Psa. 85:8; Isa. 42:5
 - b. *Elohim* në Zan. 46:3; Jobi 5:8, “Unë jam *El*, *Elohim* i atit tuaj”

- c. *Shaddai*, në Zan. 49:25
 - d. “xhelozinë”, në Eks. 34:14; LiP. 4:24; 5:9; 6:15
 - e. “mëshirën” në LiP. 4:31; Neh. 9:31;
 - f. “i madh dhe i mahnitshëm” në LiP. 7:21; 10:17; Neh. 1:5; 9:31; Dan. 9:4
 - g. “njohurinë”, në 1 Sam. 2:3
 - h. “streha ime e fuqishme”, në 2 Sam. 22:33
 - i. “hakmarrësi im”, në 2 Sam. 22:49
 - j. “i shenjti”, në Isa. 5:16
 - k. “fuqi”, në Isa. 10:21
 - l. “shpëtimi im”, në Isa. 12:2
 - m. “i madh dhe i fuqishëm”, në Jer. 32:19
 - n. “shpagim”, në Jer. 51:56
5. Një kombinim i të gjithë emrave kryesore të Perëndisë në DhV gjendet në Jozueu 22:22 (*El, Elohim, JHVH*, të përsëritur)
- B. *Eljon* (BDB 751, KB 832)
1. Kuptimi bazë i kësaj fjale është “i lartë”, “i lartësuar”, ose “i ngritur lart” (shih Zan. 40:17; 1 Mbret. 9:8; 2 Mbret. 18:17; Neh. 3:25; Jer. 20:2; 36:10; Psa. 18:13).
 2. Përdoret në kuptim paralel me disa emra/tituj të tjerë të Perëndisë.
 - a. *Elohim* – Ps. 47:1-2; 73:11; 107:11
 - b. *JHVH* – Zan. 14:22; 2 Sam. 22:14
 - c. *El-Shaddai* – Psa. 91:1, 9
 - d. *El* – Num. 24:16
 - e. *Elah* – përdoret shpesh te Danieli 2-6 dhe Esdra 4-7, lidhet me *illair* (aramaisht, “Perëndia i Lartë”), te Dan. 3:26; 4:2; 5:18, 21
 3. Përdoret shpesh nga johebrenjtë.
 - a. Melkicedeku, Zan. 14:18-22
 - b. Balaami, Num. 24:16
 - c. Moisiu, që u flet kombeve te LiP. 32:8
 - d. Ungjilli i Lukës në DhR, që u shkruhet johebrenjve, përdor ekuivalentin grek *Hupsistos* (shih 1:32, 35, 76; 6:35; 8:28; Veprat 7:48; 16:17)
- C. *Elohim* (SHUMËS), *Eloah* (NJËJËS), që përdoren kryesisht në poezi (BDB 43, KB 52)
1. Ky term nuk gjendet jashtë Dhiatës së Vjetër.
 2. Kjo fjalë mund të nënkuptojë Perëndinë e Izraelit ose perënditë e kombeve (shih Eks. 12. 12; 20:3). Familja e Abrahamit ishte politeiste (shih Joz. 242).
 3. Termi *elohim* përdoret edhe për qenie të tjera shpirtërore (engjëjt, demonët), si te LiP. 32:8 (LXX) Psa. 8:5; Jobi 1:6; 38:7.
 4. Në Bibël, ky është emri/titulli i parë i Hyjnisë (shih Zan. 1:1). Është i vetmi që përdoret deri te Zan. 2:4, ku kombinohet me JHVH. Në thelb, nga ana teologjike, nënkupton Perëndinë si krijues, ruajtës dhe sigures i gjithë jetës në këtë planet (shih Psalmi 104).
Është sinonim me *El* (shih LiP. 32:15-19). Mund të jetë edhe term paralel me JHVH, pasi Psalmi 14 (*Elohim*) është plotësisht njësoj si Psalmi 53 (JHVH), me përjashtim të ndryshimit të emrave hyjnorë.
 5. Ndonëse SHUMËSI mund të përdoret edhe për perënditë e tjera, shpesh, ky term nënkupton Perëndinë e Izraelit, por zakonisht ajo që tregon kuptimin monoteist është FOLJA në NJËJËS.
 6. Ky term gjendet në gojën e joizraelitëve si emri i hyjnisë.
 - a. Melkicedeku, Zan. 14:18-22
 - b. Balaami, Num. 24:2
 - c. Moisiu, kur flet për kombet, LiP. 32:8
 7. Është e çuditshme që një emër i zakonshëm i Perëndisë monoteiste të Izraelit është në SHUMËS!
Ndonëse nuk ka siguri, këto janë teoritë.
 - a. Hebraishtja ka shumë SHUMËSA, që shpesh përdoren për theksim. E lidhur ngushtë me këtë është një veçori e mëvonshme gramatikore e hebraishtes, që quhet “shumësi i madhështisë”, ku SHUMËSI përdoret për të përforcuar një koncept.
 - b. Kjo mund t’i referohet këshillit të engjëjve, me të cilët Perëndia takohet në qiell dhe të cilët

bëjnë vullnetin e tij (shih 1 Mbret. 22:19-23; Jobi 1:6; Psa. 82:1; 89:5, 7).

- c. Madje, është e mundur që kjo të reflektojë zbuluesën në DhR e të një Perëndie në tre persona. Te Zan. 1:1, Perëndia krijon; Zan. 1:2, Fryma rri mbi ujërat, dhe, nga DhR, Jezusi është vepruesi i krijimit të Atit Perëndi (shih Gjoni 1:3, 1 Rom. 11:36; 1 Kor. 8:6; Kol. 1:15; Heb. 1:2; 2:10).

D. JHVH (BDB 217, KB 394)

1. Ky është emri që reflekton Hyjninë si Perëndia që bën besëlidhje; Perëndia si shpëtimtar, shpengues! Njerëzit i thyejnë besëlidhjet, kurse Perëndia është besnik ndaj fjalës, premtimit, besëlidhjes së vet (shih Psalmi 103).

Ky emër përmendet për herë të parë në kombinim me *Elohim* në Zan. 2:4. Te Zan. 1-2 nuk gjenden dy rrëfime të krijimit, por dy theksime të tij: (1) Perëndia si krijuesi i universit (fizik) dhe (2) Perëndia si krijuesi i veçantë i njerëzimit. Zanafilla 2:4-3:24 nis zbuluesën e veçantë për pozicionin dhe synimin e privilegjuar të njerëzimit, si dhe për problemin e mëkatit dhe rebelimit që shoqërojnë këtë pozitë unike.

2. Në Zan. 4:26, thuhet se “njerëzit filluan t’i bënin thirrje emrit të ZOTIT” (JHVH). Mirëpo Eks. 6:3 nënkupton se populli i hershëm i besëlidhjes (patriarkët dhe familjet e tyre) e njihnin Perëndinë vetëm si *El-Shaddai*. Emri JHVH shpjegohet vetëm një herë në Eks. 3:13-16, sidomos në v. 14. Megjithatë, shkrimet e Moisiut shpesh i interpretojnë fjalët me lojëra të njohura fjalësh, jo me etimologji (shih Zan. 17:5; 27:36; 29:13-35). Ka patur disa teori për kuptimin e këtij emri (marrë nga IDB, vëll. 2 f. 409-11).

- a. nga një rrënjë fjale arabisht, “tregoj dashuri të zjarrtë”
- b. nga një rrënjë fjale arabisht, “fryj” (JHVH si Perëndia i furtunës)
- c. nga një rrënjë fjale ugarite (kanaanite), “flas”
- d. nga një mbishkrim fenikas, një PJESORE SHKAKORE që do të thotë “Ai që mban”, ose “Ai që themelon”
- e. nga forma *Kal* në hebraisht, “Ai që është”, ose “Ai që është i pranishëm” (në kuptimin e ardhshëm, “Ai që do të jetë”)
- f. nga forma *Hifil* në hebraisht, “Ai që bën të jetë”
- g. nga rrënja e fjalës hebraisht “jetoj” (p.sh. Zan. 3:20), që do të thotë “Ai që është i vetmi që jeton dhe që jeton gjithmonë”
- h. nga konteksti i Eks. 3:13-16, një lojë fjalësh me formën E PAKRYER të përdorur në një kuptim TË KRYER, “Unë do të vazhdoj të jem ai që isha”, ose “do të vazhdoj të jem ai që kam qenë gjithmonë” (shih J. Wash Watts, *A Survey of Syntax in the Old Testament*, f. 67). Emri i plotë JHVH shpesh shprehet në formë të shkurtuar, ose, mundësisht, në një formë fillestare.

(1) *Jah* (p.sh. Halelu – jah, BDB 219, shih Eks. 15:2; 17:16; Psa. 89:8; 104:35)

(2) *Jahu* (fundi i emrave me “jah”, p.sh., Isa-jah)

(3) *Jo* (emrat që fillojnë me “Jo”, p.sh., Jozueu ose Joeli)

3. Në judaizmin e mëvonshëm, ky emër i besëlidhjes u bë kaq i shenjtë (tetragramatoni), sa që judenjtë duheshin ta përdornin se mos shkelnin urdhrin e Eks. 20:7; LiP. 5:11; 6:13. Kështu, ata e zëvendësuan me termin hebraisht “pronar”, “zotëri”, “bashkëshort”, “zot” – *adon* ose *adonai* (zoti im). Kur vinin te fjala JHVH në leximin e pasazheve të DhV, ata shqiptonin “zot”. Ja pse JHVH shkruhet me të mëdha ZOT në përkthimet në anglisht.

4. Si në rastin e *El-it*, edhe JHVH shpesh kombinohet me terma të tjerë për të theksuar disa karakteristika të Perëndisë së Besëlidhjes me Izraelin. Ndonëse ka shumë terma të mundshëm për këto kombinime, ja disa prej tyre.

a. *JHVH – Jire* (JHVH do të sigurojë, BDB 217 & 906), Zan. 22:14

b. *JHVH – Rofekha* (JHVH është shëruesi yt, BDB 217 & 950, PJESORJA *Kal*), Eks. 15:26

c. *JHVH – Nissi* (JHVH është flamuri im, BDB 217 & 651), Eks. 17:15

d. *JHVH – Mekaddishkem* (JHVH, Ai që të shenjtëron, BDB 217 & 872, PJESORE *Piel*), Eks. 31:13

e. *JHVH – Shalom* (JHVH është Paqe, BDB 217 & 1022), Gjyq. 6:24

f. *JHVH – Sabaoth* (JHVH i ushtrive, BDB 217 & 878), 1 Sam. 1:3, 11; 4:4; 15:2;, shpesh në Profetët

- g. *JHVH – Ro’I* (JHVH është bariu im, BDB 217 & 944, *PJESORE Kal*), Psa. 23:1
- h. *JHVH – Cidkenu* (JHVH është drejtësia jonë, BDB 217 & 841), Jer. 23:6
- i. *JHVH – Shamma* (JHVH është aty, BDB 217 & 1027), Ezek. 48:35

▣ **“tokën dhe qiellin”** Rendi i këtyre fjalëve është përmbysur në dallim me v. 1, por arsyeja është e paqartë.

2:5 “shkurre e fushës” Bëhet fjalë për bimët e egra (shih Zan. 21:15; Jobi 30:4, 7).

▣ **“bimë e fushës”** Bëhet fjalë për bimët e kultivuara shtëpiake.

2:6 “një mjegull” Kjo (BDB 15, KB 11) është një fjalë akadiane që do të thotë (1) përmbytje, ose (2) rrjedhë uji nëntokësor. Ndoshta, do të thotë se ujitja bëhej me anë të përmbytjes (“ngrihej”, BDB 748, KB 828, *Kal E PAKRYER*). Paralelja arabisht është “mjegull”, ndaj dhe e kemi këtë përkthim në shqip. Ne do ta përkthenim “vesë e rëndë”.

Sërisht, kjo ndoshta pasqyrore vetëm situatat në Kopshtin e Edenit. Gjeologia duket se mbështet rezultatet e lashta të ujit në sipërfaqen e tokës shumë kohë përpara krijimit të veçantë të Adamit dhe Evës.

2:7 “formoi” Fjalë për fjalë do të thotë “i jap formë argjilës” (BDB 427, KB 428, *Kal E PAKRYER*, shih Jer. 18:6). Ky është termi i tretë që përdoret për të përshkruar veprimin krijues të Perëndisë në lidhje me njerëzimin (“bëj”, 1:26 [BDB 793, KB 889]; “krijoj”, 1:27 [BDB 135, KB 153] dhe “formoj”, 2:7). DHR zbulon se Jezusi ishte vepruesi i Perëndisë në krijim (shih Gjoni 1:3; 1 Kor. 8:6; Kol. 1:16; Heb. 1:2).

▣ **“njeriun nga pluhuri i dheut”** “Njeri” është termi hebraisht *Adam* (BDB 9), që donte të thoshte (1) lojë fjalësh me fjalën “e kuqe” (shih Eks. 25:5; 28:17; Num. 19:2; Isa. 63:2; Zak. 1:8), ose (2) “dheu” (*adamah*, shih v. 6), ndoshta duke aluduar për “plisat nga balta e kuqe”. Kjo pasqyron gjendjen e përlulur dhe të brishtë të njerëzimit. Këtu, kemi një tension dialektik mes pozitës së lartësuar të njerëzimit (i krijuar në shëmbëllimin dhe ngjashmërinë e Perëndisë) dhe gjendjes së tij të ulët e të brishtë! Edhe kafshët formohen në të njëjtën mënyrë në v. 19. Ka mundësi që kjo t’i referohet origjinës së njerëzimit nga pluhuri (shih Zan. 3:19; Psa. 103; Pred. 12:7). Kjo pjesë e pasqyron njerëzimin si argjilë, ndërsa Perëndinë si poçar (shih Isa. 29:16; 45:9; 64:8; Jer. 18:6; Rom. 9:20-23).

▣ **“fryu... frymën e jetës”** FOLJA “fryu” (BDB 655, KB 708) është *Kal E PAKRYER*. EMRI “frymë” (BDB 675) tregon se Perëndia u kujdes në mënyrë të veçantë për krijimin e njerëzimit. Megjithatë, njerëzit ende funksionojnë fizikisht si gjithë kafshët e këtij planeti (pra, marrin frymë, hanë, jashtëqitin dhe riprodhohen). Njerëzit kanë aftësinë unike që të kenë lidhje me Perëndinë, por janë të lidhur ngushtë me këtë planet. Këtu kemi aspektin e dyzuar të natyrës sonë (shpirtërore dhe fizike).

▣ **“njeriu u bë qenie e gjallë”** Njerëzit bëhen *nefesh* (BDB 659, KB 711-713), por edhe bagëtitë bëhen të tilla (shih 1:24; 2:19). Karakteri unik i njerëzimit vjen nga fakti se Perëndia e formoi vetë dhe fryu në të. Njerëzit nuk kanë shpirt; ata janë shpirt! Ne jemi unitet i fizikes me shpirtëroren. Gjithmonë do të kemi një aspekt fizik, përveç në gjendjen e ndërmjetme mes vdekjes dhe ringjalljes (shih 1 Thes. 4:13-15).

Çfarë ishte Adami: njeri primitiv, apo njeri modern? Ç’lidhje ka ai me hominidët e tjerë të lashtësisë? Njerëzit e epokës së gurit ishin të pranishëm në zonën e malit Karmel 200,000 vjet më parë. Kur u krijua Adami? A është ai fundi i zhvillimit, apo i pari i një krijimi të veçantë?

2:8 “kopsht” Kjo fjalë (BDB 171) përdoret në kuptimin e një kopshti të mbyllur me mur. Septuaginta e përkthen me një fjalë perse, “paradiso/parajsë”.

▣ **“në Eden”** Në hebraisht *Eden* do të thotë “kënaqësi” ose “tokë e lumtur” (BDB 727 III, KB 792 II). Vini re se kopshti nuk quhet “Eden”, por vendoset në Eden. Qartazi, kjo ishte vendndodhje gjeografike, emër vendi. Termi i ngjashëm në gjuhën sumere mund të ketë kuptimin “pllajë pjellore”. Përshkrimi në v. 8, 10-14 është shumë i hollësishëm, gjë që synon të përçojë vendndodhjen e saktë të kopshtit, por vendndodhja e tij gjeografike është e panjohur sot. Shumica e komentuesve e vendosin (1) në gojën e lumenjve të sotëm Tigër dhe Eufrat, ose (2) në deltën e këtyre lumenjve.

Mirëpo emrat e të gjithë këtyre lumenjve nuk përputhen me gjeografinë e sotme. Është e paqartë sa e ndryshoi tokën Përmyjja. Sipas logjikës, ngjashmëritë e rrëfimeve mesopotamase me rrëfimin biblik e vendosin kopshtin në Mesopotami, por ky është vetëm hamendësim. Shih *Kush ishte Adami?* Nga Fazale Rana dhe Hugh Ross, f. 46.

2:9 “pemën e jetës... pemën e njohjes të së mirës dhe së keqes” Fraza e dytë mund të jetë parantezë (shih NET Bible, f. 7). Zanafilla 3:3 nënkupton se ishte vetëm një pemë, ndërsa 3:22 nënkupton dy pemë. Pema e njohjes të së mirës dhe së keqes nuk gjen asnjë paralel në literaturën e Lindjes së Afërt në lashtësi. Kjo pemë nuk ishte magjike, por duket se u ofronte njerëzve një mënyrë për të qenë të pavarur nga krijuesi i tyre Perëndi, ose të paktën premtonte se mund t’u jepte njohuri dhe zgjuarsi të barabartë, ose në konkurrencë, me Perëndinë. Ky është thelbi i mëkatit. Gjithashtu, ka mundësi që kjo pemë i ofronte Evës mundësinë për të zotëruar mbi Adamin, gjë që shkelte reciprocitetin e krijuar.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 2:10-14

¹⁰Nga Edeni rridhte një lumë për të ujitur kopshtin; prej andej, ndahej dhe bëhej katër lumenj. ¹¹Emri i të parit është Pishon; ai rrjedh rreth gjithë vendit të Havilahut, ku ka flori. ¹²Floriri i atij vendi është i mirë; aty ka bdel dhe gur oniksi. ¹³Emri i lumit të dytë është Gihon; ai rrjedh rreth gjithë vendit të Kushit. ¹⁴Emri i lumit të tretë është Tigri; ai rrjedh në lindje të Asirisë. Ndërsa lumi i katërt është Eufрати.

2:10 “lumenj” Këta ishin “degë ujore” (BDB 625).

2:11 “Pishon” Fjalë për fjalë do të thotë “derdhem” (BDB 810). Ndoshta bëhet fjalë për një kanal ose rrugë të lashtë ujore të Mesopotamisë jugore, që quhej “Pisanu”.

■ **“rrjedh rreth”** Fjalë për fjalë, do të thotë “gjarpëron përmes” (BDB 685, KB 738, *Kal PJESORE VEPRORË*).

■ **“Havilah”** Fjalë për fjalë, do të thotë “tokë ranore” (BDB 296). Nuk është vendi që ndodhet në Egjipt, por që lidhet me Kushin në 10:7. Ky term përdoret sërish në 10:29 dhe përshkruan një vend ranor në Arabi.

2:12 “bdeli” Ndoshta kjo është një rrëshirë peme aromatike (BDB 95). Kuptimi i kësaj fjale dhe i fjalës pas saj janë të paqartë. Disa kanë dhënë mendimin se kjo duhet përkthyer “perla” (shih Helen Spurrell dhe përkthimin e James Moffatt).

■ **“oniks”** Të gjithë termat të lashta të xhevahireve janë shumë të paqartë (BDB 995). Ky gur ishte një nga dymbëdhjetë gurët që vendoseshin në gjoksoren e Kryepriftit (shih Eks. 28:9). Xhevahiret e Edenit përdoren në mënyrë metaforike në Ezek. 28:13.

2:13 “Gihon” Fjalë për fjalë, do të thotë “gurgulloj” (BDB 161). Mund të jetë një kanal i lashtë në Mesopotaminë jugore, që quhej “Guhana”.

■ **“Kushit”** Kjo fjalë përdoret në tre mënyra në DHV: (1) këtu dhe te 10:6 e më poshtë u referohet kasitëve në lindje të Luginës së Tigris; (2) Hab. 3:8; 2 Kron. 14:9 e më tej; 16:8; 21:16, i referohet Arabisë veriore; dhe (3) zakonisht përdoret për t’iu referuar Etiopisë ose Nubisë në Afrikën veriore (BDB 468).

2:14 “Tigri” Fjalë për fjalë, “Hiddekel” (BDB 293).

■
NASB, NKJV,
NRSV, TEV “Asiri”
NJB “Ashur”
JPSOA, NIV “Asshur”

Kjo fjalë (BDB 78) përdoret për t'iu referuar (1) një populli (p.sh., Num. 24:22, 24; Os. 12:2; 14:4), ose (2) një toke (shih Zan. 2:14; 10:11; Os. 5:13; 7:11; 8:9; 9:3; 10:6). Në këtë kontekst, alternativa 2 përputhet më mirë.

▣ **“Eufrati”** Fjalë për fjalë, “perath”. Shpesh, përkthehet “Lumi” (shih Zan. 15:18; 1 Mbre. 4:21, 24).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 2:15-17

¹⁵Pastaj, ZOTI Perëndi e mori njeriun dhe e vendosi në kopshtin e Edenit që ta punonte dhe ta ruante. ¹⁶ZOTI Perëndi e urdhëroi njeriun dhe i tha: “Nga çdo pemë e kopshtit mund të hash lirisht; ¹⁷por nga pema e njohjes së të mirës dhe së keqes nuk do të hash, sepse ditën që do të hash prej saj, do të vdesësh me siguri”.

2:15 “që ta punonte dhe ta ruante” Puna ishte detyra e njeriu që përpara Rënies; s’ ishte rezultat i mëkatit. Termi “punoj” do të thotë “shërbej” (BDB 712, KB 773, *Kal PASKAJORE E LIDHUR*), ndërsa “ruaj” do të thotë “mbroj” (BDB 1036, KV 1581, një tjetër *Kal PASKAJORE E LIDHUR*). Kjo është pjesë e përgjegjësisë së njerëzimit si zotërues. Ne duhet të jemi kujdestarë, jo dhunues, të burimeve të këtij planeti. Në mitologjitë sumere dhe babilonase, njerëzimi krijohet për t’u shërbyer perëndive, ndërsa në Bibël Adami dhe Eva krijohen në shëmbëllimin e Perëndisë që të kenë zotërim mbi krijimin. Kjo është e vetmja punë që u caktohet dhe s’ka të bëjë aspak me nevojat e Perëndisë!

2:16 “Nga çdo pemë e kopshtit mund të hash lirisht” Kjo është një PASKAJORE ABSOLUTE *Kal*, e kombinuar me një *Kal TË PAKRYER* nga e njëjta rrënjë fjale (BDB 37, KB 40); kjo formë përdoret për theksim. Urdhërimi i Perëndisë nuk ishte i rëndë. Perëndia po sprovonte (shih Zan. 22:1; Eks. 15:22-25; 16:4; 20:20; LiP. 8:2, 16; 13:3; Gjyq. 2:22; 2 Kro. 32:31) besnikërinë dhe bindjen e krijesës së tij më të lartë.

2:17 “pema e njohjes të së mirës dhe së keqes” Kjo s’ ishte pemë magjike. Fryti i saj nuk përmbante asnjë përbërës fizik magjik që nxiste trurin njerëzor. Kjo ishte provë bindjeje dhe besimi.

Vini re se kjo pemë përmbante edhe pika të forta, edhe dobësi. Është e mahnitshme se çfarë ka prodhuar njerëzimi nga burimet fizike të këtij planeti. Njerëzimi është një krijesë e mrekullueshme, me potencial për të mirën dhe të keqen. Njohuria sjell me vetë përgjegjësi.

▣ **“keqes”** Kjo është fjala hebraisht *ra*, që do të thotë “thyej”, ose “shkatërroj” (BDB 948). Përmban aktin dhe pasojat e tij (shih Robert B. Girdlestone, *Synonyms of the Old Testament [Sinonime të Dhiatës së Vjetër]*, f. 80).

▣ **“ditën”** Për shkak se Eva dhe Adami vazhduan të jetonin edhe pasi hëngrën prej kësaj peme, fjala “ditë” këtu nënkupton një periudhë kohore, por jo 24 orë (BDB 398).

▣

NASB “do të vdesësh me siguri”

NKJV “do të vdesësh me siguri”

NRSV “do të vdesësh”

TEV “do të vdesësh po atë ditë”

NJB “je i dënuar të vdesësh”

Kjo është një PASKAJORE ABSOLUTE me një KALLËZORE E AFRISHME, “duke vdekur do të vdesësh” (BDB 559, KB 562), që është një formë gramatikore hebraisht për të treguar theksim. E njëjta gjë ndodhi edhe në v. 16. Kjo strukturë mbart një sërë përkthimesh të mundshme (shih *26 Translations of the Old Testament [26 përkthime të Dhiatës së Vjetër]*). Qartazi, këtu, vdekja është një vdekje shpirtërore (shih Efe. 2:1), që çon në vdekje fizike (shih Zan. 5). Në Bibël përshkruhen tre faza të vdekjes: (1) vdekja shpirtërore (shih 2:17; 3:1-7; Isa. 59:2; Rom. 5:12-21; 7:10-11; Efe. 2:1, 5; Kol. 2:13a; Jakobi 1:15); (2) vdekja fizike (shih Zan. 5); dhe (3) vdekja e përjetshme, e quajtur “vdekja e dytë” (shih Zbu. 2:11; 20:6, 14; 21:8). Në një kuptim të vërtetë, kjo fjalë i përmbledh të tria këto kuptime.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 2:18-25

¹⁸Pastaj, ZOTI Perëndi tha: “Nuk është mirë që njeriu të jetë i vetëm; do t’i bëj një ndihmëse të përshtatshme për të”. ¹⁹Nga dheu ZOTI Perëndi formoi çdo kafshë të fushës dhe çdo zog të qiellit, dhe ia sollti njeriut që të shihte se si do t’i quante; dhe sido që ta quante njeriu një gjallesë, ky ishte emri i saj. ²⁰Njeriu i vuri emra gjithë bagëtive, zogjve të qiellit, si dhe çdo kafshe të fushës, por për Adamin nuk u gjet asnjë ndihmëse e përshtatshme për të. ²¹Kështu, ZOTI Perëndi bëri që mbi njeriun të binte një gjumë i thellë, dhe ai fjeti; pastaj, mori një nga brinjët e tij dhe ia mbylli mishin në atë vend. ²²ZOTI Perëndi formoi një grua nga brinja që mori nga njeriu dhe ia sollti njeriut.

²³Njeriu tha:

“Kjo është kockë e kockave të mia,
Dhe mish i mishit tim;
Do të quhet Grua,
Sepse u nxor nga Burri”.

²⁴Për këtë arsye, burri do të lërë babanë dhe nënën e vet dhe do të bashkohet me të shoqen; dhe do të bëhen një mish. ²⁵Burri dhe gruaja e tij ishin të dy lakuriq, por nuk u vinte turp.

2:18 “Nuk është mirë që njeriu të jetë i vetëm” Ky është i vetmi vend në këta kapituj të parë të DHV ku përdoret fraza “nuk është mirë”. Perëndia na ka bërë që të kemi nevojë për dikë, madje për dikë tjetër jashtë bashkësisë sonë me Perëndinë! Njeriu s’mund ta përmbushte rolin e sundimit mbi krijimin pa shoqërinë e gruas; pa gruan, nuk do të përmbushte dot as urdhërimin që të shumohej dhe të mbushte tokën.

NASB “një ndihmëse të përshtatshme për të”

NKJV “një ndihmëse të ngjashme me të”

NRSV “një ndihmëse si partnere e tij”

TEV “një shoqe të përshtatshme, që ta ndihmojë”

NJB “një ndihmëse”

Kjo do të thotë “dikush që përmbush ose plotëson” (BDB 704 I, KB 811 I). Bibla NET e përkthen “një shoqe të domosdoshme” (f. 8). Shpesh, kjo fjalë përdoret për të përshkruar ndihmën e Perëndisë (shih Eks. 18:4; LiP. 33:4, 7, 29; Psa. 33:20; 115:9-11; 121:2; 124:8; 146:5). Vini re reciprocitetin mes mashkullit dhe femrës, si te 1:26-27, dhe URDHËRORET SHUMËS të 1:28. Nënshtrimi erdhi vetëm pas Rënies (shih 3:16). Ky rrëfim i veçantë i krijimit të gruas është unik për literaturën e lashtë të Lindjes së Afërt. Një studim interesant fjalësh gjendet në *Hard Sayings of the Bible [Thëniet e vështira të Biblës]*, f. 92-94, ku Walter Kaiser përkrah përkthimin “një fuqi (ose forcë) që përputhet me burrin” (ose e barabartë me burrin).

2:19 “Perëndia formoi çdo kafshë” Disa kanë thënë se Perëndia i krijoi kafshët pas Adamit në atë që, sipas tyre, është një rrëfim i dytë i krijimit (shih Zan. 2:4-25). FOLJA (BDB 427, KB 428, *Kal E PAKRYER*) mund të përkthehet “kishte formuar” (shih NIV). Elementi kohor në FOLJET hebraisht varet nga konteksti.

Dr. Rich Johnson, profesor i fesë në universitetin baptist të Teksasit lindor, më dha këtë koment në recensionin që i bëri këtij komentari:

“Kuptimi i TË PAKRYERËS me një *vav konversiv*, si në rastin e kësaj foljeje, është koha e shkuar e thjeshtë. Është mënyra sesi hebraishtja strukturon një radhë ngjarjesh. Një radhë me folje të tilla i tregon ngjarjet në rendin sesi ato ndodhin. Këtu, ti përmend parasupozimet e interpretuesve që ndikojnë në përkthim. Këtu, parasupozimi i përkthyesve të NIV bëri që ta keqpërkthenin këtë varg, bashkë me 2:8: ‘Tani, ZOTI Perëndi kishte mbjellë një kopsht...’. Përkthyesit e NIV mendonin se ky kapitull duhet të përputhet me kapitullin një dhe anashkaluan rregullat normale të leximit të narrativës hebraike për t’ia përshtatur atij supozimi. Pyetja urgjente është se ku e gjetën këtë supozim. Kjo folje përkthehet si e shkuar e thjeshtë nga KJV, ASV, ERV, RSV, NRSV, NASB, ESV, NEB, REB, NET, Përkthimi i Fjalëpërfjalshëm i Young, përkthimi i Shoqërisë së Botimeve Judaike, TANAKH, NAB dhe NJB. NIV është i vetmi që ndryshon”.

■ **“që të shihthe se si do t’i quante”** FOLJA “quaj” (BDB 894, KB 1128) përdoret tri herë në v. 19 dhe 20. Emrat ishin shumë të rëndësishëm për hebrenjtë. Kjo tregon autoritetin dhe zotërimin e njerëzimit mbi kafshët.

Për kë bën fjalë kjo? (1) për gjithë kafshët e ndryshme në gjithë botën, (2) për llojet fillestare të kafshëve, (3) apo për kafshët e Mesopotamisë?

2:21 Ky varg përforcon marrëdhënien unike të burrit me gruan. Adami dhe Eva (shih v. 23). Ndoshta, është idiomë hebraike që nënkupton intimitet dhe marrëdhënie të ngushtë. Fjala hebraisht “brinjë” gjetiu përkthehet “anë” (BDB 854, KB 1030 I).

Është interesante se, në librin e vet, *Introduction to the Old Testament [Hyrje në Dhiatën e Vjetër]*, f. 555-556, R. K. Harrison thotë se fjala hebraisht “brinjë” këtu nënkupton “një aspekt të personalitetit”, që do të formonte një analogji me Adamin e krijuar në shëmbëllimin dhe ngjashmërinë e Perëndisë për të përfshirë dhe aspekte të personalitetit.

Po kështu, është interesante se “brinja” është pjesë e krijimit të gruas edhe në rrëfimin sumer të krijimit: nga *enki* erdhi *nin-ti* (shih D. J. Wiseman, *Illustrations from Biblical Archaeology [Ilustrime nga arkeologjia biblike]*). Në këtë kontekst, fjala sumere “brinjë” (pra, *ti*) do të thotë edhe “ngjall”. Eva do të jetë nëna e gjithë të gjallëve (shih 3:20). S’duhet harruar se Moisiu po i shkruan (redakton, ose përmbledh) këto kapituj në një datë shumë të mëvonshme. Këto janë lojëra fjalësh hebraike, por hebraishtja nuk ishte gjuha origjinale që u përdor në fillim të krijimit.

2:22 “ia solli njeriut” Rabinët thonë se Perëndia veproi si shoqëruesi i dhëndrit.

2:23 “Grua... Burri” Ky varg është poezi. Fjalë për fjalë është *Ishah* (BDB 35).... *ish* (BDB 35), një lojë e qartë tingujsh (sidomos “emri i saj është *Ishah*”). Adami i vë emrin dhe Evës (ose, të paktën, përshkruan ngjashmërinë e Evës me veten). Etimologjia e kësaj fjale është e paqartë. Zakonisht, *adam* nënkupton njerëzimin, ndërsa *ish* një burrë të caktuar.

2:24 “do të lërë babanë dhe nënën e vet” Kjo FOLJE (BDB, 736, KB 806) është një *Kal E PAKRYER*, ndoshta e përdorur në kuptimin LEJOR. Rëndësia e familjes bën që ky koment të futet në këtë rrëfim të hershëm. Moisiu po reflekton për kohën e vet dhe për rëndësinë e qelizës familjare në një situatë ku familjet jetonin së bashku si fis. Martesa ka përparësinë ndaj vjehrrit dhe vjehrrës!

■

NASB “bashkohet”

NKJV “ngjitet”

NRSV “ngjitet”

TEV “bashkohet me”

NJB “ngjitet me”

Kjo është një fjalë hebraisht që nënkupton besnikëri, madje dhe intimitet (BDB 179, KB 209, *Kal E KRYER*, shih Ruthi 1:14; Mat. 19:5-6; Efe. 5:31).

■ **“një mish”** Kjo tregon bashkimin e plotë dhe përparësinë e marrëdhënies së çiftit të martuar. Forma NJËJËS “një” tregon bashkimin e dy personave.

2:25 “të dy lakuriq, por nuk u vinte turp” Kjo duhet lidhur me kapitullin 3. Nënkuptimi i kësaj fraze është se Adami s’kishte arsye për të fshihej nga vetja, nga bashkëshortja, apo nga Perëndia (BDB 101, KB 161, *Hithpolel I PAKRYER*). Prandaj kjo është një idiomë që tregon pafajësi. Gjërat do të ndryshojnë pas pak!

Fakti se burri dhe gruaja ishin lakuriq (BDB 736, MBIEMËR) nënkupton një mjedis shumë të kontrolluar. Ndoshta, kjo tregon se Kopshti i Edenit ishte një krijim i veçantë, i mbrojtur dhe i mëvonshëm; i ndryshëm nga pjesa tjetër e krijimit (pra, kreacionizmi i shkallëzuar).

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentari studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t'i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. A bën Zanafilla 1 dallimin mes akteve krijuese të Perëndisë dhe riprodhimit të gjërave që ai ka krijuar? Nëse po, çfarë nënkupton kjo?
2. Si ngjason njeriu me kafshët? Si ngjason njeriu me Perëndinë?
3. A janë krijuar gratë në shëmbëllimin e Perëndisë, apo vetëm në shëmbëllimin e Adamit?
4. Çfarë nënkupton fakti se njeriu duhet ta nënshtrojë rendin e krijuar dhe të sundojë mbi të?
5. Ç'lidhje ka fraza "Jini të frytshëm dhe shumohuni" me shpërthimin e popullsisë?
6. A është vullneti i Perëndisë që njeriu të jetë vegjetarian?
7. A është e pavend që njeriu të adhurojë të dielën, dhe jo të shtunën sipas Zan. 2:2, 3?
8. Pse janë kaq të ngjashëm, por edhe të ndryshëm, kapitujt 1 dhe 2?
9. Pse "Adam" përkthehet edhe si emër i përgjithshëm, edhe si emër i përveçëm?
10. Pse na jepet me kaq shumë hollësi vendndodhja gjeografike e Edenit?
11. Përshkruaj tre format e vdekjes sipas Biblës.
12. Çfarë na tregon vargu 18 për ne si qenie seksuale?
13. A nënkupton reciprocitet fjala "ndihmuese"?

ZANAFILLA 3:1-24

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Kaini dhe Abeli	Tundimi dhe rënia e njeriut	Historia e tundimit	Mosbindja njerëzore	Rënia
3:1-7	3:1-8	3:1-7	3:1 3:2-3 3:4-5 3:6-7	3:1-7
3:8-19	3:9-19	3:8-19	3:8-9 3:10 3:11 3:12 3:13a 3:13b	3:8-13
(14-16)	(14-16)	(14-16)	Perëndia shpall gjykimin	
(17b-19)	(17b-19)	(17b-19)	3:14-15	3:14-16 (14-16)
3:20-21	3:20-24	3:20-21	3:20-21	3:17-19 (17-19) 3:20-24
3:22-24		3:22-24	Adami dhe Eva dëbohen nga Kopshti 3:22-24	

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. V)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

HYRJE

- A. Zanafilla 3 është kyçe për të kuptuar problemin e ligësisë dhe vuajtjes në botë. Është e habitshme që shumica e rabinëve nuk e përdorin këtë pasazh në diskutimet e tyre për ligësinë, mëkatin dhe rebelimin njerëzor.
- B. Efekti i rebelimit keqdashës njerëzor ndaj Perëndisë së dashur, të mirë, sigures dhe miqësor ka prekur jo vetëm aspektin fetar të njeriut, por edhe personalitetin e tij, jetën e tij familjare, si dhe botën e tij.

Vini re çmimin e lartë që pagoi personalisht vetë Perëndia me qëllim që njerëzimi të fitonte lirinë. Gëzimi dhe synimi fillestar i Perëndisë për krijimin u godit rrënjësisht (por jo përfundimisht) nga rebelimi njerëzor. Nëse besojmë në mirësinë dhe furnizimin plot dashuri të Perëndisë, atëherë rebelimin e njerëzimit (dhe, ndoshta, engjëjve) do ta shohim si një akt të tmerrshëm mosrespekti dhe egoizmi. Dashuria e vazhdueshme e Perëndisë dhe premtimi i shpëtimit (3:15) shfaqen edhe më të spikatur në karakterin e hirshëm të tij!

- C. Ndonëse ky kapitull ka motive të përbashkëta me tekste të tjera të lashta të Lindjes së Afërt, paraqitja e tij është monoteiste dhe jo dualiste.

ORIGJINA DHE SYNIMI I MËKATIT

A. Materiali biblik

1. Mendimi im, nga ana teologjike, është se qëllimi pse u krijuar Satani ishte që (1) t'u ofrohej krijesave të vetëdijshme të Perëndisë një mundësi që do të çonte në pavarësi dhe, më tej, në akuzim (Jobi 1-2; Zak. 3); ose (2) Zanafilla 3 presupozon një rebelim të mëparshëm engjëllor në krijimin e Perëndisë, ose të paktën një shpifje të qartë ndaj Perëndisë nga ana e disa engjëjve.
2. Njerëzimi ka rënë nën efektin e tundimit.
3. Bibla nuk e diskuton qartë origjinën ose qëllimin e “ligësisë”.
 - a. Disa shkrime të mëvonshme judaike thonë se mëkati nisi nga Zan. 3 (nisi me Satanin dhe, pastaj, vazhdoi me njerëzimin)
 - b. Disa shkrime të tjera judaike të periudhës ndërthjatore thonë se mëkati filloi në Zan. 6 (me “bijtë e Perëndisë”)
 - c. Pas kohës së Jezusit, mësuesit e rremë e kombinuar judaizmin me mendimin grek dhe thanë se ligësia ishte e qenësishme në materien fizike (pra, mendimi gnostik grek, shih Kol; Ef; 1 Tim.; 2 Tim.; dhe Titit)
4. Supozohet se ligësia e ka një qëllim, përndryshe nuk do të ekzistonte. Gjithsesi, shohim një intensifikim të qartë të ligësisë dhe Satanit nga DHV në DHR (shih, *Teologjia e DHV*, nga A. B. Davidson, f. 300-306). Në DHV, Satani nuk është armiku i Perëndisë (përveçse ndoshta në këtë kapitull), por është gjithmonë armik i njerëzimit. Rabinët thonë se i ligu ishte xheloz për dashurinë dhe përkujdesjen që tregonte Perëndia ndaj njerëzimit.
5. Mëkati i Adamit prek gjithë krijimin (ky është koncepti hebraik i kolektivitetit; Zan. 3:14-24; Rom. 5:12-21; 8:18-23).

B. Zhvillimi historiko-teologjik (marrë nga *Teologjia sistematike*, L. Berkhof).

1. Rabinët e mohojnë mëkatin fillestar dhe pranojnë dy qëllimet (e mira kundër së ligës). DHV nuk e diskuton hollësisht Zan. 3 (as rabinët nuk e diskutojnë).
2. Ireneu (130-202 pas K.) ishte ati i parë i kishës që diskutoi për mëkatin e Adamit dhe pasojat e tij. Kjo pikëpamje e rënies së njerëzimit përmes mëkatisë të Adamit arriti të mbizotëronte në kishën perëndimore (pra, Augustini). Me sa duket, u përdor për të luftuar gnosticizmin, i cili thoshte se problemi i ligësisë qëndronte te vetë materia.
3. Origjeni (182-251) thoshte se çdo njeri ka mëkatuar me vullnetin e vet në një ekzistencë të mëparshme (platonike).
4. Etërit grekë (kisha lindore) e shekullit të tretë dhe të katërt e nënvlerësuan rolin e Adamit në problemin e ligësisë që ekziston në botë. Kjo u zhvillua në pelagjianizëm (nga një murg anglez), i cili e mohonte plotësisht këtë lidhje.
5. Etërit latinë (pra, kisha perëndimore), pas Augustinit, theksuan rolin e Adamit në problemin e ligësisë, mëkatisë dhe vuajtjes në botë.
6. Gjatë reformacionit protestant, reformatorët kryesorë ndoqën Augustinin, ndërsa Armeniusi zhvilloi një reagim gjysmë-pelagjian ndaj kalvinizmit dogmatik.
7. Filozofët dhe teologët kanë theksuar teori të ndryshme për mëkatin:
 - a. Kanti – diçka e panjohur dhe e pashpjegueshme në sferën e mbindjeshme
 - b. Lajbnici – për shkak të kufizimeve të qenësishme të kozmosit material
 - c. Shlajermaheri – për shkak të natyrës epshore të njeriut

- d. Riçli – për shkak të padijes njerëzore
 - e. Barti – përfshihet në misterin e paracaktimit
 - f. Uajthedi – mëkati është i qenësishëm në këtë sistem të botës. Ai funksionon për të zhvilluar edhe Perëndinë, edhe njeriun.
8. Thelbi i Biblës është shpengimi i njerëzimit nga mëkati dhe ligësia, gjë që kryhet nga Perëndia i dashur dhe personal përmes Krishtit. Origjina e mëkatit nuk diskutohet asnjëherë.

TEMË E VEÇANTË: ZHVILLIMI TEOLOGJIK I DHIATËS SË RE PËR RËNIEN

1. Rënia preku gjithë njerëzimin, siç shprehet qartë në diskutimin e Palit në Rom. 5:12-21.

Romakëve 5:12-21 diskuton për Jezusin si Adami i dytë (shih 1 Kor. 15:21-22; 45-49; Fil. 2:6-8). Ai thekson konceptin teologjik të mëkatit individual, por edhe të fajit kolektiv. Zhvillimi që i bën Pali rënies së njerëzimit (dhe krijimit) në Adamin ishte diçka unike dhe e ndryshme nga rabinët, ndërsa pikëpamja e tij për kolektivitetin ishte në përputhje me mësimin rabinik. Kjo tregonte aftësinë e Palit që, nën frymëzimin hyjnor, të përdorte të vërtetat (ose t'u shtonte atyre) që kishte mësuar gjatë edukimit të vet në Jerusalem nën rabinin Gamaliel (shih Veprat 22:3).

Doktrina e mëkatit fillestar (Zan. 3) u zhvillua nga Augustini dhe Kalvini. Kjo doktrinë thotë se njerëzit lindin të mëkatshtëm. Shpesh, Psalmi 51:5; 58:3; dhe Jobi 15:14; 25:4 përdoren si pasazhe provë nga DHV. Pozicioni tjetër teologjik (se njerëzit janë moralisht dhe shpirtërisht përgjegjës për zgjedhjet dhe fatin e tyre përfundimtar) u zhvillua për herë të parë nga rabinët dhe, pastaj, në kishë nga Pelagiusi dhe Arminiusi. Për këtë pikëpamje ekzistojnë disa të dhëna të tilla si LiP. 1:39; Isa. 7:15; dhe Jona 4:11; Gjoni 9:41; 15:22, 24; Veprat 17:30; Rom. 4:15. Thelbi i këtij pozicioni teologjik është se fëmijët janë të pafajshëm deri në moshën kur arrijnë pjekurinë dhe përgjegjësinë morale (për rabinët kjo moshë ishte 13 vjeç për djemtë dhe 12 vjeç për vajzat).

Ekziston dhe një pozicion i ndërmjetshëm; sipas tij janë të vërteta edhe prirja e qenësishme drejt ligësisë, por edhe mosha e përgjegjësisë morale! Ligësia nuk është vetëm kolektive, por edhe një ligësi zhvilluese e egos dhe mëkatit (jeta pa Perëndinë). Nuk vihet në diskutim ligësia e njerëzimit (shih Zan. 6:5, 11-12, 13; Rom. 3:9-18, 23), por kur ndodh kjo: në lindje, apo më vonë gjatë jetës?

2. Tema eskatologjike e DHR bëhet “një qiell i ri dhe një tokë e re”.

“Një qiell i ri dhe një tokë e re”. Kjo fjalë greke “e re”, *kanos*, thekson cilësinë, jo kohën nga ana kronologjike (shih 2:17; 3:12; 5:9; 14:3; 21:1, 2, 5). Kjo ishte një temë e DHV: toka e rikrijuar (shih Isa. 11:6-9; 65:17; 66:22; Rom. 8:18-25; 2 Pje. 3:10, 12). Të gjithë besimtarët janë qytetarë të kësaj Mbretërie të re (shih Fil. 3:20; Efe. 2:19; Heb. 12:23) dhe do të marrin pjesë në këtë krijim të ri (shih 2 Kor. 5:17; Gal. 6:15; Efe. 4:24). Një koncept teologjik paralel do të ishte “qyteti i Perëndisë, i bërë jo nga duar njeriu” (Heb. 11:10, 16; 12:22; 13:14).

Krijimi i ri do të jetë si krijimi fillestar. Qielli do të jetë një Kopsht i rimëkëmbur i Edenit. Perëndia, njerëzimi, kafshët dhe gjithë krijesa e natyrshme do të jenë sërish në bashkësi dhe do të ngazëllohen sërish! Bibla nis me Perëndinë, njerëzimin dhe kafshët në bashkësi të përsosur në një kopsht (shih Zan. 1-2). Bibla përfundon me Perëndinë dhe njerëzimin në një kontekst kopshti (shih Zbu. 21-22) dhe, në mënyrë të tërthortë profetike, kjo vlen edhe për kafshët (Isa. 11:6-8; 65:25). Besimtarët nuk po shkojnë në qiell; Jerusalemi i ri do të zbresë nga qielli (shih Zbu. 21:2) dhe do të vijë në një tokë të rikrijuar dhe të pastruar. Perëndia dhe njerëzimi do të jenë së bashku sërish (shih Zan. 3:15; Isa. 7:14; 8:8, 10; Zbu. 21:3).

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 3:1-7

¹Dhe gjarpri ishte më dinak se çdo kafshë e fushës që kishte bërë ZOTI Perëndi. Dhe ai i tha gruas: “Me të vërtetë ka thënë Perëndia: ‘Mos hani nga asnjë pemë e kopshtit?’” ²Gruaja i tha gjarprit: “Nga fryti i pemëve të kopshtit mund të hamë; ³por nga fryti i pemës që është në mes të kopshtit, Perëndia ka thënë: ‘Nuk do të hani prej saj, as nuk do ta prekni, përndryshe do të vdisni’”. ⁴Gjarpri i tha gruas: “Kurrsesi nuk do të vdisni! ⁵Sepse Perëndia e di se, ditën që do të hani prej saj, do t’ju hapen sytë dhe do të jeni si Perëndia; do të njihni të mirën dhe të keqen”. ⁶Kur gruaja pa se pema ishte e mirë si ushqim, se ishte kënaqësi për sytë dhe se pema ishte e dëshirueshme që ta bënte dikë të urtë, mori nga fryti i saj dhe e hëngri; ia dha edhe të shoqit me të, dhe ai hëngri. ⁷Pastaj, iu hapën sytë të dyve dhe e kuptuan se ishin lakuriq; dhe qepën së bashku gjethe fiku dhe bënë mbulesa ijësh për vetë.

3:1 “Dhe” Kjo nuk tregon sekuencë kohore, por është thjesht një teknikë letrare për të prezantuar një fazë të re në dramën e krijimit. Nuk e dimë se kohë kaloi Perëndia me Adamin, apo sa kohë kaloi Perëndia me Adamin dhe Evën përpara këtij rrëfimi.

■ **“gjarpri”** Shih Temën e Veçantë më poshtë. Gjarpri është armik edhe në Epin e Gilgameshit (shih 11:287-289), ku vjedh bimën që jep jetë të përjetshme.

TEMË E VEÇANTË: GJARPRI

- A. Fjala “gjarpër” është *nakhash* (BDB 638). Ka disa etimologji të mundshme:
 - 1. *Rrënja Kal* – tingulli që lëshon gjarpri
 - 2. *Rrënja Piel* – “pëshpërij”, si në seanca magjie ose orakulli
 - 3. Nga 4:22 – “shkëlqej”, ndoshta lidhet me fjalën “bronz”
 - 4. Nga një rrënjë fjale arabe – “rëshqas”
- B. Nyja shquese është e pranishme, gjë që vë në dukje një gjarpër të veçantë, ose një qenie të personifikuar.
- C. Realiteti fizik i gjarprit përkrahet nga këta faktorë:
 - 1. Renditet si një nga kafshët e fushës që kishte krijuar Perëndia.
 - 2. Ndëshkimi i tij në 3:14 është ai i një kafshe të vërtetë.
 - 3. Aludohet në mënyrë të veçantë në DHR: 2 Kor. 11:3 dhe 1 Ti. 2:13-14.
- D. Gjarpri njëjtësim në mënyrë të veçantë me Satanin në:
 - 1. Librin ndërdhjetor të “Urtësisë”, 2:23-24. “Sepse Perëndia e krijoi njeriun për të qenë i pavdekshëm;... sidoqoftë, përmes zilisë së Djallit, në tokë hyri vdekja”.
 - 2. Ireneu (rreth 130-202 pas K.)
 - 3. Zbulesa 12:9; 20:2.
 - 4. Ky njëjtësim mungon në DHV pasi ajo nuk e diskuton në hollësi Zanafillën 3. Madje, as nuk përmendet ose interpretohet në asnjë libër tjetër të DHV.
- E. Pse nuk përmendet qartazi Satani? Ky pasazh e vë theksin te përgjegjësia e njerëzimit, jo te tundimi i mbinatyrshëm. Te Romakëve 1-3, ku paraqitet mëkatshmëria e njeriut, dhe te 4-8 ku përmenden efektet e mëkatit, Satani nuk përmendet asnjëherë.

■ **“dinak”** Ka dy lojëra të mundshme fjalësh (kjo fjalë tingëllon së tepërmi si “i zhveshur/lakuriq” në 2:25) në lidhje me këtë term (BDB 791, KB 886): (1) “dinak” ose “i mençur” dhe (2) “i matur” (p.sh., Fja. 1:4; 8:5, 12; 12:16, 23; 13:16; 14:8, 15, 18; 22:3; 27:12). Nuk ngjan se është fjalë negative që i vishet gjarprit, por thjesht praniam i tipareve të tij (shih Mat. 10:16). Ndoshta, ndaj dhe i ligu zgjodhi që të mishëronte pikërisht këtë kafshë.

■ **“çdo kafshë e fushës”** Kjo tregon se gjarpri ishte thjesht një nga format e shumta të krijuara shtazore.

■ **“ZOTI Perëndi”** Fjala e parë, “ZOT”, është emri i besëlidhjes i Perëndisë, JHVH, nga fjala hebraisht “jam” (shih Eks. 3:14). Fjala e dytë, “Perëndi”, është fjala hebraisht *Elohim*, që është forma SHUMËS e termit të përgjithshëm që përdorej për Perëndinë në lindjen e afërt në lashtësi: El. Rabinët thonë se JHVH nënkupton mëshirën që shfaq Perëndia brenda besëlidhjes, ndërsa *Elohim* nënkupton Perëndinë si krijues. Shih Temën e Veçantë: Emrat e Perëndisë në 2:4.

■ **“Dhe ai i tha”** Ka patur shumë hamendësime për faktin se gjarpri ishte në gjendje të fliste (vini re përemrin vector). Nuk e dimë marrëdhënien mes kafshëve dhe njerëzve përpara Rënies; sidoqoftë, duhet të ketë qenë marrëdhënie miqësore. Gjithsesi, mendoj se aftësia e të folurit është pjesë e shëmbëllimit të Perëndisë te njeriu dhe, si rrjedhojë, nuk është diçka normale për kafshët. Kjo marrëdhënie miqësore do të ripërtërihet në kontekstin eskatologjik (shih Isa. 11:6-11). Mendoj se gjarpri u brendabanua nga Satani dhe, si rrjedhojë, u dëgjua zëri i tij. Sa e habitshme nga ana teologjike që Eva nuk u shtang nga habia!

■ **“gruas”** Ka patur shumë hamendësime ndër komentuesit se përse Eva s’ ishte me Adamin, ndonëse foljet që përdoren nga Satani janë në SHUMËS. Në 3:6, nënkuptohet se Adami mund të ketë qenë i pranishëm gjatë kësaj pjese dialogu. Disa thonë se kjo pjesë simbolizon faktin se ajo po kërkonte vetidentitetin. Të tjerët besojnë se Satani e tundoj për shkak se ajo nuk i kishte dëgjuar drejtpërdrejt urdhërimet e Perëndisë (shih 2:16-17). E gjithë kjo është hamendësim.

■ **“Me të vërtetë ka thënë Perëndia”** Rabinët thonë se Satani s’ e përdori dot termin JHVH ngaqë s’ e njihte mëshirën e Perëndisë. Gjithsesi, duket se, në Bibël, shohim përforsimin e ligësisë në personin e Satanit (shih *The Theology of the Old Testament [Teologjia e Dhiatës së Vjetër]*, A. B. Davidson, f. 300-306).

TEMË E VEÇANTË: LIGËSIA SI PERSON

Kjo është një temë shumë e vështirë për një sërë arsyesh.

1. DhV nuk zbulon një kryearmik ndaj së vërtetës, por një shërbëtor të JHVH-së, i cili i ofron njerëzimit një alternativë dhe e akuzon njerëzimin për padrejtësi (A. B. Davidson, *Old Testament Theology*, f. 300-306).
2. Koncepti i një kryearmiku personal të Perëndisë u zhvillua në literaturën ndërthjatore (jokanonike) nga ndikimi i fesë persiane (*zoroasrianizmi*). Nga ana e vet, ajo ndikoi së tepërmi në judaizmin rabinik.
3. DhR i zhvillon temat e DhV nëpërmjet kategorive çuditërisht të prera, por dhe të përzgjedhura.

Nëse studimin e ligësisë e shohim nga pikëvështrimi i teologjisë biblike (ku secili libër, ose autor, ose gjini letrare, studiohet dhe përvijohet veçmas), atëherë zbulohen pikëpamje shumë të ndryshme për ligësinë.

Nga ana tjetër, nëse ligësinë e studiojmë nga një qasje jobiblike ose jashtëbiblike e feve botërore ose e feve lindore, atëherë një pjesë e mirë e zhvillimit të DhR gjën pararendës në dualizmin persian dhe në spiritizmin greko-romak.

Nëse je i përkushtuar në mënyrë paraprake ndaj autoritetit hyjnor të Shkrimit, atëherë zhvillimi në DhR duhet parë si zbulues e përshkallëzuar. Të krishterët duhet të ruhen që të mos lejojnë idetë popullore judaike apo letërsinë evropiane (p.sh., Danten dhe Miltonin) që të qartësojnë më tej këtë koncept. Pa dyshim që ka mister dhe vagulli në këtë zonë të zbulësës. Perëndia ka zgjedhur të mos na zbulojë të gjitha aspektet e ligësisë, origjinën dhe synimin e saj, por na ka zbuluar mposhtjen e saj!

Në DhV, termi Satan (BDB 966), ose akuzues, duket se përdoret për tre grupe të ndryshme.

1. akuzues njerëzorë (1 Sam. 29:4; 2 Sam. 19:22; 1 Mbret. 11:14,23,25; Ps. 109:6)
2. akuzues engjëj (Num. 22:22-23; Zak. 3:1)
3. akuzues demonë (1 Kro. 21:1; 1 Mbret. 22:21; Zak. 13:2)

Vetëm më vonë, në periudhën ndërthjatore, identifikohet gjarpri i Zanafillës 3 me Satanin (shih *Libri i Urtësisë* 2:23-24; 2 *Enokut* 31:3); madje, kalon edhe më shumë kohë para se ky të bëhet mendim rabinik (shih *Sot* 9b dhe *Sanh.* 29a). “Bijtë e Perëndisë” në Zanafilla 6 bëhen engjëjt e ligj në 1 *Enokut* 54:6. Ata bëhen fillesa e ligësisë në teologjinë rabinike. Këtë po e përmend, jo për të pohuar saktësinë e saj teologjike, por për të

treguar zhvillimin e saj. Në DhR, këto veprimtari të DhV i atribuohen ligësisë së personifikuar engjëllore (pra, Satanit) në 2 Kor. 11:3; Zbu. 12:9.

Origjina e ligësisë së personifikuar është e vështirë ose e pamundur (në varësi të pikëvështrimit) të përcaktohet nga DhV. Një arsye për këtë është monoteizmi i fortë i Izraelit (shih 1 Mbret. 22:20-22; Pred. 7:14; Isa. 45:7; Amosi 3:6). Çdo shkakësi i atribuohet JHVH-së për të demonstruar natyrën unike dhe epërsinë e tij (shih Isa. 43:11; 44:6, 8, 24; 45:5-6, 14, 18, 21, 22).

Burime të mundshme informacioni janë (1) Jobi 1-2, ku Satani është një nga “bijtë e Perëndisë” (pra, engjëjt), ose (2) Isaia 14; Ezekieli 28, ku mbretërit krenarë të lindjes së afërt (Babilonisë dhe Tirit) përdoren për të ilustruar krenarinë e Satanit (shih 1 Tim. 3:6). Unë s’jam shumë i bindur për këtë qasje. Ezekieli përdor metafora të kopshtit të Edenit, jo vetëm për mbretin e Tirit si Satan (shih Ezek. 28:12-16), por edhe për mbretin e Egjiptit si Pema e Njohjes së të Mirës dhe të Keqes (Ezekieli 31). Nga ana tjetër, Isaia 14, sidomos v. 12-14, duket se përshkruan një rebelim engjëllor për shkak të krenarisë. Nëse Perëndia ka dashur të na zbulojë natyrën dhe origjinën e saktë të Satanit, kjo është një mënyrë dhe vend tejet i paqartë për këtë synim. Duhet t’i ruhem prirjes së teologjisë sistematike që të marrë pjesë të vogla dhe të vagullta nga dhiata, autorë, libra dhe gjini të ndryshme e t’i kombinojë si copëza të një enigme hyjnore.

Alfred Edersheim (*The Life and Times of Jesus the Messiah [Jeta dhe kohët e Jezus Mesisë]*, vëll. 2, shtojcat XIII [f. 748-763] dhe XVI [f. 770-776]) thotë se judaizmi rabinik është ndikuar së tepërmi nga dualizmi dhe hamendësimi demoniak pers. Rabinët nuk janë burim i mirë për të vërtetën në këtë pikë. Jezusi ndryshon tërësisht nga mësimet e sinagogës. Unë mendoj se koncepti rabinik për ndërmjetësimi dhe kundërshtimi engjëllor në dhënien e ligjit që iu bë Moisiut në malin Sinai i hapi derën konceptit të armikut kryeengjëllor të JHVH-së dhe njerëzimit. Në dualizmin persian (zoroastrian) ka dy perëndi të larta, *Akhi-man* dhe *Ormaza*, e mira dhe e liga. Ky dualizëm u zhvillua në një dualizëm të kufizuar judaik të JHVH-së dhe Satanit.

Pa dyshim, në DhR shohim përparimin e zbulesës në lidhje me zhvillimin e konceptit të ligësisë, por jo aq me hollësi sa ç’shpallin rabinët. Një shembull i mirë i këtij dallimi është “lufta në qiell”. Rënia e Satanit është domosdoshmëri logjike, por detajet nuk jepen. Edhe ajo që jepet mbulohet me gjininë apokaliptike (shih Zbu. 12:4, 7, 12-13). Ndonëse Satani është mposhtur dhe është dëbuar në tokë, ai ende funksionon si shërbyes i JHVH-së (shih Mat. 4:1; Luka 22:31-32; 1 Kor. 5:5; 1 Tim. 1:20).

Duhet t’i vëmë fre kureshtjes në këtë pikë. Ekziston një forcë personale tundimi dhe ligësie, por gjithsesi ekziston vetëm një Perëndi dhe njerëzimi është përgjegjës për veprimet e veta. Ekziston një betejë shpirtërore, si përpara ashtu dhe pas shpëtimit. Fitorja mund të vijë dhe të qëndrojë vetëm në Perëndinë Triun dhe përmes tij. Ligësia është mposhtur dhe do të asgjësohet!

■ **“Mos hani nga asnjë pemë e kopshtit”** Kjo frazë hebraisht është shumë e veçantë, por duket se përbën pohim, jo pyetje. Gjarpri thjesht po nis bisedën me gruan në lidhje me urdhrin ndalues që kishte dhënë Perëndia për pemën në mes të kopshtit.

3:2 Eva i tregon se Perëndia ua kishte dhënë të gjitha pemët e tjera si ushqim (shih 2:16). Por gjarpri e anashkalon këtë dhe përqendrohet te urdhri ndalues i Perëndisë për pemën e njohjes së të mirës dhe së keqes.

3:3 “por nga fryti i pemës që është në mes të kopshtit” Nga Zan. 2:9 mësojmë se në mes të kopshtit kishte dy pemë: pema e jetës dhe pema e njohjes së të mirës dhe së keqes. Me sa duket, në kohën e duhur edhe fryti i këtyre pemëve do t’i jepej njerëzimit, por arroganca gllabëruese e njerëzimit e nxjerr këtë gjë nga plani i Perëndisë (sa dallon kjo nga reagimi i kundërt i Jezusit te Fil. 2:6-11). Pema e jetës shfaqet në të gjitha rrëfimet e krijimit në Lindjen e Afërt në lashtësi; nga ana tjetër, pema e njohjes së të mirës dhe së keqes shfaqet vetëm në Bibël. Fryti i saj s’kishte asgjë magjike në vetvete. Domethënëse ishte vetëm mënyra sesi po e përdorte Perëndia, jo se kishte diçka të qenësishme në cilësitë fizike të vetë frytit.

■ **“përndryshe do të vdisni”** Ky term (BDB 559, KB 502) përdoret tri herë në vargjet 3 dhe 4. Është e paqartë sesi e kuptonte Eva vdekjen pasi asnjë kafshë s’kishte vdekur deri në atë çast. Gjithsesi, ndoshta kjo gjë i ishte komunikuar në njëfarë mënyre burrit dhe gruas së parë. Bibla njih tri lloje vdekjeje: (1) vdekja shpirtërore, që ndodh në Zan. 3; Isa. 59:2; Rom. 7:10-11; Efe. 2:1; Jakobi 1:15; (2) vdekja fizike, që rrjedh prej së parës, Zan. 5; dhe (3) vdekja e përrjetshme, që vjen si pasojë e zemrës së ngurtë dhe kryeneçe të njeriut (shih Zbu. 2:11; 20:6, 14; 21:8).

3:4 “Gjarpri i tha gruas: ‘Kurrresi nuk do të vdisni!’” Kjo është PASKAJORE ABSOLUTE dhe E PAKRYER *Kal* nga e njëjta rrënjë fjale (BDB 559, KB 562); kjo formë përdoret për theksim. Në radhë të parë, Satani ka sulmuar mirëdashjen dhe mirësinë e Perëndisë ndaj njerëzimit. Forma hebraisht e kësaj fjalie përbën një mënyrë të përforcuar dhe goditëse. Satani mohon pohimin e Perëndisë.

3:5 “Sepse Perëndia e di se, ditën që do të hani prej saj, do t’ju hapen sytë” Kishte njëfarë të vërtete në fjalët e Satanit, por kjo gjysmë e vërtetë ishte tragjike (shih Titit 1:15). Këtu, fjala “ditë” mund të ketë kuptimin “sapo”. Fjalë për fjalë, në hebraisht kjo frazë përkthehet “atëherë kur”.

FOLJA “hapen” (BDB 824, KB 959, *Nifal* E KRYER, shih v. 7) nënkupton një veprues, ndoshta forcën e pemës ose të ligun.

■ **“do të jeni si Perëndia”** Kjo fjalë, që përdoret për Perëndinë, është *Elohim*. Shih Temën e Veçantë në 2:4. Në këtë kontekst përdoret për vetë Perëndinë, dhe kështu e interpretojnë këtë frazë dhe shumë përkthyes. Mirëpo kjo fjalë mund të përdoret edhe për engjëjt (shih Psa. 8:5, 6; 82:1, 6 [cituar në Heb. 2:7]; 97:7); mund të përdoret për “një qenie frymore” (shih 1 Sam. 28:13), dhe mund të përdoret edhe për gjykatësit izraelitë (shih Eks. 21:6; 22:8-9). Duket më logjike se kjo përbën një premtim se njeriu do të bëhet si engjëjt, ato qeniet shpirtërore që janë të pranishme me Perëndinë, ose ndoshta këshilli qiellor (shih 3:22). Është ironike që njerëzimi u përpoq t’i rrëmbente Perëndisë atë që i përkiste tashmë. Njerëzimi është në një rend më të lartë shpirtërore se engjëjt (shih Heb. 1:14; 2:14-16; 1 Kor. 6:3).

3:6 “Kur gruaja pa se pema ishte e mirë si ushqim, se ishte kënaqësi për sytë dhe se pema ishte e dëshirueshme që ta bënte dikë të urtë” Këtu shohim zhvillimin e trefishtë, nga tundimi te vepra e mëkatit. Rabinët thonë se sytë dhe veshët janë dritaret e shpirtit dhe ajo që lejojmë të në hyjë në zemër, rritet aty derisa kryejmë veprën fatkeqe të mëkatit.

■ **“ia dha edhe të shoqit me të, dhe ai hëngri”** Ka patur shumë hamendësime për këtë varg. Rabinët thonë se Adami hëngri në mënyrë që të mos ndahej nga e shoqja. Kështu thotë dhe Miltoni në *Parajsa e Humbur*. Mirëpo nga konteksti duket se Eva veproi ndaj Adamit ashtu siç kishte vepruar gjarpri ndaj saj, së bashku me provën e gjallë se ajo e kishte ngrënë tashmë frytin dhe s’kishte vdekur. Madje, rabinët thonë se pikërisht këtë teknikë përdori dhe gjarpri me Evën; se e detyroi të prekte frytin dhe i tha: “E sheh, nuk vdiqe”. Ndoshta dhe ajo i tha Adamit: “E sheh, s’kam vdekur”.

3:7 “dhe e kuptuan se ishin lakuriq” Kjo është përdorur nga shumë komentues për të thënë se ai tundim kishte natyrë seksuale (shih 2 Kor. 11:2; “gjarpri e joshi Evën”). Madje, rabinët thonë se gjarpri e joshi seksualisht Evën, por ky lloj leximi nuk gjendet në tekst. Njohuria e re e tyre nuk ishte bekimi që mendonin se do të ishte (shih Titit 1:15).

■ **“qepën së bashku gjethe fiku”** Qëndrimi tradicional se Eva hëngri një mollë është vetëm hamendësim. Rabinët thonë se ajo hëngri një fik nga e njëjta pemë prej së cilës morën gjethe për t’u mbuluar. Mirëpo “fryti” në fjalë mund të ketë qenë edhe hurmë, ose ndonjë tjetër lloj fryti. Thjesht, s’kemi si ta dimë. Lloji i frytit në fjalë s’ka rëndësi.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 3:8-13

⁸Ata dëgjuan zhurmën e ZOTIT Perëndi, që po ecte në kopsht në freskun e ditës, dhe burri me gruan u fshehën nga prania e ZOTIT Perëndi mes pemëve të kopshtit. ⁹Atëherë ZOTI Perëndi i thirri burrit dhe i tha: “Ku je?” ¹⁰Ai tha: “Dëgjova zhurmën tënde në kopsht dhe pata frikë sepse isha lakuriq; kështu që u fsheha”. ¹¹Ai i tha: “Kush të tregoi se ishe lakuriq? Mos ke ngrënë nga pemë nga e cila të urdhërova të mos haje?” ¹²Burri i tha: “Gruaja që më dhe, ajo më dha nga pema dhe unë hëngra”. ¹³Atëherë ZOTI Perëndi i tha gruas: “Ç’është kjo që bëre?” Dhe gruaja i tha: “Gjarpri më mashtroi dhe hëngra”.

3:8 “Ata dëgjuan zërin e ZOTIT Perëndi, që po ecte në kopsht” Versioni King James e përkthen “zërin e ZOTIT Perëndi”, por në hebraisht kjo fjalë nënkupton zhurmën e ecjes së tij (BDB 229, KB 246, PJESORE

Hithpael). Struktura e hebraishtes dhe konteksti duket se nënkuptojnë se ky ishte një veprim i shpeshtë, ku Perëndia dhe çifti i parë takoheshin për të kaluar kohë miqësie me njëri-tjetrin. Kjo është një frazë shumë antropomorfike për Perëndinë, i cili është qenie shpirtërore dhe nuk ka trup. Disa mendojnë se Perëndia vishej me formë njerëzore për të kaluar kohë me çiftin e parë. Kjo mund të jetë e vërtetë, por e vetmja pjesë e Perëndisë Triun që ka ekzistencë trupore është Biri. Disa kanë hamendësuar se, meqë DHR ia vesh veprimtarinë e krijimit Birit (shih Gjoni 1:3, 10; 1 Kor. 8:6; Kol. 1:16; Heb. 1:2) dhe meqë shpesh Bibla flet për shfaqje fizike nga ana e Perëndisë (pra, Engjëlli i Zotit, p.sh., Zan. 16:7-13; 22:11-15; 31:11, 15; 48:15-16; Eks. 3:2, 4; 13:21; 14:19), ndoshta këtu bëhet fjalë për Krishtin e paramishëruar.

■ **“në freskun e ditës”** Faza hebraisht lidhet me termin që përdoret për erën (BDB 398). Bën fjalë për filladin freskues të mëngjesit ose të pasdites.

■ **“burri me gruan u fshehën nga prania e ZOTIT Perëndi”** Kjo FOLJE (BDB 285, KB 284) është E PAKRYER *Hithpael*. Tragjedia e mëkatit mund të shihet tashmë në ndarjen emocionale dhe fizike mes Perëndisë dhe krijimit të tij (shih Psa. 139; Zbu. 6:16).

3:9 “Ku je?” Qartazi, Perëndia nuk po kërkon informacion, por po bën një pyetje që ata ta kuptojnë se çfarë kanë bërë (shih v. 11). Këto lloj pyetjesh retorike në DHV janë përdorur për të mbështetur ndonjë aspekt zhvillimor të karakterit të Perëndisë, që quhet “Teizmi i Hapur” (p.sh., Clark Pinnock, *The Most Moved Mover [Lëvizësi më i lëvizshëm]*).

3:10 “pata frikë sepse isha lakuriq” Ç’tragjedi! Adami kishte frikë nga Perëndia i dashur, i cili e kishte krijuar dhe donte ta njihte. Thellësia e ligësisë mund të shihet qartë këtu, pasi njeriu ende vazhdon t’i fshihet Perëndisë, vetes, familjes dhe rendit të natyrshëm të gjërave. Fakti se njeriu ishte lakuriq thjesht tregon problemin e vërtetë të tij: rebelimi i tij i hapur ndaj vullnetit të Perëndisë.

3:12 “Njeriu tha” Këtu theksohet fakti se Adami ishte përgjegjës, ndonëse përpiqet t’ia hedhë fajin Evës, apo madje dhe vetë Perëndisë. Pavarësisht justifikimeve të shumta, fajësimit të Evës ose Perëndisë, burri është përgjegjës për veprimet e tij. Teologjia e Flip Wilson, “Djali më detyroi ta bëja!” është po aq justifikim i besueshëm sa dhe shprehja “Mjedisi kulturor më detyroi ta bëja”, ose “Shtysa gjenetike më detyroi ta bëja”, etj.

3:13 “Gjarpri më mashtrroi dhe hëngra” Eva mësoi aty për aty nga Adami dhe filloi të nxirrte justifikime. Termi “mashtrroi” duket se ka kuptimin “më bëri të harroja” (BDB 674, KB 728, E KRYER *Hifil*). Ndoshta është një term tingullimitues i tingullit fishkëllyes që lëshon gjarpri (pra, *hissi’ani*). DHR i përmend veprimet e Evës në 2 Kor. 11:3 dhe 1 Tim. 2:14.

MËSIMET KONTEKSTUALE NGA ZANAFILLA 3:14-24

HYRJE

- A. Ky pasazh, ashtu si 3:1-12, është kyç për të kuptuar gjendjen e tanishme të botës sonë, e karakterizuar nga mëkati, sëmundja, dhimbja, padrejtësia dhe ligësia. Nuk ishte kjo bota që synoi në fillim Perëndia.
- B. Ky pasazh, veçanërisht v. 15, na jep fjalën e parë sesi do të jetë bota jonë në të ardhmen për shkak të ndërhyrjes shpenguese të Perëndisë! Këtu jepet premtimi madhështor i Perëndisë për shpengimin e njerëzimit të rënë dhe rebel; ky shpengim do të vijë përmes “gruas”.
- C. Rrjedhojat e rebelimit ndaj personit dhe fjalës së Perëndisë na pasqyrohen qartë! Satani shihet qartë se është mashtrues dhe mëkati merr nën kontroll të plotë jetën e Adamit, Evës dhe fëmijëve të tyre.
- D. Marrëdhënia mes burrit dhe gruas pasqyrohet qartë në v. 16 (shih 2 Tim. 2:9-15; Efe. 5:22; Kol. 3:18; 1 Pje. 3:1). Marrëdhëniet e shkatërruara të botës ku jetojmë janë rezultat i drejtpërdrejtë i mosbindjes së parë dhe kryeneçe. Nëse DHV përmban etiologji [shpjegimi i shkaqeve ose origjinës së një

fenomeni të caktuar (shënim i përkthyesit)], ky është një shembull i saj. Gjithsesi, këto marrëdhënie janë prekur edhe nga hiri i Perëndisë në Krishtin (shih 1 Kor. 11:11; Gal. 3:28).

- E. Rabinët e hedhin poshtë mëkatën fillestar dhe flasin për dy “jecer” (synime). Mirëpo DHV duket se përmban prova për mëkatën fillestar të Adamit në Jobi 14:4; 15:14; 25:4; Psa. 51:5 dhe pasazhi klasik në DHR, Rom. 5:12-21.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 3:14-19

¹⁴ZOTI Perëndi i tha gjarprit: “Meqë e bërë këtë, i mallkuar je nga gjithë kafshët e tjera dhe nga çdo bishë e fushës; mbi bark do të ecësh dhe pluhur do të hash gjithë ditët e jetës sate; ¹⁵dhe unë do të vendos armiqësi mes teje dhe gruas, dhe mes farës sate dhe farës së saj; ai do të të shtypë kokën, ndërsa ti do t’i dëmtosh thembrën”. ¹⁶Gruas i tha: “Do të t’i shumëfishoj tej mase dhimbjet e lindjes; mes dhimbjesh do të lindësh fëmijë; ndërsa dëshira jote do të jetë për të shoq dhe ai do të sundojë mbi ty”. ¹⁷Pastaj, Adamit i tha: “Meqë i vure veshin gruas sate dhe ke ngrënë nga pema për të cilën të urdhërova duke të thënë: ‘Nuk do të hash prej saj’, i mallkuar është dheu për shkakun tënd; me mundim do të hash prej tij gjithë ditët e jetës sate. ¹⁸Gjemba dhe gjembaçë do të prodhojë për ty; dhe ti do të hash bimët e fushës; ¹⁹me djersën e ballit do të hash bukë, derisa t’i rikthehesh dheut sepse prej tij je marrë; sepse ti je dhé, ndaj në dhé do të kthehesh”.

3:14 “ZOTI Perëndi” Ky është kombinimi i dy fjalëve kryesore që përdoren për Perëndinë në DHV: JHVH dhe Elohim. Shih shënimin në 2:4.

■ **“i tha gjarprit”** Perëndia nuk i bën gjarprit pyetje, siç i bëri Adamit dhe Evës. Gjarpri gjykohet si vegël e të ligut.

■ **“i mallkuar je nga gjithë kafshët e tjera”** Kjo FOLJE (BDB 76, KB 91) është *Kal*, PJESORE PËSORE. Kjo nuk do të thotë se të gjitha kafshët (kjo kafshë nuk përfshin vetëm gjedhët, por edhe kafshët e tokës) tashmë ishin mallkuar. Fraza “nga” nënkupton “nga të gjitha kafshët”. Rabinët thonë se këtu bëhet fjalë për periudhën e shtatzënisë së kafshëve, që ndryshon nga ajo e gjarprit, për të cilën Talmudi thotë se është shtatë vjet.

■ **“mbi bark do të ecësh”** Çdo gjë që zvarritej mbi bark konsiderohej e papastër nga hebrejtë (shih Lev. 11:42). Rabinët thonë se Perëndia ia preu këmbët gjarprit që ta bënte të zvarritej, por ndoshta kjo është e ngjashme me shenjën e ylberit në Zan. 9:14, që ndoshta ekzistonte që më parë, por tani merr kuptim të shtuar kur Perëndia e përdor në mënyrë të veçantë.

■ **“dhe pluhur do të hash”** Isa. 65:15 aludon për këtë pjesë. Duket sikur këtu thuhet se Perëndia mallkoi një gjarpër të vërtetë. Kjo frazë mund të përdoret si metaforë në Bibël për të nënkuptuar disfatën dhe turpërimin (shih Psa. 79:9; Isa. 49:23; Mikea 7:17). Të dyja format E PAKRYERA në këtë varg përdoren në kuptimin urdhëruar.

3:15 “dhe unë do të vendos armiqësi” Armiqësia (BDB 33) është një fjalë që përdoret për marrëdhënien mes njerëzve. Këtu duket se është pika kur gjykimi i Perëndisë kalon nga gjarpri për t’iu drejtuar Satanit, jo një gjarpri fizik (shih Zbu. 12:9; 20:2). Shih “The Presence of God Qualifying Our Notions of Grammatical-Historical Interpretation: Genesis 3:15 as a Test-Case” nga Vern S. Poythress, *JETS*, 50.1, fq. 87-103).

■ **“mes teje dhe gruas, dhe mes farës sate dhe farës së saj”** Ka patur shumë diskutime mes komentuesve për këtë varg. Në një kontekst më të gjerë kanonik, duket se ai bën fjalë për fëmijët (shih “Seed”, BDB 282) e të ligut (shih Mat. 13:38; Gjoni 8:44) dhe fëmijët e Mesisë (mendimi i Ireneut). Por, për shkak se vargu vijues përdor formën NJËJËS “ai” dhe “teje”, duket se vargu ka parasysh tensionin mes Perëndisë dhe të ligut, që simbolizohet në veprën shpënguese të Mesisë së ardhshëm (mendimi i Ireneut). Është e qartë se Adami dhe Eva nuk e kuptonin gjithë peshën e kësaj, madje as Moisiu, ndonëse Moisiu kupton (LiP 18:18) se do të vijë një profet më i madh se ai. Mendoj se këtu mund të bëhet fjalë për një aludim për lindjen e virgjër, ndonëse pa dyshim që autori njerëzor i Zanafillës nuk e dinte këtë. Këtë e dinte autori hyjnor i Zanafillës (Fryma e Shenjtë). Ashtu si njerëzimi ra për

shkak të mospërmbajtjes së gruas, kështu edhe do të shpjegohet përmes bindjes së një gruaje në ngjizjen e mbinatyrshme të Mesisë me anë të Frymës së Shenjtë (shih Isa. 7:14; Mat. 1:18-25; Luka 1:26-38, shih *A Guide to Biblical Prophecy [Udhëzues për profecinë biblike]*, fq. 78 dhe 80). Vulgata e ndryshon fjalën “ai” në frazën tjetër me “ajo”, që është tërësisht e pavend, por ndoshta rrok dhe thelbin e domethënies më të plotë të këtij vargu.

Meqë kjo profeci nuk kuptohet plotësisht deri në përmbushjen e vet historike në lindjen e Jezusit nga një virgjëreshë, e njëjta gjë mund të thuhet edhe për interpretimin e Zanafillës 1 dhe 2. Historia zbulon vërtetësinë e zbulesës, pasi studimi i vazhdueshëm shkencor i tokës dëshmon për kompleksitetin dhe ndërlikdhjen e veprave krijuese të Perëndisë! Këtu nuk ka asnjë konflikt, por vetëm një njohuri më të plotë të veprimtarive të Perëndisë nga ana e njerëzimit!

NASB “ai do të të shtypë kokën”

NKJV “ai do të të shtypë kokën”

NRSV “ai do të të godasë në kokë”

TEV “Pasardhja e saj do të të shtypë kokën”

NJB “Ajo [fara] do të të shtypë kokën”

Fjala “shtyp” mund të ketë kuptimin “zgërlaq”, “fshij”, “bluaj”, ose “qëlloj” (BDB 1003, KB 1446, *Kal E PAKRYER*, përdoret dy herë, shih Jobi 9:17). Vini re PËREMRRIN VETOR NJËJËS (shih Rom. 16:20). Në fund, beteja do të jetë mes dy individësh.

NASB “ndërsa ti do t’i dëmtosh thembrën”

NKJV “dhe ti do t’i plagosësh thembrën”

NRSV “dhe ti do t’i godasësh thembrën”

TEV “dhe ti do t’i kafshosh thembrën pasardhjes së saj”

NJB “dhe ti do t’i godasësh thembrën”

E njëjta FOLJE (BDB 1003, KB 1446, *Kal E PAKRYER*) përdoret në të dyja rastet, por është e qartë se Satanit i bie për pjesë dëmi më i madh. Duket se këtu bëhet fjalë për kryqëzimin nëse e kuptojmë nga pikëvështrimi i DHR.

3:16 “Gruas i tha” Duket se këtu ka katër elemente kryesore: (1) shumëfishimi i dhimbjeve të lindjes (*Hifil PASKAJORE ABSOLUTE* dhe *Hifil E PAKRYER* nga e njëjta FOLJE; BDB 915, KB 176); (2) numri tepër i madh i fëmijëve që duhen rritur; (3) problemet që lidhen me rritjen e fëmijëve; dhe (4) sundimin e burrit ndaj gruas. Mund të shohim sesi lidhen këto me rebelimin e Evës: (a) ajo donte të ishte e pavarur, por tani është plotësisht e varur nga i shoqi (dhe jo nga Perëndia); (b) kërkoi gëzim dhe lumturi të fryti i ndaluar, por tani ka dhimbje në aspektet normale të jetës. Është e qartë se DHR e kupton këtë gjë si një rrjedhojë teologjike që vjen nga marrëdhënia e rënë mes burrit dhe gruas (shih 1 Tim. 2:9-15). Duhet të bëjmë drejtpeshimin mes asaj që jemi në Krishtin (1 Kor. 11:11; Gal. 3:28) dhe asaj që vazhdojmë të jemi, në disa aspekte, në Adamin (Efe. 5:22; Kol. 3:18; 1 Pje. 3:1). Ka njëfarë vështirësie në tekstin hebraisht në këtë pikë. Fjala që këtu përkthehet “dhimbjet e lindjes” germëzohet ndryshe. Bashkëtingëlloret e kësaj fjale në hebraisht mund të kenë edhe kuptimin “i zë pusi dikujt”, që nënkupton se i ligu tundon fëmijët (shih *Hard Sayings of the Bible*, f. 90-99).

■ **“ndërsa dëshira jote do të jetë për të tjetër shoq”** Fjala hebraisht këtu përkthehet “dëshirë” ose “përballim” (BDB 1003, KB 1801). Walter Kaiser mendon se ka kuptimin “kthehem”, ndoshta duke nënkuptuar “zotëroj” (shih Zan. 4:7). Eva i ktheu shpinën JHVH-s. Ndëshkimi i saj është se do të kthehet vazhdimisht drejt të shoqit, i cili shpesh do të përfitojë nga kjo situatë (shih *Hard Sayings of the Bible*, IVP, f. 97-98).

■ **“ai do të sundojë mbi ty”** Kjo FOLJE (BDB 605, KB 647) është *Kal E PAKRYER*. Duket se vjen si rezultat i rënies dhe, Zot na ruaj!, natyra e mëkatshme e meshkujve e ka çuar në ekstreme. Xhelozia, përdhunimet, divorcet dhe zotërimi i paperëndishëm kanë karakterizuar shtysën seksuale të njerëzimit! Jemi bërë si kafshët, por dëshirës seksuale i kemi shtuar dhe problemin e egos!

3:17 “Meqë i vure veshin gruas sate” Adami duhet të kishte ndjekur këshillën e Perëndisë, por ndoqi këshillën e gruas dhe e shkeli porosinë e qartë të Perëndisë (shih 2:15-17).

■ **“i mallkuar është dheu për shkakun tënd”** Kjo FOLJE (BDB 76, KB 91, *Kal PJESORE PËSORE*) do të thotë të kundërtën e bekimit. Dheu nuk do të prodhojë më lirisht dhe me mbushulli. Toka e tanishme s’është ajo që kishte patur ndërmend Perëndia!

Këtu kemi një lojë fjalësh me termin “Adam” (*Adam*, BDB 9) dhe termin “dhé” (BDB 9). Të dyja vijnë nga e njëjta rrënjë. Pasojat e rënies së njerëzimit dhe natyrës mund t’i shohim në Rom. 8:18-23.

Është hedhur dhe propozimi se kjo pasqyron gjendjen e natyrës jashtë Kopshtit të Edenit. Pas rebelimit të tyre, Adami dhe Eva dëbohen nga vendi i veçantë i Perëndisë dhe plandosen në realitetin e një bote të egër ku duhet të kapin gjah dhe të mbledhin ushqime.

■ **“me mundim do të hash prej tij gjithë ditët e jetës sate”** Përpara Rënies, Adamit i ishte dhënë detyra që të kujdesej për kopshtin (shih 2:15), që ishte shenjë e zotërimit të tij, por tani kjo detyrë do të bëhet e mundimshme, e përsëritur, e detyrueshme dhe e pafundme (shih “toil” BDB 781). Madje, dhe me punën e mundimshme të njerëzimit, dhe prapëseprapë do të japë shumë pak prodhim (shih v. 18).

Vini re sa herë përdoret FOLJA “ha” (BDB 37, KB 46) në këto kapituj të parë (shih 2:16, 17; 3:1, 2, 3, 6, 11, 12, 13, 14, 17 [dy herë], 18, 19, 22)! Lidhet edhe me bollëkun, edhe me mallkimin.

3:19 “derisa t’i rikthehesh dheut, sepse prej tij je marrë” Kjo është lidhje e drejtpërdrejtë mes rënies, vdekjes shpirtërore të Adamit (kap. 3) dhe vdekjes fizike (kap. 5). Perëndia nuk gënjen. Ai tha se do të përjetonin vdekjen, me gjithë pasojat e saj, dhe ashtu u ndodhi vërtet!

■ **“ti je dhé”** (shih Zan. 2:7).

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 3:20-21

²⁰Dhe burri ia vuri emrin gruas së vet ‘Eva’, sepse ajo ishte nëna e gjithë të gjallëve. ²¹ZOTI Perëndi bëri veshje prej lëkure për Adamin dhe gruan e tij dhe i veshi.

3:20 “Dhe burri ia vuri emrin gruas së vet ‘Eva’, sepse ajo ishte nëna e gjithë të gjallëve” Sundimi i burrit mbi gruan tani simbolizohet nga fakti se ai i vuri emrin. Nga ana etimologjike, fjalët “Eva” (*havva*) dhe “të gjallët” (*haja*) janë shumë të ngjashme dhe kjo ndoshta ishte një lojë e njohur fjalësh në hebraisht. Këto lojëra fjalësh me emrat Adam, Eva, Kain-Nod, tregojnë natyrën letrare të këtyre rrëfimeve të hershme. Është ironike se ajo quhet “Eva”, që do të thotë “e gjallë”, kur, në vend të jetës, ajo solli vdekjen.

3:21 Është e pazakontë që njerëzve t’u nevojitej kjo veshje, përveçse nëse njerëzimin e prisnin ndryshime klimatike dhe/ose ndryshime të tjera të forta jashtë kopshtit të Edenit.

Kjo vdekje e parë, e vendosur nga Perëndia për nevojat e njerëzimit, tregon qartë jo vetëm realitetin e gjykimit dhe pasojave të tij, por edhe përkujdesjen dhe furnizimin e Perëndisë!

Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: PSE I VESHI PERËNDIA ADAMIN DHE EVËN ME LËKURË KAFSHËSH?

- A. Për t'i pajisur për jetën e ashpër jashtë Edenit.
- B. Për t'u mbuluar ndjesinë e turpërimit që vinte nga lakuriqësia
- C. Për të treguar se ishte e lejueshme që kafshët të përdreshin për nevojat e njeriut
- D. Për të treguar dallimin mes përpjekjeve njerëzore (gjethet) dhe furnizimit të Perëndisë (lëkura)
- E. Për t'u kujtuar se po u afrohej dhe atyre vdekja (shih Zan. 5)
- F. Për të simbolizuar që më parë metaforën e veshjes me drejtësinë e Krishtit, që na është dhënë si veshje e re (shih Rom. 13:14; Gal. 3:27; Efe. 4:24; Kol. 3:8, 10, 12, 14; Jakobi 1:21; 1 Pje. 2:1)
- G. Për të treguar dashurinë dhe furnizimin e vazhdueshëm të Perëndisë për njerëzimin, ndonëse jemi të rënë në mëkat

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 3:22-24

²²Pastaj, ZOTI Perëndia tha: “Ja, njeriu është bërë si njëri prej Nesh, sepse njeh të mirën dhe të keqen; ndaj, tani, ai mund të shtrijë dorën dhe të marrë edhe nga pema e jetës, të hajë e të jetojë përjetë” – ²³prandaj ZOTI Perëndi e dëboi nga kopshti i Edenit, që të punonte tokën nga e cila ishte marrë. ²⁴Kështu ai e dëboi njeriun; dhe në lindje të kopshtit të Edenit vendosi kerubinë dhe shpatën flakëruese, e cila kthehej në çdo drejtim për të mbrojtur rrugën për te pema e jetës.

3:22 “Ja, njeriu është bërë si njëri prej Nesh” Ka patur shumë diskutime për këto SHUMËSA te Zanafilla (shih 1:26; 3:22; 11:7). Vargu 22 fillon me një NJËJËS dhe zhvillohet në SHUMËS. Nëse lejojmë Shkrimin që të interpretojë Shkrimin, qartazi këtu bëhet fjalë për Perëndinë triun, jo për formën gramatikore hebraike të quajtur shumësi mbretëror. Sidoqoftë, mund të bëhet fjalë edhe për (1) këshillin e engjëjve (shih 1 Mbr. 22:19); (2) dy personat hyjnorë në Psa. 110:1; ose edhe për (3) personifikimin e hyjnisë, i njohur si engjëlli i ZOTIT; për një shembull të tillë ndër të shumtët, shih shkurren flakëruese të Eks. 3:2, 4.

■ **“pema e jetës”** Më herët, vërejtëm se pema e jetës si koncept është i pranishëm në shumicën e rrëfimeve të krijimit në Lindjen e Afërt në lashtësi. Këtu, njerëzimi përjashtohet, jo për shkak të xhelozisë së perëndive, por për shkak se do të ishte mallkim për njerëzimin po të rronte përjetë në gjendjen e tanishme, pra, pas rënies në mëkat.

■ **“jetojë përjetë”** Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: ‘OLAM (Përjetë)

Ky është termi shumë i përhapur (i përdorur mbi 400 herë) ‘*olam* (BDB 761, KB 798). Përdoret për periudha kohore në kuptime të ndryshme, ku secila duhet lidhur me natyrën e objektit të cilit i referohet.

- A. Koha e shkuar (vetëm shembuj)
 - 1. “heronjtë e lashtë”, Zan. 6:4
 - 2. “malet dhe kodrat”, Zan. 49:21
 - 3. “brezat e vjetër”, LiP. 32:7
 - 4. “ati”, Joz. 24:2
 - 5. “ditët e lashta”, Isa. 51:9
- B. E vazhdueshme për gjithë jetën (vetëm shembuj)
 - 1. “besoj në ty përjetë” (pra, Moisiu), Eks. 19:9
 - 2. “skllav përjetë”, LiP. 15:17; 1 Sam. 27:12

3. “të gjitha ditët e tua”, LiP. 23:6
 4. Samueli “qëndron këtu përjetë”, 1 Sam. 1:22
 5. Mbreti “rron përjetë”, 1 Mbr. 1:21; Neh. 2:3; Psa. 21:4
 6. “beko Zotin përjetë”, Psa. 115:18; 145:1-2
 7. “këndoni përjetë”, Psa. 89:1; 115:18; 145:1-2
 8. “shtatzënë përjetë (metaforë)”, Jer. 20:17
 9. Ndoshta Fja. 10:25
- C. Ekzistencë e vazhdueshme (por me kufizime të qarta)
1. Njerëzit jetojnë përjetë, Zan. 3:22
 2. Toka, Psa. 78:69; 104:5; 148:6; Pred. 1:4 (shih 2 Pje. 3:10)
 3. Priftëria aronike, Eks. 29:9; 40:15 (shih 1 Sam. 2:30)
 4. Sabati, Eks. 31:16-17
 5. Ditët e festave, Eks. 12:14, 17, 24; Lev. 16:29, 31, 24; 23:14, 21, 41
 6. Rrethprerja, Zan. 17:13 (shih Rom. 2:28-29)
 7. Toka e premtuar, Zan. 13:15; 17:18; 48:4; Eks. 32:13 (të robëruarit)
 8. Qytetet e rrënuara, Isa. 25:2; 32:14; 34:10
- D. Besëlidhjet e kushtëzuara
1. Abrahami, Zan. 17:7, 8, 13, 19
 2. Izraeli, LiP. 5:29; 12:28
 3. Davidi, 2 Sam. 7:13, 16, 25, 29; Psa. 89:2, 4
 4. Izraeli, Gjyq. 2:1 (shih Gal. 3)
- E. Besëlidhjet e pakushtëzuara
1. Noeu, Zan. 9:12, 16
 2. Besëlidhja e re, Isa. 55:3; Jer. 32:40; 50:5 (pra, Jer. 31:31-34; Ezek. 36:22-30)
- F. Vetë Perëndia
1. Ekzistenca e tij, Zan. 21:33; LiP. 32:40; Psa. 90:2; 93:2; Isa. 40:28; Dan. 12:7
 2. Emri i tij, Eks. 3:15; Psa. 135:13
 3. Mbretërimi i tij, Eks. 15:18; Psa. 45:6; 66:7; Jer. 10:10; Mikea 4:7
 4. Fjala e tij, Psa. 119:89, 160; Isa. 40:8; 59:21
 5. Dashamirësia e tij, Psa. 25:6; 89:2; 103:17; 118:1-4, 29; Jer. 33:1
- G. Mesia i tij
1. Emri i tij, Psa. 72:17, 19
 2. I bekuar përjetë, Psa. 45:2, 17; 89:52
 3. Mbretërimi i tij, Psa. 89:36, 37; Isa. 9:7
 4. Prift, Psa. 110:4
 5. Paraekzistenca e tij, Mikea 5:2
- H. Jeta në Epokën e Re
1. Jeta e përjetshme, Dan. 12:2
 2. Përçmimi i përjetshëm, Dan. 12:2
 3. S’do të ketë më lot, Isa. 65:19 (Zbu. 21:4)
 4. S’do të ketë më diell, Isa. 60:19-20 (Zbu. 21:23)

Vini re sa fjalë të ndryshme përdoren për ta përkthyer këtë fjalë hebraisht në versionin anglisht të NIV

1. Forever (përjetë)
2. Old, of old (i lashtë, nga lashtësia)
3. Everlasting (i përjetshëm)
4. Eternal (i përjetshëm)
5. Lasting (i vazhdueshëm)
6. Always (gjithmonë)
7. For life (përjetë)
8. Continue (vazhdoj)
9. Regular (i vazhdueshëm)
10. Permanent (i qëndrueshëm)
11. Any time (sa herë)

12. Ancient, ancient time (kohët e lashta, të lashtësisë)
13. Endless (i pafundmë)
14. Forevermore (në jetë të jetëve)
15. To the very end (deri në fund)
16. A long time (kohë e gjatë)
17. Long ago (shumë kohë më parë)

3:23 “²prandaj ZOTI Perëndi e dëboi nga kopshti i Edenit” Kjo është një formë e fortë FOLJORE (BDB 1081, KB 1511, *Piel* I PAKRYER) që ka ngjyrim negative. Te LiP. 21:14 përdoret për divorcin, ndërsa te 1 Mbr. 9:7 bën fjalë për gjykimin e kombit të Izraelit.

3:24 “kerubinë” Këto janë krijesa engjëllore me krahë (BDB 500), që mbronin kopshtin e Perëndisë që të mos hynte njerëzimi. Më vonë, shfaqen në artin e tabernakullit dhe tempullit. Fakti se Kopshti mbrohet prej tyre tregon se ishte një vend i veçantë, një mjedis i mbrojtur, i cili tani është i paarritshëm për njerëzimin. Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: KERUBINËT

- A. Një nga llojet e ndryshme të qenieve engjëllore. Ky lloj i veçantë mbronte zonat e shenjta (shih Eks. 25:18-22; 1 Mbr. 8:6-7).
- B. Etimologjia është e paqartë:
 1. Nga akadishtja, “ndërmjetës” ose “ndërmjetësues” mes Perëndisë dhe njeriut
 2. Nga hebraishtja; mund të jetë një lojë fjalësh, “karrocë” dhe “kerub” (shih Eks. 1:10)
 3. Disa thonë se ka kuptimin “pamje e shndritshme”
- C. Forma e tyre fizike—Kjo është e vështirë të përcaktohet me siguri për shkak të përshkrimeve të larmishme në Bibël dhe formave të ndryshme kafshë-njerëzore që gjenden në Lindjen e Afërt në lashtësi. Disa i lidhin kerubinët me:
 1. Buallin me krahë të Mesopotamisë
 2. Luanët-shqiponja me krahë të Egjiptit, që quheshin “grifa”
 3. Krijesat me krahë në fronin e Hiramit, mbretit të Tirit
 4. Sfinksin e Egjiptit, si dhe forma të ngjashme që janë gjetur në pallatin e fildishtë të mbretit Ahab në Samari
- D. Përshkrimi fizik i tyre
 1. Forma “kerubin” lidhet me serafinët e Isaias 6.
 2. Shembuj formash të ndryshme
 - a. Numrat e fytyrave
 - (1) Dy—Ezek. 41:18
 - (2) Katër—Ezek. 1:6, 10; 10:14, 16, 21, 22
 - (3) Një—Zbu. 4:7
 - b. Numrat e krahëve
 - (1) Dy—1 Mbr. 6:24
 - (2) Katër—Ezek. 1:6, 11; 2:23; 10:7, 8-21
 - (3) Gjashtë (si serafinët e Isa. 6:2)—Zbu. 4:8
 3. Tipare të tjera
 - a. Duar njerëzore—Ezek. 1:8; 10:8, 21
 - b. Këmbë
 - (1) Të drejta, pa gjunjë—Ezek. 1:7
 - (2) Taban këmbë viçi—Ezek. 1:7
 4. Flavius Jozefus pranon se askush s’e dinte ç’pamje kishin kerubinët (shih *Lashtësitë e judenjve*, VIII:3:3).
- E. Vendet dhe synimet që jepen në Bibël
 1. Rojtarë të pemës së jetës, Zan. 3:24 (ndoshta përdoret në mënyrë metaforike edhe për Satanin në Ezek. 28:14, 16)

2. Rojtarë të Tabernakullit
 - a. Mbi Arkën e Besëlidhjes; Eks. 25:18-20; Num. 7:89; 1 Sam. 4:4
 - b. Qëndiseshin në velin dhe perdet e tabernakullit; Eks. 26:1, 31; 36:8, 35
3. Rojtarë të Tempullit të Solomonit
 - a. Dy kerubinë të mëdhenj të skalitur në Shenjtëroren e Shenjtëroreve; 1 Mbr. 6:23-28; 8:6-7; 2 Kro. 3:10-14; 5:7-9
 - b. Në muret e shenjtërores së brendshme; 1 Mbr. 6:29, 35; 2 Kro. 3:7
 - c. Në panelet që lidheshin me enët e ndryshme; 1 Mbr. 7:27-39
4. Rojtarë të Tempullit të Ezekielit
 - a. Të skalitur në muret dhe dyert e tij; Ezek. 41:18-20, 25
5. Lidhen me transportimin e hyjnisë
 - a. Ndoshta një metaforë për erën; 2 Sam. 22:11; Psa. 18:10; 104:3-4; Isa. 19:1
 - b. Rojtarë të fronit të Perëndisë; Psa. 80:1; 99:1; Isa. 37:16
 - c. Rojtarë të koçisë së lëvizshme të fronit të Perëndisë; Ezek. 1:4-28; 10:3-22; 1 Kro. 28:18
6. Tempulli i Herodit
 - a. Të pikturuar në mure (pra, si rojtarë, shih Talmudi “Joma”, 54a)
7. Skena e fronit të Zbulesa (pra, rojtarë, shih Zbu. 4-5)

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Çfarë është kjo pjesë: alegori, mit, apo rrëfim historik?
2. A është i vërtetë gjarpri, dhe a fliste vërtet?
3. A ishte gjarpri nën zotërimin dhe kontrollin e të Ligut? Nëse po, si dhe pse?
4. A e dinte Perëndia se çfarë do të bënte Adami dhe Eva? Nëse po, pse e lejoi?
5. Përshkruaj me fjalët e tua shkallët e zhvillimit të tundimit të gjarprit si dhe akuzat e veçanta të tij kundër Perëndisë.
6. Si mund të ketë trup Perëndia, kur ai është qenie shpirtërore?
7. A e shpjegon kapitulli 3 praninë e ligësisë në botë dhe praninë e fajit në zemrën e njerëzimit? Nëse po, pse nuk diskutohet në mënyrë më të plotë kjo në DHV?
8. A po shërben gjarpri si shërbëtor i Perëndisë për të vënë në provë njerëzimin, apo është rebeluar vetë tashmë kundër Perëndisë (shih Jobi 1-2, dhe Zak. 3)?
9. Pse gjykoji Perëndia një kafshë që vetëm se ishte përdorur nga Satani?
10. A aludon vargu 15 për ardhjen e Mesisë, apo thjesht flet për frikën që do të kenë gratë dhe gjarpërinjtë nga njëri-tjetri?
11. Është e qartë se shoqëria moderne, që thekson barazinë mes burrit dhe gruas, e hedh poshtë vargun 16 si parim universal. Pse beson se ky varg është, ose nuk është më, i vlefshëm?
12. A është vargu 20 një veprim pendimi dhe besimi nga ana e Adamit, apo është deklaram kokëfortë se ai dhe Eva mund t’ia dalin me forcat e tyre?
13. Shpjego përdorimin e SHUMËSAVE që përdoren për Perëndinë në vargun 22. Mos ndoshta kjo është shpjegim paraprak i doktrinës së Trinitës, apo është diçka tjetër? Pse, ose pse jo?

ZANAFILLA 4:1-26

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Kaini dhe Abeli 4:1-8	Kaini vret Abelin 4:1-8	Kaini, Abeli dhe Seti 4:1-7 4:8-16	Kaini dhe Abeli 4:1-7 4:8	Kaini dhe Abeli 4:1-8
4:9-15	4:9-15		4:9a 4:10-12 4:13-14 4:15-16	4:9-16
4:16	Familja e Kainit 4:16-18		Pasardhësit e Kainit	
4:17-22		4:17-22	4:17-22	4:17-22
4:23-24 (23-24)	4:19-24 (23-24)	4:23-24 (23-24)	4:23-24 (23-24)	4:23-24 (23-24)
4:25-26	Një bir tjetër 4:25-26	4:25-26	Seti dhe Enoku 4:25-26	Seti dhe pasardhësit e tij 4:25-26

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

HYRJE

- D. Shumë komentues janë shprehur se 4:1-24 përshkruan zhvillimin e pasardhjes rebele të Kainit, ndërsa 4:25-5:32 përshkruan zhvillimin e pasardhjes së perëndishme të Setit. Ndonëse kjo është e dobishme për të patur parasysh këta kapituj, nuk vlen aspak kur shohim ligësinë e gjithë njerëzve në 6:5-6, 11, 12, 13.
- E. Shumë janë shprehur se kapitulli 4 nuk është gjenealogji e hollësishme perëndimore, por gjenealogji hebraike lindore, e cila prek vetëm pikat kulmore. Nëse i mbledh datat e Zanafillës 4 duket se mbivendosen dhe mbulojnë vetëm një periudhë 2,000 vjeçare. Prandaj unë besoj se ato janë shembuj përfaqësues, ose numra simbolikë (si atonë rastin e Jezusit te Mateu dhe Luka), jo gjenealogji shteruese.

- F. Kapitulli 5 është përshkruar si kapitulli i vdekjes, por vargjet 21-24 pasqyrojnë shpresën e madhe për shpengimin e njerëzimit në rastin e marrjes së Enokut në qiell. E njëjta gjuhë përdoret edhe për Elijahun në 1 Mbr. 2:3, 5, 9, 10.
- G. Zanafilla 3:8-11:9 zbulon pasojat e tmerrshme të mëkatit, i cili vazhdon nga njëri brez në tjetrin.
- H. Pasardhësit e Kainit nuk dokumentohen si në rastin e pasardhësve të Setit (pra, nuk jepen data apo moshë). Pasardhja e Kainit vdes pasi shkatërrohet plotësisht nga Përmytja. Ndoshta, kjo ndodhi për shkak të personit me të cilin ai u martua. Jo të gjitha krijesat dykëmbëshe, veglabërëse dhe me kafkë të madhe ishin bërë në shëmbëllimin e Perëndisë.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:1-8

¹Dhe burri kreu marrëdhënie me gruan e vet, Evën, dhe ajo u ngjiz, lindi Kainin dhe tha: “Kam fituar një burrë-fëmijë me ndihmën e ZOTIT”. ²Sërish, ajo lindi vëllanë e tij, Abelin. Dhe Abeli ishte bari kopesh, ndërsa Kaini ishte punues i tokës. ³Kështu, ndodhi që, pas ca kohësh, Kaini i solli ZOTIT një ofertë nga frytet e tokës. ⁴Ndërsa Abeli solli disa nga të parëlindurit e kopesë së vet si dhe dhjamin e tyre. Dhe ZOTI e vlerësoi Abelin dhe ofertën e tij; ⁵ndërsa Kainin dhe ofertën e tij nuk e vlerësoi. Kështu, Kaini u zemërua shumë dhe u zymtua në fytyrë. ⁶Atëherë ZOTI i tha Kainit: “Pse je i zemëruar? Dhe pse je zymtuar në fytyrë? ⁷Nëse bën mirë, a nuk do të pranohesh? Por nëse nuk bën mirë, mëkati po të ruan te dera; dhe dëshira e tij është për ty, por ti duhet ta vësh përposhtë”. ⁸Kaini foli me Abelin, vëllanë e vet. Dhe ndodhi që, kur ishin në fushë, Kaini u ngrit kundër vëllait të vet, Abelit, dhe e vrau.

4:1 burri kreu marrëdhënie me gruan e vet, Evën Fjalë për fjalë: “Adami njohu Evën”. Në hebraisht, fjala “njoh” nënkupton marrëdhënie personale intime (BDB 393, KB 390, *Kal* E KRYER, shih Jer. 1:5). Nuk na thuhet nëse kjo është ose jo marrëdhënia e parë seksuale e Adamit me Evën. Bibla hesht për numrin e fëmijëve të tyre dhe për kohën kur i lindën. Dimë vetëm për tre prej tyre, të cilët përmenden me emër. Kjo është shumë e rëndësishme për interpretimin e fjalëve të DHR që flasin për “njohjen” e Perëndisë, pasi ato tregojnë se s’bëhet fjalë thjesht për përmbajtje faktesh, por për një marrëdhënie personale. Në thelb, reagimi i njerëzimit ndaj Perëndisë duhet të përfshijë: (1) disa të vërteta që duhen besuar, (2) një Person që duhet mirëpritur, dhe (3) një jetë, që duhet jetuar siç duhet! Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: NJOH (duke përdorur si paradigmë kryesisht Ligjin e Përtërirë)

Fjala hebraisht “njoh” (BDB 393) ka një sërë kuptimesh (fushash semantike) në formën *Kal*.

1. kuptoj të mirën dhe të keqen – Zan. 3:22; LiP. 1:39; Isa. 7:14-15; Jona 4:11
2. njoh duke kuptuar – LiP. 9:2, 3, 6; 18:21
3. njoh përmes përvojës – LiP. 3:19; 4:35; 8:2, 3, 5; 11:2; 20:20; 31:13; Joz. 23:14
4. shqyrtoj – LiP. 4:39; 11:2; 29:16
5. njoh personalisht
 - a. një person – Zan. 29:5; Eks. 1:8; LiP. 22:2; 33:9
 - b. një perëndi – LiP. 11:28; 13:2, 6, 13; 28:64; 29:26; 32:17
 - c. JHVH – LiP. 4:35, 39; 7:9; 29:6; Isa. 1:3; 56:10-11
 - d. Seksualisht – Zan. 4:1, 17, 25; 24:16; 38:26
6. një aftësi ose njohuri e mësuar – Isa. 29:11, 12; Amosi 5:16
7. të jesh i mençur – LiP. 29:4; Fja. 1:2; 4:1; Isa. 29:24
8. njohuria e Perëndisë
 - a. për Moisiun – LiP. 34:10
 - b. për Izraelin – LiP. 31:21, 27, 29

■ **“Kainin”** Emri “Kain” (*kajin*, BDB 884 III, KB 1097 dhe BDB 888-89) është lojë fjalësh, që ka për bazë termin hebraisht “fituar/marrë” (*kaniti*). Duket se pohon faktin se Kaini ishte dhuratë e veçantë me ndihmën e JHVH-së (ndoshta edhe përmbushje e 3:15).

■ **“një burrë-fëmijë me ndihmën e ZOTIT”** Përkthimi “burrë-fëmijë”, duket se e rrok siç duhet theksin e këtij vargu. Disa thonë se Eva kishte lindur më parë vajza dhe ky ishte mashkulli i parë, por ky është thjesht hamendësim. Fraza përmbyllëse e v. 1 “me ndihmën e ZOTIT” (BDB 86) nënkupton se ky është pohim besimi nga ana e Evës, bazuar në Zan. 3:15. Ky është përdorimi i parë i emrit JHVH më vete. Herën tjetër që shfaqet më vete është në adhurimin që atij i bëhet nga pasardhësit e Setit te 4:26.

4:2 “Sërish, ajo lindi vëllanë e tij, Abelin” Rabinët thonë se, për shkak se në v. 2 mungon fraza “dhe Adami njohe Evën”, atëherë Kaini dhe Abeli ishin binjakë, por kjo duket tejet e pagjasë.

■ **“Abelin”** Në hebraisht, ka kuptimin “frymë”, “avull”, ose “kotësi” (BDB 211 II, shih Pred. 1:2). Ky emër ka tri domethënie të mundshme: (1) ndoshta pasqyron (a) zhgënjimin e Evës për shkak të gjendjes së saj të rënë, ose (b) një profeci për shkurtësinë e jetës së tij; (2) bën një lidhje të mundshme me fjalën akadisht “bir” (*ibil*); dhe (3) disa të tjerë shprehen se lidhet me fjalën “dobësi”, për shkak të zhgënjimit të Evës nga mallkimi që do të lindte shumë fëmijë (shih Zan. 3:16).

4:3 “Kaini i solli ZOTIT një ofertë nga frytet e tokës” Vini re se Kaini është i pari që i sjell një ofertë ZOTIT (BDB 97, KB 112, *Hifil* I PAKRYER). Oferta e grurit nuk është aspak më e ulët qenësisht se oferta e kafshëve. Vlera këtu ka të bëjë me besimin e ofruesit, jo me vetë ofertën. Ndoshta, ata të dy i çuan ofertat te hyrja e kopshtit të Edenit.

4:4 “ndërsa Abeli solli disa nga të parëlindurit e kopesë së vet” Këtu, termi kyç duket se është “të parëlindurit” (BDB 114). Kaini solli disa nga prodhimet e tij bujqësore, ndërsa Abeli solli pjesën më të mirë të tufës, gjë që tregon qëndrimin e tij plot besim dhe respekt ndaj Zotit. Por duhet të mos harrojmë se teksti vetë është shumë i vagullt dhe i shkurtër. Duhet të kemi kujdes që të mos fusim hamendësimin tonë në këto rrëfime të hershme.

■	
NASB	“dhe dhjamine e tyre”
NKJV	“dhe yndyrën e tyre”
NRSV	“dhjamine e tyre”
TEV	“pjesët më të mira të tyre”
NJB	“dhe ca nga dhjami i tyre”
SEPT	“madje, disa nga më të majmet”
JPSOA	“më të zgjedhurat”
NET	“madje, më të majmet”

Me sa duket, këtu dhe në judaizmin e hershëm, të përbrendshmet dhe dhjami i tyre ishin ato pjesë që ofroheshin në altar; (1) ato konsideroheshin vatra e ndjenjave, ose (2) dhjami ishte simbol begatie dhe shëndeti.

SEPT, JPSOA dhe Bibla NET e interpretojnë këtë frazë sikur nënkupton, jo dhjamine e të përbrendshmeve që ofroheshin në altar, por si kafshët më të mira të tufës. Kjo përputhet më mirë me kontekstin.

■ **“Dhe ZOTI e vlerësoi Abelin dhe ofertën e tij”** Fjalë për fjalë, “vështroi”, me ngjyrim pozitiv (BDB 1043, KB 1609, *Kal* E PAKRYER, shih dhe TEV e NJB). Mënyra si e bëri këtë është e paqartë, ndonëse ka patur shumë hamendësime. Është e qartë se Perëndia ia përçoi Abelit gëzimin e vet dhe Kainit pakënaqësinë e vet. Disa komentues, të lashtë dhe të sotëm, janë shprehur se Perëndia pranoi së pari Abelin dhe pastaj ofertën e tij. Ky është gjithmonë rendi i duhur (shih Heb. 11:4). Problemi i Kainit ishte qëndrimi i tij. Ndoshta Perëndia shfaq sovranitetin e vet kur do më të riun, por jo më të vjetrin. Kjo shihet gjatë gjithë Zanafillës.

4:5 “Kaini u zemërua shumë” Këtu, fjalët hebraisht që përshkruajnë ndjenjat e Kainit janë shumë të forta (BDB 354, KB 351, *Kal* E PAKRYER plus NDAJFOLJEN “shumë”, BDB 347). Vini re se inatin e ka me Perëndinë, por

zemërimin ia nxjerr të vëllait. Këtu, konteksti është zemërimi në mes të adhurimit. Ndoshta, Kaini u zemërua ngaqë e solli i pari ofertën, por pastaj Zoti pranoi ofertën e Abelit, jo të tijën.

■ **“u zymtua në fytyrë”** Në hebraisht, kemi një lojë fjalësh këtu, mes “ra” [“i ra fytyra”] në v. 5 dhe 6 (BDB 656, KB 709) dhe “a nuk do të pranohesh” [“ngrihet lart fytyra”] në v. 7. Fjala “ngrihet” do të thotë “pranohet” (BDB 669, KB 724, *Kal* INFINITIV I LIDHUR, shih NKJV, NRSV, TEV).

4:6 “Pse je i zemëruar?” Sërish, këtu Perëndia po bën disa pyetje, jo për të marrë informacion, por për ta ndihmuar këtë njeri që të kuptojë ndjenjat dhe motivet e veta (shih v. 9 dhe 3:9, 11, 13).

4:7 “mëkati po të ruan te dera” Në këtë varg, mëkati personifikohet si kafshë e egër, e cila ka si dëshirë të shqyjejë gjahun (shih 1 Pje. 5:8). Ndoshta, këtu kemi një lidhje të mundshme me akademien, ku fjala “ruaj/rrri në pritë” përdoret për demonët (BDB 918, KB 1181, *Kal* PJESORE). Kjo tregon natyrën e vërtetë të mëkatis në botën tonë.

■ **“dhe dëshira e tij është për ty”** E njëjta fjalë, “dëshirë” (BDB 1003, KB 1802), u përdor edhe në Zan. 3:16. Tregon se synimi i ligësisë është të na shkatërrojë (pra, “zotëroj”, ose “sundoj”).

■ **“por ti duhet ta vësh përposhtë”** Kjo FOLJE (BDB 605, Kb 647) është *Kal* E PAKRYER. Tregon se ne nuk jemi kukulla në duart e ligësisë, por kemi aftësinë që, me ndihmën e Perëndisë, ta kundërshtojmë ligësinë (shih Efe. 6:13; Jakobi 4:7; 1 Pje. 5:9), të pendohemi dhe ta ripërtërijmë marrëdhënien me Zotin! Kaini nuk ishte i lidhur nga mëkati i Adamit (shih Ezek. 18:2-4). Vërtet që ne jemi prekur nga rebelimi i Adamit dhe Evës, por jemi përgjegjës për zgjedhjet që kryejmë.

4:8 “Kaini foli me Abelin, vëllanë e vet” Ka patur shumë diskutime për këtë frazë. Disa thonë se Kaini i foli Abelit për atë që kishte thënë Perëndia në v. 6 dhe 7. Të tjerë (së bashku me Pentatukun samaritan, Septuagintën, versionin e Biblës në gjuhën siriake, Vullgatën dhe versionin RSV) se Kaini e çoi me mashtrim në fushë në mënyrë që ta vriste (pra, vrasje me paramendim).

■ **“Kaini u ngrit kundër... Abelit”** Kapitulli 3 theksoi tundimin e mbinatyrshëm; kapitulli 4 thekson zhvillimin e natyrës së rënë adamike të njerëzimit. Nuk shohim asnjë tundues këtu, por vetëm mëkatin e zhvilluar plotësisht, i cili erdhi nga mëkati i Adamit dhe Evës dhe që tani kalon te të gjithë pasardhësit e tyre (shih Rom. 8:9-18, 23; 1 Gjonit 3:12). FOLJET “u ngrit” (BDB 877, KB 1086, *Kal* E PAKRYER) dhe “vrau” (BDB 246, KB 255, *Kal* E PAKRYER) tregojnë përshkallëzimin e dhunës.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:9-15

⁹Pastaj ZOTI i tha Kainit: “Ku është yt vëlla, Abeli?” Ai i tha: “S’e di. Mos jam rojtari i vëllait tim?” ¹⁰Ai i tha: “Çfarë ke bërë? Zëri i gjakut të vëllait tënd po më thërret nga dheu. ¹¹Tani, ti je i mallkuar nga toka që hapi gojën për të marrë gjakun e vëllait tënd nga dora jote. ¹²Kur të punosh tokën, ajo s’do të ta japë më forcën e saj; do të jesh ikanak dhe endacak në tokë”. ¹³Kaini i tha ZOTIT: “Ndëshkimi im është tepër i rëndë për t’u duruar! ¹⁴Ja, sot, ti më ke dëbuar nga faqja e dheut; dhe nga fytyra jote do të jem i fshehur dhe do të jem ikanak dhe endacak në tokë, dhe kushdo që më gjen do të më vrasë”. ¹⁵Kështu, ZOTI i tha: “Prandaj, kushdo që vret Kainin, do t’i merret haku shtatëfish”. Dhe ZOTI caktoi një shenjë për Kainin, që askush që e gjente të mos e vriste.

4:9 “Mos jam rojtari i vëllait tim?” Problemi i madh i Kainit ishte zemra e tij e papenduar. Fjala “rojtari” mund të ketë kuptimin “bari” (BDB 1036, KB 1581, *Kal* PJESORE VEPRORE), që mund të jetë lojë fjalësh për profesionin e Abelit (shih v. 2).

4:10 “Zëri i gjakut të vëllait tënd më thërret nga toka” Kjo frazë është shumë domethënëse (“thërret” “cry” (BDB 858, KB 1042, *Kal* PJESORE VEPRORE). Për hebrenjtë, forca e jetës gjendej në gjak (shih Lev. 17:11; Zbu. 6:9, 10). Fjala “gjak” është SHUMËS në hebraisht. Komentuesi jude i mesjetës Rashi thotë se SHUMËSI bën fjalë për Abelin dhe për pasardhësit e mundshëm të tij. SHUMËSI tregon edhe përforcim të emrit.

4:11 “Tani, ti je i mallkuar nga toka” Ky është mallkimi i parë i drejtpërdrejtë i njeriut. Nga mëkati i Adamit, toka u mallkua. Është domethënës fakti se Kaini, që ishte bujk, s’mund ta përdorte më këtë si profesion. Ai dëbohet në shkretëtirë, që është vendbanimi i demonëve, ku veprimtaria bujqësore s’ekzistonte.

4:12 “ajo s’do të ta japë më forcën e saj” Kjo është formë LEJORE *Hifil* (BDB 414, KB 418). Shumë komentues thonë se kjo është arsyeja pse pasardhësit e Kainit zhvilluan jetën e qytetit në dallim nga jeta e fshatit (shih v. 16-24).

■ **“do të jesh ikanak dhe endacak”** Këto dy fjalë të ngjashme nga ana e tingullit (BDB 631, KB 681 dhe BDB 626, KB 678, shih v. 14) përshkruajnë jetën nomade të Kainit. Ato janë lojë fjalësh për tokën e Nodit (BDB 627 II). Këto lojëra fjalësh tregojnë formimin letrar të këtyre kapitujve të parë të Zanafillës.

4:13 “Ndëshkimi im është tepër i rëndë për t’u duruar” Kaini nuk pendohet për veprimin e tij, por i vjen keq vetëm për pasojat.

4:14 “sot ti më ke dëbuar nga faqja e dheut” Kjo është pasoja profesionale e mëkatis të Kainit, ndërsa fraza jetër, “nga fytyra jote do të jem i fshehur” është pasoja shpirtërore e tij (shih 3:8).

■ **“kushdo që më gjen, do të më vrasë”** Kaini kishte frikë mos e vrisnin. Rabinët thonë se u druhej kafshëve. Mirëpo konteksti duket se nënkupton të afërmit e tij, të cilët do të ishin “go’el” (gjakës) për Abelin dhe do ta vrisnin Kainin. Kjo nënkupton se Adami dhe Eva kishin shumë fëmijë, të cilët nuk përmenden me emër.

Në librin e Kidner, *The Tyndale Commentary on Genesis*, dhe në diskutimin antropologjik të Bernard Ramm në *The Christian’s View of Science and Scripture*, gjendet një diskutim interesant për marrëdhënien e Adamit dhe Evës me humanoidë të tjerë prehistorikë. Ky varg aludon për shumë krijesa të tjera të arsyeshme. Për një diskutim për humanoidët dhe për periudhën kur ata jetuan në Lindjen e Afërt në lashtësi, shih R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament*, f. 147-163 dhe *Who Was Adam?*, nga Fazale Rana dhe Hugh Ross.

Nëse Kaini u martua me një jo-homosapiens pa Frymën e Perëndisë, atëherë Zan. 6:1-4 ndoshta bën fjalë për përzjerjen e krijesës së veçantë të Perëndisë (njeriut) me kafshë dykëmbëshe, dhe jo për përzjerjen e njerëzve me engjëjt.

4:15 “do t’i merret haku shtatëfish” Fjala “shtatëfish” duket se nënkupton hakmarrje të plotë (BDB 988). Me sa duket, Perëndia e la të gjallë Kainin si një shenjë edhe më të spikatur për mëkatin. Rabinët thonë se Perëndia do të hakmerret për Kainin për shtatë breza, që i bie të jetë deri në kohën e Lamekut. Sipas një legjende rabinike, vargu 23 bën fjalë për Lamekun dhe të birin, Tubal-Kainin, të cilët e vrasin pa dashje Kainin.

■ **“caktoi një shenjë për Kainin”** Kjo ishte, ose shenjë (BDB 16, “mark”) e (1) mëshirës së Perëndisë në mes të gjykimit, ose (2) e faktit se Perëndia e vazhdon gjykimin me kalimin e kohës. Rabinët thonë se Perëndia i vuri Kainit në mes të ballit një bri kafshe. Mirëpo, duket më e mundshme që kjo të ishte një shenjë në ballë (shih Ezek. 9:4, 6).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:16

¹⁶Atëherë Kaini u largua nga prania e ZOTIT dhe banoi në tokën e Nodit, në lindje të Edenit.

4:16 “Atëherë Kaini u largua nga prania e ZOTIT” Kjo duket se është një pasojë fizike që tipizon rezultatin shpirtëror (“u largua” BDB 422, KB 425, *Kal E PAKRYER*). Vargjet 16-24 tregojnë sesi njerëzimi i dëbuar fillon një sistem të ri botëror të ndarë nga Perëndia. Ky sistem botëror kundër-JAHVE mund të shihet edhe në mbretëritë e vegjimeve të Danielit. Ai simbolizohet edhe nga lavirja e madhe e Babilonisë në librin e Zbulesës dhe nga përdorimi që i bën Gjoni fjalës “botë”.

■ **“në tokën e Nodit”** “Nod” është fjalë hebraisht që do të thotë “endem”, ose “toka e endacakëve” (BDB 627 II). Qartazi, kjo është lojë fjalësh që lidhet me emrin e Kainit. Nuk e dimë se ku ndodhet ky vend, por qartazi, ndodhet më në lindje të Edenit nga ç’kishin shkuar Adami dhe Eva.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:17-22

¹⁷Kaini kreu marrëdhënie me të shoqen dhe ajo u ngjiz dhe lindi Enokun; dhe ai ndërtoi një qytet dhe ia vuri emrin Enok, sipas emrit të të birit. ¹⁸Dhe Enokut i lindi Iradi; Iradi u bë babai i Mehujaelit, ndërsa Mehujaeli u bë babai i Metusaelit, dhe Metusaeli u bë babai i Lamekut. ¹⁹Lameku mori dy gra: emri i njërës ishte Ada, ndërsa emri i tjetrës, Zila. ²⁰Ada lindi Jabalin; ai ishte babai i gjithë atyre që banojnë në çadra dhe kanë bagëti. ²¹Emri i vëllait të tij ishte Jubal; ai ishte babai i gjithë atyre që i bien lirës dhe flautit. ²²Ndërsa Zila lindi Tubal-Kainin, krijuesin e çdo lloj mjeti prej bronzi dhe hekuri; dhe motra e Tubal-Kainit ishte Nama.

4:17 “Kaini kreu marrëdhënie me të shoqen” Me kë u martua? Shumica e studiuesve konservatorë mendojnë se ai u martua me një nga motrat e tij, por kjo nuk thuhet askund në Bibël. Gjithsesi, Zanafilla 5:4 thotë se Adami dhe Eva patën dhe djem e vajza të tjera. Kushedi kush ishin njerëzit jashtë kopshtit, të cilëve Kaini u druhej (4:14; shih dhe shënimin e 4:14).

■ **“ajo u ngjiz dhe lindi Enokun”** Të gjitha etimologjitë e këtyre emrave janë shumë të dyshimta. Emri “Enok” ndoshta ka kuptimin “fillestar” ose “nismëtar” (BDB 335). Ekziston një ngjashmëri e qartë mes listës së fëmijëve të Kainit dhe listës së fëmijëve të Setit në kapitullin 5 (p.sh., Enoku dhe Lameku). Arsyeja e saktë për këtë ngjashmëri etimologjike është e paqartë, por tregon (1) se këto dy familje kishin shumë lidhje shoqërore, ose (2) dallimet shpirtërore mes këtyre dy Enokëve.

Po kështu, vini re se jetëgjatësia e pasardhësve të Kainit nuk na jepet. Ndoshta, kjo nënkupton se moshat e mëdha të pasardhësve të Setit simbolizojnë famën ose lavdinë (si në listën e dhjetë mbretërve sumerë, të cilët kishin jetëgjatësi të jashtëzakonshme para dhe pas përmbytjes. Jetëgjatësia shkurtohet pas Përmbytjes, por është ende tepër e gjatë sipas standardeve të sotme).

■ **“ndërtoi një qytet”** Kjo duket se ishte sfidë e drejtpërdrejt ndaj urdhrit të Perëndisë se Kaini do të ishte endacak (shih v. 12, 14). Të tjerë e shohin këtë si shembull të frikës së Kainit se mos dikush e vriste. Prandaj, ai ndërtoi një fortesë për t’u mbrojtur bashkë me familjen e vet (e ngjashme me qëllimin e Kullës së Babelit).

4:18 “Dhe Enokut i lindi Iradi” Etimologjitë e mundshme të këtij termi janë: (1) zbukurimi i qytetit; (2) qytetari; ose (3) këmbëshpejti (BDB 747).

■ **“Mehujaeli”** Etimologjitë e mundshme të këtij termi janë: (1) “Perëndia është dhënësi i jetës”; (2) “Perëndia është dhënësi i burimit të jetës”; (3) “i goditur nga Perëndia”; ose (4) “i formuar nga Perëndia” (BDB 562).

■ **“Metusaeli”** Etimologjitë e mundshme të këtij termi janë: (1) “Njeriu i Perëndisë”; (2) “i riu i fortë”; ose (3) “mbreti” (BDB 607).

4:19 “Lameku mori dy gra” Ky është rrefimi i parë i poligamisë dhe e ka zanafillën te pasardhësit e rënë të Kainit. Emri “Lamek” nuk dihet se nga i ka fillesat (BDB 541).

■ **“Ada... Zila”** Këto dy emra femrash janë lojë fjalësh; lidhen me bukurinë fizike. Rabinët thonë se njëra ishte gruaja që do t’i lindte fëmijë atij, ndërsa tjetra ishte konkubinë, të cilën e mbante vetëm për epsh. Emri “Ada” mund të ketë kuptimin “zbukurim”, ose “mëngjes” (BDB 725), ndërsa emri “Zila” duket se ka kuptimin “hije”, ose “strehë”, “tingëllim”, ose “muzikante” (BDB 853).

4:20 “Jabalin; ai ishte babai i atyre që banojnë në çadra dhe kanë bagëti” Emri i tij duket se ka kuptimin “endacak” (BDB 385 II), që përshkruan jetën nomade që, si duket, zhvilloi ai.

4:21 “Jubal... gjithë atyre që i bien lirës dhe flautit” Disa thonë se emri i tij do të thotë “tingull”. Ky është fillimi i disa dhuntive muzikore. Muzika lidhet me të ligun te Ezekieli 18:13. Si gjithë dhuntitë e Perëndisë, edhe muzika mund të përdoret për qëllime të shthurura. Ky grup fisnor zhvilloi jo vetëm instrumentet me tela, por edhe ato frymore.

4:22 “Tubal-Kainin, krijuesin e çdo lloj mjeti prej bronzi dhe hekuri” Ky njeri (BDB 1063) ishte i pari që bëri armët e luftës. Ka mundësi që tre njerëzit e përmendur në v. 21-22 u është dhënë një emër që pasqyron profesionet e tyre.

■ **“Nama”** Ky emër ka kuptimin “e këndshme” ose “e bukur” (BDB 653 I). Rabinët thonë se ajo u martua me Noeun, por kjo është tejet e pagjasë.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:23-24

²³Lameku u tha grave të tij: “Ada dhe Zila, dëgjoni zërin tim, o gratë e Lamekut. Vëri veshin fjalës sime: sepse unë kam vrarë një burrë ngaqë më plagosi; dhe një djalë, ngaqë më goditi; ²⁴Nëse Kainit i merret haku shtatëfish, Lamekut do t’i merret shtatëdhjetë e shtatë fish”.

4:23 “Lameku u tha grave të tij” Kjo është një nga përdorimet e para të poezisë në Bibël (rreth 40% e DHV është në formë poetike). Lidhet gramatikisht me vargun 22. Sipas një legjende rabinike, dy gratë e kishin lënë Lamekun ngaqë ai pati vrarë pa dashje Kainin me të birin, Tubal-Kainin, kur kishte dalë për gjueti. Kjo duket tejet e pagjasë. Gjithsesi, kjo pjesë thekson zhvillimin e mëkatit deri në atë shkallë saqë Lameku mburret me rreptësinë e hakmarrjes së vet. Disa shprehen se ai ngriti armën e parë të luftës së Tubal-Kainit dhe bëri këtë bejte. Ka patur shumë diskutime mes komentuesve për elementin kohor këtu (e shkuar, e ardhme). Shumica mendojnë se bëhet fjalë për diçka që do të ndodhë, jo për diçka që pati ndodhur.

4:24 “shtatëdhjetë e shtatë fish” Kjo tregon ashpërsinë e hakmarrjes së Lamekut (shih 4:15). Disa komentues shohin një kontrast midis kësaj pjese dhe fjalëve të Jezusit për falje në Mat. 18:21-22.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 4:25-26

²⁵Adami kreu sërish marrëdhënie me të shogën; dhe ajo lindi një djalë dhe ia vuri emrin Set, sepse, tha ajo: “Perëndia më ka caktuar një tjetër pasardhës në vend të Abelit, sepse Kaini e vrau”. ²⁶Edhe Setit i lindi një djalë; dhe ia vuri emrin Enok. Atëherë njerëzit filluan të thërrisnin emrin e ZOTIT.

4:25-26 Nga ana kontekstuale, kjo duhet të ishte pjesë e kapitullit 5. Ndarjet e kapitujve dhe vargjeve nuk ishin pjesë e tekstit origjinal të DHV hebraisht apo të DHR greqisht.

4:25 Kjo është një tjetër lojë fjalësh mes termit hebraik “caktoj” (*shat*, BDB 1011, KB 1483, *Kal E KRYER*) dhe fjalës Set (*shet*, BDB 1011 I). Kjo lojë e vazhdueshme letrare me tingujt e emrave në Zan. 1-11 tregon karakterin letrar të Zanafillës.

4:26 “ia vuri emrin Enok” Kjo është një nga fjalët hebraisht që kanë kuptimin “njeri” (BDB 60), sinonim me Adamin (shih Jobi 25:6; Psa. 8:4; 96:3; 144:3; Isa. 51:12; 56:2).

■ **“Atëherë njerëzit filluan të thërrisnin emrin e ZOTIT”** Kjo duket se nënkupton adhurimin publik për shkak të përdorimit të emrit hyjnor të besëlidhjes: JHVH. Shumë kanë parë një kontradiktë këtu mes këtij vargu dhe Eks. 6:3. Ndoshta, deri në kohën e Moisiut, njerëzit e patën përdorur emrin e JHVH pa ia ditur plotësisht domethënien. Ky është fillimi i pasardhjes mesianike (shih Luka 3:38).

ZANAFILLA 5

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Pasardhësit e Adamit	Familja e Adamit	Brezat nga Adami te Noeu	Pasardhësit e Adamit	Patriarkët përpara Përmytjes
5:1-2	5:1-5	5:1-2	5:1-5	5:1-2
5:3-5		5:3-5		5:3-5
5:6-8	5:6-8	5:6-8	5:6-8	5:6-8
5:9-11	5:9-11	5:9-11	5:9-11	5:9-11
5:12-14	5:12-14	5:12-14	5:12-14	5:12-14
5:15-17	5:15-17	5:15-17	5:15-17	5:15-17
5:18-20	5:18-20	5:18-20	5:18-20	5:18-20
5:21-24	5:21-24	5:21-24	5:21-24	5:21-24
5:25-27	5:25-27	5:25-27	5:25-27	5:25-27
5:28-31	5:28-31	5:28-31	5:28-31	5:28-31
5:32	5:32	5:32	5:32	5:32

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:1-2

¹Ky është libri i brezave të Adamit. Ditën kur Perëndia krijoi njeriun, ai e bëri në ngjashmërinë e Perëndisë. ²Ai i krijoi mashkull dhe femër, i bekoji dhe u dha emrin Njeri ditën kur u krijuan.

5:1 “brezave të” Ky term (BDB 410) përsëritet dhjetë herë në librin e Zanafillës (shih 2:4; 5:1; 6:9; 10:1; 11:10; 27; 25:12, 19; 36:1; 37:2). Kjo duket se nënkupton një dokument të shkruar (ndoshta, pllaka argjile ose pergamenë lëkure). Në pllakat e lashta kuneiforme të Mesopotamisë përdorej një term ose frazë e caktuar për të lidhur së bashku një sërë pllakash prej argjile për të krijuar një material të bashkuar letrar (pra, kolofon). Unë besoj se Moisiu përdori (1) tradita gojore, (2) burime të shkruar nga patriarkët, si dhe (3) zbulesën e drejtpërdrejtë hyjnore për të shkruar Pentatukun.

Kjo frazë përdoret shumë herë në Zanafillë. Gjithmonë përdoret për të përmyllur një kontekst të caktuar. Funksionon si shenjë letrare përmyllëse.

■ **“Ditën kur Perëndia krijoi njeriun”** Ndoshta, ky term shënon fillimin e një pllake tjetër kuneiforme për shkak se përmbledh Zanafillën 1-2.

5:2 “u dha emrin Njeri” Vini re se ky është përdorimi i përgjithshëm i fjalës *adam*, ndërsa v. 3 përbën përdorimin e veçantë të këtij termi. Ky përdorim i përgjithshëm shpall sërish qartë barazinë gjinore, si te 1:26-27.

■ **“Ditën”** Këtu, fjala “ditë” nuk përdoret në kuptimin e një periudhe 24-orëshe, por e një epoke ose periudhe kohore. Ky përdorim mund të shihet edhe te Zan. 2:4; Psa. 90:4. Shih Temën e Veçantë në 1:5.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:3-5

³Pasi Adami jetoi njëqind e tridhjetë vjet, u bë babai i një djali në ngjashmërinë e tij, sipas shëmbëllimit të tij, dhe e quajti Set. ⁴Pastaj, ditët e Adamit pasi u bë babai i Setit ishin tetëqind vjet, dhe pati bij e bija të tjera. ⁵Kështu, të gjitha ditët që jetoi Adami ishin nëntëqind e tridhjetë vjet, dhe pastaj vdiq.

5:3 “Adami... u bë babai i një djali në ngjashmërinë e tij, sipas shëmbëllimit të tij” Kjo frazë ka dy interpretime të mundshme: (1) ashtu si kafshët e tjetra tokësore, Adami lindi pasardhës sipas llojit të vet (shih 1:11), ose (2) kjo tregon se shëmbëllimi i Perëndisë (shih 1:26-27) është ende te njerëzimi, edhe pas rënies.

5:5 “të gjitha ditët që jetoi Adami ishin nëntëqind e tridhjetë vjet” Ka patur shumë diskutime për jetëgjatësinë e njeriut para dhe pak pas Përmytjes së madhe (pra, në periudhën para përmytjes). Disa thonë se (1) kjo është shifër e figurshme; (2) atëherë vitet i llogarisnin ndryshe; (3) mëkati nuk e kishte depërtuar ende botën në nivelin e sotëm; ose (4) këto shifra të larta u përdorën për të treguar nderim për udhëheqësit e mëparshëm në listat sumere të dhjetë mbretërve të lashtë. Në atë listë, mbretërit përpara Përmytjes jetonin shumë më gjatë se mbretërit pas përmytjes, gjë që shihet edhe në gjenealogjitë e Biblës.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:6-8

⁶Seti jetoi njëqind e pesë vjet dhe u bë babai i Enokut. ⁷Pastaj, Seti jetoi tetëqind e shtatë vjet pasi u bë babai i Enokut, dhe pati bij e bija të tjera. ⁸Kështu, të gjitha ditët e Setit ishin nëntëqind e dymbëdhjetë vjet, pastaj vdiq.

Për këtë folëm më herët në 4:26.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:9-11

⁹Enoshi jetoi nëntëdhjetë vjet dhe u bë babai i Kenanit. ¹⁰Pastaj, Enoku jetoi tetëqind e pesëmbëdhjetë vjet pasi u bë babai i Kenanit dhe pati bij e bija të tjera. ¹¹Kështu, të gjitha ditët e Enokut ishin nëntëqind e pesë vjet, pastaj vdiq.

5:10 “Kenanit” Ndoshta ka kuptimin: (1) “zotërues”; (2) “fëmijë”; (3) “gjë e krijuar”; (4) “i ri”, ose (5) “njeri i ushtës” (BDB 884). Është e qartë nga gjithë këto alternativa (siç ndodh shpesh në Bibël) që ne thjesht s’ia dimë kuptimin këtij emri.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:12-14

¹²Kenani jetoi shtatëdhjetë vjet dhe u bë babai i Mahalalelit. ¹³Pastaj Kenani jetoi tetëqind e dyzet vjet pasi u bë babai i Mahalalelit dhe pati bij e bija të tjera. ¹⁴Kështu, të gjitha ditët e Kenanit ishin nëntëqind e dhjetë vjet, pastaj vdiq.

Është e qartë se këto janë thënie letrare të paralelizuar ose të standardizuara.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:15-17

¹⁵Mahalaleli jetoi gjashtëdhjetë e pesë vjet, pastaj u bë babai i Jaredit. ¹⁶Pastaj Mahalaleli jetoi tetëqind e tridhjetë vjet pasi u bë babai i Jaredit dhe pati bij e bija të tjera. ¹⁷Kështu, të gjitha ditët e Mahalalelit ishin tetëqind e nëntëdhjetë e pesë vjet, pastaj vdiq.

5:15 “Mahalaleli” Do të thotë “lavdërimi i Perëndisë” (BDB 239).

■ “Jaredit” Do të thotë “zbritje” (BDB 434).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:18-20

¹⁸Jaredi jetoi njëqind e gjashtëdhjetë e dy vjet, pastaj u bë babai i Enokut. ¹⁹Pastaj Jaredi jetoi tetëqind vjet pasi u bë babai i Enokut, dhe pati bij e bija të tjera. ²⁰Kështu, të gjitha ditët e Jaredit ishin nëntëqind e gjashtëdhjetë e dy vjet, pastaj vdiq.

5:18 “Enokut” Mund të ketë kuptimin (1) “filleshtar”; (2) “i përkushtuar”; ose (3) nismëtar” (BDB 335). Shih shënimin e 4:17b për të parë ngjashmërinë e emrave të pasardhësve të Kainit (kap. 4) me ata të pasardhësve të Setit (shih kap. 5).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:21-24

²¹Enoku jetoi gjashtëdhjetë e pesë vjet, dhe u bë babai i Metuselahut. ²²Pastaj Enoku eci me Perëndinë për treqind vite pasi u bë babai i Metuselahut, dhe pati bij e bija të tjera. ²³Kështu, të gjitha ditët e Enokut ishin treqind e gjashtëdhjetë e pesë vjet. ²⁴Enoku eci me Perëndinë; dhe nuk ishte më; sepse e mori Perëndia.

5:21 “Metuselahut” Do të thotë (1) “burrë me heshtë” ose (2) “burrë i armëve” (BDB 607). Këtu thuhet se jetoi më gjatë se çdo njeri tjetër në Bibël, por nuk na jepet asnjë arsye, madje as nuk i mëshohet këtij fakti. Rabinët thonë se Përmbytja erdhi ditën kur vdiq Metuselahu.

5:22 “Enoku eci me Perëndinë” Kjo fjalë hebraisht (BDB 229, KB 246) është në formën *Hithpael* dhe nënkupton marrëdhënie të ngushtë deri në pikën e “bashkëjetesës”. Si me gjithë emrat e tjerë të lashtë hebrej si ky, nuk jemi të sigurt për kuptimin e saktë të fjalës Enok (BDB 335). Hebrejve 11:5 e përmend ecjen e Enokut me besim. I vetmi person tjetër për të cilin përdoret kjo frazë është Noeu te 6:9.

5:25 “sepse e mori Perëndia” Të njëjtat fjalë (BDB 542, KB 534, *Kal E KRYER*) përdoren edhe për të përshkruar Elinë te 2 Mbre. 2:3, 5, 9, 10. Kjo shprehje nënkupton ngritje lart në prani të Perëndisë pa pësuar vdekjen fizike. Marrëdhënia e Enokut me Perëndinë çoi në një miqësi të ngushtë mes tyre. Në këtë kapitull të mbushur me frazën “pastaj vdiq”, ky është një shembull inkurajues shprese (1) për dashurinë e Perëndisë dhe (2) për gjithë ata që besojnë në të.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:25-27

²⁵Metuselahu jetoi njëqind e tetëdhjetë e shtatë vjet, dhe u bë babai i Lamekut. ²⁶Pastaj Metuselahu jetoi shtatëqind e tetëdhjetë e dy vjet pasi u bë babai i Lamekut, dhe pati bij e bija të tjera. ²⁷Kështu, të gjitha ditët e Metuselahut ishin nëntëqind e gjashtëdhjetë e nëntë vjet, pastaj vdiq.

5:26 “Lamekut” Ky emër ndoshta ka kuptimin (1) “i fortë”; (2) “i ri”; (3) “luftëtar”; ose (4) “pushtues” (BDB 541). KB përmend një rrënjë arabe që do të thotë “njeri shumë i fuqishëm”. Emri i tij gjendet edhe në pasardhjen e Kainit (shih 4:18 e më tej). Kjo nënkupton se (1) ky emër ishte i përhapur, ose (2) ekziston një lidhje mes këtyre dy gjenealogjive.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:28-31

²⁸Lameku jetoi njëqind e tetëdhjetë e dy vjet, dhe u bë babai i një djali. ²⁹Emrin ia vuri Noe, sepse tha: “Ky do të na japë pushim nga puna jonë dhe nga mundimi i duarve tona, që ngrihet nga toka që mallkoi ZOTI”. ³⁰Pastaj Lameku jetoi pesëqind e nëntëdhjetë e pesë vjet pasi u bë babai i Noeut dhe pati bij e bija të tjera. ³¹Kështu, të gjitha ditët e Lamekut ishin shtatëqind e shtatëdhjetë e shtatë vjet, pastaj vdiq.

5:28 Sa dallim kanë mes njëri-tjetrit këta dy Lamekë. Njëri mburret se mori hak në mënyrë të dhunshme (pasardhësi i Kainit); tjetri shpreson në mëshirën e Perëndisë (pasardhësi i Setit)!

5:29 “Noe... pushim” Kjo është një etimologji popullore, por jo filologjike, e fjalës “pushim” (BDB 629). Duket se shpreh besimin e Lamekut se, nëpërmjet Noeut, do të ndodhte një zmbarsje e fortë e mallkimit të Zan. 3:17. Kjo është shprehje besimi nga ana e Lamekut.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 5:32

³²Noeu ishte pesëqind vjet, dhe Noeu u bë babai i Shemit, Hamit dhe Jafetit.

5:32 “Shemit” Kjo fjalë mund të ketë kuptimin “famë”, ose “emër” (BDB 1028).

■ **“Hamit”** Kjo fjalë mund të ketë kuptimin “ndej nxehtësi”, ose “jam i errët” (BDB 325).

■ **“Jafetit”** Kjo fjalë mund të ketë kuptimin “bukuri” ose “përhapje” (BDB 834).

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë kenë përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Cila është marrëdhënia teologjike mes Zanafillës 4 dhe 5?
2. Pse Shkrimi e zhvillon në fillim gjenealogjinë e Kainit, por pastaj s’e përmend më?
3. Pse ngjasojnë kaq shumë emrat e pasardhësve të Kainit me ata të Setit?
4. Çfarë i ndodhi Enokut?

ZANAFILLA 6:1-22

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Shprishja e njerëzimit	Ligësia dhe gjykimi i njeriut	Lindja e nefilimëve	Ligësia njerëzore	Bijtë e Perëndisë dhe gratë
6:1-4	6:1-4	6:1-4 Përmbytja e madhe (6:5-8:22)	6:1-4	6:1-4 Shprishja e njerëzimit
6:5-8	6:5-8 Noeu i pëlqeu Perëndisë	6:5-8	6:5-8 Noeu	6:5-8
6:9-10	6:9-10	6:9-10	6:9-12	6:9a 6:9b-12
6:11-12	6:11-13	6:11-22		Përgatitjet për Përmbytjen (6:13-17:16)
6:13-22	Përgatitja e Arkës 6:14-21 6:22		6:13-22	6:13-16 6:17-22

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 6:1-4

¹Kështu, ndodhi që, kur njerëzit filluan të shumoheshin në faqen e dheut dhe iu lindën vajza, ²bijtë e Perëndisë panë që bijat e njerëzve ishin të bukura; dhe morën për vete si gra cilatdo që zgjodhën. ³Pastaj Zoti tha: “Fryma ime nuk do të luftojë gjithë jetën me njeriun, sepse ai është edhe mish; gjithsesi, ditët e tij do të jenë njëqind e njëzet vjet”. ⁴Në ato ditë, në tokë ishin nefilimët, madje dhe më vonë, kur bijtë e Perëndisë hynë të bijat e njerëzve, dhe ato u lindën fëmijë. Këta ishin të fuqishmit e lashtësisë, burra të shquar.

6:1 “njerëzit” Ky është përdorim i përgjithshëm i kësaj fjale (shih 5:2). Nëse përdoret në kuptimin e përgjithshëm në v. 2, që duket e mundshme, atëherë teoria se “bijtë e Perëndisë” ishin engjëj përforcohet.

■ **“dhe iu lindën bija”** Kjo nuk do të thotë se kjo ishte hera e parë që lindnin bija (shih 5:4), por është pohim i përgjithshëm për përhapjen e racës njerëzore (BDB 408, KB 411, *Kal E KRYER PËSORE*).

6:2 “bijtë e Perëndisë” Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: “Bijtë e Perëndisë” në Zanafilla 6

- A. s Ekziston një polemikë e fortë në lidhje me identifikimin e frazës “bijtë e Perëndisë.” Ka pasur tre interpretime kryesore:
1. kjo frazë bën fjalë për pasardhjen e perëndishme të Setit (shih Zan 5, shih shënimin në 4:14)
 2. kjo frazë bën fjalë për një grup qeniesh engjëlllore
 3. kjo frazë bën fjalë për mbretërit ose tiranët e pasardhjes së Kainit (shih Zan. 4)
- B. Të dhënat që kjo frazë bën fjalë për pasardhjen e Setit
1. konteksti i atypëratyshëm letrar i Zan. 4 dhe 5 flet për zhvillimin e pasardhësve rebelë të Kainit dhe e pasardhësve të zgjedhur të Setit. Prandaj, të dhënat e kontekstit duket se përkrasin pasardhësit e perëndishëm të Setit
 2. rabinët janë ndarë në lidhje me mënyrën si e kuptojnë këtë pasazh. Disa thonë se bën fjalë për Setin (por shumica e tyre, për engjëjt).
 3. Frazja shumë “bijtë e Perëndisë,” ndonëse në pjesën dërrmuese përdoret për qeniet engjëlllore, rrallë përdoret edhe për njerëzit
 - a. LiP. 14:1 – “bijtë e JHVH, Perëndisë suaj”
 - b. LiP. 32:5 – “bijtë e tij”
 - c. Eks. 22:8-9; 21:6 (ndoshta, gjykatësi levitik)
 - d. Psa. 73:15 – “fëmijët e tu”
 - e. Osea 1:10 – “bijtë e Perëndisë së gjallë”
- C. Të dhënat se kjo frazë bën fjalë për qenie engjëlllore
1. Kjo ka qenë mënyra më tradicionale si është kuptuar ky pasazh. Konteksti më i gjerë i Zanafillës ndoshta e përkrah këtë pikëpamje si një tjetër shembull i ligësisë së mbintatyrshme që përpiqet të pengojë vullnetin e Perëndisë për njerëzimin (rabinët thonë se kjo ndodhi për shkak të smirës).
 2. Frazja në shumës (“bijtë e Perëndisë”) përdoret në shumicën dërrmuese në DHV për engjëjt
 - a. Jobi 1:6
 - b. Jobi 2:1
 - c. Jobi 38:7
 - d. Psalmi 29:1
 - e. Psalmi 89:6, 7
 - f. Danieli 89:6
 3. Libri ndërhytor i 1 Enokut (shih 1 Enokut 6:1-8:4; 12:4-6; 19:1-3; 21:1-10) dhe ai i Jubileve (shih Jobi 5:1), që ishte shumë popullore mes besimtarëve në periudhën e DHR, së bashkë me *Apokrifën e Zanafillës* nga Pergamenat e Detit të Vdekur, i interpreton këta si engjëj kryengritës.
 4. Konteksti i atypëratyshëm i kapitullit 6 duket se nënkupton se, nga kjo përzierje e papranueshme e rendit të krijimit lindën “të fuqishmit e lashtësisë, burra të shquar”
 5. Septuaginta e përkthen frazën “bijtë e Perëndisë” si “engjëjt e Perëndisë”
 6. *1 Enokut*, madje, thotë se Përmbytja e Noeut ndodhi për të shkatërruar lidhjen engjëj/njerëz që ishte veprim armiqësor ndaj JHVH-së dhe planit të tij për krijimin (shih *1 Enokut* 7:1 e më tej; 15:1 e më tej; 86:1 e më tej).
 7. Në literaturën ugarite, “bijtë e Perëndisë” përdoret për pjesëtarët e panteonit (pra, qeniet shpirtërore pak më të ulëta se Perëndia)
- D. Të dhënat se kjo frazë bën fjalë për mbretërit ose tiranët e pasardhjes së Kainit
1. ka një sërë përkthimesh të lashta që mbështesin këtë pikëpamje

- a. Targumi i Onkelos (shekulli i dytë pas K.) e përkthen frazën “bijtë e Perëndisë” si “bijtë e fisnikëve”
- b. Simakusi (shekulli i dytë pas K.), në përkthimin e tij greqisht të DHV, e përktheu frazën “bijtë e Perëndisë” si “bijtë e mbretërve”
- c. fjala “*elohim*” përdoret edhe për krerët e Izraelit (shih Eks. 21:6; 22:8; Psa. 82:1, 6); vini re si e përkthen edhe NIV dhe NET
- d. *Nefilim* lidhet me termin *gibborim* në Zan. 6:4; *gibborim* vjen nga fjala *gibbor*, që do të thotë “njeri i fuqishëm dhe trim; forcë; pasuri ose fuqi”
- e. ky interpretim dhe provat për të janë marrë nga *Hard Saying of the Bible [Thënie të vështira të Biblës]*, f. 106-108.

E. Të dhënat historike për mbrojtësit e të dyja këtyre pozicioneve

1. kjo frazë bën fjalë për setitët
 - a. Kirili i Aleksandrisë
 - b. Theodoreti
 - c. Augustini
 - d. Jeronimi
 - e. Kalvini
 - f. Kyle
 - g. Gleason Archer
 - h. Watts
2. kjo frazë bën fjalë për engjëjt
 - a. shkruarit e Septuagintës
 - b. Filoja i Aleksandrisë
 - c. Jozefusi (*Lashtësitë* 1:3:1)
 - d. Justin Martiri
 - e. Ireneu
 - f. Klementi i Aleksandrisë
 - g. Tertuliani
 - h. Origeni
 - i. Luteri
 - j. Esvaldi
 - k. Delitzsch
 - l. Hengstenberg
 - m. Olford
 - n. Westermann
 - o. Wenham
 - p. Bibla NET

F. Ç’lidhje kanë “nefilimët” e Zan. 6:4 me “bijtë e Perëndisë” dhe “bijat e njerëzve” te Zan. 6:1-2? Vini re këto teori:

1. Ata ishin gjigantët që lindën (shih Num. 13:33) nga bashkimi i engjëjve me gratë e njerëzve.
2. Nuk kanë aspak lidhje me njëri-tjetrin. Ata përmenden thjesht se ishin në tokë në kohën e këtyre ngjarjeve (Zan. 6:1-2) si dhe më vonë.
3. R. K. Harrison, në *Introduction to the Old Testament [Hyrje në Dhiatën e Vjetër]*, f. 557, thotë në mënyrë kriptike si më poshtë: “nuk arrin të cekë aspak mësimet e vjera antropologjike që flasin për ndërlidhjen e *Homo sapiensit* me speciet para-adamike që përmban ky pasazh, dhe që janë të vlefshme për ata studiues që janë të pajisur me njohurinë e mjaftueshme për të ndjekur këtë pistë”.

Për mendimin tim, kjo nënkupton se Harrison i sheh këto dy grupe si përfaqësues të grupimeve të ndryshme të humanoidëve. Kjo duket se aludon për një krijim të mëvonshëm e të veçantë të Adamit dhe Evës, por edhe zhvillimin evolucionar të *Homo erectusit*.

G. Këtu, e do vendi që të zbuloj dhe mënyrën si e kuptoj unë këtë tekst polemik. Së pari, më lejoni që

t'ju kujtoj të gjithëve se ky pasazh i Zanafillës është i shkurtër dhe i paqartë. Dëgjuesit e parë të Moisiut duhet të kenë patur njohuri të tjera shtesë nga ana historike, ose Moisiu ndoshta përdori një traditë gojore ose të shkruar nga periudha patriarkale, të cilën as ai vetë s'e kuptonte plotësisht. Kjo çështje nuk përbën një temë teologjike kyçe. Shpesh, ne jemi kureshtarë për gjëra që Shkrimi na i jep vetëm në mënyrë të tërthortë dhe që janë të paqarta. Do të ishte vërtet fatkeqe që të ndërtonim një teologji të hollësishme nga kjo apo nga fragmente të ngjashme biblike. Nëse ky informacion do të na nevojitej, Perëndia do të na e kishte dhënë në formë më të qartë e të plotë. Unë, personalisht, besoj se bëhet fjalë për një lidhje engjëjsh me njerëzit, për këto arsye:

1. Përdorimi i vazhdueshëm, ndonëse jo plotësisht i tillë, i frazës “bijtë e Perëndisë” për të nënkuptuar engjëjt në DHV
2. Septuaginta (në Aleksandrinë e fundshekullit të parë para K.) e përkthen “bijtë e Perëndisë” si “engjëjt e Perëndisë”
3. Libri pseudografik apokaliptik i *1 Enokut* (ndoshta, i shkruar rreth 200 para K.) e thotë shkoqur se bën fjalë për engjëjt (shih kap. 6-7)
4. Lidhja teologjike që bën 2 Pje. 2 dhe Juda me engjëjt që mëkatuan dhe nuk qëndruan në vendin që u takonte

E di se një pjesë e këtij interpretimi duket se bie ndesh me Mat. 22:30, por këta engjëj s'janë as në qiell, as në tokë, por në një burg të veçantë (*Tartari*).

5. Mendoj se një arsye pse shumë prej ngjarjeve të Zan. 1-11 gjenden edhe në kultura të tjera (pra, në rrëfime të ngjashme për krijimin, në rrëfime të ngjashme për përmytjen, apo për engjëj që flenë me femra njerëzore) ndodh për shkak se të gjithë njerëzit dikur ishin bashkë dhe kishin njëfarë njohurie për JHVH-në gjatë kësaj periudhe; gjithsesi, pas shpërndarjes që ndodhi në kullën e Babelit, kjo njohuri u shprish dhe iu përshtat modelit politeist.

Një shembull i kësaj është mitologjia greke, ku gjigantët gjysmënjerëzorë/gjysmëmbinjerëzorë, të quajtur titanët, burgosen në *Tartar*; dhe pikërisht ky emër përdoret veç një herë në Bibël (shih 2 Pje. 2) si vendi ku mbahen engjëjt që nuk qëndruan në vendin që u takonte. Sipas teologjisë rabinike, Hadesi ndahet në një pjesë për të drejtët (parajsja) dhe një pjesë për të ligjtë (*Tartari*).

▣ **“bijat e njerëzve ishin të bukura”** Fjala “të bukura” përkthehet fjalë për fjalë “e mirë” ose “e këndshme” (BDB 373). Ky ka qenë koncept kyç teologjik që nga kapitulli 1 (sidomos 1:31). Atë që Perëndia e kishte parë si të mirë, tani e sheh si të ligë (shih v. 5-6).

▣ **“morën për vete si gra cilatdo që zgjodhën”** Faza e parë nënkupton martesën, gjë që duket se i kundërvihet idesë se bëhet fjalë për engjëj (BDB 542, KB 534, *Kal E PAKRYER*). Mirëpo fraza e dytë nënkupton se ata morën gra të parmartuara dhe/ose gra që ishin martuar më parë, cilëndo që zgjodhën (BDB 103, 119, *Kal E PAKRYER*). Kjo mund të nënkuptojë (1) qenie engjëjlore, ose (2) krerë të fuqishëm njerëzorë nga pasardhësit e Kainit (pra, tiranë) që praktikonin poligaminë.

6:3: “Fryma ime nuk do të luftojë gjithë jetën me njeriun” Fjala “luftoj” mund të përkthehet “qëndroj” (BDB 192, KB 220, *Kal E PAKRYER*, shih NRSV “abide” [mbetet]). Këtu bëhet fjalë, ose për (1) durimin e Perëndisë (pra, ai e vonoi përmytjen derisa të përfundonte arka, shih 1 Pje.3:20), ose (2) jetëgjatësinë e shkurtuar të njerëzimit. Ç'lidhje ka 6:3 me 6:1-2 dhe 6:4? Është shumë e vështirë të ndjekim synimin e autorit origjinal në këtë kontekst. Ndoshta, ndonëse njerëzit ishin përzier me engjëjt, do të vdisnin prapëseprapë. Ashtu si Eva kishte “parë” dhe kishte marrë frytin, kështu tani “bijtë e Perëndisë” “panë” dhe morën, që nënkupton të njëjtin lloj rebelimi (me mendimin se ndoshta kjo do t'u jepte jetë të përjetshme ose pavarësi).

▣ **“sepse ai është edhe mish”** Kjo duket se i shtonë peshën interpretimit se personat e tjerë që përmenden në këtë pasazh janë engjëj, në dallim nga njerëzit vdekatarë. Versioni anglisht Today e përkthen “ata janë vdekatarë”.

▣ **“gjithsesi, ditët e tij do të jenë njëqind e njëzet vjet”** Kjo duket se nënkupton një periudhë kohore hiri (shih 2 Pje. 2:5), ku na thuhet se Noeu predikoi gjatë këtyre viteve të ndërmjetme; prandaj, bëhet fjalë për kohën deri në ardhjen e përmytjes. Po kështu, këtu mund të bëhet fjalë edhe për jetëgjatësinë e shkurtuar të njerëzve pas përmytjes.

6:4: “nefilimët” Ka kuptimin “të rënë” (nga hebraishtja *nafal*, BDB 658, KB 709). Mendoj se ata janë të njëjtët me gjigantët (shih Num. 13:33; dhe LiP. 2:10-11; 9:2; dhe përkthimet e Septuagintës, Vulgatës dhe Peshitës). Megjithatë, interpretues të tjerë, si Martin Luteri dhe H. C. Leupold thonë se ky term duhet përkthyer “tiranët”, që nënkupton mbretërit e fuqishëm të pasardhësve të Kainit, të cilët kishin hareme të mëdha.

J. Wash Watts, në *Old Testament Teaching [Mësimi i Dhiatës së Vjetër]*, f. 28-30, thotë se “nefilimët janë Noeu dhe familja e tij, pasi ata u ndanë nga pasardhësit e Kainit dhe pasardhësit e Setit, të cilët po martoheshin me njëri-tjetrin. Sipas këtij interpretimi, nefilimët janë bijtë e “Perëndisë së vetëm të vërtetë” (shih “Perëndia”, 5:22, 24; 6:9). Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: FJALËT QË PËRDOREN PËR LUFTËTARË OSE GRUPE POPUJSH TË GJATË/TË FUQISHËM

Këta njerëz trupmëdhenj/të gjatë/ të fuqishëm përmenden me emra të ndryshëm:

1. *Nefilim* (BDB 658) – Zan. 6:4; Num. 13:33
2. *Refaimët* (ose BDB 952, ose BDB 952 II) – Zan. 14:5; LiP. 2:11, 20; 3:11, 13; Joz. 12:4; 13:12; 2 Sam. 21:16, 18, 20, 22; 1 Kro. 20:4, 6, 8
3. *Zanzuminët* (BDB 273), *zuzimët* (BDB 265) – Zan. 14:5; LiP. 2:20
4. *Emimët* (BDB 34) – Zan. 14:5; LiP. 2:10-11
5. *Anakimët* (bijtë e *Anakut*, BDB 7781) – Num. 13:33; LiP. 1:28; 2:10-11, 21; 9:2; Joz. 11:21-22; 14:12, 15

▣ **“ato ditë, në tokë ishin nefilimët”** Ata që besojnë se ishin engjëjt ata që kishin bashkëjetuar me gratë njerëzore e përdorin pjesën e dytë të v. 4 si provë se nga këto marrëdhënie lindën gjigantët. Megjithatë, disa të tjerë e përdorin pjesën e parë të v. 4 për të mbrojtur idenë se gjigantët ekzistonin tashmë në tokë në atë kohë.

Libri apokaliptik ndërhytor i *1 Enokut* thotë se këta gjigantë ishin rezultat i bashkimit të engjëjve me njerëzit dhe se përzierja e rendit të krijimit është arsyeja pse e dërgoi Perëndia përmbytjen. *1 Enoku* shprehet, gjithashtu, se këta gjigantë, të cilët e humbën trupin e tyre fizik nga përmbytja, janë demonët që përpiqen të brendabanojnë trupat njerëzorë për arsyet e tyre egoiste.

▣
NASB, NKJV “të fuqishmit”
NRSV, NJB “heronjtë”
TEV “heronjtë e mëdhenj”

Kjo është fjala hebraisht *gibbor* (BDB 150), që nënkupton një person, kafshë, ose send tejet të fuqishëm. Përdoret për (1) Nimrodin në Zan. 10:8-9; (2) tiranët në Psa. 52:1; Ezek. 32:27; dhe (3) engjëjt në Psa. 104:20 (si dhe në *Himnet e falenderimit* 8:11 dhe 20:34 në Pergamenat e Detit të Vdekur).

▣
NASB, NKJV
NJB, NIV “burra të shquar”
NRSV “luftëtarë të spikatur”
TEV “burra të famshëm”

Versioni i parë është përkthimi i shumicës së Biblave të sotme në anglisht, si dhe i Septuagintës. Mirëpo, fjalë për fjalë do të thotë “burra të emrit” (BDB 1027). Kjo ka rezultuar në tre teori:

- (1) Bëhet fjalë për pasardhësit e perëndishëm të Setit, që adhuronin JHVH (pra, emrin e Perëndisë, shih J. Wash Watts)
- (2) Bëhet fjalë për nefilimët, që ishin pasardhësit e fuqishëm të engjëjve dhe njerëzve (pra, gjigantët, shih TEV)
- (3) Bëhet fjalë për mbretërit e pasardhjes së paperëndishme të Kainit, që ishin tiranë (shih NRSV); ata merrnin shumë gra (pra, poligamia mbretërore, shih NJB)

Ky është paragraf shumë i shkurtër dhe i paqartë. Thelbi i tij është ligësia e vazhdueshme dhe e përshkallëzuar e krijimit, që përgatit skenën për gjykimin rrënjësor të Perëndisë. Mirëpo ligësia vazhdon edhe me Noeun dhe familjen e tij.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 6:5-8

⁵Pastaj, ZOTI pa se ligësia e njeriut ishte e madhe në tokë, dhe se çdo qëllim i mendimit të zemrës së tij ishte vazhdimisht vetëm i lig. ⁶ZOTI u pendua që kishte bërë njeriun në tokë dhe u trishtua në zemër. ⁷ZOTI tha: “Do ta fshij njeriun që kam krijuar nga faqja e dheut, që nga njerëzit, e deri te kafshët, rrëshqanorët dhe zogjtë e qiellit; sepse pendohem që i krijova”. ⁸Por Noeu gjeti hir në sytë e ZOTIT.

6:4 “ZOTI pa se ligësia e njeriut ishte e madhe” Kjo pjesë e Shkrimit thekson zhvillimin e ligësisë në zemrën e njeriut (BDB 906, KB 1157, *Kal E PAKRYER*, shih Zan. 6:11-12.13b; 8:21; Psa. 14:3; 51:5), që është paradoks i drejtpërdrejtë me mirësinë e krijimit në Zan. 1:31.

■ **“dhe se çdo qëllim i mendimit të zemrës së tij ishte vazhdimisht vetëm i lig”** Kjo është pasoja e rënies së Adamit dhe Evës, që pati arritur përmasa të përbotshme. Vetëm gjashtë njerëz s’ishin prekur në mënyrë të pashpresë nga ligësia. Ata mendonin vazhdimisht vetëm për gjëra të liga, ditë e natë!

Koncepti i “qëllimit të lig” (*jcr*, BDB 428) përbën botëkuptimin rabinik për natyrën morale të njeriut. Ata thonë se njerëzimi ushtron një prej dy synimeve të mundshme (të mirën ose të ligën). Kjo fjalë e urtë e famshme, “në zemrën e çdo njeriu gjendet një qen i zi dhe një i bardhë; ai që ushqen më tepër bëhet më i madhi” (parafrazim), përshkruan njerëzimin. Kjo pikëpamje për njerëzimin përforcohet nga 4:7. Teologët judenj nuk theksojnë Zan. 3 por Zan. 6 si burim të ligësisë në botë. Fëmijët nuk janë të ligj nga lindja pasi përgjegjësia morale vjen vetëm nga njohuria (*bar micva, bat micva*). Ligësia përbëhet nga zgjedhjet e njeriut!

6:6 “ZOTI u pendua... u trishtua në zemër” Këto janë fraza antropomorfike. E para përkthehet “ZOTI lëshoi një psherëtimë” (BDB 636, KB 688, *Nifal I PAKRYER*). E dyta përkthehet “ZOTI u hidhërua në zemër” (BDB 780; KB 864, *Hithpael I PAKRYER*). Këto janë fraza të fuqishme hebraisht (shih 34:7; 45:5; 1 Sam. 2:33; 20:34; 2 Sam. 19:2; Psa. 78:40; Isa. 54:6). Shpesh, në Bibël Perëndia përshkruhet se pendohet ose ndjen keqardhje (shih Zan. 6:6-7; Eks. 32:14; 1 Sam. 15:11; 2 Sam. 24:16; Jer. 18:7, 8; 26:13, 19; Jona 3:10). Megjithatë, pasazhe të tjera shprehen se Perëndia nuk pendohet kurrë, s’e ndryshon kurrë mendjen (shih Num. 23:19; 1 Sam. 15:29; Jer. 4:28; Psa. 132:11). Ky është tensioni që ndodh gjithmonë kur përdorim fjalë njerëzore për të përshkruar Perëndinë. Perëndia nuk është njeri, por të vetmet fjalë që kemi për ta përshkruar atë dhe ndjenjat e tij janë fraza njerëzore. Duhet thënë se Perëndia nuk është i dobët. Ai është i palëkundur dhe i duruar në synimin e vet shpengues për njerëzimin, por përgjigjja e njerëzimit me pendesë për mëkatën shpesh përcakton veprimin e Perëndisë në situata të caktuara (shih Psa. 106:45; Jona).

Teologjikisht, ai që ndryshon është njerëzimi, jo Perëndia. Perëndia zgjedh të punojë me njerëzimin mëkatar. Synimi i tij është i njëjtë: të krijojë njerëz të drejtë që pasqyrojnë karakterin e tij. Kjo do të arrihet vetëm nga një zemër e re, një besëlidhje e re (shih Jer. 31:31-34; Ezek. 36:26-38). Perëndia zgjedh hirin mbi gjykimin!

6:7 “do ta fshij njeriun që kam krijuar” Fjala “fshij” do të thotë “shpëlaj” (BDB 562, KB 567, *Kal E PAKRYER*, pra, me anë të përmbytjes). Kafshët vuajnë për shkak të mëkatit të njerëzimit (shih Rom. 8:19-22). Peshqit nuk përfshihen në këtë gjykim. Ai nuk bazohet në veprimet tekanoze të perëndive, si në rrëfimet mesopotamase, por vjen për shkak të ligësisë morale të njerëzimit. Kjo ligësi mbijeton edhe brenda familjes së Noeut të drejtë (shih 8:21-22), por hiri i Perëndisë zgjedh ta mbulojë ligësinë e vazhdueshme njerëzore deri në ardhjen e Krishtit (shih Gal. 3).

6:8 “në sytë e ZOTIT” Ky është një tjetër shembull i frazave antropomorfike që përdoren për të përshkruar Perëndinë. Ai nuk ka sytë; është Shpirt. Kjo është shprehje metaforike për gjithëdijen e Perëndisë.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 6:9-10

⁹Këto janë të dhënat e breznive të Noeut. Noeu ishte njeri i drejtë, i panjollë në kohën e vet; Noeu eci me Perëndinë. ¹⁰Ai u bë babai i tre djemve: Shemi, Hami dhe Jafeti.

6:9 “Noeu ishte njeri i drejtë, i panjollë në kohën e vet” Këto dy fjalë përshkruese janë shumë domethënëse. E para nënkupton se Noeu i qëndroi besnik standardit të njohurisë që kishte për vullnetin e Perëndisë. Shih Temën e Veçantë: Drejtësia më poshtë. Fjala e dytë (BDB 1070) nënkupton se ai kishte zemër të plotë kundrejt ZOTIT (p.sh., 17:1; Psa. 18:23). Më vonë, kjo fjalë përdoret edhe për flijimet e panjolla. Këto dy fjalë nuk nënkuptojnë se Noeu ishte i pamëkat, siç e tregon dhe 9:21.

TEMË E VEÇANTË: DREJTËSIA

“Drejtësia” është temë kaq kyçe sa studiuesi i Biblës duhet të bëjë një studim të hollësishëm personal të këtij koncepti.

Në DhV, karakteri i Perëndisë përshkruhet si “i drejtë” (BDB 841). Vetë kjo fjalë mesopotamase vjen nga një kallam lumi, që përdorej si vegël ndërtimi për të gjykuar drejtësinë horizontale të mureve dhe gardheve. Perëndia e zgjodhi këtë term për ta përdorur në mënyrë metaforike për natyrën e vet. Ai është shkopi i drejtë (vizorja) me të cilin maten të gjitha gjërat. Ky koncept pohon edhe drejtësinë e Perëndisë, edhe të drejtën e tij për të gjykuar.

Njeriu u krijua në shëmbëllimin e Perëndisë (shih Zan. 1:26-27; 5:1, 3; 9:6). Njerëzimi u krijua për miqësi me Perëndinë. Gjithë krijimi është skenë ose sfond për ndërveprimin e Perëndisë me njerëzimin. Perëndia donte që krijesa e tij më e lartë, njeriu, ta njihje, ta donte, t’i shërbente dhe të ishte si ai! Besnikëria e njerëzimit u vu në sprovë (shih Zanafilla 3) dhe çifti i parë dështoi. Kjo çoi në prishjen e marrëdhënies së Perëndisë me njerëzimin (shih Zanafilla 3; Rom. 5;12-21).

Perëndia premtoi se do ta ndreqte dhe rimëkëmbte këtë bashkësi (shih Zan. 3:15). Ai e bën këtë me vullnetin e vet dhe me anë të Birit të vet. Njerëzit janë të paaftë për ta ndrequr këtë çarje (shih Rom. 1:18-3:20).

Pas Rënies, hapi i parë i Perëndisë drejt ripërtëritjes së miqësisë është koncepti i besëlidhjes, i bazuar në ftesën e tij dhe në përgjigjen e njerëzimit me pendim, besim dhe bindje. Për shkak të Rënies, njerëzit s’janë të aftë që të kryejnë veprimin e duhur (shih Rom. 3:21-31; Galatasve 3). Vetë Perëndisë iu desh të merrte nismën për të rimëkëmbur njerëzit që thyen besëlidhjen. Ai e bëri këtë

1. duke e shpallur njerëzimin të drejtë përmes veprës së Krishtit (pra, drejtësia ligjore).
2. duke i dhënë lirisht njerëzimit një drejtësi me anë të veprës së Krishtit (pra, drejtësia e llogaritur).
3. duke siguruar Frymën brendabanues, i cili prodhon drejtësi (pra, ngjashmëria me Krishtin, rikthimi i shëmbëllimit të Perëndisë) në njerëzimin.
4. duke ripërtërirë lidhjen që ekzistonte në Eden; këtë e kreu Krishti kur ripërtëriu shëmbëllimin e Perëndisë (shih Zan. 1:26-27) në besimtarët (drejtësia në marrëdhënie)

Gjithsesi, Perëndia kërkon një përgjigje ndaj besëlidhjes. Ai vendos (pra, jep lirisht) dhe siguron, por njerëzit duhet të përgjigjen dhe të vazhdojnë të përgjigjen me

1. pendim
2. besim
3. bindje në stilin e jetesës
4. qëndresë

Prandaj, drejtësia është një veprim reciprok i besëlidhjes mes Perëndisë dhe krijesës së tij më të larët. Ajo bazohet në karakterin e Perëndisë, veprën e Krishtit dhe aftësimin e Frymës, dhe çdo individ duhet t’i përgjigjet siç duhet, personalisht dhe vazhdimisht. Ky koncept quhet “shfajësim me anë të besimit”. Ky koncept zbulohet në ungjijtë, por jo me këto fjalë. Në fillim, u përcaktua nga Pali, i cili e përdor termin greqisht “drejtësi” në forma të ndryshme mbi 100 herë.

Pali, si rabin i trajnuar, termin *dikaionē* e përdor në kuptimin e saj hebraik *SDQ*, të përdorur edhe nga Septuaginta, dhe jo nga literatura greke. Në shkrimet greke, kjo fjalë përdorej për dikë që përputhej me pritshmëritë e Hyjnës dhe shoqërisë. Në kuptimin e saj hebraik, kjo fjalë strukturohej gjithmonë në kuadër të besëlidhjes. JHVH është Perëndi i drejtë, etik dhe moral. Ai do që populli i tij të reflektojë karakterin e tij. Njerëzimi i shpenguar bëhet krijesë e re. Kjo risi çon në një stil të re jetese me perëndishmëri (fokusi katolik të shfajësimit). Meqë Izraeli ishte teokraci, nuk kishte dallim të qartë mes laikes (rregullave shoqërore) dhe së shenjtës (vullnetit të Perëndisë). Ky dallim shprehet duke i përkthyer fjalët hebraisht dhe greqisht në anglisht si “justice” (drejtësia që lidhet me shoqërinë) dhe “righteousness” (drejtësia që lidhet me fenë).

Ungjilli (lajmi i mirë) i Jezusit është se njerëzimi i rënë është rikthyer në bashkësi me Perëndinë. Kjo është arritur përmes dashurisë, mëshirës dhe hirit të Atit; jetës, vdekjes dhe ringjalljes së Birit; dhe nxitjes e afrimit që na ka bërë Fryma me ungjillin. Shfajësimi është akt falas i Perëndisë, por duhet të çojë në

perëndishmëri (pozicioni i Augustinit, i cili reflekton edhe theksin e reformacionit të natyrës falas e ungjillit, por edhe theksin katolik për jetën e ndryshuar plot dashuri dhe besnikëri). Për reformatorët, termi “drejtësi e Perëndisë” është GJINORE KUNDRINORE (pra, akti që e bën njerëzimin e mëkatshëm të pranueshëm nga Perëndia [shenjtërimi pozicional]), ndërsa për katolikët është GJINORE KRYEFJALORE, që nënkupton procesin ku njeriu bëhet gjithnjë e më tepër si Perëndia [shenjtërimi përparues dhe i përjetuar]. Në të vërtetë, ajo është patjetër të dyja bashkë!).

Për mendimin tim, e gjithë Bibla, nga Zanafilla 4 deri te Zbulesa 20, tregon sesi Perëndia rimëkëmb miqësinë e Edenit. Bibla ia nis me miqësinë e Perëndisë me njerëzimin në një kontekst tokësor (shih Zanafilla 1-2) dhe e përfundon me të njëjtin kontekst (shih Zbulesa 21-22). Shëmbëllimi dhe qëllimi i Perëndisë do të rimëkëmbet!

Për të dokumentuar diskutimet e mësipërme, vini re pasazhet e mëposhtme, të përzgjedhura nga DhR, që ilustrojnë grupin e fjalëve greke.

1. Perëndia është i drejtë (shpesh lidhet me Perëndinë si Gjykatës)
 - a. Romakëve 3:26
 - b. 2 Thesalonikasve 1:5-6
 - c. 2 Timoteut 4:8
 - d. Zbulesa 16:5
2. Jezusi është i drejtë
 - a. Veprat 3:14; 7:52; 22:14 (titulli i Mesisë)
 - b. Mateu 27:19
 - c. 1 Gjonit 2:1, 29; 3:7
3. Vullneti i Perëndisë për krijimin e vet është drejtësia
 - a. Levitiku 19:2
 - b. Mateu 5:48 (shih 5:17-20)
4. Mënyra e Perëndisë për të siguruar dhe prodhuar drejtësinë
 - a. Romakëve 3:21-31
 - b. Romakëve 4
 - c. Romakëve 5:6-11
 - d. Galatasve 3:6-14
 - e. Jepet nga Perëndia
 - 1) Romakëve 3:24; 6:23
 - 2) 1 Korintasve 1:30
 - 3) Efesianëve 2:8-9
 - f. Merret me anë të besimit
 - 1) Romakëve 1:17; 3:22, 26; 4:3, 5, 13; 9:30; 10:4, 6, 10
 - 2) 2 Korintasve 5:7, 21
 - g. Përmes veprave të Birit
 - 1) Romakëve 5:21
 - 2) 2 Korintasve 5:21
 - 3) Filipianëve 2:6-11
5. Vullneti i Perëndisë është që ndjekësit e tij të jenë të drejtë
 - a. Mateu 5:3-48; 7:24-27
 - b. Romakëve 2:13; 5:1-5; 6:1-23
 - c. 2 Korintasve 6:14
 - d. 1 Timoteut 6:11
 - e. 2 Timoteut 2:22; 3:16
 - f. 1 Gjonit 3:7
 - g. 1 Pjetrit 2:24
6. Perëndia do ta gjykojë botën me drejtësi
 - a. Veprat 17:31
 - b. 2 Timoteut 4:8

Drejtësia është karakteristikë e Perëndisë, dhe i jepet lirisht njerëzimit të mëkatshëm me anë të Krishtit. Ajo është

1. vendim i Perëndisë

2. dhuratë e Perëndisë
3. akt i Krishtit

Por ajo është edhe proces i të bërit i drejtë; ky proces duhet ndjekur me forcë dhe këmbëngulje dhe do të përmbushet një ditë, në Ardhjen e Dytë. Bashkësia me Perëndinë rikthehet në çastin e shpëtimit, por përparon gjatë gjithë jetës dhe bëhet takim ballë përballë në çastin e vdekjes, ose në *Parousia*!

Ja një citim i duhur për ta përmbyllur këtë diskutim. Është marrë nga *Dictionary of Paul and His Letters* [Fjalori i Palit dhe letrave të tij], nga IVP:

“Kalvini, shumë më tepër se Luteri, thekson aspektin e marrëdhënies të drejtësisë së Perëndisë. Pikëpamja e Luterit për drejtësinë e Perëndisë duket se përmban aspektin e deklarimit të pafajësisë. Kalvini thekson natyrën e mrekullueshme të komunikimit ose përcimit të drejtësisë së Perëndisë të ne” (f. 834).

Për mua, marrëdhënia e besimtarit me Perëndinë ka tre aspekte.

1. ungjilli është person (theksi i kishës lindore dhe Kalvinit)
2. ungjilli është e vërtetë (theksi i Augustinit dhe Luterit)
3. ungjilli është jetë e ndryshuar (theksi katolik)

Këto janë të tria të vërteta dhe duhen mbajtur të bashkuara për të patur një krishterim të shëndetshëm, të shëndoshë dhe biblik. Nëse ndonjëra prej tyre mbitheksoset ose nënvlerësohet, shfaqen probleme.

Duhet ta mirëpresim Jezusin!

Duhet t’i besojmë ungjillit!

Duhet të ndjekim ngjashmërinë me Krishtin!

■ “Noeu eci me Perëndinë” (Kjo (BDB 229, KB 246, *Hithpael* E KRYER) është shumë e ngjashme me frazën e përdorur në 5:21-22 (*Hithpael* E PAKRYER), ku përdoret për Enokun.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 6:11-12

¹¹Dhe toka ishte e shprishur në sytë e Perëndisë, dhe toka ishte e mbushur me dhunë. ¹²Perëndia vështrroi tokën dhe, ja, ishte e shprishur; sepse çdo mish e kishte shprishur udhën e vet në tokë.

6:11-12 Vullneti i Perëndisë ishte që njerëzimi dhe kafshët të mbushnin tokën, por ishte mëkati ai që mbushi (BDB 569, KB 583, *Nifal* E PAKRYER) tokën me dhunë dhe ligësi (shih v. 13; Psa. 14:1-3; Rom. 3:10-18). Frazja “shumë mirë” (Zan. 1:31) s’është më përshkrim i saktë i situatës. Nuk është kjo bota që kishte patur ndërmend Perëndia!

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 6:13-22

¹³Atëherë Perëndia i tha Noeut: “Fund i çdo mishi ka ardhur përpara meje; sepse toka është e mbushur me dhunë për shkak të tyre; dhe, ja, do t’i shkatërroj bashkë me tokën. ¹⁴Bëj për vete një arkë prej druri goferi; arkën do ta bësh me dhoma dhe do ta mbulosh nga jashtë e nga brenda me zift. ¹⁵Ja si do ta bësh: gjatësia e arkës do të jetë treqind kubitë, gjerësia treqind kubitë, ndërsa lartësia tridhjetë kubitë. ¹⁶Arkës do t’i bësh një dritare, dhe do ta përfundosh me një kubit poshtë majës; dhe anash arkës do të vendosësh derën; do ta bësh me kat të parë, të dytë e të tretë. ¹⁷Ja, unë, pikërisht unë, po sjell mbi tokë përmbytjen e ujit, për të shkatërruar çdo mish në të cilin është fryma e jetës, nga qielli; gjithçka që është në tokë do të shfaroset. ¹⁸Por me ty do të vendos besëlidhjen time; dhe ti do të hysh në arkë – ti bashkë me bijtë dhe gruan tënde, si dhe me gratë e bijve të tu bashkë me ty. ¹⁹Dhe, nga çdo gjallesë e çdo mishi, do të fusësh në arkë dy nga çdo lloj, për t’i ruajtur të gjallë bashkë me ty; ata do të jenë mashkull dhe femër. ²⁰Nga zogjtë sipas llojit të tyre, nga kafshët sipas llojit të tyre, nga çdo rrëshqanor të tokës sipas llojit të tyre, dy nga çdo lloj do të vijnë te ti për t’i ruajtur të gjallë. ²¹Sa për ty, merr me vete një pjesë nga çdo ushqim i ngrënë dhe mblidhe për vete; dhe do të shërbejë si ushqim për ty dhe për ta.” ²²Kështu veproi Noeu; bëri pikërisht sipas gjithçkaje që e kishte porositur Perëndia.

6:14 “Bëj për vete një arkë” Kjo FOLJE (BDB 793 I, KB 889) është *Kal URDHËRORE*. Kjo mund të jetë fjalë e huazuar nga gjuha egjiptase, që do të thotë “sënduk” ose “kuti” (BDB 1061). E vetmja herë tjetër kur përdoret kjo fjalë është në rastin e shportës ku u vendos foshnja Moisi (shih Eks. 2:3, 4).

■ **“prej druri goferi”** S’jemi të sigurt për etimologjinë e kësaj fjale (BDB 781 dhe 172). Disa nga interpretimet e ndryshme janë: (1) Septuaginta e përkthen “dru katror”; (2) Vulgata latine e përkthen “dru i lëmuar”; (3) shumica e komentuesve besojnë se bëhet fjalë për një lloj peme, me shumë gjasa për qiparisin (NRSV, REB), pasi shumica e anijeve në Lindjen e Afërt në lashtësi bëheshin me këtë dru dhe mbuloheshin me rrëshirë.

■ **“arkën do ta bësh me dhoma”** Me sa duket, arsyeja ishte që të ndaheshin kafshët; por ky sistem siguronte edhe mbështetjen e strukturës së arkës (e cila kishte tre kate).

6:15 “kubitë” Bibla na jep dy kubitë (BDB 52). Kubiti i zakonshëm është largësia mes gishtit më të gjatë të njeriut normal dhe bërrylit, zakonisht rreth 45 cm (shih LiP 3:11; 2 Kr. 2:3). Ekziston dhe një kubit më i gjatë (kubiti mbretëror) që përdorej në ndërtim (p.sh., në tempullin e Solomonit), i cili përdorej rëndom në Egjipt, Palestinë dhe, nganjëherë, Babiloni. Ishte rreth 54 cm i gjatë (shih Ezek. 40:5; 43:13). Përmasat fizike të arkës ishin, pak a shumë, rreth 137 x 23 x 14 m. Kjo është sa rreth gjysma e gjatësisë së anijes mbretërore Queen Elizabeth II. Mendohet se ishte në formë katrore, por, me gjasa, anët duhet t’i ketë patur të pjerrëta për të duruar trysninë e valëve ndaj trupit të anijes.

Të lashtët përdornin gjymtyrët e trupit njerëzor për matje. Popujt e Lindjes së Afërt në lashtësi përdornin:

1. gjerësinë mes krahëve të shtrirë anash
2. gjatësinë nga bërryli te gishti i mesit (kubiti)
3. gjerësinë nga gishti i madh i hapur i dorës te gishti i vogël i saj (pëllëmba)
4. gjatësinë mes katër gishtave të dorës së mbyllur (dora)

Kubiti (BDB 52, KB 61) nuk ishte plotësisht standard si gjatësi, por ekzistonin, në thelb, dy gjatësi të ndryshme.

- a. Nga bërryli i një mashkulli me gjatësi mesatare deri te gishti i mesit (rreth 45 cm, shih LiP. 3:11)
- b. Kubiti mbretëror ishte disi më i gjatë (rreth 54 cm, shih 2 Kro. 3:3; Ezek. 40:5; 43:13)

6:16 “Arkës do t’i bësh një dritare” Kjo s’është e njëjta fjalë që përdoret për dritaren në 8:6. Shumë mendojnë se bëhet fjalë për një sistem drite dhe ajrimi afër kulmit të arkës, pak poshtë tavanit.

6:17 “përmbytjen” Ka patur disa hamendësime se kjo fjalë (BDB 550) ka lidhje me fjalën asiriane “shkatërroj”.

A ishte mbarëbotërore përmbytja e Noeut, apo thjesht fenomen lokal në Lindjen e Afërt? Fjala “tokë” (*erec*), shpesh, përkthehet “tokë” në kuptimin lokal (shih Zan. 41:57). Nëse njerëzit nuk ishin shpërndarë në të gjitha pjesët e tokës, gjë që nënkuptohet me siguri nga historia e kullës së Babelit në kapitujt 10-11, atëherë edhe një përmbytje lokale do të mjaftonte për ta kryer punën. Libri më i mirë që kam lexuar për të dhënat e logjikshme për një përmbytje lokale është ai i Bernard Ramm, *The Christian View of Science and Scripture [Pikëpamja e krishterë për shkencën dhe Shkrimin]*.

■ **“fryma e jetës”** Kjo është fjala hebraisht *ruakh*. Mund të përdoret për erën, jetën, frymën, ose shpirtin. Si njerëzit, ashtu dhe kafshët, thuhet se kanë *nefesh*, por vetëm njerëzit janë krijuar në shëmbëllimin e Perëndisë (shih 1:26-27) dhe janë krijim “i veçantë” (shih 2:7). Në këtë kontekst, të gjithë frymorët do të vdesin (shih 7:22; kafshët bashkë me njerëzit)!

6:18

NASB, NKJV,

NRSV, “do të vendos”

TEV “do të bëj”

NET “do të vërtetoj”

Kuptimi bazë i kësaj FOLJE (BDB 877, KB 1086, *Hifil* E KRYER) është “çohem” ose “ngrihem”.

Rrënja *Hifil* e kësaj foljeje përdoret në kuptimin “themeloj,” “ratifikoj” (shih 6:18; 9:9, 11, 17; 17:7, 19, 21; Eks. 6:4; Ezek. 16:62).

Është e paqartë se për çfarë premtim/besëlidhje bëhet fjalë. Ndoshta është parahijezim i 9:9, 11, 17. Çelësi është se vetë Perëndia do të mbështesë dhe respektojë premtimet e tij për njerëzimin e rënë dhe kryengritës. Edhe në mes të ligësisë së tyre, planet e përjetshme të Perëndisë për bashkësi me njerëzit vazhdojnë!

■ **“me ty... besëlidhjen time”** Kjo është hera e parë që përdoret fjala *berith* (BDB 136). Ajo shpjegohet dhe përfordhet në Zan. 9:8-17. Përbën një motiv qendror në DHV dhe DHR, për mënyrën si duhet kuptuar marrëdhëniet mes Perëndisë dhe njerëzimit. Për të dyja palët ekzistojnë përgjegjësi, detyrime dhe premtime reciproke. Kjo përgatit skenën për mënyrën si duhet ta kuptojmë tensionin dialektik mes besëlidhjes së pakushtëzuar nga ana e Perëndisë, por edhe aspektin e saj të kushtëzuar që varet nga përgjigjja njerëzore në çdo brez. Shih Temën e Veçantë më poshtë.

TEMË E VEÇANTË: BESËLIDHJA

Fjala e DHV, *berith* (BDB 136), besëlidhje, s’përcaktohet dot lehtë. Nuk ekziston asnjë FOLJE që i përkon këtij emri në hebraisht. Çdo përpjekje për t’i dhënë një përcaktim etimologjik ka dalë jobindëse. Gjithsesi, rëndësia e qartë qendrore e këtij koncepti i ka detyruar studiuesit të shqyrtojnë përdorimin e kësaj fjale në përpjekje për t’i përcaktuar kuptimin funksional.

Besëlidhja është mjeti me të cilin Perëndia i vetëm dhe i vërtetë përcakton marrëdhënien e tij me krijesat njerëzore. Koncepti i besëlidhjes, traktatit, ose marrëveshjes, është thelbësor për të kuptuar zbuluesin biblike. Tensioni mes sovranitetit të Perëndisë dhe vullnetit të lirë njerëzor shihet qartë në konceptin e besëlidhjes. Disa besëlidhje bazohen kryekëput në karakterin dhe veprimet e Perëndisë

1. Vetë krijimi (shih Zan. 1-2)
2. Thirrja e Abrahamit (shih Zan. 12)
3. Besëlidhja me Abrahamin (shih Zan. 15)
4. Ruajtja e Noeut dhe premtimi për të (shih Zan. 6-9)

Sidoqoftë, nga vetë natyra, besëlidhja kërkon një përgjigje

1. Me anë të besimit, Adami duhet t’i bindet Perëndisë dhe të mos hajë nga pema në mes të Edenit
2. Me anë të besimit, Abrahami duhet të lërë familjen, të ndjekë Perëndinë dhe të besojë në brezat e ardhshëm
3. Me anë të besimit, Noeu duhet të ndërtojë një barkë të stërmadhe lar nga uji dhe të mbledhë kafshët
4. Me anë të besimit, Moisiu i nxori izraelitët nga Egjipti deri në malin Sinai dhe mori udhëzime të qarta për jetën fetare dhe shoqërore, bashkë me premtimet e bekimit dhe mallkimit (shih LiP. 27-28)

I njëjti tension, që bën fjalë për marrëdhënien e Perëndisë me njerëzimin, përfshihet edhe në konceptin e “besëlidhjes së re”. Ky tension mund të shihet qartë kur krahason Ezek. 18 me Ezek. 36:27-37 (veprimi i JHVH). A bazohet kjo besëlidhje në veprimet e hirshme të Perëndisë, apo në reagimin e detyrueshëm njerëzor? Kjo është çështja kyçe në Besëlidhjen e Vjetër dhe atë të Re. Synimet e të dyjave janë të njëjta: (1) ripërtëritja e bashkësisë me JHVH-në humbet në Zan. 3; dhe (2) formimi i njerëzve të drejtë që pasqyrojnë karakterin e Perëndisë.

Besëlidhja e re e Jer. 31:31-34 e zgjidh tensionin duke larguar veprimin njerëzor si mjet për të arritur pranimin nga Perëndia. Ligji i Perëndisë bëhet dëshirë e brendshme, jo kod i jashtëm ligji. Synimi për formimin e një populli të perëndishëm dhe të drejtë mbetet i njëjti, por metodologjia ndryshon. Njerëzimi i rënë e ka provuar vetën të paaftë për të qenë pasqyrimi i përsosur i shëmbëllimit të Perëndisë. Problemi s’ ishte te besëlidhja e Perëndisë, por te mëkati dhe dobësia e njeriut (shih Rom. 7; Gal. 3).

I njëjti tension mes besëlidhjeve të pakushtëzuara dhe atyre të kushtëzuara në DHV mbetet edhe në DHR. Shpëtimi është kryekëput falas për shkak të veprës së përfunduar të Jezu Krishtit, por kërkon pendim dhe besim (si në fillim, ashtu dhe në vijimësi). Bëhet fjalë, si për një deklaratë ligjore, ashtu dhe për një thirrje për të qenë si Krishti, një shpallje e pranimit nga Perëndia, por edhe një urdhër për shenjtëri! Besimtarët nuk shpëtohen nga veprat e tyre, por gjithsesi shpëtohen për të treguar bindje (shih Efe. 2:8-10). Jeta e perëndishme bëhet prova e shpëtimit, jo mjeti i tij. Sidoqoftë, jeta e përjetshme ka disa tipare të vrojtueshme! Ky tension shihet qartë në letrën e Hebrenjve.

■ **“dhe ti do të hysh në arkë – ti bashkë me bijtë dhe gruan tënde, si dhe me gratë e bijve të tu bashkë me ty”** Jeta e panjollë e Noeut bën i sjell përfitime dhe familjes së tij (shih 1 Kor. 7:14).

6:19 “do të fusësh” Ndoshta, kjo nënkupton se kafshët (është e paqartë nëse bëhet fjalë vetëm për një vend të caktuar, apo për gjithë tokën) erdhën vetë te Noeu, por ai i vendosi në vendet e duhura në arkë. Ndoshta, këtë filloi ta bënte përpara javës së fundit. Është mister sesi kafshët jetuan së bashku dhe hëngrën në arkë, por këtu s’përfshihet aspak mundësia e një akomodimi të natyrshëm, ose të mbinatyrshëm.

6:21 Në arkë kishte ushqim, edhe për Noeun, edhe për kafshët (BDB 542, KB 534, *Kal URDHËRORE*). Gjithsesi, hollësitë nuk na janë dhënë. Ky rrëfim është teologjik; nuk na siguron thjesht informacion.

6:22 “Kështu veproi Noeu” Tematika kyçe është se Noeu iu bind Perëndisë (shih 7:5, 9, 16), gjë që përbënte përgjigjen e duhur ndaj Perëndisë. Nga ana tjetër, Adami, Eva dhe gjithë pjesa tjetër e njerëzimit nuk vepruan si ai (p.sh., 6:5, 11-12, 13).

ZANAFILLA 7

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Përmbytja	Përmbytja e madhe	Përmbytja e madhe	Përmbytja	Përgatitjet për përmbytjen
		(6:5-8:22)		(6:13-7:16)
7:1-5	7:1-12	7:1-5	7:1-5	7:1-5
7:6-12		7:6-10	7:6-10	7:6
				7:7-10
		7:11-16	7:11-16	7:11-12
7:13-16	7:13-16			7:13-16a
				7:16b
				Përmbytja
7:17-24	7:17-24	7:17-24	7:17-24	7:17-24

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 7:1-5

¹Atëherë, ZOTI i tha Noeut: “Futu në arkë, ti dhe gjithë familja jote, sepse vetëm ty të kam parë të drejtë përpara meje në këtë kohë. ²Do të marrësh me vete nga çdo lloj kafshe të pastër shtatë çifte, mashkull dhe femër; dhe nga kafshët që s’janë të pastra, nga dy, mashkull dhe femër; ³dhe nga zogjtë e qiellit, nga shtatë çifte, mashkull dhe femër, për të ruajtur gjallë pasardhësit e tyre në faqen e gjithë dheut. ⁴Sepse, pas shtatë ditësh, do të dërgoj shiun në tokë për dyzet ditë e dyzet net; dhe do të fshij nga faqja e dheut çdo qenie të gjallë që kam krijuar”. ⁵Noeu veproi sipas gjithçkaje që e porositi ZOTI.

7:1 “ZOTI i tha Noeut” Këtu, përdoret emri hyjnor i besëlidhjes, JHVH. Nga ana tjetër, në vargun 16 ai thirret *Elohim*. Rabinët thonë se përdorimi i këtyre emrave për t’i referuar Perëndisë si shpëtimtar (JHVH) dhe si Krijues (*Elohim*) përputhet me kategoritë e Pentatukut. Shih Temën e Veçantë: Emrat e Perëndisë në 2:4.

■ “Futu në arkë” Kjo FOLJE (BDB 92, KB 112) është *Kal URDHËRORE*.

■ “sepse vetëm ty të kam parë të drejtë përpara meje në këtë kohë” Fjala “i drejtë” këtu përdoret në të njëjtin kuptim si në rastin kur Jobi quhet “i panjollë” (shih 6:9). Kjo nuk nënkupton mungesë të plotë mëkati por një njeri që ka zbatuar dhe kryer gjithçka që kupton, ose gjithçka që shprehet nga ana kulturore, në lidhje me Perëndinë.

Vini re se drejtësia e Noeut ndikoi dhe te familja e tij. Kjo është e vërtetë biblike. Nuk do të thotë se dikush mund të jetë në rregull me Perëndinë në bazë të meritave të dikujt tjetër, por nënkupton se bekimet shpirtërore rrjedhin nga ata që njohin Perëndinë tek të njohurit dhe të dashurit e tyre (shih LiP. 5:9-10; dhe 1 Kor. 7:14).

7:2 “nga çdo lloj kafshe të pastër shtatë çifte, mashkull dhe femër” Vini re dallimin mes të pastrave dhe të papastrave në këtë kontekst, pasi bëhet fjalë për kohën e flijimeve para Moisiut (shih Lev. 1-7). Asgjë nuk na thuhet për kriteret apo qëllimin e kafshëve të pastra. Është e qartë se Moisiu e zhvilloi këtë dallim më vonë te Levitiku (shih kap. 11) në lidhje me ligjet për ushqimet dhe për sistemin e flijimit. Ka patur shumë diskutime për shtatë çiftet (shih NRSV, NJB, JPSOA). A nënkupton shtatë kafshë si numër, apo shtatë çifte kafshësh?

7:4 “pas shtatë ditësh, do të dërgoj shiun në tokë” Rashi thotë se kjo ishte periudha e vajtimit për Metuselahun e drejtë, i cili sapo kishte vdekur. Rabinët besonin se Perëndia nuk e dërgoi përmytjen para se të vdiste Metuselahu.

Java shtatëditëshe është kaq e lashtë saqë s’ia gjurmojmë dot fillesat. Si muaji, ashtu dhe viti, mund të deduktohen nga fazat e hënës dhe nga ndryshimi i stinëve; por java, jo. Për besimtarët, modeli për javën përcaktohet nga Zan. 1.

■ **“dyzet ditë e dyzet net”** Fjala “dyzet” përdoret shumë shpesh në Bibël (shih përkuesit biblikë). Nganjëherë, synohet të merret në mënyrë të fjalëpërfjalshme, por, herë të tjera, do të thotë thjesht periudhë e gjatë e pacaktuar kohore (më e gjatë se cikli hënor, që është 28 ditë e gjysmë, por më e shkurtër se një ndryshim stinor). Në një sërë rëfimesh mesopotamase, afati kohor i përmytjes ishte shtatë ditë.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 7:6-12

⁶Noeu ishte gjashtëqind vjeç kur mbi tokë erdhi përmytja e ujërave. ⁷Atëherë, Noeu me bijtë, gruan dhe gratë e të bijve bashkë me të hynë në arkë për shkak të ujit të përmytjes. ⁸Nga kafshët e pastra dhe nga kafshët që nuk janë të pastra, si dhe nga zogjtë dhe gjithçka që zvarritet në tokë, ⁹hynë dy nga dy në arkë te Noeu, mashkull dhe femër, siç e kishte porositur Perëndia Noeun. ¹⁰Dhe ndodhi që, pas shtatë ditësh, mbi tokë erdhi uji i përmytjes. ¹¹Në vitin e gjashtëqindtë të jetës së Noeut, në muajin e dytë, ditën e shtatëmbëdhjetë të muajit, pikërisht atë ditë të gjitha burimet e humnerës së madhe shpërthyen dhe digat e qiejve u hapën. ¹²Mbi tokë ra shi për dyzet ditë e dyzet net.

7:11 “të gjitha burimet e humnerës së madhe shpërthyen dhe digat e qiejve u hapën” Datimi i vargut 11 është shumë i qartë në këtë varg (që nënkupton një ngjarje historike); e njëjta gjë vlen edhe për foljet që përshkruajnë katastrofën fizike që ndodhi në tokë (dy *Nifale* TË KRYRA, BDB 131, KB 149 dhe BDB 834, KB 986). Shkallën e shkatërrimit mund ta shohim në vargjet 18 dhe 19 në tekstin hebraisht. Shumë prej veçorive fizike të tokës mund të kenë ndryshuar, sidomos në Lindjen e Afërt. Ka dy burime uji: (1) burimet e thellësisë dhe (2) digat (pra, dritaret), shih Psa. 78:23 e më tej; Mal. 3:10) e qiejve. Kjo është, qartazi, përmytja e asaj që Perëndia kreu në Zan. 1. Kaosi i ujqor rikthehet.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 7:13-16

¹³Po atë ditë, Noeu dhe Shemi, Hami e Jafeti, bijtë e Noeut, si dhe gruaja e Noeut dhe tre gratë e djemve të tij bashkë me ta, hynë në arkë, ¹⁴ata dhe çdo kafshë sipas llojit të vet, tërë bagëtia sipas llojit të vet, dhe çdo rrëshqanor që zvarritet në tokë sipas llojit të vet, dhe çdo zog sipas llojit të vet, gjithë zogjtë e çdo lloji. ¹⁵Kështu, ata hynë në arkë te Noeu, dy nga dy, prej çdo mishi në të cilin ishte fryma e jetës. ¹⁶Ata që hynë, mashkull dhe femër nga çdo mish, hynë siç e pati porositur Perëndia; dhe ZOTI e mbylli arkën pas Noeut.

7:14 Këtu përfshihen të gjitha kategoritë e kafshëve tokësore, të përmendura në Zan. 1, me përjashtim të gjallesave detare.

7:16 “dhe ZOTI e mbylli arkën pas Noeut” JHVH (pra, hyjnia Shpëtimtar i besëlidhjes) e mbylli vetë derën e arkës. Rabinët thonë se këtë e bëri me qëllim që të mbante të ligjtë jashtë arkës. Madje, shkojnë deri aty sa thonë se Perëndia e rrethoi arkën me luanë dhe arinj, që t’i mbante njerëzit e tjerë jashtë. Për mendimin tim, arka është

një tjetër akt i mëshirës së JHVH-së për njerëzimin, që të vazhdonte vija e paraardhësve mesianikë edhe në mes të gjykimit, i cili, në fund, do të siguronte shpengim (shih Zan. 3:15).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 7:17-24

¹⁷Pastaj, mbi tokë, erdhi përmytja për dyzet ditë, dhe uji u shtua, dhe e ngriti arkën mbi tokë. ¹⁸Uji mbizotëroi dhe u rri së tepërmi mbi tokë, dhe arka pluskoi në sipërfaqen e ujit. ¹⁹Uji mbizotëroi gjithnjë e më tepër mbi tokë, aq sa gjithë malet e larta kudo nën qiej u mbuluan. ²⁰Uji u ngrit pesëmbëdhjetë kubitë mbi to, dhe malet u mbuluan. ²¹Çdo mish që lëvizte mbi tokë u shfaros: zogjtë, bagëtitë, kafshët dhe çdo rrëshqanor që zvarritet mbi tokë, si dhe gjithë njerëzimi; ²²gjithçka që ishte në tokën e thatë, gjithçka që kishte në vrimat e hundës frymën e jetës vdiq. ²³Kështu, ai fshiu çdo gjallesë që ishte në faqen e dheut, nga njeriu te kafshët, te rrëshqanorët e deri te zogjtë e qiellit, dhe ata u fshinë nga toka; dhe vetëm Noeu mbeti, bashkë me ata që ishin me të në arkë. ²⁴Uji mbizotëroi mbi tokë për njëqind e pesëdhjetë ditë.

7:19 Gjuha e këtij vargu pa dyshim që nënkupton një përmytje të përbotshme (shih 8:21; 2 Pje. 3:6). Por a e nënkupton vërtet këtë gjë? Fjala “tokë” (*errec*, BDB 75) mund të ketë kuptimin “vend” (shih 41:57). Mund të jetë idiomë e ngjashme me Lukën 2:1 dhe Kol. 1:23 (shih *Hard Sayings of the Bible [Thëniet e vështira të Biblës]*, IVP, f. 112-114). Sa për teologjinë e përmytjes, shkalla e saj është e parëndësishme. Nuk ekziston asnjë shtresë e njëtrajtshme përmytjeje në Mesopotami, aq më pak në gjithë botën! Përmytjet ishin të zakonshme në Mesopotami për shkak të dy sistemeve të mëdha lumore që bashkoheshin në grykëderdhje. Për një diskutim me vend, shih Bernard Ramm, *The Christian's View of Science and Scripture [Pikëpamja e të krishterit për shkencën dhe Shkrimin]*.

7:22 “frymën e jetës” (shih shënimin në 1:30). Gjallesat ujore u kursyen.

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentari studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Si e kupton frazën “bijtë e Perëndisë” dhe pse?
2. Pse mendon se engjëjt donin që të merrnin gra njerëzore?
3. Cilët ishin nefilimët?
4. Si është e mundur që Perëndia të pendohet?
5. Çfarë do të thotë të ecësh me Perëndinë?
6. Pse nuk u gjykuan dhe peshqit bashkë me kafshët e tokës?
7. Çfarë është kafsha e pastër ose e papastër në kontekstin e Noeut?
8. Si ishte përmytja: lokale, apo e përbotshme? Pse?

ZANAFILLA 8

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Përmbytja largohet	Çlirimi i Noeut	Përmbytja e madhe (6:5-8:22)	Fundi i përmbytjes	Përmbytja largohet
8:1-5	8:1-5	8:1-5	8:1-5	8:1-5
8:6-12	8:6-12	8:6-12	8:6-12	8:6-12
8:13-19	8:13-14	8:13-19	8:13-14	8:13
				8:14
				Dalja nga arka
	8:15-19		8:15-19	8:15-19
	Besëlidhja e Perëndisë me krijimin (8:20-9:17)		Noeu bën fljime	
8:20-22	8:20-22	8:20-22	8:20-22	8:20-22
(22)	(22)	(22)	(22)	(22)

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

MËSIMET KONTEKSTUALE

- A. Kemi një paralelizëm të qartë mes Zan. 1 dhe Zan. 7, pasi këtu rikthehet kaosi ujqor.
- B. Ekziston një paralelizëm i qartë mes Zan. 1 dhe Zan. 8, pasi Perëndia rikthen tokën, që është në gjendje të përkrahë jetën
 1. krahaso 1:2 me 8:1
 2. krahaso 1:6-7 me 8:2
 3. krahaso 1:22, 24 me 8:17
 4. krahaso 1:28 me 9:1-2
- C. Zanafilla 8:1-19 është përmbysje e 7:11-24. Pa dyshim, këtu kemi të bëjmë me strukturim letrar.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 8:1-5

¹Por Perëndisë iu kujtua Noeu dhe gjithë kafshët dhe gjithë bagëtia që ishin me të në arkë; dhe Perëndia bëri që të fryjë një erë mbi tokë dhe niveli i ujit u ul. ² Edhe burimet e thellësisë dhe digat e qiejve u mbyllën, ndërsa shiu nga qielli u përmbajt; ³dhe uji u zbraps vazhdimisht nga toka; në fund të njëqind e pesëdhjetë ditëve, uji u pakësua. ⁴Në muajin e shtatë, ditën e shtatëmbëdhjetë të muajit, arka pushoi mbi malet e Araratit. ⁵Uji u pakësua vazhdimisht deri në muajin e dhjetë; në muajin e dhjetë, ditën e parë të muajit, u dukën majat e maleve.

8:1 “Perëndisë” Kjo është fjala *Elohim*. Shih shënimet në Zan. 1:1 ose Temën e Veçantë në 2:4.

■ **“iu kujtua”** Kjo fjalë (BDB 269, KB 269, *Kal E PAKRYER*) përdoret në kuptimin që Perëndia ndërmori veprimin e duhur dhe personal ndaj dikujt (shih 8:1; 9:15; 16; 19:29; 30:22). Perëndia i besëlidhjes po bëhet gati të veprojë sërish për shkak të natyrës së vet. Noeu do të jetë burimi i një njerëzimi të ri.

■ **“Perëndia bëri që të fryjë një erë”** Kjo FOLJE (BDB 716, KB 778) është *Hifal E PAKRYER*. Perëndia përdori një mjet natyror në mënyrë të përsheptuar për të tharë ujin e përmbytjes, v. 2, ashtu siç bëri në Eksod (shih Eks. 14:21). Po kështu, është e mundur që veprimet e Perëndisë në kapitujt 8-9 t'i shohim si paralelizim me veprimet e tij në kapitullin 1. Ky është fillim i ri për njerëzimin. Nëse është kështu, era këtu paralelizon shprehjen “Fryma pluskonte” në 1:2.

■ **“niveli i ujit u ul”** E njëjta fjalë (BDB 1013, KB 1491, *Kal E PAKRYER*) përdoret edhe për zemërimin e Mbretit në Esteri 2:1.

8:4 “malet e Araratit” Kjo është shpjeguar në tre mënyra: (1) një mal në kufirin Turqi-Rusi; (2) një mal në veri pranë liqenit Van; dhe (3) kjo fjalë i referohet një vargmali (asirisht *urartu*, BDB 76), dhe jo një maje të veçantë (vini re shumësin, *malet*).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 8:6-12

⁶Pastaj, në fund të dyzet ditëve, Noeu hapi dritaren e arkës që kishte bërë; ⁷dhe lëshoi një korb, dhe ai fluturoi tutje-tëhu derisa u tha uji nga toka. ⁸Pastaj, lëshoi një pëllumb, për të parë nëse uji ishte pakësuar nga faqja e dheut; ⁹por pëllumbi nuk gjeti vend ku të mbështeste thembrën e vet, kështu që u kthye tek Noeu në arkë, sepse uji ishte mbi sipërfaqen e gjithë tokës. Kështu, ai shtriu dorën, e kapi dhe e futi në arkë. ¹⁰Kështu, priti shtatë ditë të tjera, dhe sërish e lëshoi pëllumbin nga arka. ¹¹Pëllumbi u kthye nga darka dhe, ja, në sqep kishte një gjethe të sapokëputur ulliri. Kështu, Noeu e kuptoi se uji ishte zbrapsur nga toka. ¹²Pastaj, priti shtatë ditë të tjera dhe e lëshoi sërish pëllumbin; por ai s'u kthye më te Noeu.

8:6 “dyzet ditëve” Zakonisht, kjo fjalë do të thotë “një periudhë e gjatë dhe e pacaktuar kohore.” Në këtë kontekst, datat janë qaq të qarta saqë mund të nënkuptojë saktësisht dyzet ditë njëzetekatër orëshe.

■ **“dritaren”** Kjo është fjalë e ndryshme (BDB 319) nga fjalët e paqarta të 6:16 (fjalë për fjalë “çati,” BDB 844I). Madhësia dhe vendndodhja e saj janë të paqarta, por ndoshta ishte vendosur në çati.

8:6-12 Kujdes që të mos i alegORIZONI këta zogj! Edhe në literaturën mesopotamase gjendet një histori plotësisht e ngjashme (shih Epi i Gilgameshit 11:145-55), që duket tepër e hollësisht për të qenë rastësi. Ekziston një marrëdhënie letrare mes Biblës (pra, Zan. 1-11) dhe literaturës mesopotamase.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 8:13-19

¹³Në vitin e gjashtëqindënjëtë të Noeut, në muajin e parë, ditën e parë të muajit, uji u tha nga toka. Pastaj, Noeu hoqi mbulesën e arkës, vështroi dhe, ja, sipërfaqja e dheut ishte tharë. ¹⁴Muajin e dytë, ditën e njëzeteshtatë të muajit, toka ishte tharë. ¹⁵Atëherë, Perëndia i foli Noeut dhe i tha: ¹⁶“Dil nga arka, ti gruaja jote, bijtë e tu dhe gratë e bijve të tu me ty. ¹⁷Nxirr me vete çdo qenie të gjallë të çdo mishi bashkë me ty, zogjtë, kafshët dhe çdo rrëshqanor që zvarritet në tokë, që të shtohen së tepërmi në tokë, të jenë pjellorë e të shumohen mbi tokë. ¹⁸Kështu, Noeu doli me bijtë e tij, me gruan e tij dhe me gratë e të bijve bashkë me të. ¹⁹Çdo kafshë, rrëshqanor, zog dhe gjithçka që lëviz në tokë dolën sipas familjeve të tyre nga arka.

8:13 “Noeu hoqi mbulesën” Me sa duket, kjo nënkupton se zbuloi një pjesë të çatisë (BDB 492). Ndonëse, më vonë, kjo fjalë përdoret për mbulesën prej lëkure të tabernakullit, vështirë se mund të ketë këtë kuptim këtu.

8:15 “Perëndia i foli Noeut” Gjithë ky kontekst zbulon durimin dhe bindjen e Noeut. Urdhrat e Perëndisë (pra, 8:15-19) janë paralele me 7:1-5.

8:16 “Dil” Kjo është e para në vazhden e urdhërimeve në v. 16-17.

1. “dil,” *Kal URDHËRORE* (BDB 422, KB 425), v. 16
2. “nxirr,” *Hifil URDHËRORE* (BDB 422, KB 425), v. 17
3. “të shtohen së tepërmi,” *Kal E KRYER* që përdoret si URDHËRORE (BDB 1056, KB 1655), v. 17.
4. “të jenë pjellorë,” *Kal E KRYER*, e përdorur si urdhërore (shih 9:1, 7 BDB 826, KB 953), v. 17.
5. “të shumohen,” *Kal E KRYER*, e përdorur si urdhërore (shih 9:1, 7 BDB 915, KB 1176), v. 17.

Këto urdhra janë paralele me Zan. 1:22, 24. Në njëfarë kuptimi, Perëndia po ia nis nga e para. Uji i kaosit shkatërroi gjithë jetën në tokë përveç atyre që ndodheshin në arkë. Synimi fillestar i Perëndisë vazhdon (shih 6:18).

8:17 Këto urdhërime të Perëndisë (shih dhe 9:1) janë paralele me Zan. 1:22, 24. Shih Mësimet Kontekstuale në krye të këtij kapitulli.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 8:20-22

²⁰Pastaj, Noeu ndërtoi një altar për ZOTIN, mori nga çdo lloj kafshësh të pastra dhe çdo zog të pastër dhe flijoi ofrime të djegura mbi altar. ²¹ZOTI ndjeu aromën e këndshme; dhe ZOTI tha me vete: “Kurrë më nuk do ta mallkoj dheun për shkak të njeriut, sepse synimi i zemrës së njeriut është i lig që nga rinia; dhe kurrë më nuk do të shkatërroj çdo qenie të gjallë siç bëra. ²²Derisa të jetë toka, mbjellja dhe korrja, i ftohti dhe i nxehti, vera dhe dimri, nata dhe dita, nuk do të përfundojnë”.

8:20 “Pastaj, Noeu ndërtoi një altar” Veprimi i tij i parë ishte adhurimi dhe falënderimi. Flijimi është institucion i lashtë (shih 4:3; 12:7, 8; 13:18; 22:19). Ky ishte dhe veprimi i parë i Gilgameshit në Epin e Gilgameshit pas përmbytjes (shih 11:156-158).

■ **“çdo lloj kafshësh të pastra”** Kriteri që përcaktonte të pastrën dhe të papastrën është i paqartë (shih 7:2), por, me sa duket, lidhej me flijimet, jo me udhëzimet ushqimore (shih Lev. 11; LiP. 14).

8:21 “ZOTI ndjeu aromën e këndshme” Në Bibël, kjo frazë përdoret në kuptimin se Perëndia pranon ofertën (sidomos në Lev. dhe Num.). Nuk nënkupton se mishi ishte ushqim për Perëndinë, si në rastin e Epit të Gilgameshit (shih 11:159-161). Bibla nuk e sheh kurrë sistemin e flijimeve si ushqim për hyjnitë, siç ndodhte me kombet përreth.

■ **“Kurrë më nuk do ta mallkoj dheun... kurrë më nuk do të shkatërroj çdo qenie të gjallë”** Këto shprehje paralele tregojnë tensionin në zemrën e Perëndisë mes dashurisë së vet (shih Isa. 54:9) për krijimin dhe drejtësisë së tij. Njerëzimi është i lig dhe i shprishur, por Perëndia ka zgjedhur të punojë me ne gjatë kësaj kohe dhe të rregullojë gjithçka në eskaton (pra, në ditët e fundit). Në këtë gjykim, qëndrimi i Perëndisë ndaj njerëzimit mëkatar ndryshoi. Njerëzit ende të ligj janë. Qëndrimi i Perëndisë do të ndryshojë sërish kur populli i tij tregohet i

paaftë që të zbatojë besëlidhjen e Moisiut. Perëndia do të caktojë një besëlidhje të re (shih Jer. 31:31-34; Ezek. 36:27-38). Njerëzit do të pajtohen me Perëndinë përmes veprës dhe vdekjes flijuese të Mesisë.

Ndonëse është, pa dyshim, e vërtetë se Perëndia premtoi se nuk do të dërgonte kurrë më një tjetër përmbytje, 2 Pje. 3:10 shprehet se ai do ta pastrojë tokën me zjarr. Perëndia do të punojë në njerëzimin e mëkatshëm, dhe synimi i tij është drejtësia (shih Lev. 19:2; Mat. 5:48).

■ **“synimi i zemrës së njeriut është i lig që nga rinia”** Ligësia aq e hapur përpara përmbytjes (shih 6:5, 11, 12, 13) gjendet ende në shpirtin e njerëzimit të rënë, siç do ta tregojë qartë Noeu dhe familja e tij!

8:22 Kjo vijueshmëri e natyrës çoi në lindjen e shkencës së sotme perëndimore. Perëndia vendosi uniformitarianizmin (pra, veprimtaritë e rregullta dhe uniforme të natyrës). Sidoqoftë, vini re frazën fillestare “derisa të jetë toka”. Në përkthimet anglisht të Biblës, vargu 22 është shtypur në formën e një pasazhi poetik.

ZANAFILLA 9:1-29

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Besëlidhja e ylberit	Besëlidhja e Perëndisë me krijimin (8:20-9:17)	Besëlidhja e Perëndisë me Noeun	Besëlidhja e Perëndisë me Noeun	Rendi i ri botëror
9:1-7	9:1-7	9:1-7	9:1-6	9:1-7
(6-7)	(6-7)	(6)	9:7	(6)
9:8-17	9:8-17	9:8-17	9:8-17	9:8-11 9:12-16 9:17
	Noeu dhe bijtë e tij	Mallkimi i Kanaanit nga Noeu	Noeu dhe bijtë e tij	Noeu dhe bijtë e tij
9:18-19	9:18-19	9:18-19	9:18-19	9:18-19
9:20-27	9:20-27	9:20-27	9:20-27	9:20-27
(25-27)	9:24-27 (25-27)	(25-27)	(25-27)	(25-27)
9:28-29	9:28-29	9:28-29	9:28-29	9:28-29

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 9:1-7

¹Dhe Perëndia e bekoj Noeun dhe bijtë e tij dhe u tha: “Jini të frytshëm, shumohuni dhe mbushni tokën. ²Frika dhe tmerri juaj do të jetë mbi çdo kafshë të tokës dhe mbi çdo zog të qiellit; ato janë dhënë në dorën tuaj, bashkë me gjithçka që zvarritet në tokë dhe me çdo peshk të detit. ³Çdo gjë që lëviz dhe ka jetë do t’ju shërbejë si ushqim; jua jap të gjitha, ashtu siç ju dhashë dhe bimën e gjelbër. ⁴Por nuk do të hani mishin me jetën e vet, pra, me gjakun e vet. ⁵Do të kërkoj me siguri llogari për gjakun e jetës suaj; çdo kafshe do t’ia kërkoj. Dhe çdo njeriu, çdo vëllai të tij, do t’i kërkoj llogari për jetën e njeriut. ⁶Kushdo që derdh gjakun e njeriut, nga njeriu do t’i derdhet gjaku i vet, sepse në shëmbëllimin e Perëndisë e krijoi ai njeriun. ⁷Sa për ju, jini të frytshëm dhe shumohuni; mbusheni tokën plot e përplot dhe shumohuni në të”.

9:1 “Jini të frytshëm, shumohuni dhe mbushni tokën” Vini re tre format *Kal* URDHËRORE: “jini të frytshëm” (BDB 826, KB 963), “shumohuni” (BDB 915, KB 1176), “mbushni tokën” (BDB 569, KB 583). Ky

është fillim i dytë për njerëzimin (shih 1:28), por vini re se mëkati ka shkaktuar një ndryshim në këtë ë urdhërim, “nënshtrojeni dhe zotërojeni” nuk përmendet.

9:2 “Frika... tmerri” Njerëzimi ka marrëdhënie të re me kafshët, jo paqen dhe miqësinë që kishin në Eden dhe do të kenë në fund të kohës (Isaia 11), por tani ka marrëdhënie frike (BDB 432) dhe tmerri (BDB 369). Septuaginta i shton fjalën “bagëti” këtij vargu, por kafshët shtëpiake nuk preken.

9:3 “Çdo gjë që lëviz dhe ka jetë do t’ju shërbejë si ushqim” Në fillim, njerëzimi kishte qenë vegetarian (të paktën në kopshtin e Edenit), por, që pas Rënies, meqë për njëfarë kohe s’mund të prodhoheshin as të korra, u vu në dispozicion të tyre mish. Po kështu, vini re se nuk kishte asnjë dallim mes kafshëve të pastra dhe të papastra për sa i përket konsumit (shumë ndryshe nga Lev. 11); ky ndryshim ekzistonte vetëm në rastin e flijimeve (shih 7:2 e më tej).

9:4 “nuk do të hani mishin me jetën e vet, pra, me gjakun e vet” Ky është themeli teologjik për sistemin e flijimeve (shih Lev. 17:10-16; LiP. 12:16, 23; Veprat 15:29) dhe për domethënien e vdekjes së Krishtit. Mëkati të kushton jetën. Në mëshirën e vet, Perëndia na e zëvendëson me jetën e një kafshe.

9:5-6 “nga njeriu do t’i derdhet gjaku i vet” Ky është pohimi i parë i drejtësisë “sy për sy”. Tregon se Perëndia i dha autoritet qeverisë që të ketë të drejtën e dënimit me vdekje. Në DHV, kjo kryhej nga “go’eli” (shpenguesi i fisit). Për referenca të mundshme nga DHR, shih Veprat 25:11 dhe Rom. 13:4.

Vargu 5 është prozë, ndërsa v. 6 është shtypur në vija paralele poetike.

Ekziston një lojë e mundshme fjalësh hebraisht, që ndoshta ndikon edhe te lidhja etimologjike mes gjakut (*dam*) dhe njeriut (*adam*). Në asirisht, fjala njeri (*adamu*) lidhet me shenjtëroren (*adman*). Prandaj, mund të ekzistojë një lidhje mes gjakut-adhurimit-njerëzimit (shih Robert B. Girdlestone, *Synonyms of the Old Testament*, f. 45).

■ **“sepse në shëmbëllimin e Perëndisë e krijoi ai njeriun”** Kjo tregon përparësinë e njerëzimit (shih 1:26, 27; 5:1, 3). Ç’privilegj dhe përgjegjësi e jashtëzakonshme!

9:7 “Mbusheni tokën plot e përplot” Kjo është paralele me 1:22, 24, 28. Kapitujt 8-9 përbëjnë një rifillim për vullnetin e shprehur dhe veprimet e Perëndisë në Zan. 1. Ky varg ka katër *Kal* URDHËRORE, ndërsa v. 1 ka tre. Rabinët thonë se, për shkak të kontekstit të vrasjes (v. 5-6), ata që nuk pranojnë të bëjnë fëmijë e shkelin këtë urdhërim.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 9:8-17

⁸Pastaj, Perëndia i foli Noeut dhe bijve të tij bashkë me të, dhe u tha: ⁹“Shih, unë vetë po caktoj besëlidhjen time me ty, dhe me pasardhësit e tu pas teje; ¹⁰ dhe me çdo gjallesë që është me ty: zogj, bagëti dhe çdo kafshë të tokës me ty; nga gjithë ata që kanë dalë nga arka e deri te çdo kafshë e tokës. ¹¹Unë caktoj besëlidhjen time me ty; dhe asnjë mish nuk do të shfaroset nga uji i përmbytjes; as nuk do të ketë më përmbytje për të shkatërruar tokën”. ¹²Perëndia tha: “Kjo është shenja e besëlidhjes që po vendos mes meje dhe teje dhe çdo gjallesë që është me ty, për gjithë brezat e ardhshëm; ¹³Unë e vendos harkun tim në re, që të jetë si shenjë besëlidhjeje mes meje dhe tokës. ¹⁴Dhe, kur të sjell re mbi tokë, në re do të duket harku; ¹⁵dhe unë do të kujtoj besëlidhjen time, e cila është vendosur mes meje, jush dhe çdo gjallesë të çdo mishi; dhe kurrë më nuk do të shndërrohet uji në përmbytje për të shkatërruar çdo mish. ¹⁶Kur në re të ndodhet harku, unë do ta shoh, që të kujtoj besëlidhjen e përjetshme mes Perëndisë dhe çdo gjallesë të çdo mishi që është në tokë”. ¹⁷Dhe Perëndia i tha Noeut: “Kjo është shenja e besëlidhjes që kam caktuar mes meje dhe çdo mishi që është në tokë”.

9:9 “unë vetë po caktoj” Kjo besëlidhje është e pakushtëzuar dhe vjen tërësisht nga hiri i Perëndisë (shih 9, 11, 12, 17). Disa besëlidhje të tjera, përfshi dhe atë me Adamin dhe Abrahamin, kishin kushte. Shih Temën e Veçantë: Besëlidhja në 6:18.

9:12 “për gjithë brezat e ardhshëm” “Gjithë” (*olam*), si në v. 16, do të thotë “i përjetshëm”. Shih Temën e Veçantë në 3:22. Po kështu, Rashi përmend faktin se fjala “brezat” është keqshqiptuar në tekstin hebraisht. Ai e interpreton sikur ka kuptimin se besëlidhja është vetëm për brezat me besim të mangët.

9:13 “harkun... shenjë” Për herë të parë, ylberi mund të jetë shfaqur këtu. Zanafilla 2:5-6 nënkupton se, fillimisht, ujitja nuk ndodhte me anë të shiut, por ndryshe (pra, me anë të një vese që ngrihej nga toka). Ndoshta, harku (BDB 905) ishte një armë që Perëndia e uli (pra, për të mos shkatërruar njerëzimin me anë të gjykimi). Në kohët e lashta, varja e harkut ishte simbol i paqes. Po kështu, ka gjasa që Perëndia po i jep kuptim të ri një fenomeni fizik të zakonshëm.

9:15 “do të kujtoj” Harku ishte shenjë për Perëndinë dhe për njerëzimin. Ky është një fenomen fizik që simbolizon faktin se Perëndia nuk harron (i ngjashëm me konceptin “libri i jetës” dhe “libri i veprave”).

▣ **“dhe kurrë më nuk do të shndërrohet uji në përmytje për të shkatërruar çdo mish”** Kjo nuk do të thotë se s’ka për të patur më përmytje, por se s’do të ketë asnjë përmytje të përbotshme që të shkatërrojë gjithë njerëzimin dhe botën e kafshëve.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 9:18-19

¹⁸Dhe bijtë e Noeut që dolën nga arka ishin Shemi, Hami dhe Jafeti; dhe Hami ishte i ati i Kanaanit. ¹⁹Këta të tre ishin bijtë e Noeut, dhe prej tyre u popullua gjithë toka.

9:18 “Shemi” Etimologjia e këtij emri mund të vijë nga fjala “famë” ose “emër” (BDB 1028 II).

▣ **“Hami”** Ky emër mund të ketë kuptimin “i nxehtë” (KB 325II). Ndoshta, reflekton një emër të lashtë që përdorej për Egjiptin (pra, “tokat e nxehta”).

▣ **“Jafeti”** Etimologjia e këtij emri mund të vijë nga fjala “zgjerues” ose “i zgjeruar” (BDB 834, shih lojën e fjalëve në hebraisht në v. 22).

▣ **“Kanaanit”** Ai (BDB 488) përmendet për dy arsye të mundshme: (1) dehja dhe mallkimi i mëvonshëm i Noeut do të prekë Kanaanin, ose (2) kanaanitet u bënë problemi madhor teologjik i Izraelit në vitet e mëvonshme (pra, në kohën e Moisiut).

9:19 Ky është synimi i shprehur dhe i përsëritur i Perëndisë (pra, mbushni tokën). Kulla e Babelit ishte sfidë e drejtpërdrejtë e këtij urdhërimi.

Është interesante se studimet e sotme në ADN-në mitokondriale kanë arritur në përfundimin se njerëzit e parë erdhën nga Afrika e veriut, ndërsa filologjia moderne shprehet se gjithë gjuhët njerëzore e kanë filluesen në Indinë veriore. Vini re sa e afërt gjeografikisht është kjo me rrëfimin biblik.

Me sa duket, gjithë racat e ndryshme të njerëzve janë pasardhës të drejtpërdrejtë të këtyre tre vëllezërve. Hulumtimet e sotme në fushën e ADN-së kanë zbuluar se njerëzit e të gjitha racave janë gjenetikisht të njëjtë!

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 9:20-27

²⁰Pastaj, Noeu filloi të punonte tokën dhe mbolli një vresht. ²¹Piu verë, u deh dhe u zhveshë brenda çadrës së vet. ²²Hami, i ati i Kanaanit, pa lakuriqësinë e të atit dhe ua tregoi dy vëllezërve jashtë. ²³Por Shemi dhe Jafeti morën një mantel, e hodhën mbi shpatullat e tyre, ecën mbrapsht dhe mbuluan lakuriqësinë e atit të tyre; dhe fytyrat i kishin kthyer nga ana tjetër që të mos shihnin lakuriqësinë e atit të tyre. ²⁴Kur Noeu u zgjua nga vera, e mësoi ç’i kishte bërë biri më i vogël. ²⁵Kështu, tha: “I mallkuar qoftë Kanaani! Ka për të qenë shërbëtor i shërbëtorëve të vëllezërve të vet”. ²⁶Pastaj, tha: “I bekuar qoftë ZOTI, Perëndia i Shemit; dhe Kanaani qoftë shërbëtori i tij. ²⁷Perëndia e zgjeroftë Jafetin, dhe banoftë në çadrat e Shemit; dhe Kanaanit qoftë shërbëtori i tij”.

9:20 “Noeu filloi të punonte tokën” Përkthimet NASB dhe RSV duket se nxjerrin më shumë se ç’duhet nga teksti hebraisht; Noeu nuk ishte bujku i parë—ju kujtohet Kaini (4:2) ose Lameku (5:29)? NRSV e ka përkthyer, “Noeu, njeriu i tokës”.

9:21 “u deh” Dehja (BDB 1016I, KB 1500) trajtohet si vepër e turpshme në gjithë Shkrimin (shih Fja. 23:29-35). Mirëpo problemi s’ ishte vera, por abuzimi i njerzimit me të (shih LiP. 14:26; Psa. 104:15; Fja. 31:6-7).

TEMË E VEÇANTË: VERA DHE PIJET E FORTA

I. Termat biblikë

A. Dhiata e Vjetër

1. *Jajin* – ky është term i përgjithshëm për verën (BDB 406), që përdoret 141 herë. Etimologjia e tij është e paqartë pasi nuk vjen nga një rrënjë hebraisht. Gjithmonë ka kuptimin “lëng fryti i fermentuar”, zakonisht nga rrushi. Disa pasazhe tipike janë Zan. 9:21; Eks. 29:40; Num. 15:5, 10.
2. *Tirosh* – Kjo është “verë e re” (BDB 440). Për shkak të kushteve klimatike të Lindjes së Afërt, fermentimi fillonte që gjashtë orë pas nxjerrjes së lëngut. Ky term i referohet verës në procesin e fermentimit. Për disa pasazhe tipike, shih LiP. 12:17; 18:4; Isa. 62:8-9; Os. 4:11.
3. *Asis* – Qartazi, këtu bëhet fjalë për pije alkoolike (“verë e ëmbël”, BDB 779, p.sh., Joeli 1:5; Isa. 49:26).
4. *Sekar* – ky term do të thotë “pije e fortë” (BDB 1016). Rrënja hebraisht përdoret në termin “i dehur” ose “pijanec”. Atij i shtohet diçka për ta bërë më dehës. Është fjalë paralele me *jajin* (shih Fja. 20:1; 31:6; Isa. 28:7).

B. Dhiata e Re

1. *Oinos* – fjala greqisht që është e barasvlershme me *jajin*
2. *Neos oinos* (verë e re) – fjala greqisht e barasvlershme me *tirosh* (shih Marku 2:22).
3. *Gleukos oinos* (verë e ëmbël, *asis*) – verë në fazat e para të fermentimit (shih Veprat 2:13).

II. Përdorimi biblik

A. Dhiata e Vjetër

1. Vera është dhuratë nga Perëndia (Zan. 27:28; Psa. 104:14-15; Pred. 9:7; Os. 2:8-9; Joeli 2:19, 24; Amosi 9:13; Zak. 10:7).
2. Vera është pjesë e ofrimit flijues (Eks. 29:40; Lev. 23:13; Num. 15:7, 10; 28:14; LiP. 14:26; Gjyq. 9:13).
3. Vera përdoret si ilaç (2 Sam. 16:2; Fja. 31:6-7).
4. Vera mund të jetë problem i vërtetë (Noeu – Zan. 9:21; Loti – Zan. 19:33, 35; Samsoni – Gjyq. 16; Nabali – 1 Sam. 25:36; Uriahu – 2 Sam. 11:13; Amoni – 2 Sam. 13:28; Elahu – 1 Mbret. 16:9; Benhadadi – 1 Mbret. 20:12; Sundimtarët – Amosi 6:6; dhe Zonjat – Amosi 4).
5. Me verën mund të abuzohet (Fja. 20:1; 23:29-35; 31:4-5; Isa. 5:11, 22; 19:14; 28:7-8; Osea 4:11).
6. Vera iu ndalohej grupeve të caktuara (priftërinjve në detyrë, Lev. 10:9; Ezek. 44:21; naziritëve, Num. 6; dhe sundimtarëve, Fja. 31:4-5; Isa. 56:11-12; Osea 7:5).
7. Vera përdoret në kontekstin eskatologjik (Amosi 9:13; Joeli 3:18; Zak. 9:17).

B. Periudha ndërhyjatore

1. Vera, me masë, është shumë e dobishme (*Ekleziasti* 31:27-30).
2. Rabinët thonë: “Vera është ilaçi më i shkëlqyer; aty ku vera mungon, atëherë nevojiten ilaçet” (BB 58b).

C. Dhiata e Re

1. Jezusi shndërroi një sasi të madhe uji në verë (Gjoni 2:1-11).
2. Jezusi piu verë (Mat. 11:18-19; Luka 7:33-34; 22:17 e më tej).
3. Pjetri u akuzua për dehje me “verë të re” në ditën e Rrëshajave (Veprat 2:13).
4. Vera mund të përdoret si ilaç (Marku 15:23; Luka 10:34; 1 Tim. 5:23).
5. Drejtuesit nuk duhet të jenë abuzues me verë. Kjo nuk do të thotë se duhet të mos pinë fare alkool (2 Tim. 3:3, 8; Titi 1:7; 2:3; 1 Pje. 4:3).
6. Vera përdoret në kontekste eskatologjike (Mateu 22:1 e më tej; Zbu. 19:9).

7. Dehja shihet me sy të keq (Mat. 24:49; Luka 12:45; 21:34; 1 Kor. 5:11-13; 6:10; Gal. 5:21; 1 Pje. 4:3; Rom. 13:13-14).

III. Mësime teologjike

A. Tensioni dialektik

1. Vera është dhuratë nga Perëndia.
2. Dehja përbën problem të madh.
3. Në disa kultura, besimtarët duhet t'i kufizojnë liritë e tyre për hir të ungjillit (Mat. 15:1-20; Marku 7:1-23; 1 Korintasve 8-10; Romakëve 14).

B. Prirja për t'i kaluar caqet e dhëna

1. Perëndia është burimi i të gjitha gjërave të mira.
2. Njerëzimi i rënë ka abuzuar me të gjitha dhuratat e Perëndisë duke i çuar përtej kufijve të caktuar nga Perëndia.

C. Abuzimi është faji ynë, jo i gjërave. Nuk ka asgjë të keqe në krijimin fizik (shih Marku 7:18-23; Rom. 14:14, 20; 1 Kor. 10:25-26; 1 Tim. 4:4; Titi 1:15).

IV. Kultura dhe fermentimi judaik në shekullin e parë

A. Fermentimi fillon shumë herët, rreth 6 orë pasi është shtypur rrushi.

B. Tradita judaike thotë se, kur në sipërfaqe shfaqet një shkumë e lehtë (shenjë e fermentimit), ajo duhet t'i nënshtrohet të dhjetave të verës (*Maaseroth* 1:7). Quhet “verë e re” ose “verë e ëmbël”.

C. Fermentimi i parë i fortë përfundonte pas një jave.

D. Fermentimi dytësor kërkonte rreth 40 ditë. Në këtë fazë, konsiderohej “verë e vjetruar” dhe mund të ofrohej në altar (*Edhujjoth*, 6:1).

E. Vera që kishte pushuar mbi llumin e vet (vera e vjetër) konsiderohej e mirë, por duhej kulluar mirë përpara përdorimi.

F. Vera konsiderohej e vjetruar sa duhet zakonisht pas një viti fermentimi. Tre vite ishte periudha më e gjatë kohore që vera mund të magazinohet e sigurt. Ajo quhej “verë e vjetër” dhe duhej holluar me ujë.

G. Vetëm në 100 e fundit është arritur të vonohet periudha e fermentimit, për shkak të mjedisit steril dhe kimikateve të shtuara. Bota e lashtë nuk e ndalonte dot procesin e natyrshëm të fermentimit.

V. Pohime përmbyllëse

A. Sigurohu që përvoja, teologjia dhe interpretimi yt biblik të mos nënvlerësojë Jezusin dhe kulturën judaike/të krishterë të shekullit të parë! Është e qartë se ata nuk ishin njerëz që s'pinin fare alkool.

B. Nuk po mbroj përdorimin shoqëror të alkoolit. Megjithatë, shumë vetë e kanë ekzagjeruar pozicionin e Biblës për këtë temë dhe, tani, pretendojnë drejtësi më të lartë për shkak të anshmërisë së tyre kulturore/denominacionale.

C. Për mendimin tim, Romakëve 14 dhe 1 Korintasve 8-10 na sigurojnë mësime dhe udhëzime të bazuara në dashurinë dhe respektin për bashkëbesimtarët dhe për përhapjen e ungjillit në kulturën tonë, dhe jo liri vetjake apo kritika plot gjykim. Nëse Bibla është i vetmi burim për besimin dhe praktikën, atëherë, ndoshta të gjithë ne duhet ta mendojmë nga e para këtë çështje.

D. Nëse themi se mospirja absolute e alkoolit është vullneti i Perëndisë, çfarë po themi për Jezusin, si dhe për ato kultura që përdorin rregullisht verë (p.sh., Evropa, Izraeli, Argjentina)?

9:22 “pa lakuriqësinë e të atit dhe ua tregoi dy vëllezërve jashtë” Mëkati i Hamit ishte (1) mosnderimi për të atin, ose (2) ndonjë lloj akti seksual (shih Lev. 18:6, 7). Hebrenjtë e kishin shumë problem lakuriqësinë.

Në njëfarë kuptimi teologjik, kjo tregon ndikimin e vazhdueshëm negativ të Rënies. Noeu i dehur! Hami që kënaqet pa masë tek sheh marrëzinë dhe lakuriqësinë e të atit! Kjo prirje drejt mosnderimit dhe abuzimit me seksin bëhet shumë e dukshme në pasardhësit e Kanaanit! Këto prirje duhet të kenë qenë të dukshme për Noeun, që mallkon Kananin, por jo për Hamin.

Si pasthënie, ky episod nuk ka aspak lidhje me përcëimin që u është bërë nganjëherë zezakëve në emër të Biblës. Afrikanët pa dyshim që rrjedhin nga Hami, por kanaanitët nuk ishin të zinj (shih pikturat murale në Egjipt)!

9:24 “Noeu... e mësoi” Ndoshta, e mësoi pasi pyeti, ose e kuptoi kur pa se ishte mbuluar nga manteli që i kishin hedhur përsipër Shemi dhe Jafeti.

☐ **“biri më i vogël”** Hami renditet gjithmonë i dyti në listën e bijve të Noeut. Kjo fjalë hebraisht mund të jetë në shkallën sipëror “më i vogli” ose krahasuese “më i vogël se dikush tjetër”.

9:25 “Kështu, tha” Mos harroni konceptin hebre për forcën e fjalës së folur, Zan. 1, si dhe rëndësinë e bekimit prindëror, Zan. 49.

☐ **“I mallkuar qoftë Kanaani”** Kjo FOLJE (BDB 76, KB 91) është *Kal* PJESORE PËSORE. Rabinët thonë se Kanaani e pa i pari lakuriqësinë e Noeut dhe ia tregoi të atit, Hamit. Por, ndoshta, Noeu e konsideroi këtë karakter të dukshëm mosrespektues të birit më të vogël të Hamit, Kanaanit, si mënyrë për t’iu referuar gjithë pasardhësve të Hamit. Vini re se ky nuk është mallkim nga Perëndia, por nga Noeu që abuzon me alkoolin!

Është e qartë, nga historia e mëvonshme e Izraelit, se kanaanitët shihen si popull idhujtar dhe i lig, i cili duhet shkatërruar plotësisht. Pikërisht në tokat e tyre jetojnë ende gjigantët. Ajo që ndalohej në librin e Levitikut është adhurimi i tyre i perëndive të pjellorisë.

TEMË E VEÇANTË: RACIZMI

I. Hyrje

- A. Racizmi është shprehje e përbotshme e njerëzimit të rënë brenda shoqërisë së vet. Kjo është egoja e njerëzimit, të mbështesësh veten mbi kurrizin e të tjerëve. Në shumë mënyra, racizmi është fenomen modern, ndërsa nacionalizmi (ose tribalizmi) është fenomen më i lashtë.
- B. Nacionalizmi nisi në Babel (Zanafilla 11) dhe, në fillimisht lidhej me tre bijtë e Noeut, prej të cilëve u zhvilluan të ashtuquajturat raca (Zanafilla 10). Sidoqoftë, është e qartë nga Shkrimi se njerëzimi vjen prej një burimi të vetëm (shih Zanafilla 1-3; Veprat 17:24-26).
- C. Racizmi është vetëm një nga paragjykimet e shumta. Disa të tjera janë (1) snobizmi arsimor; (2) arroganca socio-ekonomike; (3) legalizmi kryeneç fetar; dhe (4) përkatësitë dogmatike politike.

II. Materiali biblik

A. Dhiata e Vjetër

1. Zan. 1:27 – Njerëzimi, mashkulli dhe femra, u krijuan në ngjashmërinë dhe shëmbëllimin e Perëndisë, gjë që i bën unikë. Po kështu, kjo tregon dhe vlerën e dinjitetit e çdo individi (shih Gjoni 3:16).
2. Zan. 1:11-25 – regjistron frazën “... sipas llojit të tyre...” dhjetë herë. Kjo është përdorur nga disa për të mbështetur ndarjen racore. Mirëpo, nga konteksti, është e qartë se kjo u referohet kafshëve dhe bimëve, dhe jo njerëzimit.
3. Zan. 9:18-27 – Kjo është përdorur për të mbështetur dominimin racor. Duhet të kujtojmë se Kanaanin nuk e mallkoi Perëndia. Atë e mallkoi Noeu, i gjyshi, pasi u zgjua nga dehja. Bibla nuk thotë askund se Perëndia e mbështeti këtë betim/mallkim. Edhe sikur ta kishte bërë, kjo nuk prekte aspak racën e zezë. Kanaani ishte ati i atyre që banuan në Palestinë, dhe arti mural egjiptian tregon se ata nuk ishin të zinj.
4. Jozueu 9:23 – Është përdorur për të provuar se njëra racë do t’i shërbejë tjetrës. Mirëpo, në këtë kontekst, gibeonasi ishin nga i njëjti grup racor si judenjtë.
5. Esdra 9-10 dhe Nehemia 13 – Shpesh, këto janë përdorur në kuptimin racor, por konteksti tregon se ato martesa u dënuan, jo për shkak të racës (ata vinin nga i njëjti bir i Noeut, Zanafilla 10), por për arsye fetare.

B. Dhiata e Re

1. Ungjijtë

- a. Jezusi e përdori në një sërë rastesh si shembull urrejtjen mes judenjve dhe

- samaritanëve, gjë që tregon se urrejtja racore është e pavend.
- (1) shëmbëlltyra e Samaritanit të Mirë (Luka 10:25-37)
 - (2) gruaja te pusi (Gjoni 4)
 - (3) lebrozi mirënjohës (Luka 17:11-19)
- b. Ungjilli është për gjithë njerëzimin
 - (1) Gjoni 3:16
 - (2) Luka 24:46-47
 - (3) Hebrenjve 2:9
 - (4) Zbulesa 14:6
 - c. Mbretëria do të përfshijë gjithë njerëzimin
 - (1) Luka 13:29
 - (2) Zbulesa 5
2. Veprat
 - a. Veprat 10 është një pasazh vendimtar për dashurinë e përbotshme të Perëndisë dhe për mesazhin e përbotshëm të ungjillit.
 - b. Pjetri u sulmua për veprimet e tij në Veprat 11, dhe ky problem nuk u zgjidh derisa u mbledh Këshilli i Jerusalemit (Veprat 15) dhe arriti në një zgjidhje. Tensioni mes judenjve dhe johebrejve në shekullin e parë ishte shumë i lartë.
 3. Pali
 - a. Nuk ka pengesa në Krishtin
 - (1) Gal. 3:26-28
 - (2) Efe. 2:11-22
 - (3) Kol. 3:11
 - b. Perëndia nuk bën dallime mes njerëzve
 - (1) Rom. 2:11
 - (2) Efe. 6:9
 4. Pjetri dhe Jakobi
 - a. Perëndia nuk bën dallime mes njerëzve (1 Pjet. 1:17)
 - b. Për shkak se Perëndia nuk tregon anshmëri, as populli i tij s' duhet ta bëjë (Jakobi 2:1)
 5. Gjoni
 - a. Një nga pohimet më të forta të përgjegjësisë së besimtarëve gjendet në 1 Gjonit 4:20

III. Përfundim

- A. Racizmi, si dhe paragjykimet e çdo lloji, janë plotësisht të pavenda për fëmijët e Perëndisë. Ja një citim nga Henlee Barnette, që foli në një forum në Glorieta të Nju Meksikos, për Komisionin e Jetës së Krishterë më 1964.

“Racizmi është heretik, sepse është jobiblik dhe jo i krishterë, për të mos përmendur faktin se është dhe joshkencor”.
 - B. Ky problem u jep të krishterëve mundësinë që të tregojnë dashurinë, faljen dhe kuptueshmërinë e tyre të krishterë ndaj një bote të humbur. Refuzimi i të krishterit në këtë zonë tregon papjekuri dhe i jep mundësinë të ligut që të vonojë besimin, sigurinë dhe rritjen e besimtarit. Po kështu, kjo do të veprojë si pengesë që njerëzit e humbur të vijnë te Krishti.
 - C. Çfarë mund të bëj unë? (Kjo pjesë është marrë nga një trakt i Komisionit të Jetës së Krishterë, me titull “Marrëdhëniet racore”
- “NË NIVELIN PERSONAL”
- ★ Prano përgjegjësinë tënde për të zgjidhur problemet që lidhen me racën.
 - ★ Përmes lutjes, studimit biblik dhe bashkësisë me njerëz nga raca të tjera, përpiku të çlirosh jetën tënde nga paragjykimet racore.
 - ★ Shpreh bindjet e tua për racën, sidomos aty ku ata që nxisin urrejtjen racore nuk sfidohen prej askujt.
- “NË JETËN FAMILJARE”
- ★ Prano rëndësinë e ndikimit familjar në zhvillimin e qëndrimeve kundrejt racave të tjera.
 - ★ Përpiku të zhvillosh qëndrime të krishtera duke folur për ato që dëgjojnë prindërit dhe fëmijët për problemet racore jashtë shtëpisë.

- ★ Prindërit duhet të kujdesen që të bëhen shembull i krishterë në marrëdhëniet me njerëzit e racave të tjera.
- ★ Gjej mundësi për të bërë miqësi familjare përtej kufijve racorë.
“NË KISHË”
- ★ Duke predikuar dhe mësuar të vërtetën biblike për racat, bashkësia mund të motivohet të bëhet shembull për gjithë komunitetin.
- ★ Sigurohuni që adhurimi, bashkësia dhe shërbesa në kishë të jetë e hapur për të gjithë, ashtu si kishat e DhR nuk kishin fare pengesa racore (Efe. 2:11-22; Gal. 3:26-29).
“NË JETËN E PËRDITSHME”
- ★ Ndihmo në mposhtjen e çdo diskriminimi racor në vendin e punës.
- ★ Punoni, nëpërmjet organizatave komunitare të të gjitha llojeve, që të siguroni të drejta dhe mundësi të barabarta, duke mos harruar se duhet të sulmoni problemin racor, jo njerëzit. Synimi është të nxisni mirëkuptimin, jo të ngjallni zemërim.
- ★ Nëse ju duket e mençur, organizoni një komitet të veçantë me qytetarë të shqetësuar me qëllim që të hapni linja komunikimi në komunitet për edukimin e publikut të gjerë dhe për veprime të veçanta në përmirësimin e marrëdhënieve racore.
- ★ Mbështesni legjislacione dhe legjislatorë në aprovimin e ligjeve që përkrahin drejtësinë racore dhe u kundërvihen atyre që e shfrytëzojnë paragjykimin për përfitime politike.
- ★ Lavdëroni zyrtarët e zbatimit të ligjit që i zbatojnë ligjet pa diskriminim.
- ★ Qëndroni larg dhunës dhe nxisni respektin për ligjin, duke bërë të pamundurën si qytetarë të krishterë që të siguroheni që strukturat ligjore të mos bëhen mjete në duart e atyre që nxisin diskriminimin.
- ★ Mishëroni mendjen dhe frymën e Krishtit në çdo marrëdhënie njerëzore.

▣ **“shërbëtor i shërbëtorëve”** Kjo është një shprehje sipërore hebraisht, që do të thotë “shërbëtori më i ulët”. Kjo u përmbush kur Jozueu pushtoi Palestinën!

9:26-27 Shprehjet “qoftë” në këto dy vargje janë LEJORE; kemi tre forma të veçanta, ndërsa njëra nënkuptohet nga konteksti.

9:27 “ZOTI” “JHVH” duket se është përdorim i veçantë i emrit të besëlidhjes (shih shënimin në 2:4) për të treguar se Shemi do të ishte paraardhësi i Mesisë (shih Luka 3:36).

▣ **“Perëndia i Shemit”** Shem do të thotë “emër” dhe ndoshta është lojë fjalësh për emrin e veçantë të Perëndisë, JHVH (BDB 1028 II). Pasardhja e Shemit do të jetë ajo prej së cilës do të rrjedhë Mesia. Kjo është në kundërshtim me 11:4!

9:27 “banoftë në çadrat e Shemit” Disa e shohin këtë (1) në kuptimin politik, si mbizotërimi i kulturës romake ose evropiane, ose (2) në kuptimin shpirtëror, si përfshirja e johebrenjve në bekimet e judenjve, që ishte pjesë edhe e besëlidhjes me Abrahamin (shih 12:3; Efe. 2:11-3:13).

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Si ndikoi Rënia në besëlidhjen e Perëndisë me Noeun?
2. A është dënimi me vdekje parim biblik (shih v. 6)?
3. A i mallkoi Noeu zezakët?
4. Për çfarë bën fjalë vargu 27?

ZANAFILLA 10:1-32

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Pasardhësit e Noeut	Kombet lindën nga Noeu	Tabela e Kombeve	Pasardhësit e bijve të Noeut	Popullimi i tokës
10:1	10:1	10:1	10:1	10:1
10:2-5		10:2-5	10:2-5	10:2-5a 10:5b
10:6-14	10:6-14	10:6-14	10:6-12 10:13-14	10:6-7 10:8-12 10:13-14
10:15-20	10:15-20	10:15-20	10:15-20	10:15-19 10:20
10:21-31	10:21-31	10:21-31	10:21-31	10:21 10:22-23 10:24-30 10:31
10:32	10:32	10:32	10:32	10:32

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

HYRJE

- A. Cili është synimi teologjik i natyrës së hollësishme të kapitullit 10?
 1. Tregon se Perëndia do t'ia dijë për të gjitha kombet. Kapitulli 11, nga ana kronologjike, është jashtë rendi. Kjo duket se tregon që 10 nuk është vetëm gjykim (shih 11:1-9), por pikësëpari, është përmbushja e 1:28 dhe 9:1, 7 (pra, jini të frytshëm dhe mbushni tokën).
 2. Të njëjtat kombe përmenden shpesh edhe në profetët (shih Isa. 7-23; Jer. 46-51; Ezek. 27-30; 38-39) si grupet që gjykohen nga Perëndia.
 3. Ky kapitull përgatit skenën për thirrjen e Abrahamit dhe farës së tij si mbretëri priftërinjsh në mënyrë që gjithë bota të vijë te JHVH (shih 12:3; Eks. 19:5-6).
 4. Ndjek modelin e Zanafillës duke ngushtuar fokusin e vijës familjare mesianike (shih 9:26).
 5. Duket se përmenden rreth 70 grupe. Rabinët thonë se në botë ka 70 gjuhë, ndoshta, si pasojë e LiP. 32:5. Shumë e lidhin Lukën 10:1 me këtë për të treguar gamën misionare mbarëbotërore të ungjillit.

- B. Si dhe pse bie kjo gjë në kundërshtim me hulumtimet etnologjike moderne?
1. Hulumtimet moderne bazohen në parime gjuhësore, ndërsa rrëfimi biblik fokusohet në të dhënat gjeografike. Ky informacion gjeografik ndikohet nga (1) data dhe (2) nga lëvizjet e popujve për shkak të migrimit dhe luftës (shih Ezek. 16:3; Osea 12:7).
 2. Duhet marrë parasysh dhe natyra teologjike e këtij rrëfimi
 - a. Informacioni i përzgjedhur
 - b. Bashkimi i njerëzimit (Adami dhe Noeu)
 - c. Kombet më larg nga kontakti me Izraelin trajtohen më pak (ose aspak)
 3. Ky kapitull përmban shumë emra në shumës. Kjo tregon se, shpesh, paraardhësi përfaqëson një grup të tërë. Shpesh, grupet zënë më tepër se një vendndodhje të vetme gjeografike.
 4. Ky nuk është një rrëfim i hollësishëm shkencor perëndimor. Shpesh, e harrojmë se kjo është përpjekja e parë për të patur një listë të këtij lloji. Saktësia e saj na garantohet nga përkushtimi ynë presupozues ndaj Shkrimit. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se synimi i kësaj pjese është të na informojë në mënyrë shteruese në të gjitha zonat, ose të përputhet me botëkuptimin tonë perëndimor. Për kohën e vet, është jashtëzakonisht e saktë!
 5. Kjo listë, ashtu si gjithë Torahu, iu nënshtrua rishikimeve dhe përditësimeve të kopjuesve. Disa nga emrat në këtë listë (p.sh., kimerianët, skithët, filistinët dhe medët) nuk gjenden në literaturën e vendeve të tjera në Lindjen e Afërt deri nga 1500-1000 para K.
 6. Ka gjasa që, për shkak se popujt e Azisë dhe Polinezisë (dhe, si rrjedhojë, edhe Amerikave) dhe shumë nga popujt e Afrikës nuk trajtohen, kjo listë ndoshta përfshin vetëm disa pjesë të larmisë racore që është e dukshme sot. Nëse kjo është e vërtetë, atëherë do të ishte tepër teologjik të thoshim se racat erdhën drejtpërdrejt nga tre fëmijët e Noeut.
Kjo nuk zhvlerëson aspak faktin se gjithë njerëzit janë një (këtë e konfirmojnë studimet e ADN-së), gjë që shprehet qartë nga fakti i çiftit të parë njerëzor në Zan. 1 dhe 2.

C. Struktura e kapitullit

1. Jafeti, v. 2-5, zë rajonin në veri të Mesopotamisë, nga Spanja në detin Kaspik.
2. Hami, v. 6-20, zë rajonin në jug të Mesopotamisë, nga Afrika në Indi.
3. Shemi, v. 21 e më tej, zë rajonin e semitëve në Mesopotamisë, nga Deti Mesdhe në Indi.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:1

¹Dhe këto janë të dhënat e brezave të Shemit, Hamit dhe Jafetit, bijve të Noeut; dhe të bijve që iu lindën atyre pas përmbytjes.

10:1 “Dhe këto janë të dhënat e brezave” Kjo frazë përsëritet tri herë në kontekstin e kapitujve 10 dhe 11 (10:1; 11:10, 27). Ndoshta, me këtë mënyrë, autori është përpjekur të skicojë librin, ose ta përdorë si kolofon babilonas që shënonte pikën ku lidheshin me njëra-tjetrën dy pllaka prej balte me shkronja kuneiforme.

■ **“Shemit, Hamit dhe Jafetit”** Ky rend i rreshtimit të emrave nuk lidhet pikësisht me moshën e djemve të Noeut, por përbën një renditje teologjike, ku në fillim vendoset ai prej së cilës do të vijë Mesia, dhe pastaj më të largët vendosen të fundit.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:2-5

²Bijtë e Jafetit ishin Gomeri, Magogu, Madai, Javani, Tubali, Mesheku dhe Tirasi. ³Bijtë e Gomerit ishin Ashkenazi, Rifati dhe Togarmahu. ⁴Bijtë e Javanit ishin Elishahu, Tarshishi, Kitimi dhe Dodanimi. ⁵Prej këtyre viset bregdetare të kombeve u ndanë në tokat e tyre, secili sipas gjuhës së vet, sipas familjeve të tyre dhe kombeve të tyre.

10:2 “Gomeri” Kjo duket se u referohet kimerianëve (BDB 170), që përmenden në *Iliadën* e Homerit, kapitulli 11:13-19. Ata banonin në Azinë e Vogël veriore. Ndoshta, emigruan në veri dhe u bënë grupet fisnore evropiane. Kjo mund të shihet dhe në një term të ngjashëm për ta në Gjermaninë veriore, “Kimbi”, dhe në Uells, “Kumri.”

■ **“Magogu”** Ka patur shumë diskutime për këtë emër për shkak të lidhjes së tij me Ezek. 38-39 dhe me ngjarjet në fundin e botës. Megjithatë, duhet theksuar se Magogu (BDB 156), së bashku me Meshekun dhe Tubalin, të përmendur gjithashtu në v. 2, janë pikësëpari fise të lidhura me Azinë e Vogël dhe me bregun e Detit të Zi. Ka shumë gjasa që ata të kenë migruar në veri dhe të jenë shndërruar në grupet fisnore të Rusisë së sotme. Por, në kohët e lashta, ata ishin shumë më pranë Tokës së Premtuar. Shumica pohojnë se Magogu lidhet me skithët, në juglindje të Detit të Zi. Ky informacion na vjen nga Jozefusi.

■ **“Madai”** Shumica pohojnë se bëhet fjalë për Medët (BDB 552), që jetonin në ju dhe në jugperëndim të Detit Kaspik; ata u bënë shumë të rëndësishëm për Izraelin pasi u bashkuan me Persinë dhe mposhtën perandorinë neobabilonase (Nebukadnecarin).

■ **“Javani”** Ky emër (BDB 402) duket se bën fjalë për grekët e Jonit (jugor) (shih Dan. 8:21; 10:20; 11:2). Ky grupet shqiptohet “Javana” në sanskritisht; “Juna” në persishten e vjetër dhe “Junan” në gurin Rozeta. Më vonë, ata u bënë, jo vetëm mbretëria e Greqisë, por ndoshta edhe pjesë e popujve detarë të zonës së Egjeut (pra, fenikasit dhe filistinët).

■ **“Tubali”** Shumë thonë se ky emër (BDB 1063) iu referohet tiberenianëve në Azinë e Vogël qendrore. Si Tubali, ashtu dhe Mesheku, shfaqen në Ezek. 38-39 sikur banojnë në Azinë e Vogël.

■ **“Mesheku”** Shumë mendojnë se bëhet fjalë për një grup fisnor (BDB 604) që jetoi në jug dhe jugperëndim të Detit të Zi (shih Ezek. 27:13; 32:26; 38:2; 39:1). Ky informacion na vjen nga Herodoti.

■ **“Tirasi”** Janë dhënë një sërë identifikimesh të mundshme për këtë grup (BDB 1066), siç ndodh rëndom mes komentuesve. Shumë prej këtyre emrave dhe vendndodhjeve janë të paqarta. Mundësitë përfshijnë: (1) etruskët; (2) kombin pirat në Egje, që quhej pellazgët; (3) Jozefu thotë se bëhet fjalë për trakët; ose (4) Rathi thotë se bëhet fjalë për Persinë.

10:3 “Ashkenazi” Ky është emri (BDB 79) që, më vonë, u përdor nga judenjtë e Evropës (pra, nga Gjermania). Teoritë e ndryshme janë: (1) skithët në zonën e Gjermanisë; (2) popujt pranë Liqenit të Urumias; ose (3) një grup fisnor i Bitinisë në Azinë e Vogël.

■ **“Rifati”** Mendohet se bëhet fjalë për një grup fisnor (BDB 937) pranë lumit Rebas, ose për një grup fisnor pranë Bosforit.

■ **“Togarmahu”** Këta (BDB 1062) janë (1) një grup fisnor në zonën e Kapadokisë në Azinë e Vogël; (2) pranë qytetit të lashtë të Karkemishit; ose (3) një grup fisnor në Frigji. Të tria këto mundësi ndodhen në Turqinë e sotme.

10:4 “Elishahu” Shumica thonë se bëhet fjalë për popullsinë vendase të Qipros (BDB 47). Ata përmenden në Ezek. 27:7.

■ **“Tarshishi”** Ndonëse Albright e lokalizoi këtë fis në Sardenjë, shumica e hulumtuesve të sotëm e lokalizojnë në Spanjën jugore (pra në Tartesos). Përmendet në 2 Kro. 9:21; Psa. 48:7; 72:10; Jona 1:3; 4:2).

■ **“Kitimi”** Mendimi mbizotërues është se bëhet fjalë për popujt që u vendosën në bregun lindor të Qipros (BDB 1076 II).

■ **“Dodanimi”** Shumë mendojnë se ngjashmëria mes shkronjave hebraisht, D (*daleth*) dhe R (*resh*) ka bërë që të ngatërrohen me njëra-tjetrën, dhe se në fakt këtu bëhet fjalë për banorët fisnorë të ishullit të Rodosit (shih përkthimin NIV). Mirëpo, disa të tjerë thonë se bëhet fjalë për Greqinë veriore; ka të tjerë që mendojnë se bëhet fjalë për Italinë. Është e qartë se s’dimë për kë bëhet fjalë (BDB 187).

10:5 “Prej këtyre, viset bregdetare të kombeve” Kjo frazë përdoret në mënyrë metaforike për popujt e largët, por, këtu, duket se bën fjalë për banorët përgjatë bregut të Detit Mesdhe dhe Detit të Zi, që ndjek migrimin e bijve të Jafetit.

■ **“tokat e tyre... gjuhës së vet... familjeve të tyre... kombeve të tyre”** Kjo duket se është një ndarje e katërfishtë sesi duhet ndarë kapitullit: (1) gjeografike; (3) gjuhësore; (3) etnike; dhe (4) politike.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:6-14

⁶Bijtë e Hamit ishin Kushi, Mizraimi, Puti dhe Kanaani. ⁷Bijtë e Kushit ishin Seba, Havilahu, Sabtahu, Raamahu dhe Sabteka; ndërsa bijtë e Raamahut ishin Sheba dhe Dedani. ⁸Kushi u bë babai i Nimrodit; ai u bë i fuqishëm në tokë. ⁹Ai ishte gjahtar i fuqishëm përpara ZOTIT; prandaj, thuhet, “Si Nimrodi, gjahtar i fuqishëm përpara ZOTIT”. ¹⁰Fillimi i mbretërisë së tij ishte Babeli, Ereku, Akadi dhe Kalnehu, në tokën e Shinarit. ¹¹Nga ai vend, ai shkoi në Asiri dhe ndërtoi Niniven, Rehoboth-Irin dhe Kalahun, ¹²si dhe Resenin midis Ninives dhe Kalahut; ky është qyteti i madh. ¹³Mizraimi u bë babai i Ludimit, Anamimit, Lehabimit, Naftuhimit, ¹⁴Patrusimit, Kasluhimit (prej të cilit rrodhën filistinët) dhe Kaftorimit.

10:6 “Kushi, Mizraimi, Puti dhe Kanaani” Tre bijtë e Hamit diskutohen më tej në vargjet e mëposhtme: Kushi (BDB 468) në v. 7-12; Mizraimi (BDB 595) në v. 13-14; dhe Kanaani (BDB 488) në v. 15-19. Puti (BDB 806), ndonëse nuk diskutohet, duket se bën fjalë, ose për Afrikën lindore (Somalinë), Arabinë jugore, Libinë, ose Kirenën. Nga gjithë këto vendndodhje të mundshme, është e qartë se s’ë dimë me siguri.

10:7 “Seba” Kjo është zona e Nilit të sipërm me sa kuptojmë nga informacioni që kemi në dispozicion tani (BDB 685). Përmendet në Isa. 43:3.

■ **“Havilahu”** Fjalë për fjalë, “toka ranore” (BDB 296); ndoshta ndodhet diku në Egjipt.

■ **“Sabtahu”** Kjo (BDB 688) mund të jetë ose në zonën e Etiopisë së sotme, pra në Afrikën lindore, ose në një qytet në Arabi.

■ **“Raamahu”** Duket se bëhet fjalë për sabateasit e Arabisë jugperëndimore (BDB 947).

■ **“Sabteka”** Edhe kjo i referohet Etiopisë (BDB 688).

■ **“Sheba”** Kjo (BDB 985) duket se është zona e famshme e mbretëreshës së Shebës, në jugperëndim të Arabisë (1 Mbre. 10:1-10; Jobi 1:15; 6:19; Psa. 72:10,15; Isa. 60:6; Jer. 6:20).

■ **“Dedani”** Duket se është diku në Arabi (BDB 186). Është e qartë se bijtë e Kushit ndodhen në Afrikën lindore dhe në gadishullin arabik. Përmendet edhe në Isa. 21:13; Jer. 25:23; 49:8; Ezek. 25:13; 27:20.

10:8 “babai i Nimrodit” Nimrodi (BDB 650) përmendet me emër për shkak se ishte themeluesi i qytetërimit të parë të njohur. Kjo do të thotë se pasardhësit e Hamit zhvilluan Babiloninë. Ai lidhet me bijtë e Kushit për shkak të ngjashmërive gjuhësore me emrin “kasitët”. Na jepen dy grupe që rrjedhin nga Kushi, njëri në v. 7 në anën lindore të Detit të Kuq, dhe ky këtu në v. 8 që ndodhet në pjesën perëndimore të Detit të Kuq.

■ **“Nimrodi”** Kjo fjalë mund të ketë kuptimin “kryengritje” sipas Rashit dhe Leupoldit. Duke patur parasysh këtë, dy frazat e tjera kryesore, “i fuqishëm” dhe “gjahtar i fuqishëm”, interpretohen në mënyrë negative si “tiran”, “pushtues”, ose “vrasës njerëzish”. Mirëpo s’është e sigurt nëse ky është ngjyrimi i duhur kuptimor; gjithsesi, duket se i përputhet kontekstit. Ky njeri do të ndërtojë disa nga qytetet kryesore të Mesopotamisë dhe, me sa duket, arriti t’i jepte formë fuqisë së parë botërore në histori. Shumë thonë se bëhet fjalë për Tukuli-ninurtan I, por ai jetoi vonë, në shekullin e trembëdhjetë para K., kur kishte nën sundim Asirinë dhe Babiloninë. Ai quhej Ninus, por kjo periudhë kohore është tepër vonë që të përputhet me atë të Nimrodit. Disa të tjerë thonë se bëhet fjalë për Sargonin I, sundimtarin e qytetit të Akadit.

10:9 “gjahtar i fuqishëm përpara ZOTIT” Disa komentues thonë se s’i shkon dinjitetit të Perëndisë të vërejtë një gjahtar, por nëse kjo frazë bën fjalë për pushtuesin dhe zhvilluesin e parë të një sistemi botëror njerëzor (shih Mik. 5:6), atëherë është e kuptueshme pse Perëndia e përmend.

10:10 “Babeli” Babilonasit thonë se kjo fjalë (*bab-il*) do të thotë “porta e perëndive.” Mirëpo, në Zanafilla 11, judenjtë e interpretojnë si (*balil*), “ai pëshjtelloi” (BDB 93).

▣ Të gjitha qytetet e renditura në këtë varg ishin qytete kryesore në Shinar në periudha të ndryshme kohore.

▣ **“Kalnehu”** Disa thonë se bëhet fjalë për një qytet të Nipurit (BDB 484), ndërsa disa të tjerë e rishqiptojnë duke i dhënë kuptimin “të gjithë ata”.

▣ **“tokën e Shinarit”** Nga ana gjuhësore, lidhet me fjalën “Sumer” ose “Sumeria” (BDB 1042). Bëhet fjalë për një zonë në Mesopotaminë jugore.

10:11 “ai shkoi në Asiri” Disa thonë se bëhet fjalë për Nimrodin, dhe kjo duket se përkon më së miri me kontekstin (shih Mik. 5:6). Mirëpo, disa të tjerë, përfshi dhe Septuagintën, Vullgatën, versionin siriak të Biblës, Martin Luterin dhe Gjon Kalvinin, thonë se bëhet fjalë për Ashurin.

▣ **“Niniven”** Ky (BDB 644) ishte kryeqyteti i perandorisë asiriane; ndodhej në lumin Tigër (shih 2 Mbre. 19:36; Isa. 37:37; Jona 1:2; 3:2-7; 4:11; Nah. 1:1; 2:8; 3:7; Sof. 2:13).

▣ **“Rehoboth-Irin”** Fjalë për fjalë, do të thotë “qytet me rrugë të gjera”, ose “vende të gjera të qytetit”, dhe ndoshta përshkruan Niniven (BDB 944 II).

▣ **“Kalahun”** Ky është një qytet kryesor në Asiri (BDB 480 II). Emri modern është Nimrud, që lidhet qartazi me emrin “Nimrod”.

10:13 “Mizraim” Shumë thonë se bëhet fjalë për Egjiptin e epërm dhe të poshtëm (BDB 595).

▣ **“Ludimit”** Ndoshta, bëhet fjalë për lidianët e Azisë së Vogël (BDB 530).

▣ **“Ananimit”** Ndoshta, bëhet fjalë për një grup fisnor në perëndimin gjithë oaze të Egjiptit (BDB 777).

▣ **“Lehabimit”** Duket se bëhet fjalë për fiset e shkretëtirës në bregun verior të Afrikës (BDB 529).

▣ **“Naftuhimit”** Duket se bëhet fjalë për grupin fisnor pranë qytetit të Memfisit (BDB 661). Gjithë ata që përmenden në v. 13 lidhen qartazi me Egjiptin dhe me zonat përreth.

10:14 “Patrusimit” Ka kuptimin “toka e jugut” dhe, ndoshta, bën fjalë për Egjiptin e epërm (BDB 837).

▣ **“Kasluhimit (prej të cilit rrodhën filistinët)”** Ka patur shumë diskutime për këtë frazë, pasi nga Amosi 9:7, duket sikur nënkupton se filistinët erdhën nga Kreta. Ky është një nga ato pasazhet ku duket se bëhet fjalë për një referencë gjeografike. Vala e vazhdueshme e pushtimeve dhe migrimeve të popujve detarë të Egjeut ndikoi së tepërmi në pjesën dërrmuese të vendeve bregdetare në botën mesdhetare, përfshi Egjiptin dhe Palestinën. Për Kasluhimin shih BDB 493.

▣ **“Kaftorimit”** Duket se bën fjalë për banorët e ishullit të Kretës, që njihej si Kaftor (BDB 499).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:15-20

¹⁵Kanaani u bë babai i Sidonit, të parëlindurit të tij, dhe i Hethit, ¹⁶i jebusejve, amorejve dhe gircashejve, ¹⁷i hivejve, i arkejve, i sinejve, ¹⁸i arvadejve, i zemarejve dhe i hamathejve; dhe, më pas, familjet e kananitëve u shpërndanë. ¹⁹Territori i kananitëve u shtri nga Sidoni në drejtim të Gerarit deri në Gaza; në drejtim të Sodomës, Gomorrës, Adamahut dhe Zeboimit, deri në Lasha. ²⁰Këta janë bijtë e Hamit, sipas familjeve të tyre, sipas gjuhëve të tyre, dhe sipas tokave dhe kombeve të tyre.

10:15 “Sidonit” Ky është porti i famshëm fenikas dhe, në krye të herës, kryeqyteti i fenikasve, në veri të Palestinës (BDB 850).

■ **“Hethit”** Ky (BDB 366) duket se është emër josemit. Ndoshta, shënon fillimin e popullit hitit. Në Bibël, ata ishin vendosur në dy vende: (1) rreth qytetit të Hebronit dhe (2) në veri të Palestinës në Turqinë qendrore. Ata e zotëruan gjithë këtë rajon mes viteve 1800-1200 para K. Grupi fisnor i quajtur hivej ndoshta lidhet me emrin Heth.

10:16 “jebusejve” Këta ishin banorët e qytetit të Salemit ose Jebusit, më vonë, Jerusalemit (BDB 101).

■ **“amorejve”** Kjo fjalë (BDB 57) mund të jetë një term kolektiv (shih Zan. 15:16), si fjala “kananit”. Mendojmë se kishte ngjyrimin kuptimor “malësor” (fjalë për fjalë, do të thotë “perëndimor”), ndërsa fjala kananit kishte ngjyrimin kuptimor “banor i ultësirave” (fjalë për fjalë, do të thotë “toka e purpurt”). Në Bibël, banorët e Kananit renditen në disa vende: (1) nga dy grupime fisnore në Zan. 13:7; 34:30; Gjyq. 1:4, 5; (2) nga shtatë kombet në LiP. 7:1; Joz. 3:10; 24:11; (3) nga dhjetë kombet në Zan. 15:19-20; dhe (4) përdorimi më i përhapur është ai i një kombi të gjashtë, që përdoret shumicën e herëve në Pentatuk.

■ **“gircashejve”** Ky ishte një fis kananit që shpesh, përmendet me emër në listat e ndryshme të fiseve të Kananit (BDB 173; shih Zan. 10:16; 15:21; LiP. 7:11; Joz. 3:10; 24:11; Neh. 9:8; 1 Kro. 1:14), por s’përmendet asnjëherë vendndodhja e tij.

10:17 “hivejve” Ata duket se ishin banorët e Palestinës qendrore (BDB 295). Disa i njëjtësojnë me hurët. Numrat 13:29 është një përmbledhje e mirë gjeografike e ndarjeve të këtyre fiseve në Palestinë.

■ **“arkejve”** Duket se bëhet fjalë për banorët e një qyteti bregdetar dhe e një ishulli në veri të Sidonit (BDB 792).

■ **“sinejve”** Duket se bëhet fjalë për banorët e një qyteti pranë Arkes (BDB 696).

10:18 “arvadejve” Duket se bëhet fjalë për banorët e një ishulli pranë bregut verior të Palestinës (BDB 71). Si dy vendet e mësipërme, ndodhet në veri të Tripolit.

■ **“hamathejve”** Bëhet fjalë për banorët e një qyteti në lumin Orontes (BDB 333).

10:19 “Sodomës, Gomorrës, Admahut dhe Zeboimit” Këto janë qytete të pllajave, të cilat më vonë Perëndia i shkatërroi. Ndodheshin në cepin jugor të Detit të Vdekur.

■ **“Lasha”** Jeronimi thotë se ndodhej në lindje të Detit të Vdekur (BDB 576).

10:20 Kjo është përmbledhje e ndarjeve të fiseve sipas vendeve, njësoj si në v. 5.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:21-31

²¹Edhe Shemit, babait të gjithë fëmijëve të Eberit, dhe vëllait të madh të Jafetit, i lindën fëmijë. ²²Bijtë e Shemit ishin Elami, Ashuri, Arpakshadi, Ludi dhe Arami. ²³Bijtë e Aramit ishin Uzi, Huli, Getheri dhe Mashi. ²⁴Arpakshadi u bë babai i Shelahut; dhe Shelahu u bë babai i Eberit. ²⁵Dy bij i lindën Eberit; emri i njërit ishte Peleg, sepse në kohën e tij toka u nda; dhe emri i të vëllait ishte Joktan. ²⁶Joktani u bë babai i Almodadit, Shelefit, Hazarmaveetit, Jerahut, ²⁷Hadoramit, Uzalit, Dilahut, ²⁸Obalit, Abimaelit, Shebës, ²⁹Ofirit, Havilahut dhe Jobabit; të gjithë këta ishin bijtë e Joktanit. ³⁰Dhe vendbanimi i tyre shtrihej nga Mesha në drejtim të Sefarit, vendit kodrinor në lindje. ³¹Këta janë bijtë e Shemit, sipas familjeve të tyre, sipas gjuhëve të tyre, vendeve dhe kombeve të tyre.

10:21 “Shemit” Në hebraisht do të thotë “emër” (BDB 1028 II). Rëndësia e tij shihet në faktin se përmendet edhe këtu, edhe në 11:10-26. Populli rebel i kapitujve 10-11 donte të bënte “emër” për vete. Emri i tij lidhet me 4:26 (pra, përlëvdimi i emrit të JHVH). Ai përfaqëson farën e zgjedhur të bekimit (shih 12:2).

■ **“Eberit”** Etimologjia e këtij emri është shumë e ngjashme me emrin “hebre” (BDB 720 II), që bën fjalë për një grup shumë më të gjerë sesa thjesht judenjtë. Ka patur shumë hamendësime për lidhjen mes Eberit dhe frazës që gjendet në shumë dokumente dhe stela të Egjiptit, “habiru” (shih Zan. 14:13). Etimologjia e mundshme e emrit Eber është “kaloj përtej ose mospërmas”, që nënkupton një grup nomad.

■ **“vëllait më të madh të Jafetit”** Rashi thotë se, këtu, teksti hebraisht është i paqartë se kush është vëllai më i madh.

10:22 “Elami” Kjo ishte mbretëri kryesore në lindje të lumit Tigër; kryeqytet kishte Shushanin. Ndoshta, ky është grupi më lindor që përmendet në këtë kapitull (BDB 743).

■ **“Ashuri”** Ky emër (BDB 78) mund të bëjë fjalë për (1) një individ; (2) një qytet; ose (3) një komb (pra, Asiria).

■ **“Arpakshad”** Ky emër (BDB 75) mund të bëjë fjalë për një grup fisnor në veri të Ninives (një tjetër kryeqytet i Asirisë). Përkthimi NIV e ka përkthyer Arpaksad.

■ **“Ludi”** Ndoshta, bën fjalë për kombin lidian në Azinë e Vogël (BDB 530). Herodoti thotë se ata pretendonin se e kishin origjinën nga Ninive, një qytet semit.

■ **“Arami”** Bëhet fjalë për zonën e Sirisë së sotme (BDB 74).

10:25 “Pelegu” Kjo është vija e veçantë familjare prej së cilës erdhi Abrahami; diskutohet plotësisht nga ana gjenealogjike në 11:18-27. Mund të ketë kuptimin “i ndarë” (BDB 811 II).

■ **“sepse, në kohën e tij, toka u nda”** Fjalë për fjala, termi hebraisht do të thotë “kanale ujitëse”, që përputhet me Mesopotaminë jugore, por etimologjia më e përhapur është “ndarje” (BDB 811, KB 928, *Nifal* E KRYER). Kemi një lojë fjalës mes emri Peleg dhe fjalës “ndarje” (*niplega*). Ndoshta, bëhet fjalë për ndarjen e gjuhëve, që përmendet në kapitullin 11. Prandaj, shpërndarjet e kapitullit 10 janë jashtë rendit kronologjik nëse krahasohen me kapitullin 11.

10:26-29 Ky është ravijëzimi i fiseve arabe.

10:28 -29 “Shebës... Havilahut” Së bashku me Ashurin në v. 22., këto emra duken se përfshihen edhe në listën e Hamit, edhe atë të Shemit. Kjo ndodh për këto shkaqe të mundshme: (1) migrimit gjeografik; (2) fitoreve në luftë; ose (3) shkrirjes së dy familjeve me anë të martesës. Kjo listë nuk është aspak specifike.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 10:32

³²Këto janë familjet e bijve të Noeut, sipas gjenealogjive të tyre, sipas kombeve të tyre; dhe prej tyre dolën kombet që u shpërndanë në tokë pas përmbytjes.

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t'i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Cili është synimi i Zanafillës 10?
2. Pse përmendet dhe trajtohet në mënyrë të veçantë Nimrodi?
3. Pse nuk përmendet Izraeli, Moabi dhe Edomi në këtë listë të kombeve?

ZANAFILLA 11:1-32

NDARJET NË PARAGRAFË TË PËRKTHIMEVE MODERNE

UBS ⁴	NKJV	NRSV	TEV	NJB
Gjuha e përbotshme, Babeli, pështjellimi	Kulla e Babelit	Kulla e Babelit	Kulla e Babelit	Kulla e Babelit
11:1-9	11:1-9	11:1-9	11:1-9	11:1-4 11:5-9
Pasardhësit e Shemit	Pasardhësit e Shemit	Gjenezologjitë e Abrahamit	Pasardhësit e Shemit	Patriarkët pas përmytjes
11:10-11	11:10-11	11:10-11	11:10-11	11:10 11:10b-11
11:12-13	11:12-13	11:12-13	11:12-13	11:12-13
11:14-15	11:14-15	11:14-15	11:14-15	11:14-15
11:16-17	11:16-17	11:16-17	11:16-17	11:16-17
11:18-19	11:18-19	11:18-19	11:18-19	11:18-19
11:20-21	11:20-21	11:20-21	11:20-21	11:20-21
11:22-23	11:22-23	11:22-23	11:22-23	11:22-23
11:24-25	11:24-25	11:24-25	11:24-25	11:24-25
11:26	11:26	11:26	11:26	11:26
	Pasardhësit e Terahut		Pasardhësit e Terahut	Pasardhësit e Terahut
	11:27-30	11:27-30	11:27-30	11:27
11:27-30				11:27b-30
11:31-32	11:31-32	11:31-32	11:31-32	11:31 11:32

CIKLI TRE I LEXIMIT (shih f. v)

NDJEKJA E SYNIMIT TË AUTORIT FILLESTAR NË NIVELIN E PARAGRAFËVE

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t'ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Lexo gjithë kapitullin njëherësh. Identifiko temat. Krahaso ndarjet e tua tematike me pesë përkthimet moderne. Ndarja në paragrafë nuk është e frymëzuar, por është çelësi për të ndjekur synimin e autorit fillestar, gjë që është thelbi i interpretimit. Secili paragraf ka vetëm një temë të vetme.

1. Paragrafi i parë
2. Paragrafi i dytë
3. Paragrafi i tretë
4. Etj.

MËSIMET KONTEKSTUALE

- A. Kapitujt 10-11 janë në rend të përmbysur kronologjik.
- B. Ndonëse pështjellimi i gjuhëve dhe, si rrjedhojë, shpërndarja e popujve, duket se ishte akt gjykimi, mos harroni se, deri në këtë pikë, ajo që e ka penguar lëvizjen politike drejt një qeverie të vetme

botërore ka qenë pikërisht zhvillimi i nacionalizmit. Prandaj, në njëfarë kuptimi, kjo ka qenë bekim nga Perëndia.

Për të krishterët, Pentakosti ishte përmbysja teologjike e Kullës së Babelit!

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:1-9

¹Dhe e gjithë toka përdorte të njëjtën gjuhë dhe të njëjtat fjalë. ²Ndodhi që, ndërsa po udhëtonin për në lindje, gjetën një fushë në tokën e Shinarit dhe u vendosën aty. ³I thanë njëri-tjetrit: “Ejani, të marrim tulla dhe t’i pjekim plotësisht.” Dhe, në vend të gurëve përdorën tulla, ndërsa, në vend të llaçit, bitum. ⁴Thanë: “Ejani, le të ndërtojmë një qytet për vete, dhe një kullë maja e së cilës të arrijë deri në qiell, dhe le të bëjmë emër për vete, përndryshe do të shpërndahemi në faqen e gjithë dheut”. ⁵ZOTI zbriti për të parë qytetin dhe kullën që ndërtuan bijtë e njerëzve. ⁶ZOTI tha: “Ja, ata janë një popull dhe kanë të gjithë të njëjtën gjuhë. Dhe kjo është ajo që filluan të bëjnë, ndërsa tani asgjë që synojnë të bëjnë s’ka për të qenë e pamundur për ta. ⁷Ejani, le të zbresim dhe aty t’ua pështjellojmë gjuhën që të mos kuptojnë të folurën e njëri-tjetrit. ⁸Kështu, ZOTI i shpërndau prej aty në faqen e mbarë dheut; dhe pushuan së ndërtuari qytetin. ⁹Prandaj, emri i tij u quajt Babel, sepse aty ZOTI pështjelloi gjuhën e gjithë tokës; dhe, prej aty, ZOTI i shpërndau në faqen e gjithë dheut.

11:1 “e gjithë toka përdorte të njëjtën gjuhë” Është e qartë se kapitulli 11 shpjegon shpërndarjen e përkthuar në kapitullin 10.

Kjo gjuhë e vetme, që, me sa duket, e ka filluesin në Eden, nuk ishte hebraishtja. Gjuha më e vjetër e shkruar, që njohim ne sot, është sumerishtja kuneiforme, që daton nga 3,000 para K. (ABD, vëll. 1, f. 1213), dhe kultura daton nga 10,000-8,000 para K.

11:2 “po udhëtonin për në lindje” Kjo duket se nënkupton një zhvendosje nga vendndodhja e arkës, pra, nga malet e Araratit. Fjalë për fjalë, fraza “udhëtonin” do të thotë “hoqën tendat” (BDB 652, KB 704), *Kal PASKAJORE E LIDHUR*). Mesopotamia ishte në juglindje të maleve të Araratit (që përkrahin një zonë nga Turqia e sotme deri në Iran).

■ **“në tokën e Shinarit”** Bëhet fjalë për Mesopotaminë e poshtme, ose Babiloninë, që quhej edhe Kaldea (BDB 11042).

11:3 Ky varg ka një *Kal URDHËRORE* dhe dy forma të lidhura NXITËSE. Kjo përkthuan disa teknika ndërtimore, që janë historikisht të sakta për Mesopotaminë. Në atë zonë nuk kishte gurë, kështu që piqueshin tulla. Versioni i King James e ka përkthyer “slime” [llucë], por është e qartë se bëhet fjalë për materialin e zi dhe të ngjyshëm që zihet në këtë zonë. Ne do ta quanim katran, asfalt, ose zift (BDB 330, shih 6:14).

11:4 Ky varg ka një *Kal URDHËRORE* dhe dy forma TË PAKRYERA, të lidhura me foljen e parë, që përdoren si NXITËSE. Në këtë rrëfim duket se përfshihen katër elemente: (1) ndërtimi i një qyteti dhe kulle; (2) madhësia e tyre do të rivalizonte çdo strukturë tjetër të kohës; (3) ata donin të bënin emër; dhe (4) nuk donin të shpërndaheshin (pra, në gjithë tokën). Ngjyrimi i saktë kuptimor i kësaj pjese nuk është e qartë. Shumë kanë thënë se bëhet fjalë për zigratet babilonase, por fjala hebraisht është *migdal*, që përkthehet si “kullë e fortifikuar” (BDB 153, shih Gjyq. 8:9-14). Qartazi, është një përpjekje nga njerëzimi që të organizohet në mënyrë të pavarur nga Perëndia dhe, në këtë mënyrë, të pengojë vullnetin e tij. Edhe Filoja thotë se ata e shkruan emrin e tyre mbi çdo tullë, në mënyrë që të mos shpërndaheshin. Ky është shembulli i parë i krenarisë njerëzore, që organizohet dhe funksionon veçmas Perëndisë (shih Danieli dhe Zbulesa 18 dhe 19).

■ **“një kullë, maja e së cilës të arrijë deri në qiell”** Populli i Mesopotamisë adhuronte yjet (pra, i konsideronin dritat qiellore si perëndi). Këto kulla ishin platforma të ngritura për vëzhgimin e qiellit natën. Ishin vendi ku adhuroheshin dhe takoheshin perënditë.

11:5 Kjo është shumë antropomorfike (shih 18:21; Eks. 3:8).

11:7 “Le të zbresim” Ky varg ka një *Kal URDHËRORE* dhe dy folje të ngjashme NXITËSE. Është formë në SHUMËS, që i ngjason së tepërmi 1:26; 3:22. Ndonëse ky pasazh ngjan antropomorfik për lexuesit e sotëm, nuk

përbën dobësi nga ana e Perëndisë, por përbën një akt hiri me anë të së cilit ai e pengon njerëzimin mëkatar që të mos e shkatërrojë jetën e tyre për shkak të mendësisë mëkatore që kanë (shih Rom. 1-3).

Forma “Le të bëjmë diçka”, që tregon veprimtarinë hyjnore, pengon “le të bëjmë diçka”-në e kryengritjes njerëzore (shih v. 3, 4, 7).

11:9 “Babel” Është interesante të vini re se arkeologjia ka nxjerrë nga toka dokumente letrare të kulturës sumere në Mesopotami, të cilat thonë se, në atë kohë, të gjithë njerëzit flisnin të njëjtën gjuhë (p.sh., Samuel Noah Kramer, në artikullin e vet “The Babel of Tongues: A Sumerian Version” [Babeli i gjuhëve: një version sumer”] në *Journal of the American Oriental Society*, 88:108-111). Etimologjia hebraisht i jep kuptimin “pështjellim” kësaj fjale (pra, *balal*, BDB 93), që duket se përshkruan pështjellimin që i bëri Perëndia gjuhës së përbashkët. Fjalë për fjalë, Babel do të thotë “porta e Perëndisë” (akadisht, *bab-ilani*), që është shumë e ngjashme me disa nga emrat e ziguratëve, që ishin godina të mëdha me një tempull në majë, ku adhuroheshin hyjnitë e yjeve. Babilonia shndërrohet në simbolin e një pushteti të vetëm botëror, që mishërohet nga Nimrodi, më vonë nga Nebukadnecari dhe, në fund, nga bisha e detit në librin e Zbulesës.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:10-11

¹⁰Këto janë gjenealogjitë e brezave të Shemit. Shemi ishte njëqind vjeç kur u bë babai i Arpakshadit dy vjet pas përmytjes; ¹¹dhe Shemi jetoi pesëqind vjet pasi u bë babai i Arpakshadit dhe pati bij e bija të tjera.

Pasardhësit e Shemit vazhdojnë vijën familjare mesianike të Sethit, Zan. 5:3-32 dhe 10:21-31. Kjo vijë familjare do të vazhdojë me Terahun/Abrahamin në 11:10-25 (shih Luka 3:23-38).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:12-13

¹²Arpakshadi jetoi tridhjetë e pesë vjet, dhe u bë babai i Shelahut; ¹³dhe Arpakshadi jetoi katërqind e tre vjet pasi u bë babai i Shelahut dhe pati bij e bija të tjera.

Teksti Mazoretik s’ e përmban fjalën *Kainan* në v. 13, por Septuaginta dhe Luka 3:36 e përfshijnë si fjalë.

▣ “Shelahut” Shih BDB 1019 II.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:14-15

¹⁴Shelahu jetoi tridhjetë vjet dhe u bë babai i Eberit; ¹⁵dhe Shelahu jetoi katërqind e tre vjet pasi u bë babai i Eberit dhe pati bij e bija të tjera.

▣ “Eberit” Shih BDB 720.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:16-17

¹⁶Eberi jetoi tridhjetë e katër vjet dhe u bë babai i Pelegut; ¹⁷dhe Eberi jetoi katërqind e tridhjetë vjet pasi u bë babai i Pelegut dhe pati bij e bija të tjera.

▣ “Pelegut” Shih BDB 811 II.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:18-19

¹⁸Pelegu jetoi tridhjetë vjet dhe u bë babai i Reut; ¹⁹dhe Pelegu jetoi dyqind e nëntë vjet pasi u bë babai i Reut dhe pati bij e bija të tjera.

▣ “Reut” Shih BDB 946.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:20-21

²⁰Reu jetoi tridhjetë e dy vjet dhe u bë babai i Serugut; ²¹dhe Reu jetoi dyqind e shtatë vjet pasi u bë babai i Serugut dhe pati bij e bija të tjera.

▣ “Serugut” Shih BDB 974.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:22-23

²²Serugu jetoi tridhjetë vjet dhe u bë babai i Nahorit; ²³dhe Serugu jetoi dyqind vjet pasi u bë babai i Nahorit dhe pati bij e bija të tjera.

▣ “Nahorit” Shih BDB 367.

PYETJE PËR DISKUTIM

Ky është një komentuar studimor udhëzues, që do të thotë se ti je vetë përgjegjës për interpretimin e Biblës. Secili prej nesh duhet të ecë sipas dritës që ka. Ti, Bibla dhe Fryma e Shenjtë keni përparësi në interpretim. Nuk duhet t’ia dorëzosh këtë të drejtë komentuesit.

Këto pyetje për diskutim t’i kam dhënë për të të ndihmuar që të analizosh çështjet kryesore të kësaj pjese të librit. Ato synojnë të të nxisin mendimin, jo të kenë natyrë shteruese.

1. Çfarë ishte kulla e Babelit?
2. Çfarë po përpiquej të bënte njeriu kundër Perëndisë në Zan. 11?

HYRJE PËR ZANAFILLËN 11:24-13:18b

- A. Kjo pjesë e Zanafillës nis diskutimin më të plotë të vijës gjenealogjike mesianike përmes Abrahamit.
- B. Pesëdhjetë kapitujt e Zanafillës trajtojnë, jo thjesht krijimin, por shpengimin e popullit me të cilin Perëndia bëri besëlidhjen. Fokusi i librit është thirrja e njerit për të thirrur gjithë të tjerët.
- C. Abrami shihet në dobësitë dhe në besnikërinë e vet. Perëndia i zgjedhjes dhe mëshirës e thërret për synimet e tij shpenguese.
- D. Perëndia zgjodhi Abrahamin për të zgjedhur një botë të tërë (shih 12:3c; Eks. 19:4-6; 2 Pje. 2:5, 9; Zbu. 1:6). Perëndia dëshiron që gjithë njerëzit e krijuar në shëmbëllimin e tij të shpengohen (shih Zan. 3:15; Ezek. 18:23-32; 1 Tim. 2:4; 2 Pje. 3:9).
- E. *Talmudi* përmend shtatë bekime që vijnë nga kjo thirrje:
 1. Abrami u bë babai i një kombi të madh.
 2. Ai do të bekohej gjatë jetës së vet.
 3. Emri i tij do të bëhej i famshëm.
 4. Do të bëhej bekim për të tjerët.
 5. Ata që do ta nderojnë Abrahamin, do të bekohen.
 6. Ata që do ta refuzojnë, do të mallkohen.
 7. Ndikimi i tij do të jetë i përbotshëm.

STUDIMI I FJALËVE DHE FRAZAVE

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:24-25

²⁴Nahori jetoi njëzet e nëntë vjet dhe u bë babai i Terahut; ²⁵dhe Nahori jetoi njëqind e nëntëmbëdhjetë vjet pasi u bë babai i Terahut dhe pati bij e bija të tjera.

11:24 “Terahu” “Terah” mund të ketë kuptimin “vonesë”, ose “migrim” (BDB 1076). Nga Joz. 24:2, është e qartë se ai dhe familja e tij ishin politeistë. Emrat e familjes së tij të lënë të kuptosh se, kryesisht, ata dhuronin

perëndeshën e hënës, *Zin*. Ajo adhurohej në Ur, Tema dhe Haran. Mirëpo Zan. 31:53 lë të kuptosh se ai e njëjtte JHVH-n.

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:26

²⁶Terahu jetoi shtatëdhjetë vjet dhe u bë babai i Abramit, Nahorit dhe Haranit.

11:26 “Abramit, Nahorit dhe Haranit” Ky, ndoshta, është rend sipas rëndësisë, jo moshës. Emri Abram mund të ketë kuptimin (1) “ati i lartësuar”; (2) “lartësuesi i atit”; ose (3) “I Lartësuari është im atë” (BDB 4). Emri Nahor do të thotë “gulçoj” ose është emri i një vendi në Asiri (BDB 637), ndërsa Haran do të thotë “malësor” (BDB 248).

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:27-30

²⁷Dhe këto janë gjenealogjitë e brezave të Terahut. Terahu u bë babai i Abramit, Nahorit dhe Haranit; dhe Harani u bë babai i Lotit. ²⁸Harani vdiq në praninë e të atit, Terahut, në vendin e lindjes së vet, në Urin e Kaldeasve. ²⁹Abrami dhe Nahori morën gra për vete. Emri i gruas së Abramit ishte Sarai; ndërsa emri i gruas së Nahorit ishte Milka, e bija e Haranit, i ati i Milkës dhe Iskës. ³⁰Sarai ishte shterpë; nuk lindi fëmijë.

11:27 “Lotit” Shih BDB 532 II.

11:28 “Harani vdiq në praninë e të atit, Terahut” Kjo është shprehje hebraike që do të thotë se Harani vdiq përpara të atit.

■ **“Urin e Kaldeasve”** Kultura kaldease u zhvillua (pra, u ngrit mbi bazat e forta të kulturës sumere) dhe lulëzoi pas kohës së Abramit (BDB 505).

11:29 “Sarait” Shih BDB 979.

■ **“Milkës”** Shih BDB 574.

■ **“dhe Iskës”** Ky person (BDB 414) dhe arsyeja e pranisë së tij në këtë varg është e panjohur. Rabinët (si dhe Jozefusi, Jeronimi dhe Augustini) thonë se kjo ishte Sarai, por teksti na thotë se ato kishin baballarë të ndryshëm.

11:30 “Sarai ishte shterpë” Paaftësia e Sarait, Raketës dhe Rebekës për të patur fëmijë (BDB 785) ishte një nga mënyrat që përdori Perëndia për të shfaqur fuqinë dhe mbizotërimin e tij mbi historinë dhe breznitë njerëzore. Riprodhimi seksual njerëzor nuk është aspekti kyç në vijën familjare të Mesisë.

I njëjti stil i aspektit teologjik në historinë e Izraelit shihet edhe në faktin se i parëlinduri nuk i përket vijës familjare prej së cilës do të lindë Mesia. Nga ana kulturore, i parëlinduri ishte kreu i fisit, por nuk ndodh kështu në rastin e popullit të JHVH-s. Kjo ishte zgjedhja e Zotit!

TEKSTI I NASB (I PËRDITËSUAR): 11:31-32

³¹Terahu mori Abramit, të birin, dhe Lotin, të birin e Haranit, nipin e vet, dhe Sarain, nusnet e tij, gruan e birit të vet Abramit; dhe dolën bashkë nga Uri i Kaldeasve që të hynin në tokën e Kananit; dhe shkuan deri në Haran dhe u vendosën aty. ³²Ditët e Terahut ishin dyqind e pesë vjet; dhe Terahu vdiq në Haran.

11:31 “dolën” Ka patur shumë diskutime nëse ishte Terahu ai që e mori familjen me vete, apo Abrahami. Disa thonë se Perëndia pati thirrur në fillim Terahun, por ai iu kthye idhujtarisë. Unë mendoj se Abrahami është fokusi i gjithë kësaj pjese, jo Terahu. Duke u larguar nga Uri, Abrami po linte jo vetëm farefisën, por edhe perënditë e tyre kombëtare. Po linte një jetë të rehatshme dhe të sigurt, për të ndjekur një Perëndi të ri, i cili i pati folur në mënyrë shumë të mistershme.

11:32 “ditët e Terahut ishin 205 vjet” Kur 11:26 e bashkon me 12:4, që është baras me 145 vjet, dhe ia zbret këtë shifër numrit 205, bëhet e qartë se Terahu jetoi 60 vjet pasi Abrahami u largua nga Harani. Kjo duket se bie ndesh me predikimin e Stefanit në Veprat 7:4. Një sërë aspektesh të rishikimit historik të Stefanit bien ndesh me mënyrën si e kuptojmë ne sot historinë e Dhiatës së Vjetër. Ndoshta, ai po përdorte metoda interpretuese rabinike. Disa studiues thonë se Abrami, ndonëse renditet i pari në 11:26, lindi shumë më vonë dhe se Stefani ishte i saktë. Është interesante se, këtu Pentatuku samaritan ka shifrën “144”.

SHPALLJE DOKTRINORE

S'është se dua t'ia di për shpalljet doktrimore apo kredot. Parapëlqej të pohoj vetë Biblën. Gjithsesi, e kuptoj se një shpallje besimi do t'u sigurojë atyre që s'më njohin një mënyrë për të vlerësuar këndvështrimin tim doktrinor. Në kohën tonë, të mbushur me kaq shumë gabime dhe mashtrime teologjike, ofroj shkurtimisht më poshtë përmbledhjen e teologjisë sime.

1. Bibla, si Dhiata e Vjetër ashtu dhe e Reja, është Fjala e frymëzuar, e pagabueshme, e autoritetshme dhe e përjetshme e Perëndisë. Ajo është vetëzbuluesja e Perëndisë, e shkruar nga njerëzit nën drejtimin e mbinatyrshëm hyjnor. Ajo është burimi ynë i vetëm i së vërtetës së qartë për Perëndinë dhe për synimet e tij. Po kështu, ajo është burimi i vetëm i besimit dhe praktikës për kishën e tij.

2. Ekziston vetëm një Perëndi i përjetshëm, krijues dhe shpengues. Ai është krijuesi i të gjitha gjërave, të dukshme dhe të padukshme. Ai e ka zbuluar veten si Perëndi i dashur dhe i dhembshur, ndonëse është edhe i paanshëm e i drejtë. Ai e ka zbuluar veten në tre persona të veçantë: Ati, Biri dhe Fryma; vërtet të veçantë por, megjithatë, të njëjtë për nga substanca.

3. Perëndia është aktivisht në kontroll të botës së vet. Ekziston një plan i përjetshëm për krijimin e tij, që është i pandryshueshëm, por edhe një plan i fokusuar tek individit, që lejon vullnetin e lirë njerëzor. Asgjë nuk ndodh pa njohurinë dhe lejen e Perëndisë, por, megjithatë, ai lejon zgjedhje individuale ndër engjëjt dhe njerëzit. Jezusi është Njeriu i Zgjedhur i Atit dhe të gjithë janë potencialisht të zgjedhur në të. Paranjohja e ngjarjeve nga ana e Perëndisë nuk i ul njerëzit në nivelin e një skenari të parashkruar dhe të paracaktuar. Të gjithë jemi përgjegjës për mendimet dhe veprat tona.

4. Njerëzimi, ndonëse i krijuar në shëmbëllimin e Perëndisë dhe i lirë nga mëkati, zgjodhi të ngrinte krye kundër Perëndisë. Ndonëse u tunduan nga një veprues i mbinatyrshëm, Adami dhe Eva ishin përgjegjës për egoizmin e tyre rebel. Kryengritja e tyre ka prekur njerëzimin dhe krijimin. Të gjithë kemi nevojë për mëshirën dhe hirin e Perëndisë, si për gjendjen tonë kolektive në Adamin, ashtu dhe për kryengritjen tonë të vullnetshme si individë.

5. Perëndia i ka siguruar njerëzimit të rënë një mënyrë faljeje dhe rimëkëmbjeje. Jezu Krishti, biri i pashoq i Perëndisë, u bë njeri, bëri një jetë të pamëkatë dhe, me anë të vdekjes së vet zëvendësuese, pagoi dënimin për mëkatin e njerëzimit. Ai është e vetmja rrugë për rimëkëmbjen dhe bashkësinë me Perëndinë. Nuk ka mënyrë tjetër shpëtimi përveçse përmes besimit në veprën e përfunduar të tij.

6. Secili prej nesh duhet të pranojë personalisht ofertën e faljes së Perëndisë dhe rimëkëmbjes në Jezusin. Kjo arrihet me anë të besimit të vullnetshëm në premtimet e Perëndisë përmes Jezusit, duke i kthyer vullnetshëm shpinën mëkateve të njohura.

7. Të gjithë ne falemi dhe rimëkëmbemi plotësisht në bazë të besimit në Krishtin dhe pendimit nga mëkati. Sidoqoftë, provat për këtë marrëdhënie të re shihen në jetën e ndryshuar dhe në ndryshim e sipër të besimtarit. Synimi i Perëndisë për njerëzimin nuk është vetëm qielli dikur në të ardhmen, por ngjashmëria me Krishtin tani. Ata që janë vërtet të shpenguar, ndonëse mëkatojnë ndonjëherë, do të vazhdojnë me besim dhe pendim gjatë gjithë jetës.

8. Fryma e Shenjtë është "Jezusi tjetër". Ai është i pranishëm në botë për të drejtuar të humburit te Krishti dhe për të zhvilluar ngjashmërinë me Krishtin te të shpëtuarit. Dhuntitë e Frymës jepen kur shpëtohem. Ato janë jeta dhe shërbesa e Jezusit, të ndara brenda trupit të tij, kishës. Dhuntitë, të cilat në thelb janë qëndrimet dhe motivet e Jezusit, duhen motivuar me anë të frytit të Frymës. Fryma është po aq veprues në kohën tonë sa dhe në kohët biblike.

9. Ati e ka bërë Jezu Krishtin e ringjallur Gjykatës të të gjitha gjërave. Ai do të kthehet në tokë për të gjykuar gjithë njerëzimin. Ata që kanë besuar në Jezusin, emrat e të cilëve janë në librin e jetës së Qengjit, do të marrin trupa të përlëvdur dhe të përjetshëm kur të kthehet ai. Ata do të jenë përjetësisht me të. Ndërsa ata që s'kanë pranuar t'i përgjigjen së vërtetës së Perëndisë do të ndahen përjetësisht nga gëzimet e bashkësisë me Perëndinë Triun. Ata do të dënohen së bashku me Djallin dhe engjëjt e tij.

Sigurisht, kjo nuk është as e plotë, as tërësore, por shpresoj se do t'ju japë sadopak ngjyrimin teologjik të zemrës sime. Mua më pëlqen shprehja:

“Në thelbësoret – unitet; në jothelbësoret – liri; në gjithçka – dashuri”.